

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

МАКРОЕКОНОМІКА: БАЗОВИЙ КУРС

Навчальний посібник

для студентів усіх спеціальностей
усіх напрямів навчання

УДК 330.101.541(075.8)
ББК 65.012.3я6
М 17

Ідея та координація підготовки посібника

доктора економічних наук, професора
Івана Йосиповича Малога

Рецензенти

Ю.М. Бажал, д-р екон. наук, проф.
(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)
В.Д. Лагутін, д-р екон. наук, проф.
(Київський національний торговельно-економічний університет)

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою КНЕУ
Протокол № 5 від 11.02.16 р.*

М 17 **Макроекономіка**: базовий курс [Електронний ресурс] : навч. посіб. / [проф. І.Й. Малий, проф. І.Ф. Радіонова, доц. Т.Ф. Куценко, доц. Н.В. Федірко та ін.] — Київ : КНЕУ, 2016. — 253 с.
ISBN 978-966-926-116-8

У посібнику висвітлюються основи сучасної макроекономічної теорії. Посібник має оригінальну структуру з інноваційними рубриками: «Алгоритм-конспект», «Основні категорії та їх позначення», «Варта знати!», «Варто розглянути!», «Інформаційна сторінка» та ін., що спрямовані полегшити сприйняття та опанування матеріалу. Предмет макроекономіки розкривається на основі аналізу механізму функціонування та розвитку національної економіки, насамперед умов формування загальної рівноваги, наслідків її порушення та засобів підтримання, з урахуванням впливу економічної політики держави на макроекономічні процеси. Методологічну базу посібника становлять загальноновизнані теорії: класична, кейнсіанська, монетаристська та ін.

Для студентів економічних спеціальностей, а також викладачів, підприємців, державних службовців і політиків, які бажають одержати теоретичні знання і практичні навички з питань макроекономіки.

УДК 330.101.541(075.8)
ББК 65.012.3я6

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978-966-926-116-8

© І.Й. Малий, І.Ф. Радіонова,
Т.Ф. Куценко, Н.В. Федірко
та ін., 2016
© КНЕУ, 2016

ІДЕЯ ТА КООРДИНАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ПОСІБНИКА:

проф, д.е.н. Малий І.Й.

КРЕАТИВНА ГРУПА ПІДГОТОВКИ ПОСІБНИКА:

доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Федірко Н.В., доц, к.е.н. Волощенко В.В.

УКЛАДАЧІ ТЕКСТУ ПОСІБНИКА:

- **передмова** — проф, д.е.н. Малий І.Й.
- **тема 1** — проф, д.е.н. Радіонова І.Ф., доц, к.е.н. Куценко Т.Ф., доц, к.е.н. Федірко Н.В.
- **тема 2** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Усик В.І., доц, к.е.н. Москалюк Н.П.
- **тема 3** — проф, д.е.н. Ємельяненко Л.М., доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Федірко Н.В., доц, к.е.н. Жданов В.І.
- **тема 4** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Костенок Я.О.
- **тема 5** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Жданов В.І., доц, к.е.н. Федірко Н.В.
- **тема 6** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Жданов В.І.
- **тема 7** — проф, д.е.н. Ємельяненко Л.М., доц, к.е.н. Федірко Н.В., доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Жданов В.І.
- **тема 8** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Федірко Н.В.
- **тема 9** — доц, к.е.н. Куценко Т.Ф., доц, к.е.н. Жданов В.І, доц, к.е.н. Єфремов Д.П.
- **тема 10** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Москалюк Н.П., доц, к.е.н. Жданов В.І.
- **тема 11** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Кульбачний С.В., доц, к.е.н. Жданов В.І.
- **тема 12** — доц, к.е.н. Волощенко В.В., доц, к.е.н. Куценко Т. Ф.
- **тема 13** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф., доц, к.е.н. Єфремов Д.П., доц, к.е.н. Котенок Д.М.

- **методичне структурування тексту** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф.
- **корегування розрахункових та ілюстративних компонентів тексту** — доц, к.е.н. Жданов В.І, доц, к.е.н. Федірко Н.В.
- **розробка практичних завдань I-го рівня складності:** до теми 4 — доц, к.е.н. Федірко Н.В.
- **розробка практичних завдань II-го рівня складності:** до всіх тем — доц, к.е.н. Волощенко В.С., до тем 3, 5, 7, 10, 12 — доц, к.е.н. Жданов В.І.
- **рубрика «Основні категорії та їх позначення»** — доц, к.е.н. Куценко Т. Ф.
- **рубрики «Варто знати!», «Варто розглянути!»** — доц, к.е.н. Куценко Т.Ф., доц, к.е.н. Костенок Я.О., доц, к.е.н. Москалюк Н.П.
- **рубрика «Інформаційна сторінка»** — доц, к.е.н. Корольок Т.О., доц, к.е.н. Куценко Т. Ф.
- **додатки** — доц, к.е.н. Федірко Н.В., доц, к.е.н. Корольок Т.О., доц, к.е.н. Усик В.І.

ЗМІСТ

Передмова	6
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ МАКРОЕКОНОМІКИ	9
ТЕМА 1. Макроекономіка як наука	9
1.1. Становлення та розвиток макроекономічної науки	10
1.2. Об'єкт, предмет, завдання та функції макроекономіки	11
1.3. Методологія макроекономічної науки	12
1.4. Модель макроекономічного кругообігу ресурсів, продуктів, доходів і витрат	13
ТЕМА 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків	20
2.1. Сутність, методологічні принципи та основні категорії системи національних рахунків (СНР)	21
2.2. Валовий внутрішній продукт: економічний зміст і методи розрахунку	25
2.3. Основні макроекономічні показники СНР: економічний зміст і методика обчислення ..	30
2.4. Номінальний і реальний ВВП. Сутність дефлятора ВВП та індекса споживчих цін, їх порівняльна характеристика	33
РОЗДІЛ II. АГРЕГОВАНІ РИНКИ	42
ТЕМА 3. Ринок праці	42
3.1. Зайнятість і безробіття: сутність, види та показники	43
3.2. Природне безробіття: економічний зміст та методи вимірювання	47
3.3. Розрив ВВП в умовах циклічного безробіття. Закон Оукена: економічний зміст та математична формалізація	47
3.4. Неокласична та кейнсіанська моделі ринку праці: умови функціонування та механізм урівноваження	49
ТЕМА 4. Ринок товарів і послуг	56
4.1. Сукупний попит: економічний зміст, графічна інтерпретація та вплив цінових і нецінових чинників	57
4.2. Сукупна пропозиція: економічний зміст, графічна інтерпретація у коротко- та довгостроковому періодах, вплив нецінових чинників	59
4.3. Модель «AD-AS» як базова модель макроекономічної рівноваги: коротко- і довгострокова рівновага	63
ТЕМА 5. Ринок грошей	69
5.1. Пропозиція грошей: сутність, структура та графічна інтерпретація. Механізм мультиплікації грошової бази банківською системою та грошовий мультиплікатор	70
5.2. Процентна ставка та її роль в економіці. Номінальна та реальна процентна ставка. Рівняння та ефект Фішера	78
5.3. Попит на гроші: сутність, складові та графічна інтерпретація. Чинники попиту на гроші у класичній, кейнсіанській і монетаристській теоріях	80
5.4. Механізм функціонування грошового ринку: пропозиція, попит та урівноваження	84
РОЗДІЛ III. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ	92
ТЕМА 6. Інфляція	92
6.1. Інфляція: сутність, методи вимірювання та види	93
6.2. Економічні чинники та наслідки інфляції	95
6.3. Інфляція та безробіття. Крива Філіпса у короткостроковому та довгостроковому періодах: математична та графічна інтерпретація	97
ТЕМА 7. Приватне споживання	103
7.1. Особистий дохід та особистий наявний дохід: сутність, джерела формування та структура	104
7.2. Диференціація доходів: сутність, чинники та методи аналізу. Крива Лоренца, коефіцієнт Джині та децільний коефіцієнт	105

7.3. Кейнсіанська функція споживання: математична та графічна інтерпретація. Схильності до споживання та заощадження.....	108
7.4. Вплив фактору часу на споживання. Посткейнсіанські (довгострокові) функції споживання	111
ТЕМА 8. Приватні інвестиції	118
8.1. Інвестиції: сутність, роль та чинники попиту	119
8.2. Інвестиційні функції (кейнсіанська та неокласична), їх обґрунтування.....	121
8.3. Проста інвестиційна функція: математична та графічна інтерпретація	121
8.4. Структура заощаджень. Трансформація заощаджень в інвестиції на фінансових ринках. Роль фінансових посередників.....	127
ТЕМА 9. Моделі економічної рівноваги. Мультиплікативний ефект	134
9.1. Моделі економічної рівноваги “витрати-випуск” і “вилучення — ін’єкції” за умов приватної економіки: графічна інтерпретація та економічні пояснення	135
9.2. Неокласична модель загальної економічної рівноваги: передумови, особливості утворення та зв’язки між ринками	139
9.3. Модель мультиплікатора витрат за умов приватної економіки. Механізм мультиплікації автономних витрат. Ефект мультиплікатора.....	140
9.4. Рецесійний та інфляційний розриви в економіці: сутність, графічна інтерпретація та кількісне визначення	142
РОЗДІЛ IV. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	149
ТЕМА 10. Фіскальна політика в макроекономічному регулюванні	149
10.1. Роль держави та моделі економічної рівноваги «витрати–випуск» і «вилучення –ін’єкції» у змішаній закритій економіці	150
10.2. Фіскальна політика: сутність, види та інструменти. Вплив державних закупівель і чистих податків на ВВП	153
10.3. Дискреційна та автоматична фіскальна політика. Ефект гальмування динаміки ВВП ..	159
10.4. Фіскальна політика з урахуванням пропозиції. Крива Лаффера	161
10.5. Фіскальна політика та державний бюджет. Дефіцит бюджету та державний борг	163
ТЕМА 11. Монетарна політика в макроекономічному регулюванні	180
11.1. Монетарна політика: сутність, складові, види та інструменти	181
11.2. Монетарна політика у моделі AD-AS та наслідки її впливу на економіку	185
11.3. Модель «IS – LM»: зміст і висновки. Ефективне узгодження фіскальної та монетарної політик в моделі «IS – LM».....	188
ТЕМА 12. Держава у функціонуванні відкритої економіки	198
12.1. Вплив зовнішньої торгівлі на ВВП: функція споживання у відкритій змішаній економіці; складний мультиплікатор витрат; чинники впливу на чистий експорт та зв’язок з валютним курсом.....	199
12.2. Платіжний баланс країни: структура, характеристика його основних розділів. Рівновага платіжного балансу	202
12.3. Валютний курс: сутність, види та вплив на зовнішню торгівлю. Чинники попиту і пропозиції на валютному ринку. Етапи розвитку міжнародної валютної системи	206
РОЗДІЛ V. МАКРОЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА	219
ТЕМА 13. Економічне зростання	219
13.1. Зміст і прояви економічного зростання. Основні засади теорії економічного зростання... ..	219
13.2. Модель Солоу в поясненні економічного зростання.....	223
13.3. Антициклічне регулювання економіки: сутність, концепції та інструменти	228
Термінологічний словник	233
Бібліографічний список використаної літератури	243
Додатки	246

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах інформаційної революції та інформаційної експансії формуються нові вимоги з боку споживачів нових знань щодо фаховості, предметності, простоти та доступності інформації. Алгоритм і логіка побудови посібника є спробою колективу авторів реалізувати ці нові вимоги з урахуванням специфіки макроекономіки як навчальної дисципліни.

Макроекономіка належить до базових дисциплін, які покликані забезпечити фундаментальну економічну підготовку бакалаврів усіх спеціальностей усіх напрямів навчання. **Мета** її полягає в тому, щоб дати студентам теоретичні основи макроекономіки та найпростіші практичні навички аналізу механізму функціонування національної економіки в сучасних умовах.

Для досягнення цієї мети в процесі викладання дисципліни передбачається вирішення таких **завдань**:

- визначення ролі макроекономічної науки в суспільстві, розкриття її об'єкта, предмета та методології;
- розкриття основних положень макроекономічних теорій, на які спирається сучасна макроекономічна наука та господарська практика;
- висвітлення системи основних макроекономічних показників та індикаторів макроекономічної стабільності (нестабільності) економіки;
- розгляд базових моделей макроекономічної рівноваги;
- розкриття механізму окремих складових макроекономічної політики: фіскальної, монетарної та зовнішньоекономічної.

Після опанування дисципліни «Макроекономіка» студент повинен мати певний набір спеціальних (фахових) компетентностей (табл. 1).

Таблиця 1

СПЕЦІАЛЬНІ (ФАХОВІ) КОМПЕТЕНТНОСТІ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ ПІСЛЯ ОПАНУВАННЯ НАУКИ «МАКРОЕКОНОМІКА»

СТУДЕНТ МАЄ:	
ЗНАТИ	УМІТИ
<ul style="list-style-type: none"> – ключові положення макроекономічних теорій, які лежать в основі макроекономічної науки; – етапи розвитку інструментарію макроекономічної науки: основні ідеї (гіпотези), понятійний апарат науки, способи (прийоми) пізнання дійсності та логіку виведення тверджень, висновків і рекомендацій; – агреговані величини; – агреговані ринки; – макроекономічні процеси та явища, їх причини та можливі наслідки; – систему макроекономічних показників; – базові моделі макроекономічної рівноваги; – механізм макроекономічної політики, зокрема, фіскальної та монетарної політики; – інструментарій макроекономічної політики з метою впливу на соціально-економічний розвиток країни в сучасних умовах.	<ul style="list-style-type: none"> – розрізняти та досліджувати функціональні зв'язки та взаємозалежності між економічними процесами та явищами на рівні національної економіки; – обчислювати основні макроекономічні показники, параметри та індикатори; – здійснювати моніторинг та працювати з інформацією, що стосується макrorівня економіки, використовуючи різні джерела, насамперед, матеріали офіційних державних установ; – здійснювати аналіз макроекономічних процесів та явищ, результатів функціонування національної економіки, виявляти тенденції та віднаходити проблеми, формулювати висновки; – використовувати інструментарій макроекономічної науки при проведенні моніторингу, аналізу та здійсненні експертних оцінок економічних явищ і процесів на рівні національної економіки, зокрема України.

Вивчення студентами науки «Макроекономіка» передбачає опанування ними специфічних положень ряду економічних шкіл, сформованих відомими західними науковцями (наприклад, неокласичної, кейнсіанської, монетаристської школи). Кожна з цих шкіл, спираючись на актуальні на момент їх розробки ключові фактори економічного розвитку, напрацювала власні теорії, моделі і методи, які описують предмет макроекономічної науки і

базуються на особливих припущеннях. Ступінь відповідності цих припущень реальним умовам функціонування економічних систем країн світу безпосередньо визначає адекватність застосування теорій, моделей і методів, запропонованих економічними школами. Чим більшою мірою особливі припущення окремих теорій, моделей чи методів відповідають дійсності, тим більшою мірою вони є придатним для використання в практиці макроекономічного аналізу та обґрунтування управлінських рішень. Явища, події і процеси у сучасних економічних системах можуть кардинально відрізнятись від тих припущень, що були закладені провідними теоретиками і практиками макроекономіки. Тому застосування їх для України потребує критичного осмислення, вдосконалення і адаптації до умов функціонування вітчизняної економічної системи.

З урахуванням специфічних особливостей макроекономічної науки колективом авторів цього навчального посібника у складі викладачів кафедри макроекономіки та державного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» було вдосконалено базові положення та прикладні аспекти теорії макроекономіки з точки зору не тільки сучасних українських реалій, а і умов функціонування національних економік світу.

При розробці цього навчального посібника авторами були використані наукові та навчально-методичні публікації викладачів кафедри макроекономіки та державного управління, зокрема:

➤ *навчальні підручники та посібники:*

- Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.

- Савченко А.Г. Макроекономіка: навч. – метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / А.Г. Савченко, О.В. Пасічник – К.: КНЕУ, 2006. – 176 с.;

- Савченко А.Г. Макроекономіка / А.Г. Савченко, Д.М. Євдокимова. – К.: КНЕУ, 2008. – 255 с.

- Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.

➤ *наукові монографії:*

- Малий І.Й. Макрорегулювання фінансового сектору : монографія / І.Й. Малий, Т.О. Королук. – К. : КНЕУ, 2015. – 304 с.

- Ефективність управління в процесі реформування: макро- та мікроекономічний аспекти: кол. монографія / [І.Ф. Радіонова, О.П. Тищенко та ін.]; за наук. ред. проф. І.Ф. Радіонової. – К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»», 2012. – 364 с.

- Жданов В.І. Регулювання монетарних показників: сучасна теорія і практика: Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – 264 с.

➤ *рекомендації науково-методичних семінарів з науки «Макроекономіка», що були проведені кафедрою макроекономіки та державного управління протягом 2009/2010 та 2012/2013 навчальних років, запропоновані викладачами відповідно до тематики дисципліни, зокрема авторські матеріали д.е.н, проф. І.Ф. Радіонової (до теми 1), к.е.н, доц. В.В. Волощенко (до теми 12), к.е.н, доц. Д.П. Єфремова (до теми 9, п.2 та теми 13, п.2), к.е.н, доц. Д.М. Котенок (до теми 13, п.3). Також були використані окремі напрацювання та пропозиції інших викладачів кафедри, зокрема д.е.н, проф. Л.М. Ємельяненко (до теми 3 та 7); к.е.н, доц. В.І. Усик (до теми 2); к.е.н, доц. Я.О. Костенок (до теми 4); к.е.н, доц. В. І. Жданова (до тем 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11); к.е.н, доц. Н.В. Федірко (до тем 3, 5, 7); к.е.н, доц. Н.П. Москалюк (до теми 2 та 10); к.е.н, доц. С.В. Кульбачного (до теми 11), к.е.н, доц. Т.Ф. Куценко (до всіх тем посібника).*

В основу побудови структури цього навчального посібника закладено принцип «від простого до складного», який був використаний засновником наукової школи макроекономіки в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» доктором економічних наук, професором А.Г. Савченком у його підручнику (Савченко А.Г. Макроекономіка: Підручник. – К., 2005. – 441 с.). Використання такого принципу при висвітленні навчального матеріалу дозволяє полегшити сприйняття та опанування студентами макроекономічних теорій, моделей і методів, що описують предмет навчальної дисципліни за умов ринкового господарського механізму, участі державних органів у його функціонуванні та впливу на нього економічної діяльності інших країн світу. Особливо актуальним такий підхід є з точки зору набуття студентами фахових компетентностей щодо розуміння суперечливих і неоднозначних у сучасних умовах макроекономічних проблем функціонування національних економік, зокрема і України. Тому на сьогодні підручник А.Г. Савченка є базовим при вивченні науки «Макроекономіка» для студентів ДВНЗ «Київський національний еконо-

мічний університет імені Вадима Гетьмана» і рекомендується для фундаментального опанування ними навчального матеріалу. Положення, представлені у підручнику А.Г. Савченка, стали основними при розробці цього навчального посібника.

У цьому посібнику весь навчальний матеріал поділено на п'ять розділів, кожен з яких складається з кількох тем і відображує певний логічний етап *сходження від простого до складного з урахуванням умовної типології національної економіки*, що використовується для пояснення макроекономічних явищ і процесів. У перших трьох розділах пояснюється приватна закрита економіка, де враховується функціонування секторів національної економіки без держави. У двох останніх розділах аналізується змішана закрита економіка, де умови функціонування змінюються з врахуванням участі державних органів, а також змішана відкрита економіка, яка передбачає зовнішньоекономічні зв'язки національної економіки.

Перший розділ (теми 1 і 2) є вступом до макроекономічної теорії. Він дає уявлення про макроекономіку як науку та її основний понятійний апарат.

Другий розділ (теми 3, 4 та 5) присвячений агрегованим ринкам. У ньому розкрито механізм функціонування трьох «китів» ринкової системи: ринку праці, ринку товарів і послуг та грошового ринку.

У *третьому розділі* (теми 6–9) розглянуто основні макроекономічні явища та процеси, що характеризують *приватну закриту економіку*. Головну увагу приділено функції споживання та інвестиційній функції, механізмам формування рівноважного ВВП, які спираються на сукупні витрати.

Четвертий розділ підручника (теми 10–12) присвячено *змішаній закритій економіці*, в якій крім ринку важливу координаційну роль виконує держава. У темах 10 та 11 розкрито роль держави у *змішаній закритій економіці* при формуванні та реалізації фіскальної та монетарної політики. У темі 12 розглянуто *відкриту економіку*, яку характеризують платіжний баланс, валютний курс, зовнішня торгівля та макроекономічна політика з урахуванням сектору «інший світ».

П'ятий, завершальний розділ (тема 13) присвячено макроекономічній динаміці, яка проявляється через тренд економічного зростання та відхилення від нього внаслідок економічних коливань, а також пошуку ефективних інструментів антициклічного регулювання економіки.

Пропонований посібник підготовлено відповідно до нормативної програми науки «Макроекономіка», яка регламентує не граничний обсяг навчального матеріалу, а його обов'язковий мінімум. Зважаючи на величезне коло питань, які охоплює макроекономіка, з одного боку, та обмеженість академічного часу, відведеного у навчальному плані на її вивчення — з іншого, а також враховуючи відповідні методичні рекомендації, затверджені Міністерством освіти і науки України, базовий навчальний матеріал подано у стислій систематизованій формі, яка є достатньо оригінальною.

Основне навантаження у посібнику несе рубрика «*Алгоритм-конспект*», що розкриває зміст кожної теми з широким використанням математичного апарату і графічних ілюстрацій, проте без застосування моделей, які б ускладнювали засвоєння навчального матеріалу.

Макроекономіка — це наука, положення і висновки якої мають відображати реальні економічні явища та процеси, поведінку агрегованих (укрупнених) суб'єктів економіки на загальнонаціональному рівні. Тому, за можливості, в посібнику подано фактичну інформацію про ці макроекономічні явища та процеси за українською статистикою і статистикою інших країн у рубриках: «*Варто знати!*», «*Варто розглянути!*» та «*Інформаційна сторінка*».

Для кращого сприйняття навчального матеріалу в посібнику застосовано й інші рубрики. Так, викладенню основного матеріалу кожної теми передують рубрика «*Основні категорії та їх позначення*», що дає змогу зосередити увагу на термінах та їх умовних позначеннях, які є носіями навчального матеріалу теми. Для акцентування уваги студентів на складних аспектах матеріалу або на тих, які потребують особливої фіксації з точки зору логіки їх подання, використовується рубрика «*+Важливо зрозуміти!*». Підсумовує основний текст кожної теми рубрика «*Ключові положення*», що має допомогти студенту систематизувати набуті знання. І нарешті, для підвищення ефективності самостійної роботи студента подано рубрики «*Контрольні запитання для самоперевірки знань*», «*Тести для самоперевірки знань*», «*Практичні завдання*», «*Термінологічний словник*» та ін.

Насамкінець, висловлюємо щире подяку рецензентам — відомим в Україні фахівцям: професорам, докторам економічних наук Ю. М. Бажалу та В. Д. Лагутіну. Ми також вдячні колегам-викладачам і студентам, які знайшли можливість висловити свої пропозиції та побажання щодо підготовки цього посібника.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ МАКРОЕКОНОМІКИ

ТЕМА 1. Макроекономіка як наука

- 1.1. Становлення та розвиток макроекономічної науки
- 1.2. Об'єкт, предмет, завдання та функції макроекономіки
- 1.3. Методологія макроекономічної науки
- 1.4. Модель макроекономічного кругообігу ресурсів, продуктів, доходів і витрат.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Тести для самоперевірки знань
Завдання для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких *нових знань* про:

- етапи розвитку макроекономіки,
- інструментарій макроекономічної науки,
- об'єкт і предмет науки,
- завдання та функції макроекономіки,
- агреговані величини,
- макроекономічні процеси та явища,
- макроекономічні моделі.

Основні категорії та їх позначення

Сукупний продукт національної економіки (сукупні доходи або сукупні витрати)	<i>Y</i>
Споживання домашніх господарств	<i>C</i>
Заощадження домашніх господарств	<i>S</i>
Чисті податки	<i>T</i>
Державні закупівлі	<i>G</i>
Валові інвестиції	<i>I</i>
Чисті інвестиції	<i>I_{net}</i>
Чистий експорт	<i>NX</i>
Експорт	<i>EX</i>
Імпорт	<i>IM</i>
Амортизація	<i>A</i>

Алгоритм-конспект

1.1. Становлення та розвиток макроекономічної науки

Макроекономіка належить до відносно молодих наук. Вона виникла в першій третині XX століття і пов'язана з ім'ям Джона Мейнарда Кейнса. Однак коріння її сягає XVIII століття, коли Ф. Кене створив економічну таблицю, а сучасні напрями макроекономіки ґрунтуються на ідеях неокласичної школи кінця XIX – початку XX століття.

Історія макроекономіки, її становлення та розвиток можуть бути подані у формалізованому вигляді з огляду на фундаментальні зміни (революції), які у ній відбувалися, у такий спосіб:

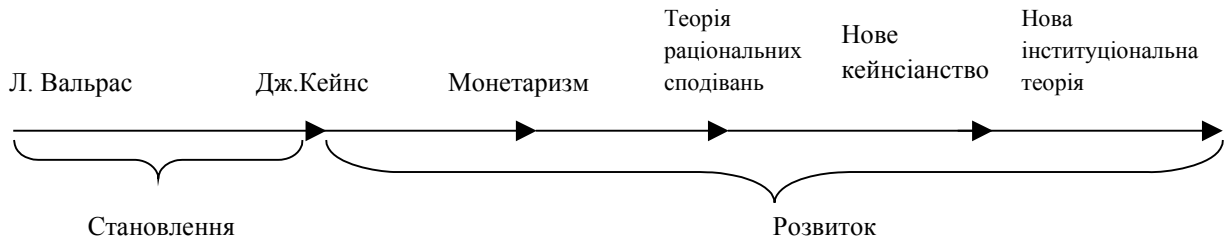

Рис. 1.1. Історія макроекономічної науки

Основні етапи у історії науки характеризуються розвитком її інструментарію. Під **науковим інструментарієм** розуміють основні ідеї (гіпотези), понятійний апарат науки, способи (прийоми) пізнання дійсності та логіку виведення тверджень, висновків і рекомендацій.

Основні ідеї, які характеризують різні етапи розвитку макроекономічної науки з точки зору загальної економічної рівноваги

Основні етапи	Деякі основні ідеї, що характеризують розвиток науки
Л. Вальрас (вальрасіанство та вальрасіанська революція) – кінець XIX – початок XX ст.	Уявлення про загальну економічну рівновагу як результат узгодження різних ринків за рахунок досягнення співвідносних цін.
Дж. Кейнс (традиційне кейнсіанство та кейнсіанська революція) – 1930–1960-ті роки	Акцент на аналізі нерівноважних станів економіки та визнання вирішальної ролі держави у регулюванні економіки в нерівноважних станах.
Монетаризм (М. Фрідмен, К. Брунер, А. Мельцер) – 1960–1980 рр.	Уявлення про вирішальну роль грошової пропозиції у формуванні загальної рівноваги та необхідність дотримання відповідності між змінами грошей та реального випуску.
Теорія раціональних сподівань (Р. Лукас, Р. Сарджент, В. Уоллес) – 1970-ті рр.	Пояснення загальної економічної рівноваги з врахуванням сподівань економічних суб'єктів , які прагнуть максимізувати власну корисність.
Нові кейнсіанці – Дж. Акерлоф, Дж. Стігліц (1980–1990-ті роки)	Пояснення рівноваги як явища, що може досягатися без узгодження цін з огляду на їх (цін) жорсткість (нееластичність) та інші (альтернативні) способи такого узгодження.
Нова інституціональна теорія (Дж. Бюкенен, Г. Таллок) у частині теорії суспільного вибору	Аналіз суспільно-політичних інститутів і правил поведінки при прийнятті необхідних макроекономічних рішень .

1.2. Об'єкт, предмет, завдання та функції макроекономіки

З побіжного огляду основних ідей, сформованих макроекономічною наукою на різних етапах у процесі її становлення та розвитку (див. вище – підкреслене у таблиці), впливають її об'єкт і предмет	
Об'єкт	<i>Об'єкт – те, на що спрямоване пізнання.</i> Об'єкт макроекономічної науки – національна економіка як ціле, або цілісність національної економіки.
Предмет	<i>Предмет – властивість, риса досліджуваного об'єкту.</i>
	Щодо формулювання предмету макроекономічної науки точки зору вчених дещо відрізняються, насамперед, в залежності від акцентів, які вони роблять при розгляді національної економіки як цілого
	За Савченко А.Г, предметом макроекономіки є механізм функціонування та розвитку національної економіки (детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. – С. 19).
	За Радіоною І.Ф, предметом макроекономіки є загальна економічна рівновага як умова цілісності національної економіки, особливості її (рівноваги) формування, наслідки її порушення (детальніше див.: Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. К.: 2004. С. 9–13).
	Макроекономіка – наука про механізм функціонування та розвитку національної економіки, насамперед про умови формування загальної рівноваги, наслідки її порушення та засоби підтримання.
Варто розглянути! (для поглибленого вивчення) Існують інші точки зору на предмет макроекономіки. Див.:	
1) Базилевич В.Д, Базилевич К.С, Баластрик Л.О. Макроекономіка. – К., 2007. – 70 2 с.;	
2) Панчишин С, Островець П. – Кн. 1. Вступ до аналітичної економіки. Макроекономіка. – К., 2006. 723 с. та ін.	
Завдання макроекономічної науки	Макроекономічна наука має два основні завдання : 1) пояснити , як функціонує економіка як ціле: розкрити зміст об'єктивних законів її функціонування, певних закономірностей , що виявляються за конкретних умов та тенденцій змін, 2) сформулювати оціночні судження (визначити, що мало б бути) та рекомендації щодо правил доцільної (ефективної) поведінки в конкретних економічних умовах для урядів окремих країн, міжнародних інтеграційних об'єднань, окремих груп економічних суб'єктів тощо.
Позитивна та нормативна макроекономіка	Виконання першого завдання – дати пояснення економічним процесам і явищам на макрорівні економіки – відповідає позитивній макроекономічній науці . Виконання другого завдання – сформулювати оціночні судження та рекомендації – корелює з нормативною макроекономікою .
Прикладна роль	Реалізація нормативної функції дає підстави для висновку, що макроекономіка формує теоретичну основу економічної політики уряду , а значить потрібна президентам, прем'єрам, парламентарям, політичним лідерам. Очевидним є також те, що ця наука є важливою для громадянського суспільства (громадян, представників бізнесу та ін.) (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Прикладна роль макроекономічної науки

1.3. Методологія макроекономічної науки

Методологія науки охоплює придатні для реалізації в процесі пізнання її функції <i>принципи, прийоми, способи</i> дослідження та формулювання висновків (рекомендацій)	
Особливості	Особливостями методології макроекономіки є те, що ця наука: — оперує <i>агрегованими</i> величинами (показниками), які характеризують або усю економіку в цілому, або її найважливіші сфери (сектори): валовий внутрішній продукт, курс національної валюти, торговий і платіжний баланс, ринок грошей тощо, — досліджує ті процеси та явища, природа яких може бути пояснена лише <i>на загальнонаціональному рівні</i> , тобто з позицій економіки як цілого: кризовий спад, загальний рівень цін, безробіття, дефіцит (профіцит) державного бюджету, державний борг тощо, — широко використовує <i>модельний інструментарій</i> для створення <i>пояснюючих моделей</i> функціонування економіки як цілого та <i>моделей прийняття економічних рішень</i> .
Значення макроекономічних моделей	1. Результатом застосування модельного інструментарію стає представлення основних макроекономічних зв'язків між <i>ендогенними</i> (пояснюваними) та <i>екзогенними</i> (за допомогою яких відбувається пояснення) величинами у вигляді: рівнянь, графіків, схем. 2. Макроекономічні моделі формують підстави для <i>прийняття економічних рішень</i> у тому випадку, коли рівняння та графіки є результатом <i>розрахунків</i> на основі <i>конкретних статистичних даних</i> . Тоді параметри рівнянь віддзеркалюють конкретні кількісні значення зв'язків макроекономічних процесів і явищ, а графіки ілюструють кількісні зміни залежних величин. 3. Обґрунтованість прийняття рішень залежить від точності та повноти уявлень про зв'язки макроекономічних змінних. З цією метою розробляють <i>макроекономічні економетричні моделі</i> .
Економетричні моделі	Економетричні моделі – це функції, які описують кореляційно-регресивні та інші зв'язки між макроекономічними змінними і побудовані на основі статистичної інформації. Вони є досить поширеним інструментом аналізу, імітації та прогнозування макроекономічних процесів. Відповідно вони є інструментом прийняття урядових рішень. Власне економетрична модель може охоплювати десятки, сотні, а іноді й тисячі рівнянь, що описують кількісні залежності багатьох змінних та імітують функціонування економіки як цілого.
Варто знати! Найвагоміших успіхів у побудові та використанні економетричних моделей досягли США та Франція У практиці макроекономічного моделювання, прогнозування та аналізу економічної політики для різних країн світу Світовим банком використовується модель RMSM-X. Один з її варіантів адаптовано до України (детальніше див.: Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. К., 2004. С. 14–18).	

1.4. Модель макроекономічного кругообігу ресурсів, продуктів, доходів і витрат

<p>В основу макроекономічного аналізу покладено <i>модель економічного кругообігу</i> (рис.1.3), яка <i>є пояснюючою</i>, тому допомагає зрозуміти, як функціонує економіка в цілому, які функціональні зв'язки існують між основними суб'єктами економіки, що діють на різних, однак взаємопов'язаних ринках, та формують єдиний ринковий механізм господарювання в масштабах усієї економіки.</p>	
<p>Варто знати! Сучасна національна економіка України є відкритою системою та має у своїй структурі 5 внутрішніх секторів, а також 6-ий зовнішній сектор – «інший світ» (див. детальніше тему 2).</p>	
<p>Загальний підхід до аналізу національної економіки будь-якої країни передбачає виокремлення <i>секторів</i> відповідно до Системи національних рахунків (детально див. тему 2), а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> — сектору нефінансових корпорацій; — сектору фінансових корпорацій (його разом із сектором нефінансових корпорацій спрощено називають підприємницьким сектором); — сектор загального державного управління управління (спрощено його називають державним сектором); — сектор домашніх господарств; — сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (у спрощених моделях економічного кругообігу його, переважно, не враховують); — сектор «інший світ», який є зовнішнім щодо національної економіки. 	
<p>Певний спосіб об'єднання згаданих секторів формує основу для умовної <i>типології національної економіки</i> та розгляду її як:</p> <ul style="list-style-type: none"> — <i>приватної закритої</i> (із врахуванням сектору нефінансових і фінансових корпорацій та сектору домашніх господарств, але без врахування сектору загального державного управління та зовнішнього); — <i>змішаної закритої економіки</i> (із врахуванням сектору сектору нефінансових і фінансових корпорацій, сектору домашніх господарств і загального державного управління, але без зовнішнього сектору); — <i>змішаної відкритої економіки</i> (з врахуванням усіх секторів включно із зовнішнім). <p>Це дає підстави розглядати модель економічного кругообігу на різних рівнях абстрагування:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) на рівні <i>приватної закритої економіки</i>, яка моделює чистий ринок, що функціонує без державного втручання, 2) на рівні <i>змішаної закритої економіки</i>, яка моделює поєднання ринкового та державного регулювання економічної діяльності, 3) на рівні <i>змішаної відкритої економіки</i>, яка моделює і зовнішні зв'язки національної економіки в межах сучасної глобальної економіки. 	
Агреговані ринки	<p>Макроекономічний аналіз ринкового механізму національної економіки передбачає використання поняття <i>агреговані ринки</i>. Основними агрегованими ринками є <i>ринок праці, ринок товарів і послуг, грошовий ринок, фінансовий ринок</i>.</p> <p>Модель економічного кругообігу є таким інструментом теоретичного пояснення, яка імітує і подає в узагальненому вигляді основні макроекономічні процеси та зв'язки. Тому на найвищому рівні узагальнення виокремлюють лише два ринки: <i>ринок ресурсів і ринок продуктів</i> (його також називають ринком товарів і послуг).</p>
Агреговані величини (показники)	<p>Макроекономічний аналіз національної економіки як цілого передбачає також використання <i>агрегованих величин</i> (показників). Такими, наприклад, є: «сукупний попит» і «сукупна пропозиція», що стосується всіх товарів і послуг на макрорівні, на противагу «попиту» та «пропозиції» окремих товарів на мікрорівні.</p>

Особливості макроекономічного кругообігу за різних умов (оглядово)

<p>Макроекономічний кругообіг – це потік ресурсів і продуктів, урівноважений відповідним рухом доходів і витрат. Основний принцип побудови моделі макроекономічного кругообігу – доходи одних економічних суб'єктів є витратами інших, тому між ними досягається відповідність.</p>	
<p>Приватна закрита економіка (вивчається далі детально, див.: зокрема тему 7) (рис. 1.3)</p>	<p>У приватній закритій економіці, яка розглядається як взаємодія підприємницького сектору та сектору домашніх господарств, для забезпечення рівноваги, або відповідності агрегованих макроекономічних величин повинна забезпечуватись тотожність:</p> $Y = C + S.$ <p>Економічний зміст моделі пояснюється так: доходи домашніх господарств (Y) розподіляються на споживання (C) та заощадження (S). (детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. 2005. С. 162).</p>
<p>Змішана закрита економіка (вивчається далі детально, див.: зокрема тему 10) (рис. 1.4)</p>	<p>У змішаній закритій економіці аналізується державний сектор, який у схемі макроекономічного кругообігу пов'язаний із іншими макроекономічними суб'єктами через чисті податки (T), державні закупівлі (G). Доходами держави виступають чисті податки (T). Державні витрати аналізуються у формі державних закупівель (G).</p>
<p>Змішана відкрита економіка</p>	<p>Змішана відкрита економіка віддзеркалює факт існування зв'язків національної економіки із зовнішнім світом, передусім, через:</p> <p>а) зовнішні торговельні зв'язки, які охоплюють імпорт (IM) та експорт (EX) товарів і послуг, б) міжнародні фінансові зв'язки, що охоплюють операції з отримання позик і надання кредитів, з купівлі-продажу реальних і фінансових активів.</p> <p>Тому модель у відкритій економіці є ускладненішою (див. рис. 1.5 (з урахуванням зовнішніх торговельних зв'язків) і рис.1.6 (з урахуванням зовнішніх торговельних зв'язків і міжнародних фінансових зв'язків).</p>

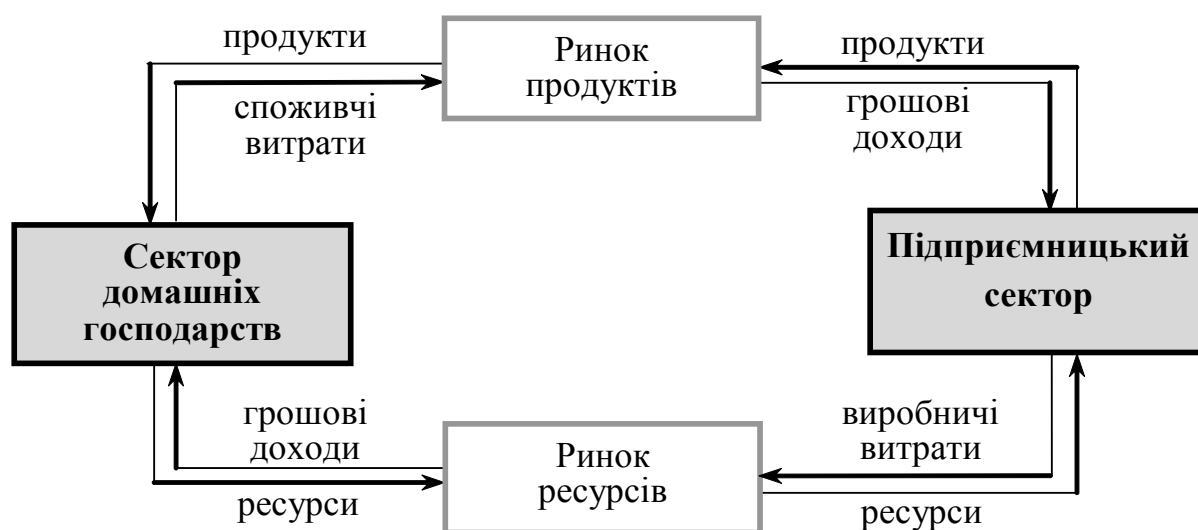

Рис. 1.3. Макроекономічний кругообіг ресурсів, продуктів, доходів і витрат у приватній закритій економіці

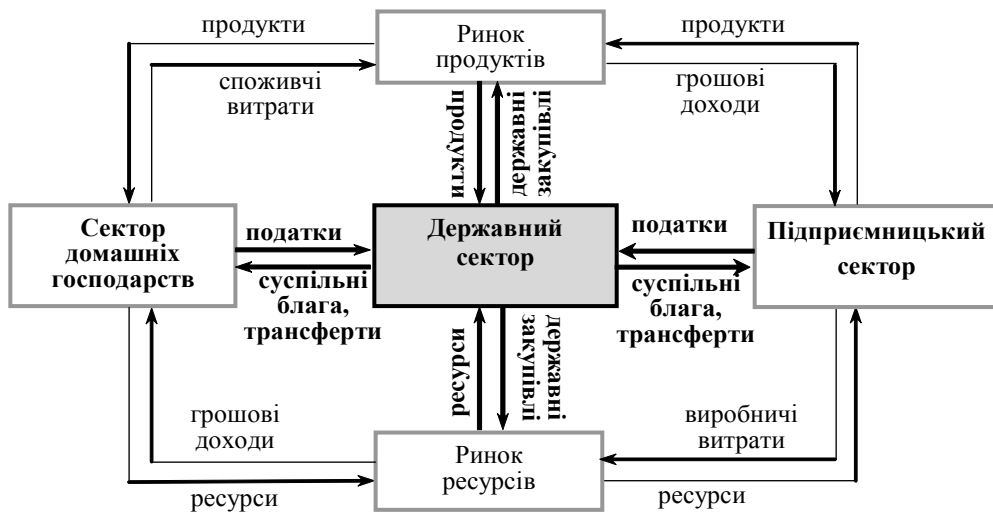

Рис. 1.4. Макроекономічний кругообіг ресурсів, продуктів, доходів і витрат у змішаній закритій економіці

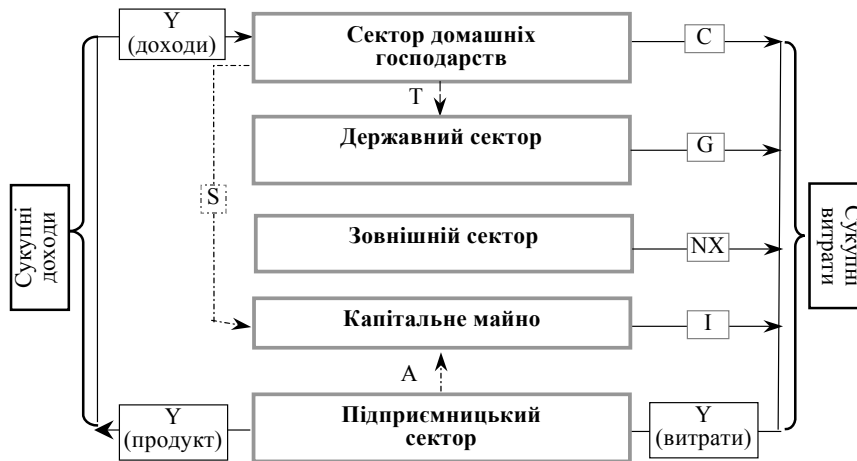

Рис. 1.5. Макроекономічний кругообіг у змішаній відкритій економіці із зовнішнім сектором, поданим у формі зовнішніх торговельних зв'язків (спрощена модель)

Основні пропорції (співвідношення) у змішаній відкритій економіці

Макроекономічний кругообіг у змішаній відкритій економіці як теоретична модель відображає *загальну економічну рівновагу*, умовами якої є *пропорції (співвідношення)*, дотримання яких забезпечує *неперервне функціонування* економіки та демонструє її *цілісність*:

$$Y_{\text{доходи}} = Y_{\text{витрати}}$$

$$Y_{\text{витрати}} = C + I + G + NX,$$

де C – приватне споживання (витрати домашніх господарств на споживання),
 I – приватні інвестиції (інвестиційні витрати підприємств),
 G – державні закупівлі (витрати держави),
 NX – чистий експорт (витрати зовнішнього сектору).

$$C = Y_{\text{доходи}} - T - S,$$

де T – чисті податки,
 S – приватні заощадження.

$$T = G$$

державні закупівлі = чисті податки

$$NX = Ex - Im,$$

де Ex – експорт;
 Im – імпорт.

$$I = A + I_{net}$$

де A – амортизаційні витрати на відновлення зношеного капіталу,
 I_{net} – чисті приватні інвестиції – додаткові інвестиції, що перевищують амортизацію та які сформувались за рахунок перетворення приватних заощаджень (S):

$$S = I_{net}$$

$$Y_{витрати} = Y_{продукт}$$

$$Y_{продукт} = Y_{доходи}$$

Висновки

1. Для неперервного функціонування економіки повинна існувати відповідність: **сукупні доходи** ($Y_{доходи}$) = **сукупні витрати** ($Y_{витрати}$) = **сукупний продукт** ($Y_{продукт}$).
2. **Головна проблема загальної економічної рівноваги** – перетворення сукупних доходів на сукупні витрати розв'язується перетворенням заощаджень (S) на інвестиції (I).
3. **Дискусійне питання макроекономічної науки:** яким чином здійснюється це перетворення і чому заощадження (S) повинні відповідати інвестиціям (I)? (більш детально див.: Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. К., 2004. С. 9–19).

Варто розглянути!

(для поглибленого вивчення)

Для глибшого усвідомлення зв'язків макроекономічного кругообігу у відкритій економіці нижче подається розширена його модель, у якій представлено зв'язки різних груп економічних суб'єктів, а саме на рівні 5-ти внутрішніх секторів (сектор нефінансових корпорацій, сектор фінансових корпорацій, сектор загального державного управління управління, домашніх господарств і сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства), та 6-го зовнішнього сектора – «Інший світ». (рис. 1.6).

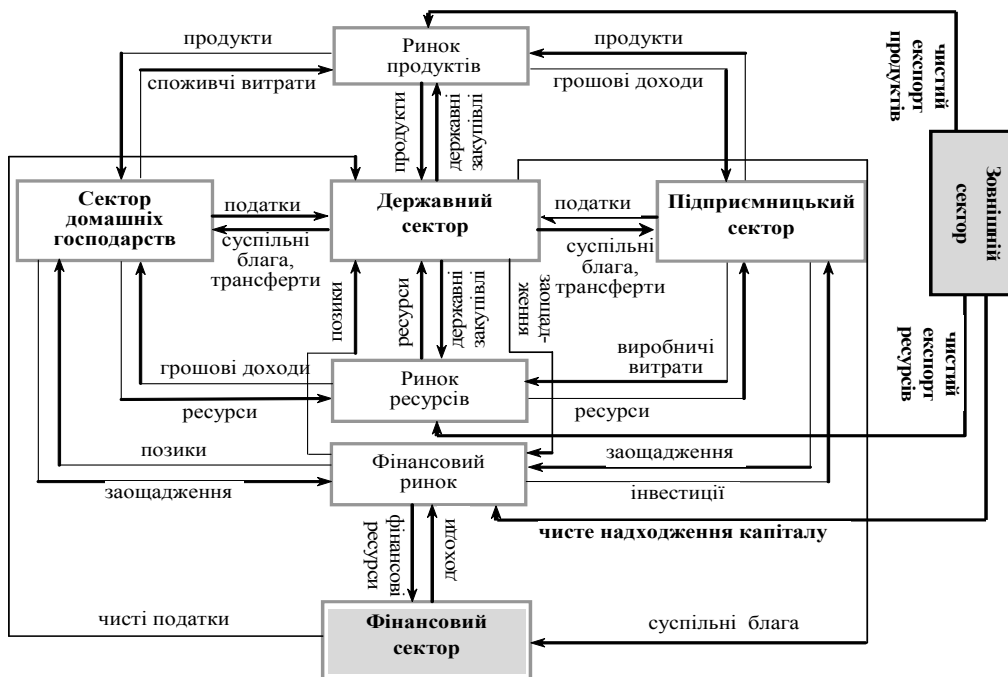

Рис. 1.6. Макроекономічний кругообіг у змішаній відкритій економіці із зовнішнім сектором, поданим у формі зовнішніх торговельних зв'язків та у формі міжнародних фінансових зв'язків (розширена модель)

Ключові положення

1. Макроекономіка є відносно молодого наукою. Її виникнення у першій третині ХХ ст. пов'язане з ім'ям Дж. М. Кейнса. Сучасна макроекономіка як сукупність теорій продовжує інтенсивно розвиватися. На зміну застарілим теоріям приходять нові, адекватні вимогам сьогодення.

2. З огляду основних ідей, сформованих макроекономічною наукою на різних етапах у процесі її становлення та розвитку виокремлюється її об'єкт і предмет. Два основні завдання, що стоять перед цією наукою (пояснити функціонування економіки в її цілісності, оцінити та запропонувати рекомендації для уряду), обумовлюють її дві основні функції: позитивну та нормативну.

3. Макроекономіка – наука про механізм функціонування та розвитку національної економіки, зокрема про умови формування загальної рівноваги, наслідки її порушення та засоби підтримання. Основою формування загальної економічної рівноваги є відповідність сукупних доходів і витрат, сукупного попиту і пропозиції. Перетворення сукупних доходів на сукупні витрати – головна проблема формування загальної рівноваги, розкриття якої пов'язане з поясненням того, як заощадження домашніх господарств стають інвестиціями підприємців.

4. В основі методології макроекономіки лежить метод агрегування, що передбачає виділення таких укрупнених об'єктів, як економічні сектори, агреговані ринки та агреговані величини, що дають змогу робити узагальнення щодо процесів та явищ на макрорівні. Агреговані величини – узагальнюючі змінні, за допомогою яких оцінюється загальний стан економіки, а саме: валовий внутрішній продукт, рівень безробіття, темп інфляції, грошові агрегати, курс національної валюти та ін.

5. Макроекономіка широко використовує модельний інструментарій для створення пояснюючих моделей і моделей прийняття економічних рішень. Досить поширеним сучасним інструментом аналізу, імітації та прогнозування макроекономічних процесів є економетричні моделі.

6. В основу макроекономічного аналізу покладена модель економічного кругообігу, що допомагає зрозуміти, як функціонує економіка в цілому, які функціональні зв'язки існують між основними суб'єктами економіки, що діють на різних, однак взаємопов'язаних ринках, і формують єдиний ринковий механізм господарювання на макрорівні з урахуванням втручання держави та ступеню відкритості до зовнішнього світу.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Назвіть економістів, які зробили значний внесок у становлення та розвиток макроекономічної науки. Сформулюйте сутність їхнього внеску.

2. Дайте визначення об'єкту макроекономіки і розкрийте його специфіку в порівнянні з іншими економічними науками.

3. Що є предметом макроекономіки та які функції вона виконує?

4. Розкрийте особливості методології макроекономічної науки.

5. У чому полягає прикладна роль макроекономічної науки?

Тести для самоперевірки знань

1. Агрегованими величинами є:

- а) ВВП;
- б) попит на комп'ютери;
- в) ціна на парфуми;
- г) інфляція.

2. Об'єктом макроекономіки є:

- а) ринкова економіка;
- б) змішана економіка;
- в) національна економіка як ціле;
- г) приватна економіка.

3. Основний принцип побудови моделі економічного кругообігу:

- а) доходи = витрати;
- б) доходи одних економічних суб'єктів є витратами інших;
- в) доходи = споживання домашніх господарств;

- г) доходи одних економічних суб'єктів не є витратами інших.
4. Сучасна відкрита економіка включає такі секторальні агрегати:
- а) домогосподарства, ринок, держава;
  - б) уряд, міністерства, підприємства;
  - в) домогосподарства, підприємства, держава, зовнішній світ;
  - г) нефінансові підприємства, фінансові установи, бюджетні установи.
5. Ринковим агрегатом є:
- а) ринок праці;
  - б) ринок нерухомості;
  - в) ринок грошей;
  - г) ринок комп'ютерів.
6. Позитивна функція макроекономіки спрямована на вивчення:
- а) фактичного стану економіки;
  - б) шляхів подолання спаду виробництва;
  - в) шляхів забезпечення економічного зростання;
  - г) методів державного регулювання економіки.
7. Нормативна функція макроекономіки спрямована на обґрунтування:
- а) рекомендацій щодо подальшого економічного розвитку;
  - б) причин спаду виробництва;
  - в) наслідків економічної кризи;
  - г) причин зростання інфляції.
8. Найширше використовуваним методом макроекономіки є:
- а) синтез;
  - б) аналіз;
  - в) моделювання;
  - г) порівняння.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8
а), г)	в)	б)	в)	а), в)	а)	а)	в)

Завдання для самоперевірки знань

I. Що із зазначеного належить до інструментарію макроекономічної науки, а що – ні:

- 1) гіпотеза (ідея) про залежність економічних циклів від змін грошового пропонування;
- 2) формалізація уявлень про зв'язок між загальним випуском і загальним рівнем цін з допомогою графіка;
- 3) кількісний розрахунок внеску окремих факторів у прибутковість фірми;
- 4) обґрунтування правила поведінки уряду у фінансовій сфері на основі співвідношення між змінами державного боргу, дефіциту державного бюджету та темпами економічного зростання;
- 5) аналіз ситуації на окремому ринку з використанням графіка динаміки цін.

II. Яке із наведених тверджень з книги М. Фрідмена та А. Шварц «Монетарна історія Сполучених Штатів Америки. 1867–1960» віддзеркалює позитивний аспект макроекономічної науки, а яке – нормативний:

1. «Не спроможна діяти активно, щоб стримати першу кризу ліквідності восени 1930 р, ФРС виявила ще меншу спроможність до таких дій у наступні роки».
2. «Хоча вплив, що йшов від грошей до економічної активності (через стабільну, нееластичну за процентом функцію попиту на гроші чи аналогічну функцію швидкості) переважав, виявлявся також і вплив у зворотному напрямку».

Відповіді

I				II		
1	2	3	4	5	1	2
+	+	—	+	—	н	п

Література для поглибленого вивчення теми

1. *Базилевич В.Д.* Макроекономіка / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик. – К.: Знання, 2007. – 702 с.
2. *Блауг М.* Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг. – К.: Основи, 2001. – 670 с.
3. *Блауг М.* Методологияэкономической науки, илиКакэкономистыобъясняют. Пер. с англ. / Науч. ред. и вступ. ст. В. С. Автономова. – М.: НП Журнал «Вопросыэкономики», 2004. – 416 с.
4. *Панчишин С.* Вступ до аналітичної економіки. Макроекономіка / С. Панчишин, П. Острочерх – К.: Знання. – 2006.– 723 с.
5. *Радіонова І.Ф.* Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
6. *Савченко А. Г.* Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.

ТЕМА 2. Макроекономічні показники в системі національних рахунків

1. Сутність, методологічні принципи та основні категорії системи національних рахунків (СНР).
2. Валовий внутрішній продукт: економічний зміст і методи розрахунку.
3. Основні макроекономічні показники СНР: економічний зміст і методика обчислення.
4. Номінальний і реальний ВВП. Сутність дефлятора ВВП та індекса споживчих цін, їх порівняльна характеристика.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- систему національних рахунків (СНР),
- методологічні принципи СНР,
- інституційні одиниці в СНР,
- сектори в СНР,
- економічні операції в СНР,
- рахунки в СНР,
- показники в СНР.
- методи обчислення ВВП,
- дефлятор ВВП,
- індекси цін,
- номінальний і реальний ВВП.

Після опанування теми студенти набудуть таких **практичних умінь**:

- навчатися розраховувати макроекономічні показники,
- навчатися розраховувати номінальний і реальний ВВП,
- одержати початкові навички щодо аналізу динаміки та структури ВВП та інших показників.

Основні категорії та їх позначення

Випуск	V_{pr}
Валова додана вартість	GVA
Проміжне споживання	V_{ig}
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	GDP або Y
Чистий внутрішній продукт	NDP
Кінцеві споживчі витрати (споживання) домашніх господарств	C
Валові інвестиції	I
Чисті інвестиції	I_{net}
Амортизація (споживання основного капіталу)	A
Державні закупівлі	G
Державне споживання	C_g
Державні інвестиції	I_g
Експорт товарів і послуг	EX
Імпорт товарів і послуг	IM
Чистий експорт	NX
Чисті податки на продукти	T_p

Податки на продукти (ПДВ, акцизи, мито)	AT_p
Субсидії на продукти	Sub_p
Оплата праці найманих працівників	W
Загальні прибуткові доходи від капіталу	GPr
Валовий прибуток	PR_{gr}
Змішаний дохід	INC_{mix}
Податки на виробництво та імпорт	$T_{pr/im}$
Субсидії на виробництво та імпорт	$Sub_{pr/im}$
Чисті податки на виробництво та імпорт	$NT_{pr/im}$
Валовий національний дохід	GNI
Валовий національний дохід наявний	$GNDI$
Первинні доходи, отримані резидентами з-за кордону	INC_{res}
Первинні доходи, сплачені нерезидентам за кордон	INC_{for}
Чисті зовнішні первинні доходи	NI_f
Трансферти поточні, отримані резидентами з-за кордону	TR_{res}
Трансферти поточні, сплачені нерезидентам за кордон	TR_{for}
Чисті поточні трансферти зовнішні	NTR_f
Валовий національний наявний дохід	$GNDI$
ВВП номінальний	Y^n
ВВП реальний	Y^r
Індекс-дефлятор ВВП	P
Індекс споживчих цін	CPI

Алгоритм-конспект

2.1. Сутність, методологічні принципи та основні категорії системи національних рахунків (СНР)

Система національних рахунків (СНР)

Для чого потрібна СНР?	<p>Оскільки кожна країна певним чином інтегрована в світову економіку, то для забезпечення міжнародних порівнянь необхідно застосовувати єдиний підхід до обчислення макроекономічних показників, що досягається за допомогою однакової для всіх країн міжнародної методології розрахунків (стандарту) — системи національних рахунків (СНР).</p> <p>СНР призначена для:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>моніторингу розвитку економіки</i> на різних рівнях агрегування: на рівні окремих економічних суб'єктів (<i>інституційних одиниць</i>), на рівні груп таких одиниць (<i>інституційних секторів</i>), або на рівні економіки вцілому, • <i>макроекономічного аналізу</i> з метою прийняття рішень та розробки макроекономічної політики, • <i>забезпечення співставності (порівняльності) основних показників</i> різних країн.
Ким розроблена СНР?	<p>СНР є розробкою ООН і рекомендується всім країнам для практичного використання.</p> <p>Остання версія СНР створена в 2008 році і є адаптованою версією СНР–1993. Перша версія СНР (перший стандарт) опублікована більше 60 років тому (у 1953 році).</p>
Визначення	<p>СНР – узгоджений на міжнародному рівні стандартний набір рекомендацій щодо розрахунків показників, які використовуються для опису та аналізу найзагальніших результатів і пропорцій національної економіки.</p>

Категорії СНР	СНР спирається на певну <i>систему категорій</i> , за допомогою яких здійснюється облік у масштабах національної економіки. Основні з них — <i>інституційна одиниця, інституційний сектор, економічна операція, рахунок</i> .	
Мета СНР	— реєстрація (облік) <i>економічних потоків і запасів</i> шляхом застосування уніфікованого набору правил ведення рахунків.	
	<p>Економічний потік – процес зміни результату, зокрема, зміни в <i>активах</i> на основі руху товару чи послуги <i>за певний проміжок часу</i>.</p> <p>Наприклад, виплата зарплати, сплата податків, операції по бартеру тощо.</p>	<p>Економічний запас – результат попередніх операцій та інших економічних потоків, який втілюється в <i>на-явних активах</i> або зобов'язаннях у власності окремої одиниці, сектора чи економіки в цілому <i>на певний момент часу</i>.</p> <p>Наприклад, золото як резервний актив.</p>

Основні методологічні принципи СНР

Принципи	Зміст
Принцип економічного кругообігу	у процесі відтворення економіка перебуває в постійному кругообігу, який є <i>безперервним потоком перетворень витрат у доходи</i> .
Принцип економічної рівноваги	в основі розрахунків лежить тотожність: <i>сукупні витрати = сукупні доходи</i> , тому вартість виробленого усією економікою продукту може оцінюватись як за доходами, так і за витратами.
Принцип продуктивної діяльності	<i>продуктивною є будь-яка діяльність, що приносить дохід її суб'єктам</i> , незалежно від сфери чи виду діяльності як у матеріальному (промисловість, сільське господарство, будівництво тощо), так і нематеріальному (транспорт, зв'язок, освіта, культура, охорона здоров'я тощо) виробництві.
Принцип виключення подвійного рахунку	При обчисленні показників результатів національного виробництва <i>враховується вартість кінцевого продукту (кінцева вартість)</i> . Вартість проміжного продукту, що споживається в процесі створення кінцевого (проміжного споживання) при цьому не враховується.

Інституційні одиниці в СНР

Інституційні одиниці — це економічні субєкти, які володіють активами, беруть на себе певні зобов'язання, здійснюють витрати та отримують доходи.	
<i>Економіка країни</i> — сукупність лише тих інституційних одиниць, які є резидентами даної країни.	
Резидент	Нерезидент
Інституційна одиниця вважається резидентом країни, якщо її економічні інтереси зосереджені на економічній території даної країни протягом тривалого часу (не менше ніж один рік).	Якщо економічні інтереси інституційної одиниці зосереджені на економічній території інших країн, то вона є нерезидентом даної країни.
<p>Варто знати! економічна територія країни — територія, яка знаходиться в адміністративному управлінні центрального виконавчого органу цієї країни і в межах якої існує вільне переміщення людей, товарів і грошей, — не охоплює територіальні анклавні інших країн (посольства, консульства, військові бази, торговельні представництва тощо), розташовані на географічній території даної країни, але включає подібні анклавні даної країни, розміщені на географічній території інших країн.</p>	

Інституційні сектори в СНР

<p>Всі інституційні одиниці, які є резидентами країни, об'єднуються у п'ять інституційних секторів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • нефінансові корпорації; • фінансові корпорації; • сектор загального державного управління; • домашні господарства; • некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства. <p>Інституційні одиниці, що є нерезидентами країни, які здійснюють економічну діяльність, пов'язану з резидентами, утворюють сектор «Інший світ» або зовнішньоекономічний сектор.</p>		
Інституційний сектор	Інституційні одиниці сектору	Види підприємств та організації в межах інституційного сектору
1. Сектор «Нефінансові корпорації» (НФК) (підприємницький сектор)	інституційні одиниці, які займаються виробництвом товарів і нефінансових послуг на ринкових засадах, тобто з метою їх продажу за цінами, що відшкодовують затрати на виробництва та дають прибуток.	- приватні, державні та спільні підприємства, - асоціації підприємств, - торгові палати тощо.
2. Сектор «Фінансові корпорації» (ФК) (фінансовий сектор)	інституційні одиниці, які займаються фінансовим посередництвом або допоміжною фінансовою діяльністю.	- НБУ, - комерційні банки, - страхові компанії, - інвестиційні компанії та інші фінансові структури, що надають послуги на комерційній основі.
3. Сектор загального державного управління (СЗДУ) (державний сектор)	інституційні одиниці, які крім виконання своїх політичних функцій і здійснення регуляторної діяльності в економіці надають також неринкові послуги для індивідуального чи колективного споживання та перерозподіляють доходи і багатство.	- органи державного управління центрального та місцевого рівнів; - некомерційні бюджетні організації; - державні цільові та позабюджетні фонди.
4. Сектор «Домашні господарства» (ДГ)	інституційні одиниці, що об'єднують фізичних осіб, основною функцією яких є споживання, а також некомерційна підприємницька діяльність (домогосподарство може складатися з однієї особи).	- дрібне промислове виробництво; - надання послуг у побутовому обслуговуванні, освіті, охороні здоров'я; - сільські підсобні господарства тощо.
5. Сектор «Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства» (НКО)	інституційні одиниці, створені окремими групами домашніх господарств для забезпечення їхніх політичних, релігійних і професійних інтересів, а також для надання соціально-культурних послуг.	громадські та політичні організації, що діють на основі, насамперед, добровільних внесків домашніх господарств.
6. Сектор «Інший світ» (зовнішній сектор)	інституційні одиниці, що є нерезидентами країни, які здійснюють економічну діяльність, пов'язану з резидентами.	нерезиденти країни.

Операції в СНР

Інституційні одиниці перебувають між собою у певних відносинах, пов'язаних із виконанням різноманітних економічних дій. У СНР ці економічні дії називаються операціями. **Операції** є або обміном економічних цінностей, або добровільним їх передаванням (трансфером) без відповідного еквівалента від однієї інституційної одиниці до іншої.

Усі **операції в СНР** поділяються на чотири групи:

I група	операції з товарами та послугами (пов'язані з виробництвом, кінцевим і проміжним споживанням, формуванням основного капіталу, експортом та імпортом)
II група	розподільчі операції (пов'язані з розподілом та перерозподілом доходів, у тому числі з формуванням заощаджень)
III група	операції з фінансовими інструментами (пов'язані зі зміною фінансових активів і пасивів)
IV група	інші операції

Варто знати!

Повний перелік операцій з сектором «Інший світ» відповідає переліку операцій, що відображаються в *платіжному балансі* країни (детально в темі 12).

Рахунки в СНР

У СНР облік операцій здійснюється за допомогою рахунків.

Рахунок — це *балансова таблиця, яка складається з двох розділів*:

- 1) ресурси, або зміна у зобов'язаннях, тобто в пасивах;
- 2) використання, або зміна в активах.

Усі рахунки можна класифікувати на окремі групи. В СНР розрізняють такі **групи національних рахунків**:

За масштабом діяльності	I	<i>зведені або консолідовані національні рахунки, тобто рахунки для національної економіки в цілому</i>
	II	<i>секторні та галузеві національні рахунки, тобто рахунки для окремих секторів або галузей національної економіки</i>
За сферою діяльності	III	<i>національні рахунки внутрішньої економіки</i>
	IV	<i>національні рахунки зовнішньої економіки</i>

Варто знати!

Центральне місце в СНР посідають *зведені (консолідовані) рахунки*, які служать основним джерелом інформації про макроекономічні показники та співвідношення. Рахунок зазвичай починається з балансуєчої статті (ресурсів), яка одночасно є заключною статтею попереднього рахунку.

У внутрішній сфері діяльності рахунки поділяються на:

- 1) *поточні рахунки*, що відображають виробництво товарів і послуг, утворення доходу в процесі виробництва, розподіл та перерозподіл доходів, а також використання доходів на споживання та заощадження),
- 2) *рахунки нагромадження*, а саме: рахунок операцій з капіталом, фінансовий рахунок, рахунок інших змін в обсягах активів і рахунок переоцінки,
- 3) *рахунки фінансового сектору*, що віддзеркалюють баланс активів і пасивів.

Сучасна *СНР-2008* охоплює *13 зведених рахунків*:

- виробництва,
- утворення доходів,
- розподілу первинних доходів,
- вторинного розподілу доходів,
- перерозподілу доходів у природі,

- використання наявного доходу,
- використання скоригованого наявного доходу,
- операцій з капіталом,
- фінансовий;
- інших змін в об'ємі активів;
- переоцінки;
- баланс активів і пасивів;
- товарів і послуг.

Відображення макроекономічного кругообігу дозволяє здійснювати аналіз відтворювальних процесів національної економіки, а саме, виробничого, розподільчого та кінцевого використання (див. вище: тема 1).

Побудова національних рахунків здійснюється двома методами: *балансуванням* і *тотожністю*.

За допомогою балансування рахунків обчислюються макроекономічні агрегати. *Агрегати* це макроекономічні показники, за допомогою яких можна вимірювати, здійснювати моніторинг, аналіз результатів функціонування економіки країни на макроекономічному рівні, характеризувати процеси відтворення та використовувати для міжкраїнових порівнянь.

Варто розглянути!

(для поглибленого вивчення)

Для полегшення сприйняття можна ознайомитись з рахунками України, де представлено зведені національні рахунки за кварталами року (див.: *Додатки*).

Для ґрунтовнішого вивчення слід ознайомитись з національними рахунками України за певний період, наприклад, за 5 останніх років (див. Державна служба статистики: сайт.url: <http://ukrstat.org/uk>).

2.2. Валовий внутрішній продукт: економічний зміст та методи розрахунку

Валовий внутрішній продукт

Позначення	<i>GDP – Gross Domestic Product</i> або <i>ВВП</i> або <i>Y</i>
Визначення	сукупна ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, виготовлених у країні впродовж певного проміжку часу, наприклад, за один рік (квартал, місяць)
Значення	— основний показник в оцінці загального стану національної економіки та її змін; — ключовий показник при здійсненні міжнародних порівнянь; — є базою для визначення інших макроекономічних показників.
Принципи розрахунку	<p>1. ВВП визначається за трьома різними методами:</p> $\begin{array}{ccccc} \text{ВВП} & & \text{ВВП} & & \text{ВВП} \\ \text{за доходами} & = & \text{за витратами} & = & \text{як валова додана вартість} \end{array}$ <p>2. На основі валової доданої вартості (GVA) ВВП визначається без врахування проміжного споживання.</p> <p>3. ВВП не враховує доходи від певних невиробничих операцій, наприклад, перепродажу речей, що були у користуванні, фінансових спекуляцій тощо.</p> <p>4. ВВП враховує частину неринкових доходів, наприклад, соціальні виплати з державного бюджету та неявних доходів (доходи домогосподарств від власного майна, частково — тіньові доходи тощо).</p>

Методи розрахунку валового внутрішнього продукту

Для обчислення ВВП використовують <i>три методи</i> :	
1) виробничий (на основі валової доданої вартості), 2) метод кінцевого використання, або розрахунок ВВП за витратами, 3) розподільчий метод, або розрахунок ВВП за доходами.	
Метод	Структура ВВП
1. Виробничий	<p>ВВП обчислюється: як сума валової доданої вартості (GVA), створеної всіма інституційними одиницями-резидентами у всіх галузях економіки + чисті податки на продукти (T_p):</p> $ВВП = \sum \left(\text{Випуск} - \frac{\text{Проміжне}}{\text{споживання}} \right) + \left(\frac{\text{Податки}}{\text{на продукти}} - \frac{\text{Субсидії}}{\text{на продукти}} \right)$ <p style="text-align: center;">або</p> $Y = \sum (V_{pr} - V_{ig}) + (AT_p - Sub_p),$ <p style="text-align: center;">або</p> $Y = \sum GVA + T_p,$ <p>де: <i>GVA (gross value added)</i> – валова додана вартість окремих галузей; <i>V_{pr} (value of production)</i> – випуск окремих галузей; <i>V_{ig} (value of intermediate goods)</i> – проміжне споживання (матеріальні витрати) окремих галузей; <i>AT_p (aggregate taxes on products)</i> – податки на продукти; <i>Sub_p (subsidies on products)</i> – субсидії на продукти.</p> <p>Валова додана вартість (або вартість кінцевої продукції) – вартість товарів і послуг, які купуються для використання, а не для перепродажу чи подальшої обробки.</p> $\begin{aligned} \text{Валова додана вартість (GVA);} &= \text{Випуск (V}_{pr}\text{)} - \text{Проміжне споживання (V}_{ig}\text{)} \\ GVA &= \sum (V_{pr} - V_{ig}). \end{aligned}$ <p>Проміжне споживання (V_{ig}) (value of intermediate goods) відображає вартість товарів і послуг, використаних у процесі виробництва (за винятком основних засобів, використання яких враховується як споживання основного капіталу, або амортизація).</p> <p>Податки на продукти (AT_p) (aggregate taxes on products) — сукупні податкові надходження до державного чи місцевих бюджетів, що стягуються при споживанні товарів і послуг (ПДВ, акцизи, мито та ін.).</p> <p>Субсидії на продукти (Sub_p) (subsidies on products) – це відшкодування з державного та місцевих бюджетів підприємствам для покриття їх поточних збитків, поліпшення фінансового становища.</p> <p>Чисті податки на продукти (T_p) (net taxes on products) – відображають обсяг надходжень від податків на продукти за мінусом обсягу наданих субсидій на продукти.</p> $\begin{aligned} \text{Чисті податки на продукти (T}_p\text{)} &= \text{Податки на продукти (AT}_p\text{)} - \text{Субсидії на продукти (Sub}_p\text{)} \end{aligned}$

Варто розглянути!

Для ілюстрації можна ознайомитись зі структурою ВВП за видами економічної діяльності за 2005–2014 рр. (виробничий метод обчислення) (див.: *Додатки*).

Також нижче див.: *Інформаційна сторінка*.

2. Метод кінцевого використання або за категоріями кінцевого використання або розрахунок ВВП за категоріями витрат

ВВП визначається:

— як сума витрат всіх економічних агентів, що діють в економіці, або

— як сума окремих видів кінцевих споживчих витрат всіх товарів і послуг, спожитих економічними суб'єктами (див. далі)

.....

$$\text{ВВП} = \left[\begin{array}{c} \text{Приватне} \\ \text{споживання} \end{array} \right] + \left[\begin{array}{c} \text{Валові} \\ \text{приватні} \\ \text{інвестиції} \end{array} \right] + \left[\begin{array}{c} \text{Державні} \\ \text{закупівлі} \end{array} \right] + \left[\begin{array}{c} \text{Чистий} \\ \text{експорт} \end{array} \right]$$

$$Y = C + I + G + NX,$$

де *C (consumption)* – приватне споживання;

I (investments) – валові приватні інвестиції;

G (government spending) – державні закупівлі товарів і послуг;

NX (net exports) – чистий експорт.

Приватне споживання (*C*) (consumption) — витрати на споживання всіх суб'єктів приватного сектору національної економіки, переважно домашніх господарств, а також некомерційних організацій, що їх обслуговують, а саме:

— на товари поточного споживання (продовольчі товари, одяг, взуття тощо),

— на товари тривалого користування (меблі, побутова техніка, транспортні засоби тощо),

— послуги (житлово-комунальні, юридичні, медичні, освітні тощо).

Валові приватні інвестиції (*I*) (investments) – охоплюють внутрішні інвестиційні витрати економічних суб'єктів, що фінансуються приватними компаніями-резидентами всередині країни та охоплюють **валове нагромадження**: будівництво будинків і споруд, придбання обладнання, машин, механізмів, нових технологій, амортизацію (відновлення зношеного капіталу) тощо.

$$I = I_{net} + A,$$

де *I_{net} (net investment)* – чисті приватні інвестиції;

A (amortization) – амортизаційні витрати.

Чисті приватні інвестиції (*I_{net}*) (net investment) – це показник *чистого приросту обсягу нагромадженого капіталу*, який визначається як сума усіх нових внутрішніх інвестицій поточного року.

Амортизаційні витрати (*A*) (amortization) – це відновлювальні інвестиції. Фактично вони є частиною інвестиційних витрат минулих років, здійснених на придбання основних засобів. Відповідно до визначених законодавством норм ці витрати розподіляються рівномірно по роках використання основних засобів. Чим довший термін використовуються основні засоби, тим більша сума амортизаційних витрат накопичується.

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Інвестиції, що фінансуються нерезидентами країни – це іноземні інвестиції, які не включаються у валові інвестиції (I), однак впливають на чистий експорт (NX).

Державні закупівлі товарів і послуг (G) (*government spending*) охоплюють усі державні витрати (уряду, місцевих органів влади) як на закупівлю споживчих, так і інвестиційних товарів:

$$G = C_g + I_g,$$

де C_g (*public consumption*) — **державне споживання** (кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління на закупівлю споживчих товарів і послуг на утримання органів державного управління, армії, міліції, освіти, науки, тощо),

I_g (*public investment*) — **державне інвестування** (інвестиційні витрати сектору загального державного управління на закупівлю зброї, на будівництво доріг, службових будинків, офісної техніки тощо).

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Державні закупівлі (G) є елементом державних витрат (G_{exp}), що здійснюються з бюджету країни.

Державні закупівлі створюють частину доданої вартості поряд із іншими її елементами.

Державні витрати (G_{exp}) (*public (government) expenditures*) або інакше **витрати бюджету** (див. тему 10).

$$\begin{array}{l} \text{Державні} \\ \text{витрати} \\ (G_{exp}) \end{array} = \begin{array}{l} \text{Державні} \\ \text{закупівлі} (G) \end{array} + \begin{array}{l} \text{Трансфертні} \\ \text{платежі} (TR) \end{array} + \begin{array}{l} \text{Видатки з} \\ \text{обслуговування} \\ \text{державного боргу} (G_{debt}) \end{array}$$

або

$$G_{exp} = G + TR + G_{debt}.$$

Трансфертні платежі (TR) (*transfer payments*) – видатки державного бюджету, спрямовані на виплату внутрішніх поточних трансфертів на соціальні цілі (пенсії, стипендії, різні соціальні виплати тощо).

Видатки з обслуговування державного боргу (G_{debt}) – це процентні платежі за використання позик, отриманих урядом країни.

Чистий експорт товарів і послуг (NX) (*net export*) — розраховується як різниця між експортом та імпортом товарів і послуг:

$$NX = EX - IM,$$

де EX (*export*) — витрати іноземних економічних суб'єктів на закупівлю вітчизняних товарів і послуг, що вивозяться з країни,

IM (*import*) — витрати національних економічних суб'єктів на закупівлю іноземних товарів і послуг, що ввозяться в країну.

Варто розглянути!

Для ілюстрації можна ознайомитись зі структурою ВВП за категоріями кінцевого використання також нижче див.: **Інформаційна сторінка**.

<p>4) Розподільчий метод або розрахунок ВВП за категоріями доходу (розподіл доданої вартості між працею у формі оплати праці (W), капіталом у формі валового прибутку (PR_{gr}) та змішаного доходу (INC_{mix}), державою у формі податків на виробництво та імпорт ($T_{pr/im}$) за винятком субсидій, врахованих при оцінці випуску ($Sub_{pr/im}$).</p>	<p>ВВП — це сума внутрішніх первинних доходів, створених суб'єктами економіки країни за рік. Для обчислення використовують таку формулу:</p> $ВВП = \frac{\text{Оплата праці найманих працівників в}}{\text{Валовий прибуток}} + \frac{\text{Змішаний доход}}{\text{Валовий прибуток}} + \frac{\text{Податки на виробництво та імпорт}}{\text{Валовий прибуток}} - \frac{\text{Субсидії на виробництво та імпорт}}{\text{Валовий прибуток}}$ <p>або</p> $Y = W + GPr + T_{pr/im}$ <p>або</p> $Y = W + (PR_{gr} + INC_{mix}) + (AT_{pr/im} - Sub_{pr/im}),$ <p>де W (<i>wages</i>) — оплата праці найманих працівників; INC_{mix} (<i>mixed income</i>) — змішаний доход; GPr (<i>gross profit on capital</i>) — загальні прибуткові доходи від капіталу; PR_{gr} (<i>gross profit</i>) — валовий прибуток; $T_{pr/im}$ (<i>taxes on production and import</i>) — чисті податки на виробництво та імпорт; $AT_{pr/im}$ (<i>aggregate taxes on production and import</i>) — сукупні податки на виробництво та імпорт; $Sub_{pr/im}$ (<i>subsidies on production and import</i>) — субсидії на виробництво та імпорт.</p> <p>Оплата праці найманих працівників (W) (<i>wages</i>) – включає суму нарахованої заробітної плати усіма економічними суб'єктами та суму соціальних відрахувань до пенсійного та інших соціальних фондів.</p> <p>Загальні прибуткові доходи від капіталу (GPr) (<i>gross profit on capital</i>) — сума валового прибутку корпорацій (PR_{gr}) і змішаного доходу (INC_{mix}).</p> $GPr = PR_{gr} + INC_{mix}.$ <p>Валовий прибуток (PR_{gr}) (<i>gross profit</i>) — це прибуток підприємств (корпорацій та ін.), отриманий у результаті процесу виробництва, до виключення процентів або інших доходів від власності, які належать до виплати по фінансових та інших матеріальних невироблених активах, необхідних для здійснення виробництва</p> $\text{Валовий прибуток} = \frac{\text{Податок на прибуток}}{\text{Валовий прибуток}} + \frac{\text{Дивіденди акціонерам}}{\text{Валовий прибуток}} + \frac{\text{Нерозподілений прибуток}}{\text{Валовий прибуток}}$ <p>Змішаний дохід (INC_{mix}) (<i>mixed income</i>) — це дохід некорпоративних підприємств (сектор домашніх господарств), де їх члени можуть здійснювати неоплачувані трудові витрати, до складу яких входять винагороди за роботу і котрі неможливо відокремити від доходу (прибутку) власника або підприємця.</p> <p>Чисті податки на виробництво та імпорт ($T_{pr/im}$) (<i>net taxes on production and import</i>) – різниця між сукупними надходженнями від податків на виробництво та імпорт ($AT_{pr/im}$) і наданими субсидіями на виробництво та імпорт ($Sub_{pr/im}$).</p> $T_{pr/im} = AT_{pr/im} - Sub_{pr/im}.$
---	--

	<p>Податки на виробництво та імпорт ($AT_{p/im}$) (<i>aggregate taxes on production and import</i>) — сукупні податкові надходження до державного чи місцевих бюджетів, що стягуються при виробництві, споживанні та імпорту товарів і послуг, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> — податки на продукти (ПДВ, акцизи, мито), — інші податкові платежі (податок на землю, сплата за ліцензії тощо). <p>Субсидії на виробництво та імпорт ($Sub_{pr/im}$) (<i>subsidies on production and import</i>) – це відшкодування з державного чи місцевих бюджетів підприємствам для покриття їх поточних збитків, поліпшення фінансового становища. Вони включають:</p> <ul style="list-style-type: none"> — субсидії на продукти — інші субсидії, пов’язані з виробництвом.
<p>Варто розглянути! (для поглибленого вивчення)</p> <p>Для ілюстрації можна ознайомитись зі структурою ВВП за категоріями доходу за 2010–2013 рр. (див.: <i>Додатки</i>).</p> <p>Також нижче див.: <i>Інформаційна сторінка</i>.</p>	

2.3. Основні макроекономічні показники СНР: економічний зміст та методика обчислення

Основні макроекономічні показники СНР

Система національних рахунків передбачає застосування таких макроекономічних показників, які характеризують результати економічної діяльності країни, зокрема України.		
Показник	Визначення	Структура
1. Випуск	сукупна ринкова вартість усіх товарів і послуг , вироблених всіма підприємствами в усіх галузях економіки за певний проміжок часу, тобто за один рік (квартал, місяць)	Випуск включає: 1) валову додану вартість (GVA), або вартість кінцевої продукції — товари і послуги, які купуються для використання, а не для перепродажу чи подальшої обробки; 2) вартість проміжного споживання (V_{ig}), що відображає вартість товарів і послуг, використаних у процесі виробництва (за винятком основних засобів, використання яких враховується як споживання основного капіталу або амортизації (A)).
	$Випуск =$	$Валова додана вартість + Проміжне споживання$
2. Валовий внутрішній продукт (основний показник СНР) GDP (<i>gross domestic product</i>) або (Y) (див.вище)	сукупна ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг , виготовлених у країні впродовж певного проміжку часу, тобто за один рік (квартал, місяць).	ВВП включає тільки вартість кінцевої продукції або валову додану вартість (GVA), з урахуванням амортизації (A). Різні методи розрахунку ВВП дозволяють розглянути його структуру як за доходами, так і за витратами (див. вище).
	— вимірює первинні доходи лише від внутрішнього виробництва країни, — враховує амортизацію (споживання основного капіталу) (A).	

<p>3. Валовий національний дохід <i>GNI</i> <i>(gross national income)</i></p>	<p>з урахуванням доходів від зовнішньоекономічної діяльності країни</p>	<p>Валовий національний дохід включає:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) суму внутрішніх первинних доходів (тобто ВВП); 2) чисті зовнішніх первинних доходів (сальдо). $GNI = Y + NI_f,$ <p style="text-align: center;">або</p> $GNI = (W + GPr + T_{pr/im}) + NI_f,$ <p>де Y – ВВП країни; NI_f (<i>net foreign primary income</i>) – чисті первинні доходи зовнішні; W (<i>wages</i>) — оплата праці найманих працівників; INC_{mix} (<i>mixed income</i>) — змішаний дохід; GPr (<i>gross profit on capital</i>) — загальні прибуткові доходи від капіталу.</p> <p>Первинні доходи (INC) (primary incomes) – це доходи економічних суб’єктів, отримані ними в результаті первинного розподілу між ними створеної доданої вартості. Як у резидентів, так і нерезидентів країни можуть включати:</p> <ul style="list-style-type: none"> — оплату праці найманих працівників; — валовий прибуток; — змішаний дохід; — чисті податки на виробництво та імпорт. <p>Однією зі складових змішаного доходу також є <i>доходи від власності, що складаються з інвестиційних доходів</i>, які отримують власники фінансових активів як від резидентів, так і від нерезидентів, і <i>ренти</i>, яку отримують власники природних ресурсів, надаючи їх в оренду іншим секторам.</p> <p>Чисті первинні доходи зовнішні (NI_f) (net foreign primary income) — це сальдо (різниця) між первинними доходами, отриманими резидентами країни за кордоном і ввезеними в країну, та первинними доходами, отриманими нерезидентами (іноземцями) в середині країни та вивезені ними за кордон:</p> $NI_f = INC_{rez} - INC_{for},$ <p>де INC_{rez} (<i>primary income of residents</i>) – первинні зовнішні доходи резидентів; INC_{for} (<i>primary income of foreigners</i>) – первинні зовнішні доходи нерезидентів.</p>
---	---	---

<p>4. Валовий національний наявний дохід GNDI <i>(gross national disposable income)</i></p>	<p>весь дохід країни, як зароблений, так і отриманий від зовнішнього світу</p>	<p>Валовий національний наявний дохід включає:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) суму внутрішніх і зовнішніх первинних доходів (тобто ВВП на чисті первинні зовнішні доходи); 2) сальдо зовнішніх поточних трансфертів – вторинних (перерозподільчих) доходів. $GNDI = GNI + NTR_f,$ <p>де GNI – валовий національний дохід; NTR_f (<i>net current foreign transfers</i>) — чисті поточні трансферти зовнішні.</p> <p>Поточні трансферти (TR) – це доходи економічних суб'єктів, отримані ними в результаті перерозподілу створеної доданої вартості через державний бюджет чи приватні фонди. Як у резидентів, так і в нерезидентів країни поточні трансферти можуть включати:</p> <ul style="list-style-type: none"> — поточні податки на доходи, майно; — соціальні виплати; — інші поточні трансферти, отримані з-за кордону. <p>Чисті поточні трансферти зовнішні (NTR_f) (<i>net current foreign transfers</i>) – це різниця (сальдо) між поточними трансфертами, отриманими резидентами країни за кордоном і ввезеними в країну, та поточними трансфертами, отриманими нерезидентами (іноземцями) в середині країни та вивезені ними за кордон.</p> $NTR_f = TR_{res} - TR_{for}$ <p>де TR_{res} (<i>current foreign transfers of residents</i>) – поточні трансферти, одержані національною економікою від інших країн; TR_{for} (<i>current foreign transfers of foreigners</i>) – поточні трансферти, виплачені національною економікою іншим іноземним країнам.</p>
<p>— найповніший показник на рівні національної економіки (весь дохід, як зароблений, так і отриманий від сектору «Інший світ»), з урахуванням доходів від зовнішньоекономічної діяльності та їх перерозподілу у формі зовнішніх поточних трансфертів у грошовій і натуральній формах;</p> <p>— переважна частина цього доходу спрямовується на споживання (C_N), інша – на заощадження (S_N):</p> $GNDI = S_N + C_N,$ <p>де S_N (<i>national saving</i>) – національні заощадження; C_N (<i>national consumption</i>) – кінцеве споживання на рівні національної економіки загалом.</p> <p>Обсяг національних заощаджень можна обчислити як:</p> $S_N = GNDI - C_N.$ <p>Детальніше про національні заощадження див. в наступних темах.</p>		

<p>5. Чистий внутрішній продукт (похідний від основного) <i>NDP</i> (<i>net domestic product</i>)</p>	<p>уточнений показник внутрішнього продукту з вираженням амортизації</p>	$NDP = GDP - A$ <p>або</p> $NDP = Y - A,$ <p>де Y – ВВП; A – амортизація (або споживання основного капіталу).</p>
<p>Варто знати! ВВП України за 2014 рік склав 1 628 752 млн грн, ВНД – 1549164 млн грн. так як чисті первинні доходи = - 79588 млн грн (детальніше див.: Державна служба статистики сайт url: http://www.ukrstat.gov.ua). Зарубіжні країни з високо розвинутою ринковою економікою мають тенденцію від’ємного сальдо чистих первинних зовнішніх доходів за рахунок збільшення доходів нерезидентів. Наприклад, це притаманно економіці США.</p>		

2.4. Номінальний і реальний ВВП. Сутність дефлятора ВВП та індекса споживчих цін, їх порівняльна характеристика

Номінальний та реальний ВВП

<p>Для проведення дослідження динаміки зміни ВВП використовують <i>номінальні</i> та <i>реальні</i> показники.</p>		
Показник	Позначення, розрахунок та чинники	Економічний зміст
<p>Номінальний ВВП</p>	Y^n $Y^n = \sum p_i q_i,$ <p>де q_i – фізичний обсяг виробництва i-го товару чи послуги в поточному році; p_i – ціна i-го товару чи послуги в поточному році. На величину цього показника впливають два чинники: 1) динаміка фізичного обсягу виробництва; 2) динаміка рівня цін.</p>	<p>- показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в поточних цінах, тобто в середніх фактичних цінах даного року, який аналізується, - обчислюється органами статистики на основі поданої інформації від економічних агентів.</p>
<p>Реальний ВВП</p>	Y^r $Y^r = \sum p_o q_i,$ <p>де q_i – фізичний обсяг виробництва i-го товару чи послуги в поточному році; p_o – ціна i-го товару чи послуги в базовому році. На величину цього показника впливає лише зміна фізичних обсягів виробництва.</p>	<p>- показник загального обсягу виробництва, який обчислюється в постійних (порівнюваних) цінах, тобто в цінах року, який приймається за базу. Реальний показник не враховує зміну рівня цін, тобто є скоригованим відносно їх зростання/скорочення, - є похідним та обчислюється на основі ВВП номінального шляхом перерахунку.</p>
<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Перерахунок номінальних величин у реальні здійснюється у формі: <i>дефлювання</i> або <i>інфлювання</i>.</p>		

<i>Дефлювання</i>	<i>Інфлювання</i>
перетворення номінальних показників у реальні за допомогою індексів цін, які відображують зростання фактичних цін порівняно з цінами базового року.	перетворення номінальних показників у реальні за допомогою індексів цін, які відображують зниження фактичних цін порівняно з цінами базового року.
Зв'язок між номінальним і реальним показником ВВП можна зобразити формулою:	
$Y_t^r = \frac{Y_t^n}{P_t}$	
де Y_t^r – реальний ВВП; Y_t^n – номінальний ВВП; P_t – індекс-дефлятор ВВП (індекс цін року t).	

Індекси цін

Сутність	Індекси цін – показники зміни загального рівня цін у національній економіці, для розрахунку яких можуть використовуватись, принаймні, два підходи, а саме: розраховуватись індекс-дефлятор ВВП або індекс споживчих цін (детально про це далі).
ВАРТО ЗНАТИ!	
У практиці макроекономічного аналізу динаміки показників розрізняють різні часові періоди (рік, квартал, місяць): <i>Поточний період (t)</i> – рік (період), що триває, або останній рік, що використовується для аналізу, та за яким визначено значення показника. <i>Базовий період (t₀)</i> – будь-який минулий рік (період), що обирається при розрахунках за базу для порівняння з ним значення показника у поточному році. Як базовий для порівняння може бути також обраний <i>попередній рік (період) (t-1)</i> .	
Види індексів цін	В практиці користуються різними індексами цін, серед яких основними є: - індекс-дефлятор ВВП (індекс цін) (P), - індекс споживчих цін (CPI), - індекс цін виробників промислової продукції та ін.
Варто розглянути! <i>(для поглибленого вивчення)</i> Для ґрунтовнішого вивчення слід ознайомитись з динамікою індексів цін в Україні за певний період, наприклад, за 5 останніх років (див. офіційний сайт Державної служби статистики: http://ukrstat.org/uk).	

Порівняльна характеристика індекса-дефлятора ВВП та індекса споживчих цін

<i>Індекс-дефлятор ВВП – P</i>	<i>Індекс споживчих цін – CPI</i>
- відображає зміну цін на всю сукупність товарів і послуг, що входять до складу ВВП, - більше пристосований порівняно з індексом споживчих цін для вимірювання загального рівня цін, - ширший, тому що враховує не тільки ціни споживчих товарів і послуг, а й ціни інвестиційних товарів, товарів, які купує держава, а також товарів і послуг, що купуються і продаються на світовому ринку.	- відображає зміну цін тільки на ті товари, що входять до складу споживчого кошика, - відображає співвідношення між сукупною ціною фіксованого набору споживчих товарів і послуг (споживчого кошика) у поточному і базовому роках.

<p>- характеризує <i>зміну</i> вартості ВВП у <i>поточному</i> періоді порівняно з базовим, за умови, що рівень та структура виробництва не змінилися:</p> $P_t = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1} = \frac{Y_t^n}{Y_t^r}$ <p>де p_1, p_0 — ціни відповідно поточного і базового періоду; q_1 — обсяг виробництва поточного періоду.</p>	<p>- показує, як змінюються ціни за два періоди, що порівнюються, якщо структура виробленого ВВП залишається <i>незмінною</i> (розраховується для фіксованого “кошика” товарів):</p> $P^c_t = \frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0}$ <p>де p_1, p_0 — ціни відповідно поточного і базового періоду; q_0 — обсяг виробництва базового періоду.</p>
<p>- недооцінює зростання загального рівня цін, оскільки на цей індекс впливають структурні зрушення, які компенсують підвищення цін на окремі товари, - урахує лише ціни на вітчизняні товари і послуги.</p>	<p>- до споживчого кошика входять імпортовані товари, тому в індексі споживчих цін знаходить відображення зміна цін і на імпортовані товари.</p>
<p>Варто знати! Індекси цін, що обчислюються на базі незмінного кошика товарів і послуг, називаються індексами Ласпейреса, а індекси цін, які спираються на змінний кошик, — індексами Пааше.</p>	
<p>P є індексом Пааше</p>	<p>CPI є індексом Ласпейреса</p>

Основні показники макроекономічного аналізу

<p>Слід звернути увагу на показники, які застосовуються при макроекономічному аналізі, а саме:</p>		
<p>1) індекс зростання реального ВВП:</p> $I_t^Y = Y_t^r / Y_{t-1}^r$	<p>2) приріст реального ВВП, який відбувся <i>лише за рахунок зростання реального ВВП</i>, тобто завдяки збільшенню фізичних обсягів виробництва:</p> $\Delta Y_t^r = Y_t^r - Y_{t-1}^r$	<p>3) ВВП на душу населення: ВВП на душу населення року $t =$ ВВП реальний року $t /$ чисельність населення в році t:</p> $Y_{per\ cap\ t} = Y_t^r / Pop_t$
<p>Варто знати! За 2014 рік в Україні <i>номінальний ВВП</i> зріс з 1 465,198 млрд грн (2013 р.) до 1 566,728 млрд грн, <i>індекс зростання реального ВВП</i> склав 93,2 %, тобто зниження реального ВВП складало 6,8 % (що фактично співпало із запланованих Урядом 7 %), <i>ВВП на душу населення</i> – 36495,9 грн (додатково див. нижче: Інформаційна сторінка (табл. 2.1 і 2.2; рис. 2.1 і 2.2), а також Державної служби статистики: http://www.ukrstat.gov.ua, офіційний сайт Рахункової палати України: http://www.ac-rada.gov.ua та ін.).</p>		

ДИНАМІКА ВВП В УКРАЇНІ

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ¹	2011 ¹	2012 ¹	2013 ¹	2014 ²
ВВП у фактичних цінах, млрд грн	457,3	565,0	751,1	990,8	947,0	1079,3	1300,0	1404,7	1465,2	1566,7
Темпи зростання номінального ВВП, %	—	123,5	132,9	131,9	95,6	114,0	120,4	108,1	104,3	106,9
ВВП в цінах попереднього року, млрд грн	368,5	492,0	611,4	768,0	840,8	949,6	1138,3	1303,1	1404,3	1365,1
Індекс-дефлятор ВВП, % до попереднього року	124,1	114,9	122,8	129,0	112,6	113,7	114,2	107,8	104,3	114,8

1-без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя)

2-без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

ІНДЕКС СПОЖИВЧИХ ЦІН ТА ІНДЕКС ЦІН ВИРОБНИКІВ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Показник	Рік									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Індекс споживчих цін, %	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,05	124,9
Індекс цін виробників промислової продукції, %	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3	118,7	114,2	100,3	101,7	131,8

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

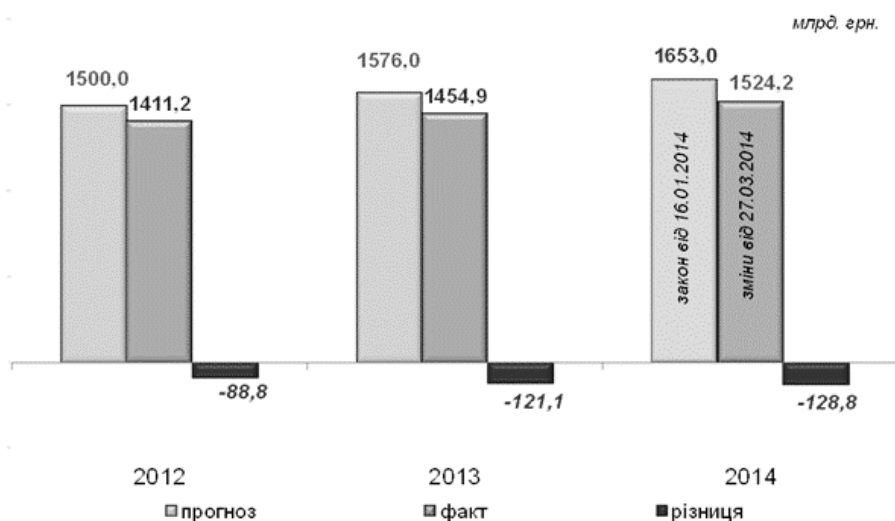

Рис.2.1. Номінальний ВВП в Україні (2014 – план)

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

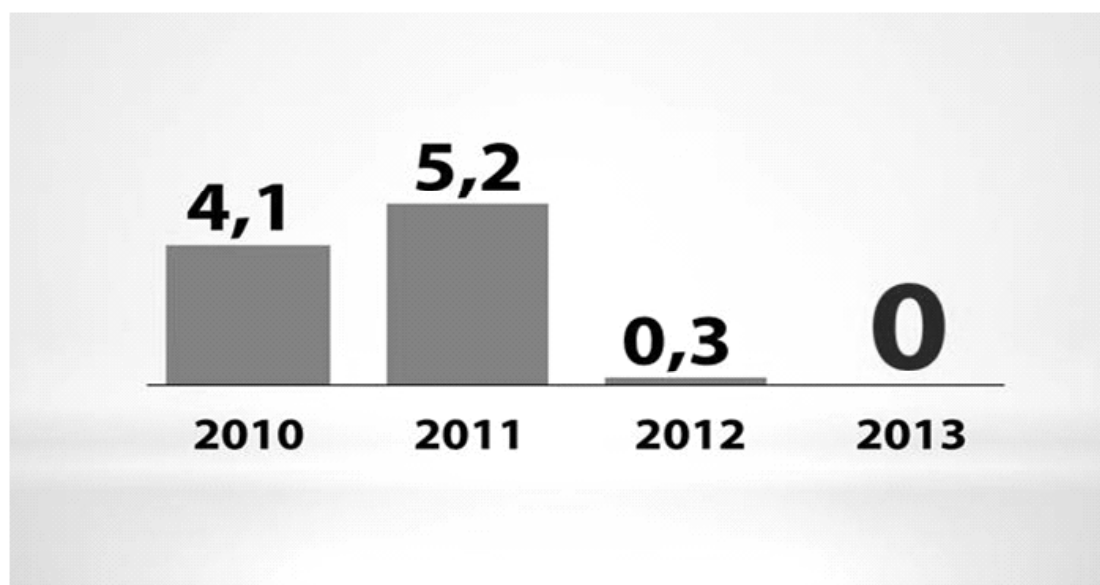

Рис.2.2. Уповільнення зростання реального ВВП в Україні у 2010—2013 роках

Джерело: За крок до дефолту. Реальний стан української економіки. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kmu.gov.ua>.

Таблиця 2.3

СУКУПНІ ВИТРАТИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Показник	Рік									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Сукупні витрати одного домогосподарства в середньому за місяць, грн	1229,4	1442,8	1722,0	2590,4	2754,1	3072,7	3456,0	3591,8	3814,0	4048,9
Споживчі сукупні витрати, %	91,1	90,5	90,0	86,2	87,8	90,0	90,2	90,9	90,3	91,6
Неспоживчі сукупні витрати, %	8,9	9,5	10,0	13,8	12,2	10,0	9,8	9,1	9,7	8,4

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 2.4

ВВП УКРАЇНИ ЗА ВИРОБНИЧИМ МЕТОДОМ

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
у млн грн				
Валовий внутрішній продукт	1079346	1299991	1404669	1465198
Валова додана вартість в основних цінах	954472	1122558	1213069	1283812
Податки на продукти	127358	179296	195450	183586
Субсидії на продукти	-2484	-1863	-3850	-2200

Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя)

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 2.5

ВВП УКРАЇНИ ЗА КАТЕГОРІЯМИ КІНЦЕВОГО ВИКОРИСТАННЯ

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
у млн грн				
Валовий внутрішній продукт	1079346	1299991	1404669	1465198
<i>Кінцеві споживчі витрати</i>	897583	1094231	1221163	1329632
<i>Валове нагромадження</i>	225296	291678	305031	270895
Експорт товарів і послуг	507869	647608	670319	629401
Імпорт товарів і послуг	551402	733526	791844	764730
<i>Чистий експорт</i>	-43533	-85918	-121525	-135329
у %				
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0
Кінцеві споживчі витрати	83,2	84,2	86,9	90,7
Валове нагромадження	20,9	22,4	21,7	18,5
Чистий експорт	-4,0	-6,6	-8,7	-9,2

Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя)

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 2.6

ВВП УКРАЇНИ ЗА КАТЕГОРІЯМИ ДОХОДУ

Показник	Рік			
	2010	2011	2012	2013
у млн грн				
Валовий внутрішній продукт	1079346	1299991	1404669	1465198
<i>Оплата праці найманих працівників</i>	518184	610615	705837	730653
<i>Валовий прибуток, змішаний дохід</i>	433637	508046	518017	550222
Податки на продукти	127358	179296	195450	183586
Інші податки, пов'язані з виробництвом	18003	19249	24909	26296
Субсидії на продукти	-2484	-1863	-3850	-2200
Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	-15352	-15352	-35694	-23359
<i>Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт</i>	127525	181330	180815	184323
у %				
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0
Оплата праці найманих працівників	48,0	47,0	50,2	49,9
Валовий прибуток, змішаний дохід	40,2	39,1	36,9	37,6
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	11,8	13,9	12,9	12,5

Дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя)

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ключові положення

1. Практика макроекономічних розрахунків спирається на міжнародний стандарт — систему національних рахунків, яка являє собою сукупність категорій, що відображують загальні умови та сукупні результати економічної діяльності країни. Основними категоріями СНР є: інституційна одиниця, сектор, економічна операція, рахунок.

2. Залежно від головних цілей і функцій усі резиденти об'єднуються у п'ять секторів: нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; домашні господарства; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства. Для врахування відносин резидентів з нерезидентами в СНР виділяється окремий зовнішньоекономічний сектор – «Інший світ».

3. СНР передбачає застосування великої кількості макроекономічних показників, які відображають результати економічної діяльності країни. Центральне місце серед макроекономічних показників посідає ВВП, який відображає ринкову вартість кінцевої продукції, виробленої в економіці країни за відповідний період.

4. ВВП обчислюється за трьома методами: виробничим (як сума доданої вартості, створеної усіма економічними суб'єктами країни), розподільчим (як сума усіх доходів економічних суб'єктів країни) і за методом кінцевого використання (як сума усіх витрат економічних суб'єктів країни).

5. У макроекономічному аналізі використовується номінальний і реальний ВВП. Номінальний ВВП обчислюється у фактичних цінах того року, в якому він був створений. Він є первинним статистичним показником, який визначається на підставі звітності економічних суб'єктів. Реальний ВВП обчислюється у порівнянних цінах, тобто у фактичних цінах того року, який приймається як базисний для порівняння. Для обчислення реального ВВП номінальний ВВП коригується за допомогою індексів цін, основними з яких є індекс споживчих цін і дефлятор ВВП.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Назвіть основні категорії СНР і дайте їм пояснення.
2. У чому полягає відмінність між резидентами та нерезидентами, між географічною та економічною територіями країни?
3. Поясніть економічний зміст ВВП і його відмінність від випуску?
4. Чим відрізняються ВВП, валовий національний дохід і валовий національний наявний дохід?
5. Поясніть, чи може валовий національний дохід наявний бути меншим валового внутрішнього продукту? Наведіть приклад.
6. Якщо номінальний ВВП більший реального, то які процеси відбулися в економіці?
7. Поясніть економічний зміст номінального і реального ВВП, а також процедур інфляції і дефляції.
8. Чим відрізняються індекси Пааше від індексів Ласпейреса?

Практичні завдання

І рівень складності

Завдання 1. Розрахувати ВВП за таких умов, млрд грн: випуск = 920, проміжне споживання = 560, податок на додану вартість = 40, інші продуктові податки = 8, субсидії на продукти = 10.

Завдання 2. Розрахувати чистий внутрішній продукт за таких умов, млрд грн: приватне споживання = 310, чисті інвестиції = 10, державні витрати = 90, трансфертні платежі = 55, витрати на відновлення зношеного капіталу = 60, експорт = 10, імпорт = 12.

Завдання 3. Розрахувати ВВП за таких умов, млрд грн: валовий прибуток корпорацій = 90, амортизація = 40, зарплата найманих працівників = 200, змішаний дохід = 6, субсидії на виробництво та імпорт = 3,2, податки на виробництво та імпорт = 30.

Завдання 4. Розрахувати валовий національний наявний дохід країни за таких умов, млрд грн: ВВП = 380, поточні трансферти від інших країн = 6, поточні трансферти іншим країнам = 2, чисті первинні зовнішні доходи = - 8.

Завдання 5. Обчислити валовий національний дохід країни за таких умов, млрд грн: ВВП = 400, первинні доходи резидентів за кордоном = 20; первинні доходи нерезидентів у даній країні = 14.

Завдання 6. Обчислити приріст реального ВВП у періоді t за таких умов: у році $t-1$ реальний ВВП = 400 млрд грн, у році t ВВП номінально збільшився до 441 млрд грн, а ціни зросли на 5 %.

Завдання 7. Обчислити номінальний ВВП у періоді t за таких умов: у періоді $t-1$ реальний ВВП = 400 млрд грн, у періоді t реальний ВВП збільшився на 2 %, а ціни зросли на 5 %.

Завдання 8. На основі даних таблиць розрахувати ВВП за трьома методами:

Показник	грн
1. Приватне споживання	914230
2. Державні закупівлі	195927
3. Чисті приватні інвестиції	3616
4. Амортизація	375
5. Експорт товарів і послуг	549365
6. Імпорт товарів і послуг	580944
7. Оплата праці найманих працівників	540651
8. Податки на виробництво та імпорт	149602
9. Субсидії на виробництво та імпорт	18263
10. Валовий прибуток	400279
11. Змішаний дохід	10300
12. Випуск (в основних цінах)	2388289
13. Проміжне споживання	1434130
14. Чисті податки за виключенням субсидій і продукти	128410

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8
398	353	322,8	376	406	20	428,4	1082569

II рівень складності

Завдання 1. Розрахувати державні інвестиції за таких умов, млрд грн: валовий національний наявний дохід = 12000, сальдо первинних доходів зовнішніх = -1000, сальдо зовнішніх поточних трансфертів = 700, експорт менше імпорту на 200, споживання домогосподарств = 2700, амортизація = 145, чисті приватні інвестиції = 400, державне споживання = 920.

Завдання 2. Визначити вартісні зміни номінального ВВП країни в поточному році, якщо ціни за поточний рік зменшилися на 0,5 %, реальний ВВП зріс на 3,7 %, а номінальний ВВП у попередньому році = 1 трлн грн.

Завдання 3. Відповідно до даних Державної служби статистики щодо ВВП України за 2010–2011 рр. за розподільчим методом, що наведені у таблиці, заповнити порожні клітинки (*) у таблиці і розрахувати приріст реального ВВП за вищезазначений період, якщо дефлятор ВВП у 2011 р. склав 114,3 %.

Рік	ВВП	Валовий прибуток, змішаний дохід	Зарплата	Податки на виробництво і імпорт	Субсидії на виробництво і імпорт
2010, млрд грн	*	*	*	149,625	18,0
%	100		51,9	13,3	1,6
2011, млрд грн	*	*	*	204,1	17,6
%	100	35,4	*	15,1	*

Відповіді

1	2	2010				2011					3
8335	0,0318	1125	373,5	583,9	33,2	1351,7	478,5	651,5	48,2	1,3	57,8

Тести для самоперевірки знань

- Із перелічених величин до складу ВВП за розподільчим методом входить:
  - змішаний дохід;
  - податки на виробництво та імпорт;
  - субсидії;
  - усі відповіді правильні.
- Податки на виробництво та імпорт використовуються для обчислення:
  - ВВП за виробничим методом;
  - ВВП за розподільчим методом;
  - ВВП за методом кінцевого використання;
  - усі відповіді помилкові.
- До методологічних принципів СНР належить таке положення:
  - ринкова економіка є стабільною системою;
  - витрати на виробництво ВВП дорівнюють доходу від його реалізації;
  - продуктивною є діяльність, яка виробляє матеріальні блага;
  - продуктивною є праця, яку застосовують в умовах ринку.
- Із наведених визначень правильним є таке:
  - ВВП — це випуск мінус амортизація;
  - $NDP = \text{ВВП} - \text{амортизація}$;
  - амортизація є елементом валового прибутку;
  - GNI обчислюється як сума внутрішніх первинних доходів.
- При обчисленні дефлятора ВВП та індексу споживчих цін правильними є такі положення:
  - індекс споживчих цін не враховує ціни на імпортні товари та послуги;
  - індекс споживчих цін відображає лише зміни рівня цін на споживчі товари та послуги;
  - дефлятор ВВП обчислюється на основі кошика товарів і послуг базового періоду;
  - усі відповіді помилкові.
- Реальний ВВП обчислюється у:
  - поточних цінах;
  - постійних цінах;
  - фактичних цінах;
  - цінах базового періоду.

Відповіді

1	2	3	4	5	6
г)	б)	б)	б), в)	б)	б), г)

Література для поглибленого вивчення теми

- Іванов Ю.Н. Обзор основных положений пересмотренной СНС 1993 г. (СНС 2008 года) и перспективных поэтапного применения в статистике стран СНГ / Ю.Н. Иванов, Т.А. Хоменко // Вопросы статистики. – 2009. № 3(19).
- Моторин Р. М. Система національних рахунків / Р.М. Моторин, Г.М. Моторина. – К.: КНЕУ, 2001. – 336 с.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
- Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
- Тітьонко О.М. Система макроекономічного рахівництва / О.М. Тітьонко. – К.: КНЕУ, 2002. – 188 с.
- Уманців Ю. Макроекономічне рахівництво: концепції, принципи та напрями розвитку / Ю. Уманців, Г. Уманців // Банківська справа. – 2008. № 3(37).

РОЗДІЛ II. АГРЕГОВАНІ РИНКИ

ТЕМА 3. Ринок праці

1. Зайнятість і безробіття: сутність, види та показники.
2. Природне безробіття: економічний зміст і методи вимірювання.
3. Розрив ВВП в умовах циклічного безробіття. Закон Оукена: економічний зміст і математична формалізація.
4. Неокласична та кейнсіанська моделі ринку праці: умови функціонування та механізм урівноваження.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- показники рівня використання робочої сили: рівень зайнятості, рівень безробіття, коефіцієнт участі в робочій силі,
- види безробіття: фрикційне, структурне, циклічне,
- повна зайнятість, неповна зайнятість, надмірна зайнятість,
- методи вимірювання природного безробіття,
- втрати від безробіття: економічний зміст і зв'язок із ВВП,
- неокласична та кейнсіанська моделі ринку праці.

Після опанування матеріалів теми студенти набудуть таких **практичних умінь**:

- навчатися розраховувати показники рівня використання робочої сили,
- навчатися розраховувати втрати від безробіття за законом Оукена,
- одержать початкові навички щодо аналізу динаміки та структури ринку праці.

Основні категорії та їх позначення

ВВП реальний фактичний	Y
ВВП потенційний	Y_p
Розрив ВВП внаслідок циклічного безробіття	ΔY
Попит на працю	L^D
Пропозиція праці	L^S
Рівновага на ринку праці	$L^D = L^S$
Заробітна плата	W
Кількість дорослого населення країни	Pop_{gr}
Кількість економічно активного населення (робоча сила)	L
Кількість зайнятих	Emp
Кількість безробітних	U
Кількість циклічних безробітних	U_c
Кількість природних безробітних	U_n
Кількість фрикційних безробітних	U_{fr}
Кількість структурних безробітних	U_{str}
Кількість циклічних безробітних	U_c
Кількість звільнених у поточному періоді	Emp_u
Кількість працевлаштованих у поточному періоді	U_{emp}
Коефіцієнт участі в робочій силі	k
Рівень зайнятості	emp
Рівень безробіття (фактичний, загальний)	u
Рівень природного безробіття	u_n

Рівень фрикційного безробіття	u_{fr}
Рівень структурного безробіття	u_{str}
Рівень циклічного безробіття	u_c
Коефіцієнт звільнення	l
Коефіцієнт працевлаштування	v
Темп інфляції	π
Коефіцієнт Оукена	β
Відсоток відставання фактичного ВВП від потенційного внаслідок циклічного безробіття	Δy

Алгоритм-конспект

3.1. Зайнятість і безробіття: сутність, види та показники Ринок праці як агрегований ринок у національній економіці

має такі особливості:
<ul style="list-style-type: none"> є одним з трьох основних агрегованих ринків поряд з ринком товарів і послуг та грошовим ринком і взаємодіє з ними; є ринком, на якому купується і продається особливий товар – «робоча сила», а джерелом робочої сили є доросле населення країни; формується внаслідок взаємодії: <ul style="list-style-type: none"> попиту на робочу силу (L^D), проявом якого є кількість робочих місць, пропозиції робочої сили (L^S), яка проявляє наявність людей різних спеціальностей та кваліфікацій, що бажають працювати,
і встановлення рівноважної ціни ринку – заробітної плати (W).

Доросле населення країни, що охоплює економічно активне та економічно неактивне населення (рис. 3.1)

<p>Економічно активне населення країни, або робоча сила</p> <p>$L = E_{tr} + U$</p>	<p>Зайняте населення (E_{tr}):</p> <ul style="list-style-type: none"> - зайняті – особи у віці 15–70 років, які зайняті економічною діяльністю, що приносить дохід; - зайняті (за українською статистикою) – особи, які відпрацювали протягом тижня хоча б одну годину (в особистому селянському господарстві — не менше 30 годин) незалежно від того, чи була це постійна, тимчасова, сезонна, випадкова, або інша робота. 	<p>Безробітні (U)</p> <p>за визначенням МОП:</p> <ul style="list-style-type: none"> - особи у віці 15–70 років як зареєстровані, так і не зареєстровані в державній службі зайнятості, що одночасно відповідають трьом умовам: <ol style="list-style-type: none"> 1) не мали роботи (прибуткового заняття); 2) протягом останніх чотирьох тижнів шукали роботу або намагалися організувати власну справу; 3) упродовж двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за плату як найманий працівник або на власному підприємстві.
<p>Економічно неактивне (пасивне) населення, або особи поза робочою силою – особи у віці 15–70 років, які не можуть бути класифіковані як «зайняті» або «безробітні»</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) учні та студенти, 2) пенсіонери; 3) особи, які зайняті в домашньому господарстві, вихованням дітей та доглядом за хворими; 4) особи, які зневірилися знайти роботу; 5) інші особи, які не мали необхідності у працевлаштуванні; 6) ті, що шукають роботу, але не готові приступити до неї найближчим часом. 	

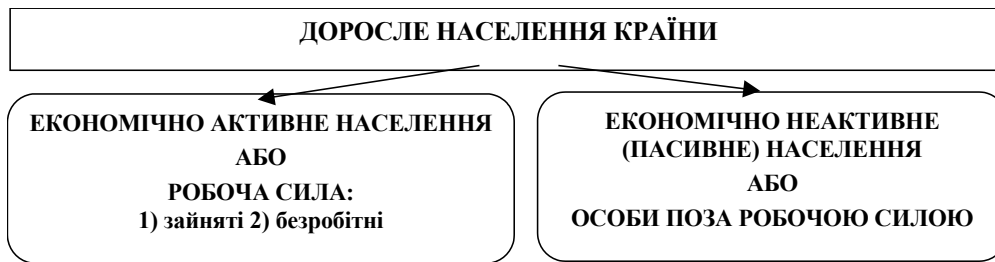

Рис. 3.1. Структура дорослого населення країни за методологією Державної служби статистики України

Показники рівня використання робочої сили

Для аналізу стану ринку праці застосовуються <i>абсолютні</i> та <i>відносні</i> показники рівня використання робочої сили.	
Абсолютні показники	
чисельність дорослого населення, чисельність робочої сили (економічно активного населення), кількість зайнятого населення, кількість безробітних і т.д.	
Відносні показники	
1) рівень зайнятості, %	— визначається як відсоткова частка кількості зайнятого населення у віці 15–70 років (доросле населення) до всього населення зазначеного віку: $emp = \frac{Emp}{Pop_{gr}} \cdot 100\%$ де: emp – рівень зайнятості, %, Emp – кількість зайнятих, Pop_{gr} – кількість дорослого населення у віці 15–70 років або $\text{Рівень зайнятості} = \frac{\text{Зайняті}}{\text{Доросле населення}} \times 100\%$
2) рівень участі в робочій силі, %	— відображує частку робочої сили у чисельності дорослого населення: $k = \frac{L}{Pop_{gr}} \cdot 100\%$ де: k — рівень участі в робочій силі, %, L – робоча сила, Pop_{gr} – доросле населення у віці 15–70 років або $\text{Рівень участі в робочій силі} = \frac{\text{Робоча сила}}{\text{Доросле населення}} \times 100\%$
3) рівень безробіття (за методологією МОП), %	— визначається як відношення чисельності безробітних віком 15–70 років до робочої сили (економічно активного населення) відповідного віку: $u = \frac{U}{L} \times 100\%$ де: u — рівень безробіття; U — кількість безробітних; L — робоча сила.

Варто знати!

Методики розрахунку показників Державної служби статистики України та Міжнародної організації праці (МОП) мають суттєві розбіжності, на які слід звертати увагу при макро-економічному аналізі ринку праці.

Та частина людей серед населення працездатного віку, які шукають роботу і реєструються в державній службі зайнятості, складають **показник «рівень зареєстрованого безробіття»**. Тобто цей показник свідчить про кількість тих людей, які прийшли до центрів зайнятості та отримали статус безробітного. Збільшення зареєстрованого безробіття означає збільшення кількості звернень по допомогу в працевлаштуванні до служби зайнятості.

Станом на 1 січня 2015 року кількість зареєстрованих безробітних становила 512,2 тис. осіб.

Проте *показник рівня зареєстрованого безробіття не дає повного уявлення про загальну ситуацію з безробіттям у країні.*

Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується дані вибіркового обстеження населення для з'ясування економічної активності, в основу яких покладена **методологія Міжнародної організації праці (МОП)**.

Показник **«рівень безробіття» (за методологією МОП)** визначається у відсотках як співвідношення чисельності безробітних віком 15–70 років до економічно активного населення відповідного віку. В Україні такі обстеження з 1995 року проводить Державна служба статистики.

За даними Державної служби статистики України, рівень безробіття населення віком 15–70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці, в Україні в середньому зріс з 7,7 % у 2013 р. до 9,7 % економічно активного населення у 2014 р. (детальніше див.: Державна служба статистики України: сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Отже, рівень зареєстрованого безробіття і рівень безробіття, визначений за методологією МОП, розраховуються за різною методологією, тому відображають різні явища на ринку праці.

Повна та неповна зайнятість

Різні стани економіки, що визначається станом ринку праці, характеризується категоріями «повна зайнятість», «неповна зайнятість».

Повна зайнятість	Неповна зайнятість
<ul style="list-style-type: none"> - стан рівноваги на ринку праці, коли: $L^D = L^S$, - фактичне безробіття дорівнює природному: $u = u_n, (u_c = 0)$, - всі наявні трудові ресурси використано, - економіка перебуває на межі виробничих можливостей, - фактичний реальний ВВП досягає потенційного рівня: ВВП факт. макс. = ВВП потенц. або $Y = Y_p$ <p>(Y_p) – потенційний ВВП, що створюються за повного використання ресурсів.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - відсутня рівновага на ринку праці (попит менший за пропозицію або $L^D < L^S$), - фактичне безробіття більше природного: $u > u_n$, - з'являється циклічне безробіття: $u_c = u - u_n$ $U_c = L^S - L^D$ - u_c існує і зростає при спаді (економічній кризі) та скорочується при економічному піднесенні, - ВВП фактичний є меншим, ніж ВВП потенційний: $Y < Y_p$

Види безробіття

Розрізняють такі види безробіття : природне, фрикційне, структурне та циклічне	
Природне безробіття	Циклічне безробіття
<p>u_n – рівень безробіття, який природним (необхідним) для будь-якої економіки, - забезпечується в умовах рівноваги на ринку праці, коли кількість звільнених дорівнює кількості осіб, що знаходять роботу: - слугує індикатором стану повної зайнятості та не передбачає державного втручання в функціонування ринку праці За поясненням Мілтона Фрідмана,</p> $u_n = u_{fr} + u_{str}$	<p>u_c – рівень безробіття, яке з'являється в умовах економічного спаду та скорочується при економічному піднесенні, - є наслідком нерівноваги на ринку праці, коли $L^S > L^D$,</p> $u_c = u - u_n$ <p>- вимагає державного втручання з метою подолання невідповідності між попитом та пропозицією праці.</p>
Фрикційне безробіття	Структурне безробіття
<p>u_{fr} – рівень безробіття, що пов'язане з добровільною зміною місця роботи, (наприклад, з метою кращого влаштування).</p>	<p>u_{str} – рівень безробіття, що пов'язане зі зміною структури ринку праці, коли між попитом і пропозицією робочої сили виникає невідповідність за професіями, кваліфікацією, територіальним розташуванням робочої сили.</p>
<p>Варто знати! За даними Державної служби статистики: в Україні з початку 2013 року рівень безробіття складав близько 8 %, що нижче за середні показники в Єврозоні, а серед найуразливіших верств населення були не забезпечені роботою більше 600 тис. громадян (детальніше див.: Державна служба статистики України: сайт URL: http://www.ukrstat.gov.ua/). В Україні на ринку праці існують явища, що не є типовими для країн з розвинутою економікою. Це: — приховане безробіття (коли люди формально вважаються зайнятими, проте реально не мають повноцінної роботи), а: — працюють неповний робочий тиждень або неповний робочий день, — вимушено перебувають у відпустках без оплати за ініціативою адміністрації, — працюють на півставки, на чверть ставки, або мають низьку зарплату, яка не відшкодовує прожиткового мінімуму (характерно для людей передпенсійного віку); — прихована зайнятість, або зайнятість у тіньовому секторі економіки (поза обліком, «неофіційна», «підпільна», «неформальна», і навіть «кримінальна»).</p> <p>Прихована зайнятість існує насамперед як неформальна зайнятість, тобто трудова діяльність, яка дозволена чинним законодавством, однак процедура її реєстрації не передбачена або обмежена, а результати (доходи) не враховуються офіційною статистикою (не декларуються) і не підлягають оподаткуванню. Така зайнятість працівників у багатьох країнах є вторинною.</p>	
Наслідки поширення прихованої зайнятості є неоднозначними:	
Позитивні наслідки	Негативні наслідки
<ul style="list-style-type: none"> - задоволення потреб у робочій силі галузей, що розвиваються; - стримування зростання соціальної напруги під час безробіття; - можливості повнішого задоволення споживчого попиту населення країни; - розвиток духу підприємництва. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) для безпосередніх працівників неформальна зайнятість є нестабільною, нерегулярною і тому ризикованою, не гарантує одержання трудових доходів, 2) порушуються суспільні економічні інтереси, які є об'єктом національної економічної безпеки, 3) відсутність достовірної інформації про стан економіки і дійсний обсяг ВВП заважає макроекономічному прогнозуванню, розробці ефективних програм розвитку національної економіки.

3.2. Природне безробіття: методи вимірювання

Економічний зміст природного безробіття розкривається в попередньому питанні (див. вище).

Методи вимірювання природного безробіття

<p>На кількісні значення природного безробіття впливають такі чинники:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) схильність до трудової діяльності, яка значною мірою залежить від загального рівня добробуту й рівня соціальної захищеності населення у разі втрати роботи, 2) інтенсивність (швидкість) технологічних змін, 3) зміни демографічної (вікової) структури населення.
<p>Існують різні підходи й, відповідно, різні методи вимірювання природного безробіття (u_n):</p>
<p>1) підхід на основі визначення середньорічного рівня фактичного безробіття за тривалий період (фактичні щорічні показники демонструють циклічні коливання навколо певного середнього рівня, який відповідає довготривалому тренду). Отже, (u_n) є довгостроковим, рівноважним;</p>
<p>2) підхід, що враховує зв'язок безробіття та інфляції та передбачає застосування показника NAIRU (<i>not acceleration inflation rate of unemployment</i>). В основі вимірювання припущення: природним є рівень безробіття, що не прискорює інфляцію (за умови, коли фактичне безробіття (u) = природному (u_n): $u = u_n$, фактичний темп інфляції (π) збігається з очікуваним (π^e): $\pi = \pi^e$);</p>
<p>3) підхід, що ґрунтується на ідеї перебування ринку праці в стані рівноваги, коли кількість людей, що втратили роботу, дорівнюють кількості тих, що її знайшли. Формули для розрахунку:</p> $u_n = l/(l+v),$ <p>де: l – коефіцієнт звільнення; v – коефіцієнт працевлаштування:</p> $l = Emp_u / Emp,$ <p>де: Emp_u – кількість звільнених у поточному році; Emp – кількість зайнятих;</p> $v = U_{emp} / U,$ <p>де: U_{emp} – кількість працевлаштованих у поточному році; U – кількість безробітних.</p>
<p>Варто знати!</p> <p>У країнах розвинутої ринкової економіки наприкінці ХХ століття показник природного безробіття коливався в межах 8–10 %. Для країн з нижчим економічним розвитком цей показник об'єктивно нижчий, зокрема внаслідок меншої соціальної захищеності, нижчого рівня добробуту, і відповідно, більшої схильності до праці (детальніше див.: <i>Радіонова І.Ф.</i> Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. – К. 2004. С. 117–138).</p>

3.3. Розрив ВВП в умовах циклічного безробіття. Закон Оукена: економічний зміст і математична формалізація

<p>Стан неповної зайнятості } Циклічне безробіття }</p>	<p>} індикатори макроекономічної нестабільності</p>
---	---

Потенційний ВВП та розрив ВВП в умовах циклічного безробіття

Потенційний ВВП	<p>Потенційний ВВП (Y_p) – обсяг реального ВВП, який може бути вироблений економікою країни за повного використання наявних виробничих ресурсів.</p> <p>Такий стан можливий в умовах повної повної зайнятості, коли фактичний рівень безробіття u = природному рівню безробіття u_n, а циклічне безробіття u_c відсутнє.</p> <p>Отже, існування безробіття лише на рівні природного дозволяє економіці виробляти потенційний ВВП.</p>
Розрив ВВП в умовах циклічного безробіття	<p>В умовах циклічного безробіття фактичний ВВП відхиляється від потенційного ВВП.</p> <p>Розрив ВВП в умовах циклічного безробіття – це обсяг недовиробленого потенційного ВВП унаслідок циклічного безробіття. Його величина відображає розрив між фактичним і потенційним ВВП в умовах існування циклічного безробіття.</p> <p>Обчислюється як різниця між обсягами потенційного та фактичного ВВП:</p> $\Delta Y = Y_p - Y,$ <p>де: ΔY – розрив ВВП в умовах циклічного безробіття; Y – фактичний реальний ВВП; Y_p – потенційний ВВП.</p>
Закон Оукена	<p>Вплив циклічного безробіття на потенційний ВВП відображає закон Оукена.</p> <p>Закон Оукена:</p> <p>якщо фактичне безробіття перевищує природний рівень ($u > u_n$) на 1 відсотковий пункт, то економіка недовиробляє Δy % від обсягу потенційного ВВП (Y_p).</p>
Розрив ВВП у % (відсоток відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП)	<p>На основі закону Оукена можна визначити розрив ВВП у %, тобто відсоток відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП (або):</p> $\Delta y = \beta \cdot (u - u_n),$ <p>Δy — відсоток відставання фактичного ВВП від потенційного; β — коефіцієнт Оукена, який показує, чутливість розриву ВВП (фактичний ВВП < потенційного ВВП) до перевищення фактичного рівня безробіття над його природним рівнем на 1 відсотковий пункт. u — фактичний рівень безробіття; u_n — рівень природного безробіття; $(u - u_n)$ — рівень циклічного безробіття (u_c).</p>
Обчислення потенційного ВВП	<p>Обчислення відсоткового значення розриву ВВП в умовах циклічного безробіття відповідно до закону Оукена дає можливість визначити обсяг потенційного ВВП країни:</p> $Y_p = \frac{Y}{100 - \Delta y} \cdot 100 \%,$ <p>де: Y_p – потенційний ВВП; Y – фактичний реальний ВВП; Δy – відсоток відставання фактичного реального ВВП від потенційного ВВП, або розрив ВВП у %; $(100 - \Delta y)$ – частка (відсоток) фактичного реального ВВП у потенційному ВВП.</p>

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Закон Оукена використовується і у разі визначення *залежності динаміки ВВП від динаміки безробіття*. Для цього застосовується така формула:

$$\Delta Y_t^{\%} = \Delta Y_p^{\%} - \beta(u_t - u_{t-1}),$$

де $\Delta Y_t^{\%}$ – зміна фактичного ВВП у періоді t , %;

$\Delta Y_p^{\%}$ – зміна потенційного ВВП у періоді t , %;

u_t, u_{t-1} – фактичний рівень безробіття відповідно у періодах t і $(t-1)$.

Варто знати!

Коефіцієнт β або число Оукена за останні десятиріччя змінювався в країнах з розвинутою ринковою економікою від 3 % у 1960-ті роки до 2 % у 2000-ті роках нинішнього сторіччя

Макроекономічні та макросоціальні наслідки циклічного безробіття

Макроекономічні наслідки	Макросоціальні наслідки
1) недовиробництво (втрата) частини потенційного ВВП; 2) недоотримання (втрата) частини потенційних доходів, які мали б отримати безробітні, якби працювали, 3) збільшення навантаження на бюджет у частині додаткових витрат у зв'язку з безробіттям, 4) гальмування економічного зростання, 5) втрата кваліфікації працездатними, що, у свою чергу, спричиняє втрату виробничого потенціалу (детальніше див. <i>Радіонова І.Ф.</i> Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. К. 2004. С. 117–126).	1) погіршення психічного та фізичного стану безробітного населення, 2) втрата довіри до уряду, 3) політична та соціальна нестабільність.

3.4. Неокласична та кейнсіанська моделі ринку праці: умови функціонування та механізм урівноваження

Неокласична модель ринку праці	Кейнсіанська модель ринку праці
Передумови <ul style="list-style-type: none"> • на ринку праці існує досконала конкуренція з абсолютно гнучкою заробітною платою, • критерієм попиту підприємств на працю є максимізація прибутку, • чим нижча зарплата, тим менші витрати на виробництво продукту, тим вища прибутковість виробництва і більший попит на працю, • залежність як попиту, так і пропозиції на ринку праці від реальної зарплати. 	Передумови <ul style="list-style-type: none"> • номінальна зарплата не змінюється під впливом попиту на ринку праці в бік зниження, • попит на працю залежить від сукупного попиту, • сукупний попит обумовлює не тільки обсяг виробництва товарів і послуг, а й ту кількість праці, яка необхідна для його забезпечення.
Попит на працю є спадною функцією від реальної зарплати: $L^D = f\left(\frac{W}{P}\right),$ де W — номінальна зарплата; L^D — попит на працю.	Попит на працю є зростаючою функцією від сукупного попиту: $L^D = f(AD),$ де AD — сукупний попит L^D — попит на працю.

Пропозиція праці

Чим вища реальна зарплата, тим більшою є пропозиція робочої сили. Тому пропозиція праці є зростаючою функцією від реальної зарплати:

$$L^S = f\left(\frac{W}{P}\right),$$

де L^S — пропозиція праці.

Рівновага на ринку праці

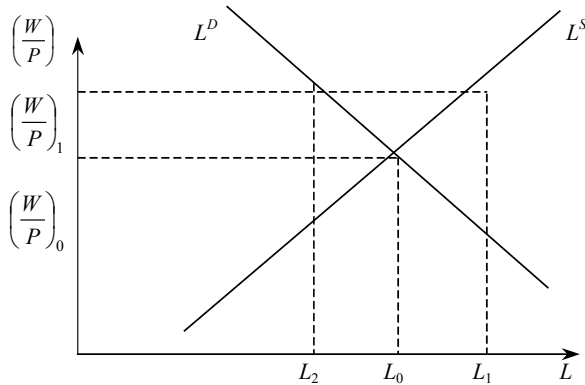

Рис. 3.2. Неокласична модель

1. При реальній зарплаті $(W/P)_0$ на ринку праці забезпечується рівновага:

$$L_0 = L^S = L^D.$$

2. Припустимо, що реальна зарплата зросла до $(W/P)_1$, пропозиція праці становитиме (L_1) , а попит на працю – (L_2) , що призведе до появи *безробіття в обсязі*:

$$U_n = L_1 - L_2.$$

3. За цією теорією, *причина безробіття – надмірна зарплата, яка перевищила рівноважне значення.*

Пропозиція праці

Якщо номінальна зарплата зростає, то пропозиція праці збільшується.

$$L^S = f(W),$$

де L^S — пропозиція праці,
 W — номінальна зарплата.

Рівновага на ринку праці

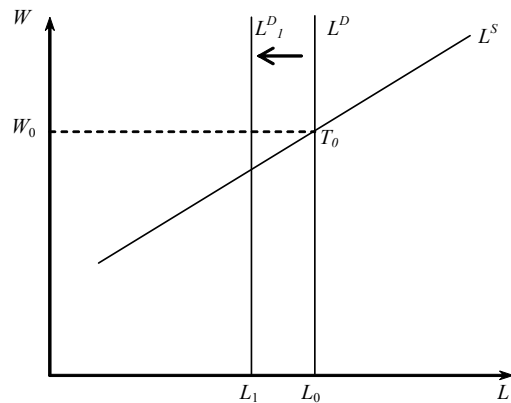

Рис. 3.3. Кейнсіанська модель

1. Початкова рівновага на ринку праці ($L^S=L^D$) забезпечується за рівня номінальної заробітної плати W_0 у точці T_0 , за якої кількість зайнятих становить (L_0) . При цьому може постерігатись повна зайнятість.

2. Припустимо, що на ринку продуктів виникає брак сукупного попиту AD . Це обумовлюватиме скорочення обсягів виробництва та, як наслідок, попиту підприємств на робочу силу (крива попиту на працю переміститься в положення L^D_1). За умови незмінності номінальної заробітної плати та пропозиції праці це призведе до появи *циклічних безробітних*:

$$U_c = L_0 - L_1.$$

3. За цією теорією, причина циклічного безробіття – нестача сукупного попиту.

Порівняльний висновок

За неокласичною теорією, ринок здатний швидко усувати нерівновагу на ринку праці. Конкуренція між робітниками примушує їх погоджуватися на зниження номінальної зарплати. Натомість, у кейнсіанців номінальна зарплата жорстка, тобто залишається незмінною. При скороченні попиту на товарному ринку й відповідному зменшенні попиту на працю з боку підприємств виникає безробіття, яке не долається автоматично.

<p>Алгоритм подолання нерівноваги Надмірна зарплата не лише викликає безробіття, а й породжує конкуренцію між робітниками за дефіцитні робочі місця, яка примушує їх погодитися на зниження номінальної зарплати доти, доки реальна зарплата не досягне рівня $(W/P)_0$.</p> <p>Висновок: 1) в умовах саморегулювання ринку праці <i>реальна зарплата є вирішальним чинником впливу на рівновагу ринку праці</i>, 2) <i>причинами безробіття є:</i> — протидія гнучкості заробітної плати, — хибність передбачень суб'єктів ринку, — надмірність соціальних гарантій у зв'язку з безробіттям.</p>	<p>Алгоритм усунення нерівноваги У такому стані ринок праці може перебувати доти, доки не відбудеться зростання сукупного попиту, що відповідно збільшить попит на працю до її пропозиції.</p> <p>Висновок: 1) <i>відсутність ефективного (необхідного) попиту спричиняє циклічне безробіття</i>, 2) щоб прискорити виведення економіки зі стану неповної зайнятості, <i>необхідне державне стимулювання сукупного попиту</i>.</p>
<p>Варто знати! <i>Теорія неокласичного синтезу демонструє зближення неокласичних і кейнсіанських поглядів на безробіття:</i> — узято до уваги зв'язок ринку товарів і послуг та ринку праці, — безробіття розглядається як явище загальної економічної рівноваги, у формуванні якої бере участь не лише ринок праці, а й ринок товарів і послуг, а через нього – фінансовий і грошовий ринки (детальніше див.: <i>Радіонова І.Ф.</i> Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. К., 2004. С. 129–135).</p>	
<p>Варто розглянути! <i>(для поглибленого вивчення)</i> В умовах глобалізації коливання на ринку праці відбуваються за рахунок посилення міжнародної трудової міграції. Найбільшими центрами трудової міграції є Північна Америка, Європа, Південно-Східна та Західна Азія.</p>	

Інформаційна сторінка

Таблиця 3.1

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Зайняте населення, тис. чол.	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	19180,2	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3
Рівень зайнятості, %	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,5	59,1	59,6	60,2	56,6
Безробітне населення, тис. чол.	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8	1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6
Рівень безробіття, %	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3
Коефіцієнт участі в робочій силі, %	68,3	68,6	69,2	69,6	68,9	65,0	65,0	65,2	65,4	63,0

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 3.2

СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Показник	Рік									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*
<i>Економічно активне населення</i>										
у віці 15-70 років, млн осіб	22,3	22,2	22,3	22,4	22,2	20,9	20,9	20,9	20,8	19,9
у віці 15-70 років, %	62,2	62,2	62,6	63,3	63,3	63,6	64,2	64,5	64,9	62,4
працездатного віку, млн осіб	20,5	20,5	20,6	20,7	20,3	19,2	19,2	19,3	19,4	19,0
працездатного віку, %	70,9	71,2	71,7	72,3	71,6	71,9	72,6	72,9	72,9	71,4
<i>у тому числі</i>										
<i>Зайняте</i>										
у віці 15-70 років, %	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,4	59,1	59,6	60,2	56,5
працездатного віку, %	65,4	65,9	66,7	67,3	64,7	65,5	66,3	66,9	67,3	64,5
<i>Безробітне (за МОП)</i>										
у віці 15-70 років, у % до економ. акт. населення відповідної вікової групи	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3
працездатного віку, у % до економ. акт. насел. відповідної вікової групи	7,8	7,4	6,9	6,9	9,6	8,9	8,7	8,2	7,8	9,7

*- Без тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ключові положення

1. Частина дорослого населення, яке здійснює економічну активність, формує робочу силу країни. Економічна активність населення може проявлятися як у формі зайнятості працездатного населення, так і у формі пошуку роботи безробітними. Зайнятість і безробіття є основними категоріями, які характеризують стан ринку праці в країні.

2. Економісти розрізняють стани повної та неповної зайнятості населення. Визначення повної та неповної зайнятості передбачає необхідність розрізняти три види безробіття: фрикційне, структурне та циклічне.

3. Повна зайнятість не ототожнюється з повною відсутністю безробіття, а допускає існування двох його видів – фрикційного і структурного, оскільки вони не порушують рівновагу на ринку праці. Вважається, що наявність цих двох видів безробіття є природною потребою для нормального функціонування економіки.

4. В умовах повної зайнятості та природного рівня безробіття економіка виробляє максимальний обсяг виробництва, що вимірюється потенційним ВВП. Отже, природне безробіття є чинником кількісної визначеності потенційного ВВП, тому обчислення природного безробіття має велике аналітичне значення.

5. Згідно з класичною теорією попит на робочу силу є спадною функцією від реальної заробітної плати, а пропозиція праці — зростаючою функцією від реальної заробітної плати. За таких умов будь-яке порушення рівноваги на ринку праці усувається за допомогою зміни реальної заробітної плати. При цьому, причиною нерівноваги на ринку праці є заробітна плата, яка перевищує її рівноважну величину.

6. У кейнсіанській теорії попит на робочу силу залежить не від заробітної плати, а від сукупного попиту. Це означає, що сукупний попит зумовлює не лише обсяг реального ВВП, а й ту кількість праці, яка необхідна для його виробництва. Тому попит на працю є зростаючою функцією від сукупного попиту. Згідно з кейнсіанською теорією заробітна плата не є ін-

струментом усунення безробіття. Проблема безробіття може вирішуватися за допомогою заходів держави, спрямованих на стимулювання сукупного попиту.

7. Циклічне безробіття виникає в умовах нерівноваги на ринку праці. Це означає, що чинники, спроможні викликати зменшення попиту на ринку праці відносно її пропозиції, водночас є чинниками циклічного безробіття. До першопричин циклічного безробіття відносять несприятливі збурення на ринку товарів і послуг — скорочення сукупного попиту та/або сукупної пропозиції.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Прокоментуйте сутність та інформаційну роль таких показників, що характеризують стан ринку праці: рівень зайнятості, рівень безробіття, коефіцієнт участі в робочій силі.
2. Яке безробіття вважається природним і чим воно відрізняється від фактичного безробіття?
3. Порівняйте неокласичну та кейнсіанську функції попиту на працю.
4. Чим відрізняється кейнсіанська функція пропозиції праці від неокласичної?
5. Зробіть порівняльний аналіз неокласичного та кейнсіанського механізмів урівноваження ринку праці.
6. Від яких чинників залежить природний рівень безробіття?
7. Які чинники викликають циклічне безробіття?
8. Як Ви розумієте розрив ВВП в умовах безробіття згідно із законом Оукена?

Практичні завдання

I рівень складності

Завдання 1. Розрахувати циклічне безробіття за таких умов: чисельність робочої сили = 20 млн осіб; чисельність зайнятих = 18 млн осіб; рівень природного безробіття = 6 %.

Завдання 2. Ринок праці в країні характеризується такими показниками: чисельність дорослого населення = 36 млн осіб; рівень участі в робочій силі = 70 %, рівень зайнятості = 65 %, рівень природного безробіття = 5,5 %. Обчислити рівень циклічного безробіття.

Завдання 3. Розрахувати згідно із законом Оукена відсоток відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП за таких умов: фактичне безробіття = 8 %; фрикційне безробіття = 2 %; структурне безробіття = 4 %, коефіцієнт Оукена = 3.

Завдання 4. Розрахувати згідно із законом Оукена розрив ВВП унаслідок циклічного безробіття за таких умов: циклічне безробіття = 2 %; фактичний номінальний ВВП = 360 млрд грн; індекс цін = 1,2, коефіцієнт Оукена = 2,5.

Завдання 5. Розрахувати потенційний ВВП за таких умов: чисельність робочої сили = 25 млн осіб, кількість зайнятих = 23 млн осіб, фрикційне безробіття = 3 %, структурне безробіття = 3 %, номінальний ВВП = 440 млрд грн, індекс цін = 1,1, коефіцієнт Оукена = 2,5.

Завдання 6. Потенційний ВВП в країні збільшився на 4 %, а рівень безробіття зріс на 1,2 відсоткових пункти. Обчислити відсоток приросту фактичного ВВП, якщо коефіцієнт Оукена = 3.

Завдання 7. Розрахувати згідно з методикою Г. Манківа рівень природного безробіття за таких умов: чисельність зайнятих = 20 млн осіб, чисельність звільнених = 200 тис. осіб, чисельність безробітних = 1 млн осіб, чисельність працевлаштованих = 200 тис. чол.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7
4	1,6	6	15,8	421,1	0,4	4,7

II рівень складності

Завдання 1. Розрахувати рівень циклічного безробіття в країні, якщо: економічно пасивне населення = 7 млн осіб, рівень участі в робочій силі = 87 %, рівень зайнятості = 75 %, рівень природного безробіття = 5 %.

Завдання 2. Розрахувати рівень природного безробіття в країні, якщо ВВП в умовах повної зайнятості = 789 грн, ВВП в умовах неповної зайнятості = 670 грн, коефіцієнт Оукена = 3,2 %, а фактичне безробіття = 11 %.

Завдання 3. Умови: номінальний фактичний ВВП = 4567 грн, реальний фактичний ВВП = 4500 грн, потенційний ВВП = 5600 грн. Визначити, 1) якою є зміна цін у країні, 2) рівень циклічного безробіття, якщо коефіцієнт Оукена = 2,9 %.

Завдання 4. У періоді $t-1$ реальний ВВП становить 800 млрд грн; коефіцієнт чутливості ВВП до відхилень фактичного безробіття від природного = 2,0. У періоді t потенційний ВВП зростає на 3 %, природне безробіття не зміниться, циклічне безробіття зменшиться на 1 відсотковий пункт, а індекс цін становитиме 1,1. Розрахувати номінальний ВВП у періоді t .

Відповіді

	1	2	3	4
	8,8	6,3	1	2
			1,5	6,77
				924

Тести для самоперевірки знань

- Якщо людина втратила роботу у зв'язку зі скороченням сукупного попиту, то виникає безробіття:
  - природне;
  - циклічне;
  - структурне;
  - фрикційне.
- Повна зайнятість забезпечується в умовах:
  - рівноваги на ринку праці;
  - використання робочої сили за її професією;
  - відсутності безробіття;
  - відсутності циклічного безробіття.
- Природне безробіття включає такі види безробіття:
  - циклічне + структурне;
  - фрикційне + структурне;
  - фрикційне + циклічне;
  - циклічне + фактичне.
- Фактичний ВВП дорівнює потенційному ВВП за наявності лише:
  - фрикційного й циклічного безробіття;
  - структурного безробіття;
  - структурного і фрикційного безробіття;
  - природного безробіття.
- Якщо людина звільнилася з роботи за власним бажанням, то виникає безробіття:
  - структурне;
  - фрикційне;
  - циклічне;
  - природне.
- Згідно з класичною теорією попит на працю є функцією від:
  - номінальної зарплати;
  - сукупного попиту;
  - реальної зарплати;
  - сукупної пропозиції.
- Якщо людина втратила роботу у зв'язку зі зменшенням попиту на її професію, то виникає безробіття:
  - структурне;
  - фрикційне;
  - природне;
  - циклічне.
- Згідно з кейнсіанської теорією попит на працю є функцією від:
  - номінальної зарплати;
  - сукупного попиту;
  - реальної зарплати;
  - сукупної пропозиції.

9. Якщо виникає загальне падіння попиту в економіці, то:
- фактичне безробіття більше за природне;
  - циклічне безробіття більше фактичного;
  - фактичне безробіття менше від природного;
  - фактичне безробіття дорівнює природному.
10. Відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП викликається безробіттям:
- циклічним;
  - природним;
  - структурним;
  - фрикційним.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
б)	а), г)	б)	в), г)	б)	в)	а), в)	б)	а)	а)

Література для поглибленого вивчення теми

- Про зайнятість населення: Закон України від 5.06.2012 № 5067-VI // ВВР. – 2013. – № 24. – С. 243.
- Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості [навч. посіб.] / В.С.Васильченко – К.: КНЕУ, 2003. – 252 с.
- Вдовіна Г.О. Аналіз ринку праці: пропозиція та попит на неї / Г. О. Вдовіна. – Л.: Вид. ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 145 с.
- Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
- Петюх В.М. Ринок праці: Підручник / В.М. Петюх. – К.: КНЕУ, 1999. – 288 с.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
- Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
- Туленков М. В. Ринок праці в інституціональному вимірі / М.В. Туленков, А.В. Зарицька // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – №4.

ТЕМА 4. Ринок товарів і послуг

1. Сукупний попит: економічний зміст, графічна інтерпретація, вплив цінових і нецінових чинників.
2. Сукупна пропозиція: економічний зміст, графічна інтерпретація у коротко- та довгостроковому періодах, вплив нецінових чинників.
3. Модель «AD-AS» як базова модель макроекономічної рівноваги: коротко- і довгострокова рівновага.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- сутність та суб'єкти сукупного попиту,
- функцію сукупного попиту,
- цінові чинники, що впливають на сукупний попит,
- нецінові чинники, що впливають на сукупний попит,
- сутність сукупної пропозиції, її функцію
- дві моделі короткострокової сукупної пропозиції,
- нецінові чинники короткострокової сукупної пропозиції,
- короткострокова та довгострокова рівновага між сукупним попитом і пропозицією, її порушення та відновлення.

Основні категорії та їх позначення

Сукупний попит	AD або Y^{AD}
Сукупна пропозиція	AS або Y^{AS}
Загальний фактичний рівень цін – фактичний індекс-дефлятор ВВП	P
Очікуваний рівень цін – очікуваний індекс-дефлятор ВВП	P^e
Рівновага на ринку товарів і послуг	$AD = AS$
Внутрішній попит	Y_{dom}^{AD}
Зовнішній попит	Y_{for}^{AD}
Сукупна пропозиція або обсяг виробництва у довгостроковому періоді	AS^L
Обсяг виробництва або сукупна пропозиція у короткостроковому періоді	Y^{AS} або AS
ВВП потенційний	Y_P
ВВП фактичний	Y
Обсяг капіталу	K
Кількість робочої сили	L
Чутливість обсягів виробництва до відхилення фактичного рівня цін від очікуваного	a

Алгоритм-конспект

4.1. Сукупний попит:

економічний зміст, графічна інтерпретація, вплив цінових і нецінових чинників

Ринок товарів і послуг як агрегований ринок у макросистемі

Ринок товарів і послуг є:
<ul style="list-style-type: none"> • одним з трьох основних агрегованих ринків національної економіки поряд з ринком праці та грошовим ринком; • ринком, на якому покупці та продавці здійснюють процеси купівлі-продажу різноманітних товарів і послуг, як споживчого, так і виробничого характеру; • ринком, який віддзеркалює рівень макроекономічної стабільності/нестабільності, основними параметрами якого є: <ul style="list-style-type: none"> — сукупний попит (AD), — сукупна пропозиція (AS), — загальний рівень цін (P).
На ринку товарів і послуг:
<ul style="list-style-type: none"> • формуються сукупний попит (AD) і сукупна пропозиція (AS); • досягнення рівноваги ($AD = AS$) може відбуватись за умов різних рівнів економічної активності; • здійснюються структурні зрушення, які впливають на ефективність функціонування всієї економічної системи.

Сукупний попит

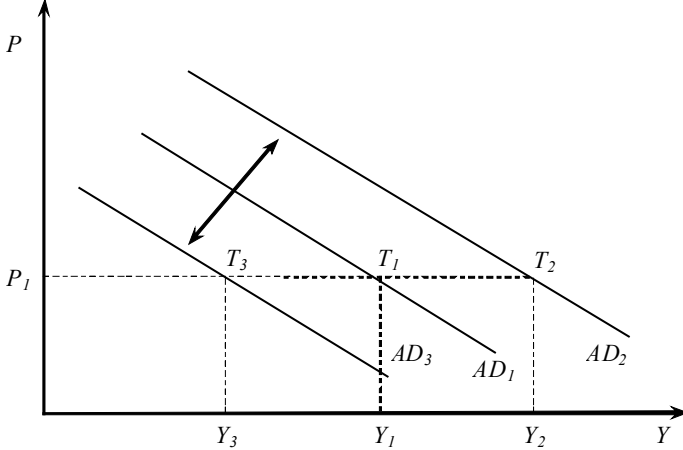
Визначення	Складові	Чинники, що впливають
<p>Сукупний попит (AD або Y^{AD})</p> <p>- вартість загального обсягу вітчизняних товарів і послуг, що їх купуватимуть резиденти (внутрішній попит) і нерезиденти (зовнішній попит) з метою задоволення своїх потреб за даного рівня цін</p> <p>- сума запланованих витрат економічних суб'єктів.</p>	<p>1) за компонентами сукупних витрат економічних суб'єктів:</p> $AD = Y^{AD} = C + I + G + NX,$ <p>де C – приватне споживання; I – валові приватні інвестиції; G – державні закупівлі; NX – чистий експорт;</p> <p>2) за внутрішнім і зовнішнім компонентами:</p> $AD = Y^{AD} = Y_{dom}^{AD} + Y_{for}^{AD}$ <p>Y_{dom}^{AD} (<i>domestic demand</i>) – внутрішній попит:</p> $Y_{dom}^{AD} = C + I + G$ <p>Y_{for}^{AD} (<i>foreign demand</i>) – зовнішній попит:</p> $Y_{for}^{AD} = NX$	<p>Дві групи чинників:</p> <p>цінові чинники, якими пояснюються, так звані «ефекти сукупного попиту»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ефект процентної ставки - ефект багатства - ефект чистого експорту (або обмінного курсу), <p>нецінові чинники, що обумовлюють:</p> <p>зміни в основних елементах сукупного попиту (детальніше див.:</p> <p>Савченко А.Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. С. 88–89).</p>

Цінові чинники або «ефекти» сукупного попиту

«Ефекти» сукупного попиту – макроекономічні зв'язки, що пояснюють обернений зв'язок між загальним рівнем цін (P) і сукупним попитом ($AD=Y^{AD}$)	
I. Ефект процентної ставки (ефект Дж.М. Кейнса)	<ol style="list-style-type: none"> 1) У разі зростання загального рівня цін (P) покупцям товарів і послуг <i>потрібно більше грошей</i> для купівельних операцій, 2) як наслідок, зростає попит на гроші, що, за незмінної пропозиції грошей ($M^S = \text{const}$), викликає <i>підвищення процентної ставки</i>, 3) як наслідок, <i>зменшується попит на інвестиції</i>, 4) отже, зменшується сукупний попит.
II. Ефект багатства (ефект А. Пігу), що пов'язаний з такою формою багатства, як фінансові активи населення	<ol style="list-style-type: none"> 1) зі зростанням цін в економіці купівельна спроможність доходів і <i>фінансових активів</i> домашніх господарств <i>зменшується</i>; 2) власники доходів та активів відчують себе <i>реально біднішими</i>; 3) тому <i>скорочується попит у частині споживчих витрат</i>, 4) отже, зменшується сукупний попит.
III. Ефект чистого експорту (або обмінного курсу), що відображує вплив загального рівня цін (P) на результати зовнішньоторговельної діяльності країни	<ol style="list-style-type: none"> 1) якщо внаслідок загального зростання цін у національній економіці вітчизняні ціни стають відносно вищими, ніж ціни на подібні товари в інших країнах, 2) вітчизняні споживачі надають перевагу імпортованим товарам, а товари вітчизняного експорту втрачають конкурентні переваги за кордоном, 3) тому чистий експорт зменшується, 4) отже, зменшується сукупний попит.

Графічна ілюстрація впливу цінових і нецінових чинників на сукупний попит

1) вплив цінових чинників	
	<p style="text-align: center;">Рис. 4.1. Функція сукупного попиту від загального рівня цін</p> <p>Рис. 4.1: У разі зниження загального рівня цін від P_1 до P_2 сукупний попит збільшується від Y_1 до Y_2.</p> <p>Висновок:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сукупний попит є спадною функцією від P – загального рівня цін в економіці. 2. Вплив зміни загального рівня цін і відповідної зміни сукупного попиту відображається рухом вздовж кривої сукупного попиту.

<p>2) вплив нецінових чинників</p>	<p>Неціновими чинниками сукупного попиту є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - доходи домогосподарств, податки на доходи, рівень багатства, очікування домогосподарств, що обумовлюють зміни в споживчому попиті; - ціни кредитних ресурсів, технічний прогрес, податки на прибутки підприємців, ділові очікування та ін, що обумовлюють зміни в інвестиційному попиті; - зміни в програмах державних закупівель товарів і послуг, що обумовлюють зміни в урядовому попиті; - доходи резидентів інших країн, курс національної валюти, зовнішньоторговельна політика держави, що обумовлюють зміни в іноземному попиті. <p>Висновок: Нецінові чинники є зовнішніми екзогенними змінними функції сукупного попиту. На графіку вплив нецінових чинників на сукупний попит ілюструється паралельними зрушеннями (праворуч або ліворуч) лінії сукупного попиту (рис. 4.2).</p> <p>Рис. 4.2. Вплив нецінових чинників на сукупний попит</p> <p>Рис. 4.2: Вплив нецінових чинників означає, що сукупний попит збільшується за незмінного загального рівня цін. Стимулюючий вплив відображається рухом від AD_1 до AD_2, а обмежуючий – рухом від AD_1 до AD_3.</p>
------------------------------------	---

4.2. Сукупна пропозиція: економічний зміст, графічна інтерпретація у коротко- та довгостроковому періодах, вплив нецінових чинників

Сукупна пропозиція

Визначення	Чинники, що впливають	Різновиди сукупної пропозиції з точки зору класичної та кейнсіанської теорій
<p>Сукупна пропозиція (AS) — це вартість загального обсягу товарів і послуг, які здатні виробляти національні підприємства з огляду на наявні виробничі ресурси за даного загального рівня цін.</p>	<p>На сукупну пропозицію впливають:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зміни P — загального рівня цін в економіці, 2) нецінові чинники, які є зовнішніми екзогенними змінними функції сукупної пропозиції. 	<p>Залежно від реакції сукупної пропозиції на зміну загального рівня цін розрізняють:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) довгострокову сукупну пропозицію, 2) короткострокову сукупну пропозицію.

Довгострокова сукупна пропозиція

<p>Методологічна основа</p>	<p>Довгострокова сукупна пропозиція базується на положеннях класичної теорії.</p> <p>Згідно з цією теорією <i>повна зайнятість є нормою</i> для економіки, а можливі відхилення від неї швидко усуваються за допомогою абсолютно гнучких цін і зарплат. За таких умов, будь-яка зміна рівня цін змінює лише <i>номінальні показники</i>, а реальні параметри економіки не змінюються. Реальна зарплата залишається на попередньому рівні, безробіття зберігається на природному рівні, а сукупна пропозиція — на рівні потенційного ВВП.</p>
<p>Графічна інтерпретація</p>	<div style="text-align: center;"> </div> <p style="text-align: center;">Рис. 4.3. Крива довгострокової сукупної пропозиції (класична теорія)</p> <p>Рис. 4.3:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) припустимо, що економіка перебуває в умовах повної зайнятості, за яких сукупний попит і сукупна пропозиція дорівнюють потенційному ВВП, тобто $AD_1 = AS^L = Y_p$, а рівноважний рівень цін дорівнює P_1; 2) припустимо, що сукупний попит збільшився під впливом нецінових чинників, тому його лінія перемістилася в положення AD_2; 3) наслідки згідно з класичною теорією: з одного боку, зростає загальний рівень цін до P_2; з іншого — збільшується попит на ринку праці та зростає номінальна зарплата. Але реальна зарплата, яка врівноважує ринок праці, в умовах повної зайнятості й залишається незмінною. За незмінного рівня прибутковості виробництва така незмінність заробітної плати не породжує мотивації до збільшення сукупної пропозиції. Тому вона залишається на рівні потенційного ВВП. <p>Висновок:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Довгострокова сукупна пропозиція не залежить від загального рівня цін (має вигляд вертикальної лінії, яка починається в точці потенційного ВВП). 2. Ця лінія фіксує природний рівень безробіття та потенційний рівень виробництва, що залежить від кількості економічних ресурсів та ефективності їх використання, тому $Y^{AS} = f(K, L)$ <p>де K — обсяг капіталу; L — кількість праці.</p>

Нецінові чинники	<p><i>Нецінові чинники</i>, які змінюють природний або потенційний рівень виробництва, переміщують криву вправо-вліво.</p> <p>До них належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> — заходи економічної політики, які стимулюють випуск при тому самому рівні природного безробіття; — заходи державної політики, які змінюють природний рівень безробіття.
------------------	--

Короткострокова сукупна пропозиція

<p>Методологічна основа – кейнсіанська теорія та ін.</p> <p>Короткострокова сукупна пропозиція, за Кейнсом, розглядається в двох моделях: 1) <i>крайній випадок</i> і 2) <i>основна модель</i>.</p>	
Крайній випадок	Основна модель
<ul style="list-style-type: none"> — в умовах глибокого спаду виробництва, — ціни і зарплата тимчасово є абсолютно негнучкими, тобто не реагують на збурення в економіці, — незважаючи на збільшення сукупного попиту, робітники можуть бути зацікавлені утримуватися від вимог щодо збільшення зарплати, а підприємці — від підвищення цін. 	<ul style="list-style-type: none"> — зміна рівня цін і зарплат у випадку зміни сукупного попиту та/чи сукупної пропозиції здійснюється недостатньо швидко для досягнення повної зайнятості, — обсяг сукупної пропозиції залежить від того, наскільки фактичний рівень цін відхиляється від очікуваного рівня, який відповідає рівню цін повної зайнятості.

Крайній випадок: графічна інтерпретація

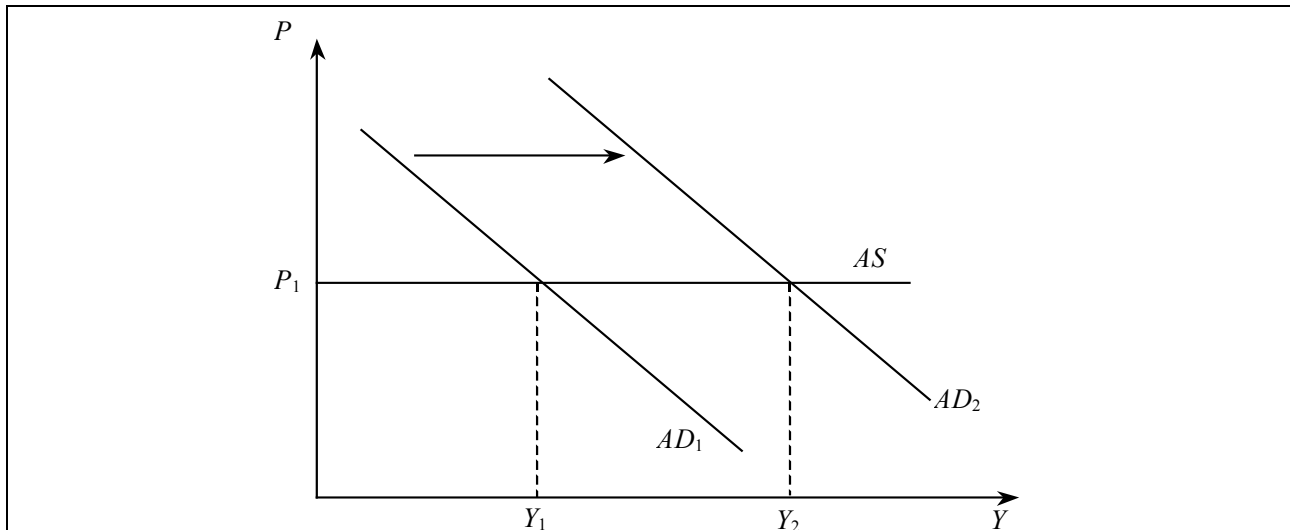

Рис. 4.4. Крива короткострокової сукупної пропозиції (крайній випадок – кейнсіанська теорія)

Рис. 4.4:

1. Крива *AS* — це крива короткострокової сукупної пропозиції (має вигляд горизонтальної лінії).
2. Збільшення сукупного попиту переміщує криву *AD* вправо.
3. За абсолютно негнучких цін, це втілюється в зростанні ВВП від Y_1 до Y_2 .

Висновок: в умовах абсолютно негнучких цін і заробітних плат короткострокова сукупна пропозиція є зростаючою функцією від сукупного попиту.

Основна модель: графічна інтерпретація

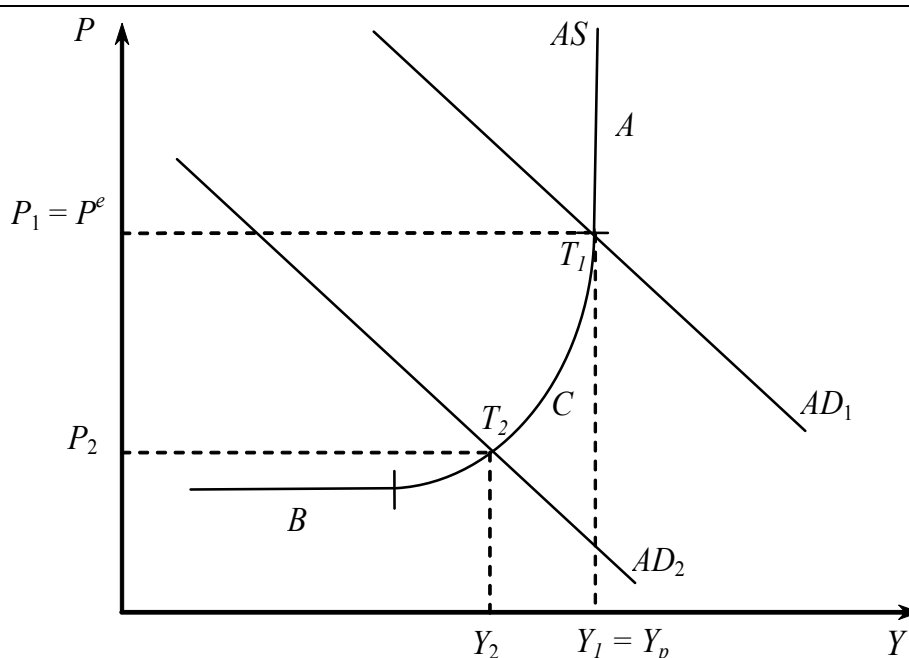

Рис. 4.5. Крива сукупної пропозиції (основна модель)

Рис. 4.5:

1. Виокремлюється три ділянки кривої сукупної пропозиції:

- ділянка *A* – за умов повної зайнятості; обсяг сукупної пропозиції, що виробляється в країні, знаходиться на рівні потенційного ВВП і тому не може змінитися, навіть за умови зростання чи скорочення цін та заробітних плат – довгостроковий період (класична теорія);
- ділянка *B* – за умов економічної кризи (депресії); обсяг сукупної пропозиції змінюється (скорочується чи зростає) навіть за незмінних цін і зарплати – «крайній випадок» короткострокового періоду (кейнсіанська теорія);
- ділянка *C* – за умов неповної зайнятості; обсяг сукупної пропозиції змінюється у певній залежності від цін і заробітної плати, однак недостатньо швидко для відновлення повної зайнятості – основна модель у короткостроковому періоді (кейнсіанська теорія).

2. Пряму залежність зміни обсягу сукупної пропозиції від зміни рівня цін можна пояснити через зв'язок з очікуваннями. Так, у точці T_1 крива AS перетинається з кривою AD_1 за умови, що фактичний рівень цін збігається з очікуваним рівнем ($P_1 = P^e$), а обсяг сукупної пропозиції знаходиться на рівні потенційного ВВП.

3. Припустимо, що сукупний попит скоротився і крива перемістилася в положення AD_2 .

4. Наслідки: фактичний рівень цін став нижчим, ніж очікуваний рівень ($P_2 < P^e$), що стимулює скорочення обсягів виробництва порівняно з початковим рівнем, тобто від Y_1 до Y_2 .

Висновок: короткострокова сукупна пропозиція є зростаючою функцією від рівня цін:

$$Y^{AS} = Y_p + a(P - P^e),$$

де Y^{AS} — сукупна пропозиція у короткостроковому періоді;

a — чутливість обсягів виробництва до відхилення фактичного рівня цін від очікуваного, що показує, на скільки грошових одиниць фактичний ВВП відхиляється від потенційного ВВП у разі відхилення фактичного рівня цін від очікуваного рівня на один відсотковий пункт;

P, P^e — відповідно фактичний та очікуваний рівень цін.

**Цінові та нецінові чинники впливу
на короткострокову сукупну пропозицію (основна модель)**

Цінові чинники	Нецінові чинники
<p>Цінові чинники сукупної пропозиції у короткостроковому періоді – визначають нахил кривої AS:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Якщо темпи інфляції низькі, крива AS похиліша. - Якщо збільшення сукупного попиту переважно трансформується у зростання цін і слабо впливає на обсяг виробництва, крива AS стає крутішою. <p>Основні цінові чинники</p> <ul style="list-style-type: none"> - структурні зміни в економіці. - природні умови; - зовнішні економічні чинники; - інституційні чинники; - ефективність технологій; - рівень кваліфікації робочої сили. 	<p>На сукупну пропозицію впливають також нецінові чинники, до яких належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ціни на виробничі ресурси, - продуктивність ресурсів, - субсидії виробникам, - податок на прибуток підприємств. <p>Перші три чинники впливають на середні витрати і, як наслідок, на валовий прибуток. Податок на прибуток впливає на чистий прибуток. У графічній моделі це викликає переміщення кривої AS у відповідний бік (детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. С. 99).</p>

**4.3. Модель «AD-AS» як базова модель макроекономічної рівноваги:
коротко- і довгострокова рівновага**

Макроекономічна рівновага

<p>Внутрішньою властивістю ринкової економіки є її постійне тяжіння до рівноваги, яка в узагальненому вигляді є рівновагою між сукупним попитом і сукупною пропозицією. Тому модель AD-AS є базовою моделлю економічної рівноваги. В якості основного інструменту урівноваження сукупного попиту та сукупної пропозиції в цій моделі використовується зміна загального рівня цін в економіці.</p>	
Економічний зміст макроекономічної рівноваги	<ul style="list-style-type: none"> - У макроекономічному аналізі досягнення економічної рівноваги фіксується як результат відповідних змін макроекономічних параметрів. - Ринковий механізм постійно створює передумови як для порушення, так і для відновлення економічної рівноваги.
Причини порушення рівноваги в економіці	<ul style="list-style-type: none"> - Шоки (збурення) сукупного попиту - Шоки (збурення) сукупної пропозиції

Короткострокова і довгострокова рівновага: причини порушення

<p>Короткострокова рівновага – відображає рівновагу між сукупним попитом і короткостроковою сукупною пропозицією в умовах неповної або надмірної зайнятості.</p>	<p>Довгострокова рівновага – рівновага між сукупним попитом і короткостроковою та довгостроковою сукупною пропозицією одночасно, що може мати місце лише за умови повної зайнятості.</p>
<p>Між сукупним попитом і сукупною пропозицією постійно виникає невідповідність, яка також постійно усувається ринком. При цьому рівновага може порушуватися як внаслідок змін сукупного попиту – шоки (збурення) сукупного попиту, так і сукупної пропозиції – шоки (збурення) сукупної пропозиції.</p>	

Шоки (збурення) сукупного попиту	можуть бути: - сприятливі – збільшення сукупного попиту, призводить до зростання реального ВВП і цін; - несприятливі – скорочення сукупного попиту, призводить до зменшення реального ВВП і цін.
Шоки (збурення) сукупної пропозиції	можуть бути: - сприятливі – проявляються через збільшення обсягів виробництва і зниження цін; - несприятливі – проявляються через падіння обсягів виробництва і зростання цін.

Відновлення рівноваги, яка порушується сукупним попитом

На рис. 4.6. наведено модель $AD-AS$, яка поєднує криву сукупного попиту з кривою короткострокової сукупної пропозиції, за умов, коли відбувається **шок (збурення) сукупного попиту**.

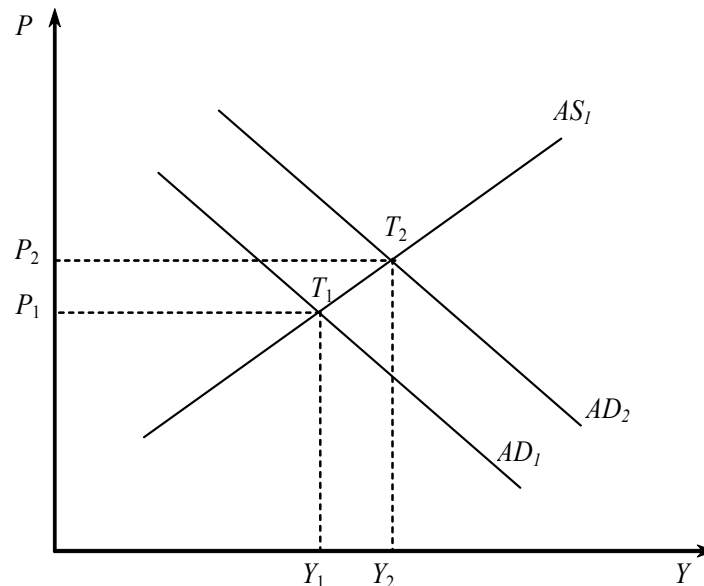

Рис. 4.6. Модель $AD-AS$ в умовах збурення сукупного попиту

Рис. 4.6:

1. Припустимо, що економіка знаходиться в **стані рівноваги** (точка T_1), за якої **забезпечується відповідність сукупного попиту та сукупної пропозиції**, а рівноважна ціна P_1 . Припустимо: внаслідок поліпшення умов зовнішньої торгівлі **сукупний попит збільшився (позитивний шок сукупного попиту)** порівняно з початковим ВВП.

Наслідки:

Підприємства частково збільшують обсяг виробництва, а частково підвищують ціни, що відображено через зміщення кривої сукупного попиту вправо — від AD_1 до AD_2 . У результаті — рівновага зміститься в точку T_2 : фактичний ВВП зросте до Y_2 , а ціни — до P_2 .

Точка T_2 — **новий стан короткострокової рівноваги**, який забезпечується вищою рівня ціні і вищих обсягів виробництва в країні.

Надалі ситуація на ринку товарів і послуг може змінюватись залежно від реакції як приватних економічних суб'єктів, так і держави. Зокрема, якщо з часом заробітна плата може зростати у відповідь на підвищення цін. Це викличе зростання середніх витрат і зменшення сукупної пропозиції, внаслідок чого її крива поступово зміщуватиметься вліво вгору. Водночас, уряд може впливати як на динаміку цін та заробітної плати, так і на обсягів сукупного попиту, змінюючи, таким чином параметри рівноважного стану на ринку товарів і послуг (про це детально в темі 10).

Висновок

1. Збурення сукупного попиту за незмінності нецінових чинників сукупної пропозиції викликає зростання цін.
  2. Зростання цін зумовлюватиме підвищення виручки та прибутковості підприємств, що мотивуватиме їх до розширення обсягів сукупної пропозиції.
- Новий рівноважний стан на ринку товарів і послуг буде досягнуто за вищого рівня цін та ВВП.

Відновлення рівноваги, яка порушується сукупною пропозицією

Особливості	<p>1. Інколи довгострокова рівновага в економіці може порушуватися <i>раптовими збуреннями сукупної пропозиції</i>.</p> <p>2. Особливо загрозливими для економіки є порушення довгострокової рівноваги, пов'язані зі скороченням сукупної пропозиції порівняно з потенційним рівнем. За таких умов обсяг виробництва стає меншим за потенційний ВВП, а ціни зростають. Під впливом зростання цін сукупний попит зменшується до врівноваження з новою короткостроковою сукупною пропозицією. <i>Це короткострокова рівновага в умовах неповної зайнятості, особливим випадком якої є стагфляція.</i></p>
Стагфляція	<p>– стан економіки, при якому поєднується <i>стагнація</i> (значне скорочення обсягів виробництва, яке призводить до застою в економіці) та <i>інфляція</i> (масове зростання цін в країні, що призводить до знецінення національної грошової одиниці):</p> $\text{стагфляція} = \text{стагнація} + \text{інфляція}$

Варто знати!

Стагфляція 70-х рр. XX ст. Збурення пропозиції виникає за умов раптової зміни у витратах виробництва, що різко переміщує криву AS. Особливої сили такі збурення набрали у 1973 р, який увійшов в історію, як рік «семи лих»: неврожай у сільському господарстві, цунамі та торнадо з великими руйнуваннями, спекуляції на світових ринках товарів і послуг, хаос на валютних ринках, арабо-ізраїльська війна, зростання втричі ціни на нафту (див. далі: тему 6).

Варто розглянути!

(для поглибленого вивчення)

Стагфляція в Україні 90-х рр. XX ст.

В економіці України особливого розмаху збурення пропозиції набрало у 1993 році (пропонується розглянути як дискусійне питання на практичному занятті).

Явище стагфляції спостерігається в Україні й у 2014—2015 рр. (питання для дискусії на практичному занятті).

Відновлення довгострокової рівноваги в умовах стагфляції

Питання	— яким чином може відновлюватися довгострокова рівновага в умовах стагфляції?
Використання інструментарію класичної теорії	<p>Згідно з класичною теорією, номінальна зарплата є абсолютно гнучкою і тому має зменшуватися у відповідь на скорочення обсягів виробництва та падіння попиту на ринку праці. Але така поведінка номінальної зарплати не є реалістичною. Практика не має доказів того, що номінальна зарплата коли-небудь зменшувалася у разі зростання цін. На несприятливі шоки сукупної пропозиції ринок праці реагує в інший спосіб — збільшенням безробіття.</p> <p>Висновок</p> <p>інструментарій класичної теорії не цілком придатний для пояснення механізму відновлення повної зайнятості в економіці, яка потрапляє в стан стагфляції.</p>

Вплив чинників, що спричинили порушення рівноваги	<p>Механізм відновлення довгострокової рівноваги, порушеної стагфляцією, залежить від тривалості дії чинників, які спричинили це порушення:</p> <p>1) Якщо ці чинники є довготривалими, то вони зменшують потенційний ВВП. За цих умов крива довгострокової сукупної пропозиції зміститься вліво. За рахунок цього крива сукупного попиту перетнеться з кривою короткострокової сукупної пропозиції на вертикальній кривій довгострокової сукупної пропозиції.</p> <p>2) Якщо чинники, що викликали скорочення сукупної пропозиції, є недовготривалими, то відновлення довгострокової рівноваги в економіці відбудеться після усунення цих чинників. Прискорити відновлення довгострокової рівноваги в економіці за таких умов може також держава, якщо застосує ефективні заходи, спрямовані на зменшення середніх витрат або, в окремих випадках, збільшення сукупного попиту.</p>
---	--

Ключові положення

1. Сукупний попит — це сукупна вартість вітчизняних товарів і послуг, які суб'єкти економіки купуватимуть з метою задоволення своїх платоспроможних потреб за даного рівня цін. Сукупний попит є сумою попиту на приватне споживання, приватні інвестиції, державні закупівлі та чистий експорт. Базовою змінною функції сукупного попиту є ціна, яка впливає на сукупний попит не прямо, а опосередковано, що проявляється через ефект процентної ставки, ефект багатства та ефект чистого експорту. Сукупний попит є спадною функцією від ціни. Крім ціни на сукупний попит впливає низка нецінових чинників, які збільшують або зменшують його величину незалежно від зміни цін.

2. Сукупна пропозиція — це сукупна вартість вітчизняних товарів і послуг, які виробляють національні підприємства для продажу на ринку з метою отримання прибутку за даного рівня цін. Сукупна пропозиція, як і сукупний попит, є функцією багатьох змінних. Базовою змінною функції сукупної пропозиції є ціна. Але зв'язок між ціною і сукупною пропозицією є різним у довгостроковому на короткостроковому періодах. У довгостроковому періоді ціни не впливають на обсяг виробництва, адже в економіці створюється максимально можливий потенційний ВВП.

3. Макроекономісти вирізняють дві моделі короткострокової сукупної пропозиції: модель крайнього випадку (сукупна пропозиція не залежить від ціни, а є функцією лише сукупного попиту) та основна модель (сукупна пропозиція є зростаючою функцією від ціни).

4. Нецінові чинники короткострокової сукупної пропозиції — це такі чинники, які впливають на рішення підприємств щодо обсягів виробництва через здатність змінювати середні витрати і рівень прибутковості виробництва за даного рівня товарних цін. Основними з них є: ціни на ресурси, продуктивність ресурсів, субсидії підприємствам і податки на підприємства. Під впливом нецінових чинників величина сукупної пропозиції збільшується або зменшується незалежно від зміни цін.

5. Слід розрізняти короткострокову і довгострокову рівновагу між сукупним попитом і сукупною пропозицією. Короткострокова рівновага відображує рівновагу між сукупним попитом і короткостроковою сукупною пропозицією, що досягається на рівні нижчому від потенційного ВВП. Довгострокова рівновага може встановитися між сукупним попитом і довгостроковою сукупною пропозицією, величина якої дорівнює потенційному ВВП.

6. Порушення рівноваги в економіці можуть спричинятися змінами як у сукупному попиті, так і в сукупній пропозиції. Відновлення рівноваги залежить від стійкості чинників, які викликали скорочення сукупної пропозиції. Якщо ці чинники є постійними, то рівновага відновлюється за рахунок зменшення рівноважного ВВП. Якщо ці чинники є тимчасовими, то відновлення рівноваги відбудеться після самоусунення таких чинників. Держава може прискорити процес відновлення рівноваги за рахунок заходів, що стимулюють пропозицію або попит.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Поясніть відмінність впливу цінових і нецінових чинників на сукупний попит.
2. Розкрийте теоретичний інструментарій, який лежить в основі кривої довгострокової сукупної пропозиції та назвіть чинники, що впливають на сукупну пропозицію в довгостроковому періоді.
3. Який теоретичний інструментарій лежить в основі «крайнього випадку» кривої короткострокової сукупної пропозиції?
4. Які нецінові чинники впливають на короткострокову сукупну пропозицію і яким чином?
5. Використовуючи графік, розкрийте алгоритм, згідно з яким ринковий механізм відновлює рівновагу в економіці, якщо вона була порушена надмірним сукупним попитом.
6. Розкрийте умови, за яких відновлюється рівновага в економіці, якщо вона була порушена несприятливим збуренням сукупної пропозиції.

Практичні завдання

Рівень складності

Завдання 1. У році $t-1$ в умовах рівноваги на ринку товарів та послуг приватне споживання = 300 млн грн, валові приватні інвестиції = 650 млн грн, державні витрати = 370 млн грн, трансфертні платежі = 250 млн грн, чистий експорт = -80 млн грн. У році t індекс цін склав 1,2, що викликало збільшення споживчих витрат населення на 50 млн грн 1) Визначте обсяг ВВП у роках $t-1$ та t . 2) Здійсніть графічний аналіз змін, що відбулись із сукупним попитом та рівновагою на ринку товарів та послуг за умови незмінності інших чинників.

Завдання 2. У році $t-1$ в умовах рівноваги на ринку товарів та послуг приватне споживання = 220 млн грн, чисті приватні інвестиції = 450 млн грн, амортизація = 20 млн грн, державні закупівлі = 620 млн грн, експорт = 280 млн грн, імпорт = 300 млн грн. У році t підвищено ставку податку на прибуток, що викликало зміну приватних інвестицій на 3 млн грн. 1) Визначте обсяг ВВП у роках $t-1$ та t . 2) Здійсніть графічний аналіз змін, що відбулись із сукупним попитом та рівновагою на ринку товарів та послуг за умови незмінності інших чинників.

Завдання 3. У році $t-1$ в умовах рівноваги на ринку товарів та послуг випуск = 1500 млн грн, витрати на проміжне споживання = 750 млн грн, податки на продукти = 130 млн грн, субсидії на продукти = 30 млн грн. У році t впроваджено нову виробничу технологію, що підвищило продуктивність ресурсів та викликало зміну сукупної пропозиції на 25 млн грн 1) Визначте обсяг ВВП у роках $t-1$ та t . 2) Здійсніть графічний аналіз змін, що відбулись із сукупною пропозицією та рівновагою на ринку товарів та послуг за умови незмінності інших чинників.

Завдання 4. У році $t-1$ в умовах рівноваги на ринку товарів та послуг випуск = 2000 млн грн, витрати на проміжне споживання = 450 млн грн, чисті податки на продукти = 200 млн грн. У році t внаслідок зростання цін на ресурси зміна обсягу виробничих витрат склала 100 млн грн. 1) Визначте обсяг ВВП у роках $t-1$ та t . 2) Здійсніть графічний аналіз змін, що відбулись із сукупною пропозицією та рівновагою на ринку товарів та послуг за умови незмінності інших чинників.

Відповіді

1	2	3	4
1040	1287	875	1650

Тести для самоперевірки знань

1. Ціни впливають на сукупний попит:
  - а) обернено;
  - б) прямо;
  - в) безпосередньо;
  - г) опосередковано.
2. В умовах повної зайнятості зростання сукупного попиту супроводжується:
  - а) зменшенням безробіття;
  - б) збільшенням номінального ВВП;
  - в) збільшенням реального ВВП;
  - г) зниженням цін.

3. До нецінових чинників сукупної пропозиції належать:
- зміна товарних цін;
  - ефект процентної ставки;
  - зміна цін на ресурси;
  - ефект чистого експорту.
4. До нецінових чинників сукупного попиту належать:
- ефект процентної ставки;
  - ефект багатства;
  - чинники, що впливають на інвестиційний попит;
  - чинники, що впливають на урядовий попит.
5. Короткострокова рівновага може бути досягнута в економіці за умови:
- неповної зайнятості;
  - повної зайнятості;
  - надмірної зайнятості;
  - усі відповіді є правильними;
  - усі відповіді є помилковими.
6. Згідно з класичною моделлю сукупної пропозиції падіння сукупного попиту спричиняє:
- зменшення прибутковості;
  - зниження лише цін;
  - збільшення прибутковості;
  - зниження цін і зарплати.
7. Згідно з основною моделлю сукупної пропозиції падіння сукупного попиту викликає:
- зниження лише зарплати;
  - зниження цін;
  - зменшення прибутковості;
  - збільшення прибутковості.
8. Довгострокова рівновага може бути досягнута в економіці за умов:
- неповної зайнятості;
  - повної зайнятості;
  - надмірної зайнятості;
  - усі відповіді є правильними;
  - усі відповіді є помилковими.
9. Якщо рівновага порушилася падінням сукупного попиту, то її відновлення в короткостроковому періоді здійснюється за умов:
- зниження лише зарплати;
  - зниження цін і зарплати;
  - зниження цін;
  - усі відповіді помилкові.
10. Якщо після падіння сукупного попиту ціни і зарплата знизилися пропорційно, то рівновага відновиться за умови:
- повної зайнятості;
  - неповної зайнятості;
  - досягнення потенційного ВВП;
  - зменшення реальної зарплати.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
а), г)	б)	а)	в), г)	г)	г)	б), в)	б)	в)	в)

Література для поглибленого вивчення теми

- Дідур С.В. Чинники досягнення макроекономічної рівноваги // Тенденції і пропорції розвитку економіки України / За ред. В.Ф. Бесєдіна – К.: НДЕІ. – 2005. – с. 162–168.
- Макроекономіка : підручник / В.Д. Базилевич [та ін.]; ред. В. Д. Базилевич. – 4-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 743 с.
- Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
- Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.

ТЕМА 5. Ринок грошей

1. Пропозиція грошей: сутність, структура та графічна інтерпретація. Механізм мультиплікації грошової бази банківською системою та грошовий мультиплікатор.
2. Процентна ставка та її роль в економіці. Номінальна та реальна процентна ставка. Рівняння та ефект Фішера.
3. Попит на гроші: сутність, складові та графічна інтерпретація. Чинники попиту на гроші у класичній, кейнсіанській і монетаристській теоріях.
4. Механізм функціонування грошового ринку: пропозиція, попит та рівновага. Графічна інтерпретація.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- грошовий ринок як складову фінансового ринку,
- процентну ставку, її види та роль в економіці,
- сутність пропозиції грошей та її функцію,
- грошові агрегати,
- грошову базу та її компоненти,
- грошовий мультиплікатор, коефіцієнт готівки, резервну норму,
- мультиплікацію грошової бази банківською системою,
- попит на гроші, його сутність та складові,
- різні підходи до функції попиту на гроші,
- механізм функціонування грошового ринку,
- рівновагу на грошовому ринку та механізм її відновлення.

Після опанування матеріалів теми студенти набудуть таких **практичних умінь**:

- навчатися розраховувати структуру грошової маси за грошовими агрегатами,
- навчатися розраховувати реальну процентну ставку,
- одержать початкові навички щодо аналізу динаміки та структури грошового ринку.

Основні категорії та їх позначення

ВВП	Y
Номінальна процентна ставка	i
Реальна процентна ставка	r
Очікуваний темп інфляції	π^e
Фактичний темп інфляції	π
Грошова база	H
Грошовий агрегат, що включає готівку	$M0$ або CU
Грошовий агрегат, що включає $M0$ + переказні депозити в національній валюті	$M1$
Грошовий агрегат, що включає $M1$ + переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити	$M2$
Грошовий агрегат, що включає $M2$ + цінні папери, крім акцій (або загальна грошова маса)	$M3$
Банківські резерви (загальні)	BR
Обов'язкові банківські резерви	LR
Надлишкові банківські резерви	ER
Резервна норма (загальна)	rr

Норма обов'язкового резервування	lr
Норма надлишкового резервування	er
Банківські депозити	D
Пропозиція грошей	M^S
Попит на гроші	M^D
Рівновага на грошовому ринку	$M^D = M^S$
Коефіцієнт готівки	cr
Мультиплікатор грошей	m_m
Індекс цін	P
Швидкість обігу грошей	V

Алгоритм-конспект

5.1. Пропозиція грошей: сутність, структура та графічна інтерпретація. Механізм мультиплікації грошової бази банківською системою та грошовий мультиплікатор Ринок грошей як агрегований ринок у макросистемі

Ринок грошей є:
<ul style="list-style-type: none"> • одним з трьох основних агрегованих ринків поряд з ринком праці та ринком товарів і послуг • сукупністю інструментів та економічних суб'єктів, що беруть участь у взаємопов'язаному русі фінансових ресурсів.
<i>Інструменти</i>
1) документарні (певні види цінних паперів);
2) бездокументарні (готівка та банківські кредити).
<i>Суб'єкти</i>
1) ті, хто мають у своєму розпорядженні свої або отримані від інших кошти (заощадження);
2) ті, хто їх потребують та отримують на основі повернення, строкості та платності;
<ul style="list-style-type: none"> • є категорією (науковою абстракцією), яка використовується у макроекономічному аналізі для віддзеркалення відносин купівлі-продажу грошей як специфічного товару у вигляді <i>корткострокових (терміном до року) боргових (документарних та бездокументарних) інструментів</i>
<ul style="list-style-type: none"> • сегментом ширшого за своїм змістом <i>фінансового ринку</i> (див. рис. 5.1)
<ul style="list-style-type: none"> • віддзеркаленням досягнутого національною економікою рівня макроекономічної стабільності/нестабільності з такими параметрами: <ul style="list-style-type: none"> — попит на гроші (M^D), — пропозиція грошей (M^S), — ціна грошей – усереднена (агрегована) процентна ставка (i).

Варто знати!			
Ринок грошей є складовою фінансового ринку країни			
Структура фінансового ринку			
<i>за носіями інструментів</i>		<i>за термінами</i>	
ринок грошей	ринок цінних паперів	ринок грошей	фондовий ринок (ринок капіталів)
бездокументарні гроші (готівка, кредити) та частково документарні гроші (частина цінних паперів, які набирають документарної форми, включаються до грошового агрегату МЗ).	головним чином, документарні гроші.	корткострокові документарні і бездокументарні гроші (до 1 року).	довгострокові документарні і бездокументарні гроші.

Рис. 5.1. Структура фінансового ринку

Агрегатна структура грошової маси в Україні

<p>Базовою категорією грошового ринку є пропозиція грошей (M^s), яка являє собою сукупність грошових активів, що використовуються в національній економіці в конкретний період часу.</p> <p>Залежно від рівня ліквідності всі грошові активи групуються за зростаючим підсумком в окремі грошові агрегати.</p> <p>Ліквідність – це здатність грошей перетворюватися у платіжний засіб без втрати своєї номінальної вартості.</p>		
Грошовий агрегат	Склад грошових агрегатів залежно від рівня ліквідності	Особливості
M0	<i>Готівка</i> – гроші в обігу поза депозитними корпораціями (НБУ та банками), у вигляді банкнот та монет, емітованих Національним банком України, що знаходяться на руках у населення.	найліквідніший актив.
M1	M0 + <i>переказні депозити</i> в національній валюті (див. нижче).	<i>власне гроші</i> – використовуються як платіжний засіб.
M2	M1 + <i>переказні депозити</i> в іноземній валюті та <i>інші депозити</i> в національній та іноземній валютах (див. нижче).	<i>майже гроші</i> – безпосередньо не є платіжним засобом, а є засобом заощадження.
M3 (загальна грошова маса)	M2 + цінні папери, крім акцій <i>Цінні папери, крім акцій</i> – фінансові інструменти, а саме облігації, казначейські зобов'язання, векселі, ощадні (депозитні) сертифікати корпорацій тощо.	
<p>Варто знати!</p> <p>За українським законодавством <i>депозити</i> бувають</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <i>переказні</i> – фінансові активи, що за першою вимогою можуть бути обміняні на готівку за номіналом і безпосередньо використані для здійснення платежу, 2) <i>інші</i> – кошти на вимогу, що безпосередньо не використовуються для здійснення платежу, строкові кошти та ощадні депозити. <p><i>До переказних депозитів</i> належать депозити, які можуть:</p> <ul style="list-style-type: none"> — за вимогою обмінюватись на готівкові по номіналу без будь-яких обмежень; — вільно переводитись за допомогою чеків; — іншим способом використовуватися для здійснення платежу <p>(детальніше див.: Періодичні видання Національного банку України. Національний банк України: сайт URL: http://www.bank.gov.ua).</p>		
<p>Варто знати!</p> <p>Щоб визначити грошову масу в країні, використовують різну кількість агрегатів, наприклад, у США – 4, у Франції – 2. В Україні для розрахунку сукупної грошової маси використовують агрегати M0, M1, M2, M3.</p> <p>В Україні на кінець 2013 року залишки за грошовим агрегатом M3 становили 909 млрд грн, а на кінець грудня 2014 р. – 956,7 млрд грн (детальніше див.: Національний банк України: сайт URL: http://www.bank.gov.ua).</p>		

У країнах з розвинутою ринковою економікою частка М0 (готівки) в загальній грошовій масі становить 4–7 %.

В Україні частка готівкових грошей (М0) у загальній масі грошей (М3) є досить високою – у 2013 році склала 26,1 %, однак мала позитивну динаміку (у 1996 році – 43,1 %, 1998 – 45,5 %, 2002 – 40,75 %, 2004 – 33,66 %, 2006 – 28,7 %, 2008 – 30,01 %), на кінець 2014 року – вже склала 29,5 %. Наведені цифри загалом свідчать про недостатній розвиток безготівкових розрахунків, незадовільну структуру грошової маси, наявність значних обсягів тінізації економіки, втрату довіри населення до банківських структур (детальніше див.: Національний банк України: сайт URL: <http://www.bank.gov.ua>).

Варто розглянути!

(для поглибленого вивчення)

МОНЕТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ (monetization of economy) – характеризує ступінь забезпеченості економіки грошима, необхідними для здійснення платежів і розрахунків, та відображає забезпеченість процесів виробництва та споживання відповідною грошовою масою.

Загальний рівень монетизації економіки (m_{ec}) – це інтегральний показник, який відображає довіру суспільства до національної валюти, до політики монетарної влади, а також рівень кредитної активності.

Загальний рівень монетизації економіки:

$$m_{ec} = \frac{M3}{Y} \cdot 100\%,$$

де М3 – грошовий агрегат, що охоплює усі види грошових активів, наявних в економіці країни;

Y – обсяг ВВП країни.

Основним фактором динаміки рівня m_{ec} є попит на реальні гроші, який залежить від ступеня довіри суб'єктів економіки до національної грошової одиниці: чим вищим є рівень монетизації, тим більшим, за інших рівних умов, є попит на реальні гроші. У кінцевому рахунку, рівень m_{ec} визначається рівнем розвитку економіки.

Пропозиція грошей та політика центрального банку

Варто знати!

Банківська система кожної країни відрізняється від банківських систем інших країн, зокрема, й за рівнем автономії (незалежності) центрального банку від уряду (див. далі: тема 11). Практика різних країн показує, що ефективною може бути як дворівнева банківська система (наприклад, у Німеччині), так і триврівнева банківська система (наприклад, у Великобританії).

У США роль центрального банку відіграє Федеральна резервна система (ФРС), яка складається не з одного Центрального банку, а з 12 Центральних банків, об'єднаних у Федеральний резерв США. ФРС виконує функцію кредитора останньої надії.

Україна має дворівневу банківську систему:

НБУ (I рівень) та комерційні банки (II рівень).

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Пропозиція грошей передусім залежить від політики центрального банку (в Україні – НБУ), діяльність якого пов'язана:

- 1) з емісією грошових знаків — готівки (готівкова емісія),
- 2) з емісією депозитних грошей (кредитна емісія, або безготівкова емісія).

<p>Емісія грошових знаків або готівкова емісія</p>	<ul style="list-style-type: none"> • центральний банк здійснює монопольно (жоден інший суб'єкт не має права на емісію грошових знаків), • центральний банк емітує готівку в обіг через комерційні банки. <p>Яким чином?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Центральний банк забезпечує ці банки готівкою в обмін на їхні резерви, що зберігаються на рахунках банків у центральному банку. 2. У свою чергу, комерційні банки запускають готівку в обіг, забезпечуючи нею своїх клієнтів в обмін на їх депозити, що зберігаються на рахунках у банках. 3. Цей процес відбувається і в зворотному напрямі, тобто: центральний банк вилучає готівку з обігу через комерційні банки. Перевищення випуску готівки в обіг над її вилученням з обігу означає зростання маси готівки в обігу.
<p>Організація та регулювання готівкового обігу на території країни</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Готівка, що емітується центральним банком, як правило, є єдиним законним платіжним засобом на території країни. • Готівка відіграє роль інструменту регулювання грошової системи. • Банки залежать від своїх клієнтів, від яких очікують готівкових грошей в обмін на <i>замінники готівки у формі депозитів</i> (депозитних грошей). Ними можна розпоряджатися з допомогою платіжних доручень, чеків, платіжних карток, переказів тощо. Але комерційні банки залежать й від центрального банку. • Вкладники банків у будь-який момент можуть зажадати перетворення своїх депозитів на готівку. Тоді комерційні банки змушені звернутися до центрального банку для обміну своїх резервів, які зберігаються на рахунках у центральному банку, на готівку. <p>Як приклад, зі світової практики можна навести випадок, пов'язаний з підвищенням попиту на готівку з боку суб'єктів економіки наприкінці 1999 р. Причиною підвищеного попиту було занепокоєння світової спільноти так званою «проблемою 2000 року», а саме можливістю виникнення збоїв, відмов і некоректної роботи комп'ютерів унаслідок помилок у програмно-апаратному забезпеченні. Комерційні банки змушені були наприкінці 1999 р. значно розширити свої резерви у вигляді готівки в касах з метою задоволення вимог своїх клієнтів.</p>
<p>Емісія депозитних грошей або безготівкова (кредитна) емісія</p>	<ul style="list-style-type: none"> • центральний банк здійснює безготівкову (кредитну) емісію разом з комерційними банками; • вона відбувається в 2 стадії: <ol style="list-style-type: none"> 1) <i>безготівкова емісія центрального банку</i>: коли перший імпульс емісійному процесу дає центральний банк, забезпечуючи комерційні банки додатковими резервами, наприклад, скуповує державні облігації у домогосподарств, 2) <i>депозитна емісія комерційних банків</i>: коли комерційні банки, використовуючи резерви, отримані від центрального банку, створюють додаткову масу депозитних грошей на рахунках суб'єктів економіки. <p><i>Приріст маси депозитних грошей, одержаних комерційними банками, перевищує суму додаткових резервів, отриманих від центрального банку, оскільки в процесі кредитно-депозитної діяльності комерційних банків відбувається мультиплікативний ефект розширення банківських резервів (див. далі).</i></p>

Висновки

Готівкова емісія центрального банку є вторинною відносно його безготівкової емісії (ΔCU).

Комерційні банки отримують готівку в обмін на свої резерви, що зберігаються на рахунках у центральному банку, тому первинною є безготівкова емісія, у процесі якої центральний банк створює банківські резерви (ΔBR).

Безготівкова емісія, що обумовлюється зростанням безготівкових залишків на рахунках для збільшення надання готівки комерційними банками, призводить до реального збільшення грошової маси.

Результатом первинної грошової емісії є приріст грошової бази (ΔH).

Структура грошової бази

$H = CU + BR$			
H	CU		BR
	CU	CU	
<p>— грошова база або, за іншими визначеннями, «резервні гроші», «гроші підвищеної ефективності», «високо потужні гроші», — має у якості джерела зростання первинну грошову емісію, що її здійснює центральний банк, — є основою для формування грошових агрегатів, але не власне грошовим агрегатом.</p>	<p>— готівка, яка знаходиться поза депозитними корпораціями (НБУ та банками), тобто перебуває на руках у населення.</p>	<p>— готівка, яку тримають: 1) комерційні банки в своїй касі 2) готівка в банкоматах; — часто змінюється (швидкий перетік грошової маси), — частка її є дуже малою, тому її обсяг у подальшому аналізі не враховується.</p>	<p>— банківські резерви, або та частина банківських грошей, яка не використовується для здійснення активних операцій (надання позик, інвестування), охоплюють: — депозити, розміщені на рахунках центрального банку.</p>

Висновок

1. Грошова база охоплює

- 1) запаси всієї готівки поза депозитними корпораціями (НБУ та банками),
- 2) запаси готівки в касах банків (готівка випущена НБУ і не повернута в його фонди),
- 3) суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у НБУ.

2. Грошова база забезпечує формування грошових агрегатів та кредитування економіки.

3. Грошова база мультиплікативно впливає на пропозицію грошей на ринку, тому її називають грошима потужної сили (див. нижче).

Варто знати!

В Україні грошова база в 2013 року становила 307,1 млрд грн. Станом на 30.12.2014 з початку року вона зросла на 26 млрд грн, або на 8,4 %. Обсяг монетарної бази, тобто грошей, які випущені Національним банком України і перебувають станом на 30.12.2014 в обігу, становить 330,5 млрд грн – це сума, сформована за більше ніж 20-річну історію існування України (детальніше див.: Національний банк України: сайт URL: <http://www.bank.gov.ua>).

Структура банківських резервів

<p>Банківські резерви (BR) складаються з двох компонентів: обов'язкові резерви (LR) та надлишкові резерви (ER):</p> $BR = LR + ER.$	
<p>Обов'язкові резерви (LR) — мінімальна сума резервів, яку зобов'язаний мати кожний банк згідно обов'язкових для виконання нормативів (нормативів обов'язкового резервування щодо депозитів):</p> $LR = lr \cdot D,$ <p>де lr — норматив обов'язкового резервування, що визначається Центральним банком країни; D — депозити.</p>	<p>Надлишкові резерви (ER) — резерви, які банки можуть мати з метою підвищення рівня своєї ліквідності.</p> $ER = er \cdot D,$ <p>де er — норматив надлишкового резервування, що визначається банками самостійно; D — депозити.</p>

Мультиплікація грошової бази банківською системою

<p>Пропозиція грошей і грошова база</p>	<p>Пропозиція грошей суттєво відрізняється від грошової бази. По-перше: пропозиція грошей (M^S) є сумою готівки і депозитів:</p> $M^S = CU + D.$ <p>По-друге: пропозиція грошей перевищує грошову базу:</p> $M^S \geq H.$ <p>Це пояснюється тим, що банківська система здійснює вторинну емісію на основі мультиплікації (примноження) грошової бази:</p> $\Delta M^S = \Delta H \cdot m_m,$ <p>де m_m — грошовий мультиплікатор.</p>
<p>Грошовий мультиплікатор</p>	<p>Усі разом комерційні банки в умовах дворівневої банківської системи створюють гроші, коли надають позики в обсязі кредитних ресурсів. Можливість створювати гроші всією банківською системою визначається депозитним мультиплікатором.</p> <p>Грошовий мультиплікатор показує, на скільки одиниць змінюється пропозиція грошей (ΔM^S) при зміні грошової бази (ΔH) на одиницю:</p> $m_m = \frac{M^S}{H},$ <p>тобто</p> $m_m = \frac{CU + D}{CU + BR} = \frac{CU/D + D/D}{CU/D + BR/D} = \frac{cr + 1}{cr + rr}$ <p>або:</p> $m_m = \frac{cr + 1}{cr + rr},$ <p>де cr — коефіцієнт готівки, який відображає відношення готівки до всіх депозитів банківської системи, який сформувався під впливом намірів економічних суб'єктів тримати частину грошової маси у формі готівки:</p> $cr = \frac{CU}{D}.$

	<p>rr — <i>резервна норма</i> (норма резервування частини депозитів, яку банки з різних причин тримають на своїх рахунках у центральному банку), яка відображає відношення банківських резервів до депозитів:</p> $rr = \frac{BR}{D}.$																																			
<p>Типи грошових мультиплікаторів</p>	<p>Виділяють два типи грошових мультиплікаторів: — <i>статичні</i> – показують ситуацію в банківській системі країни, що склалась на певний момент часу:</p> $m_m = \frac{M^s}{H};$ <p>— <i>динамічні</i> – показують зміну пропозиції грошей у відповідь на зміну грошової бази:</p> $m_m = \frac{\Delta M^s}{\Delta H}.$																																			
<p>Висновки</p> <p>1) грошовий мультиплікатор є показником співвідношення пропозиції грошей в національній економіці та грошової бази; 2) його кількісні значення залежать від рішень трьох економічних суб'єктів: — домогосподарств (банківських вкладників і позичальників), які формують на власний розсуд співвідношення між готівкою і депозитами (cr); — центрального банку, який регулює резервну норму (rr) через установлення норми обов'язкового резервування (lr); — комерційних банків, які певною мірою можуть впливати на резервну норму через створення надлишкових резервів (ER).</p>																																				
<p>Здатність комерційних банків створювати кредитні гроші</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Розглянемо детально на прикладі мультиплікацію грошової бази банківською системою (табл. 5.1). За таблицею 5.1</p> <p>1. Припустимо, що в економіці країни обсяг грошової маси (ΔM) поза банківською системою збільшився на 104 тис. грн (детальніше про інструменти впливу за грошову масу – у темі 11).</p> <p style="text-align: right;"><i>Таблиця 5.1, тис. грн</i></p> <table border="1" data-bbox="448 1599 1430 2002"> <thead> <tr> <th>Етапи створення кредитних грошей</th> <th>Приріст депозитів у банках</th> <th>Приріст готівки</th> <th>Приріст банківських резервів</th> <th>Приріст кредитних грошей</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td>ΔD</td> <td>ΔCU</td> <td>ΔBR</td> <td>ΔL</td> </tr> <tr> <td></td> <td>$\Delta M / (1 + cr)$</td> <td>$cr \cdot \Delta D$</td> <td>$rr \cdot \Delta D$</td> <td>$\Delta D - \Delta BR$</td> </tr> <tr> <td>1 етап</td> <td>80,0</td> <td>24,0</td> <td>16,0</td> <td>64,0</td> </tr> <tr> <td>2 етап</td> <td>49,2</td> <td>14,8</td> <td>9,8</td> <td>39,4</td> </tr> <tr> <td>3 етап</td> <td>30,3</td> <td>9,1</td> <td>6,1</td> <td>24,2</td> </tr> <tr> <td>⋮</td> <td>⋮</td> <td>⋮</td> <td>⋮</td> <td>⋮</td> </tr> </tbody> </table>	Етапи створення кредитних грошей	Приріст депозитів у банках	Приріст готівки	Приріст банківських резервів	Приріст кредитних грошей		ΔD	ΔCU	ΔBR	ΔL		$\Delta M / (1 + cr)$	$cr \cdot \Delta D$	$rr \cdot \Delta D$	$\Delta D - \Delta BR$	1 етап	80,0	24,0	16,0	64,0	2 етап	49,2	14,8	9,8	39,4	3 етап	30,3	9,1	6,1	24,2	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
Етапи створення кредитних грошей	Приріст депозитів у банках	Приріст готівки	Приріст банківських резервів	Приріст кредитних грошей																																
	ΔD	ΔCU	ΔBR	ΔL																																
	$\Delta M / (1 + cr)$	$cr \cdot \Delta D$	$rr \cdot \Delta D$	$\Delta D - \Delta BR$																																
1 етап	80,0	24,0	16,0	64,0																																
2 етап	49,2	14,8	9,8	39,4																																
3 етап	30,3	9,1	6,1	24,2																																
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮																																

Оскільки ця величина (104 тис. грн) потрапила до економічних суб'єктів у формі готівки, то вона одночасно означає збільшення грошової бази (ΔH), адже готівка є її частиною. Економічні суб'єкти відповідно до власних уподобань і потреб забезпечення економічних операцій можуть розподілити ці кошти наступним чином:

- залишать *готівкою* (ΔCU) (згідно з потребою здійснення поточних операцій купівлі-продажу);
- сформулюють заощадження у вигляді коштів на *депозитах* у банках (ΔD).

2. Уявімо, що співвідношення між обсягом готівки, яку використовують економічні суб'єкти для обслуговування поточних операцій, та обсягом їх заощаджень у формі депозитів (тобто коефіцієнт готівки $cr = CU/D$) становить 0,3. Звідси *обсяг готівки* можна визначити як: $CU = cr \cdot D$, а приріст грошової маси розподілятиметься таким чином:

$$\Delta M = cr \cdot \Delta D + \Delta D = (cr + 1) \cdot \Delta D.$$

Тобто: $104 = 0,3 \cdot \Delta D + \Delta D$,

або $104 = (0,3 + 1) \cdot \Delta D$.

Отже, *величина депозитних вкладів економічних суб'єктів у банківську систему* визначається як:

$$\Delta D = \Delta M / (1 + cr).$$

Тому:

- депозити банківської системи збільшаться на $\Delta D = 104 / 1,3 = 80$ тис. грн;
- приріст готівки в обігу $\Delta CU = 80 \cdot 0,3 = 24$ тис. грн.

3. Частину залучених депозитів банки спрямують на збільшення власних резервних коштів. Якщо припустити, що $rr = 0,2$, то $\Delta BR = \Delta D \cdot rr = 80 \cdot 0,2 = 16$ тис. грн.

4. Решту депозитних коштів банки можуть використати для надання кредитів: $\Delta L = \Delta D - \Delta BR$, що становить 64 тис. грн. (80 – 16). Саме ці кредитні кошти становлять створений комерційними банками приріст грошової маси.

5. Наведені розрахунки відображують лише перший етап мультиплікаційного процесу. На наступному етапі мультиплікації грошової пропозиції відбувається розподіл отриманих економічними суб'єктами від комерційних банків 64 тис. грн за аналогічною схемою.

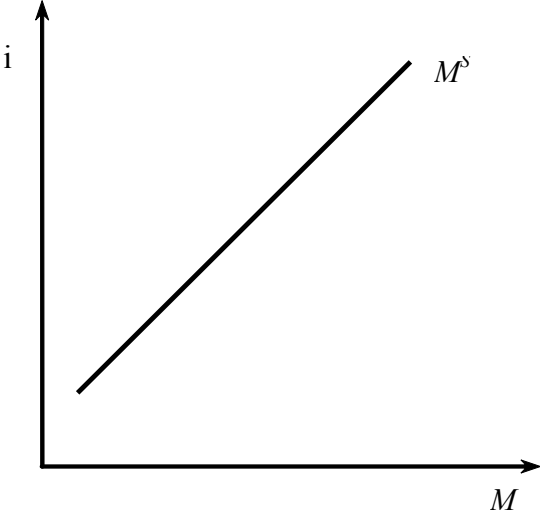
Висновки

1. Процес створення кредитних грошей може тривати достатньо довго, допоки гроші, які могли б потрапити на депозит в n -банк, не досягнуть кількісного значення, близького до 0. Але в табл. 5.1 наведено лише перші три етапи.

2. Після першого етапу загальний обсяг грошової маси в обігу (пропозиції грошей) склав $100 + 64 = 164$ тис. грн, після другого етапу: $164 + 39,4 = 203,4$ тис. грн, а після третього етапу: $203,4 + 24,2 = 227,6$ тис. грн. Надалі приріст пропозиції грошей буде зменшуватись.

Функція пропозиції грошей

Математична модель	$\Delta M^S = \Delta H \cdot m_m,$ <p>де ΔM^S – зміна пропозиції грошей, ΔH – зміна грошової бази, m_m — грошовий мультиплікатор.</p>
--------------------	--

Графічна модель	<p>Пропозиція грошей (M^s) розглядається як функція від процентної ставки (i).</p> <p>Рис. 5.2. Крива пропозиції грошей</p> <p>Рис. 5.2:</p> <ol style="list-style-type: none"> Крива пропозиції грошей (M^s) має додатний нахил, тобто є зростаючою функцією від процентної ставки (i). Процентна ставка впливає на пропозицію грошей через ряд чинників. <p>Висновок M^s перебуває в прямій залежності від процентних ставок як за депозитами, так і за кредитами.</p>
-----------------	--

5.3. Процентна ставка та її роль в економіці. Номінальна та реальна процентна ставка. Рівняння та ефект Фішера

Процентна ставка: визначення, рівень і види

Визначення	<ul style="list-style-type: none"> - частина доходу, яку повинен повернути власнику заощаджень їх користувач, що обчислюється як відсоток від взятої у використання суми; - вартість послуги, пов'язаної з використанням позичених коштів, яка встановлюється у відсотках до суми цих коштів, - ціна грошей (кредиту, позики). 	
Рівень процентної ставки	<ul style="list-style-type: none"> - визначається в розрахунку на річний термін використання грошей, наприклад, як 10 % річних, - у разі використання запозиченої суми грошей протягом терміну, меншого ніж рік, процентна ставка пропорційно зменшується. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) для позикодавця — дохід у вигляді відсотка від наданої позики, 2) для позичальника — ціна у вигляді процентних платежів.
Види процентних ставок	<p>Залежно від способів грошового запозичення розрізняють процентні ставки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - за депозитами, - за кредитами (позиками), - за облігаціями тощо. <p>Процентна ставка за облігаціями відображає співвідношення між процентним доходом, що виплачується власнику облігації їх емітентом і ціною облігації, яка сформувалась на фінансовому ринку під впливом їх попиту та пропозиції.</p>	

$i = \frac{\text{Процентний дохід}}{\text{Ціна облігації}} \cdot 100(\%)$
<p>Процентний дохід за облігаціями може встановлюватись у фіксованому або змінюваному обсязі. Якщо процентний дохід є фіксованою величиною, то в разі зниження ціни облігації <i>процентна ставка зростає</i> і, навпаки</p>
<p>Специфічним різновидом процентної ставки, що є інструментом монетарної політики держави, є облікова процентна ставка. Це – ставка за кредитами, які можуть надаватися центральним банком країни комерційним банкам з метою їх рефінансування протягом короткого терміну (див. далі тему 11)</p>
<p>У макроекономічному аналізі: 1) <i>процентна ставка</i> (interest rate) в макроекономічному аналізі – це <i>агрегат</i>, який відображає <i>середній (загальний для національної економіки) рівень</i>; 2) розрізняють: <i>номінальну</i> та <i>реальну</i> процентні ставки.</p>

Реальна та номінальна процентна ставка

Економічний зміст	Чинники та їх функціональна роль
<p>Реальна процентна ставка – (<i>r</i>) - ставка, при визначення якої еліміновано (обмежено, вилучено) зростання цін, яке може відбуватися протягом використання позики, - визначає: - <i>реальну кількість грошей</i>, яку може отримати позикодавець за послугу тимчасового користування його грошима, - або <i>кількість товарів і послуг</i>, яку він може купити за цю кількість грошей.</p>	<p>Основні чинники, від яких залежить рівень реальної процентної ставки та які враховуються позикодавцем і позичальником у процесі її узгодження: - адміністративні витрати позикодавців, - термін позики, - кредитні ризики, - податкове навантаження на майбутній дохід позикодавця, - попит і пропозиція на ринку позичкових грошей. Функціональна роль 1) реальна процентна ставка визначає мотивацію до отримання та надання позики, 2) чим вища реальна ставка процента, тим більший прибуток отримує позикодавець, і навпаки, 3) коли реальні процентні ставки низькі, то існують більші стимули для отримання позик і менші — для надання позик, що суттєво впливає на попит і пропозицію на ринку позичкового капіталу.</p>
<p>Номінальна процентна ставка (<i>i</i>) - ставка, що формується ринком з урахуванням <i>реальної процентної ставки та інфляції</i>, яке відбувається протягом терміну використання позики, - визначає <i>номінальну кількість грошей</i>, яку може отримати позикодавець за надання позики.</p>	<p>Основний чинник <i>очікувана інфляція на період позики</i> - на момент узгодження ціни за позику позикодавець і позичальник не знають, якими будуть фактичні темпи інфляції протягом терміну використання позики, тому <i>враховують</i> лише ту <i>інфляцію, яку очікують</i>, - оскільки ціни з часом, як правило, зростають, то в процесі узгодження процентної ставки позикодавець і позичальник фактично <i>визначають номінальну процентну ставку</i>. Функціональна роль: номінальна процентна ставка — це інструмент, який регулює розрахунки між позикодавцем і позичальником.</p>

Зв'язок між номінальною і реальною процентними ставками

Зв'язок між номінальною і реальною процентними ставками та інфляцією відображає **ефект Фішера**: зростання темпу інфляції на один відсотковий пункт ($\Delta\pi = 1$ в.п.) збільшує номінальну процентну ставку більш ніж на один відсотковий пункт ($\Delta i = 1$ в.п. або $i - r > 1$ в.п.)

Залежність між номінальною і реальною процентними ставками описується рівнянням Фішера:

$$i = r + \pi + r \cdot \pi,$$

де i – номінальна процентна ставка;

r – реальна процентна ставка;

π – темп інфляції.

Виходячи з рівняння Фішера **реальна процентна ставка** визначається як:

$$r = \frac{i - \pi}{1 + \pi}$$

Коли позичальник і позикодавець погоджують номінальну процентну ставку, вони не знають, якими будуть темпи інфляції на момент повернення позики. Тому треба розрізнити **два види реальної процентної ставки**:

- **очікувану реальну процентну ставку** (ex ante) (r^e), якої позичальник і позикодавець очікують у момент надання позики, називають реальною процентною ставкою – вона розраховується на основі **очікуваного темпу інфляції** (π^e):

$$r = \frac{i - \pi^e}{1 + \pi^e},$$

- **фактичну реальну процентну ставку** (ex post) (r), яку визначають спираючись на **фактичний темп інфляції** (π).

Варто знати!

Для визначення номінальної процентної ставки також використовується спрощена формула:

$$i = r + \pi,$$

де i – номінальна процентна ставка;

r – реальна процентна ставка;

π – темп інфляції.

Її застосування доцільне лише за умов, якщо в країні темп інфляції є незначним (тоді знаменник формули для розрахунку реальної процентної ставки наближається до 1, а повна та скорочена формули дають однаковий результат). Якщо використати таку спрощену формулу для української економіки, наприклад, для 2015 року, коли інфляція є галопуючою (перевищує 10 %), то відбудеться суттєве завищення реальної процентної ставки.

5.3. Попит на гроші: сутність, складові та графічна інтерпретація.

Чинники попиту на гроші у класичній, кейнсіанській і монетаристській теоріях

Еволюція теорій попиту на гроші

Попит на гроші (M^D) — це запаси грошових активів, які необхідні економічним суб'єктам в кожний даний період часу для здійснення ним економічних операцій.

Різні економічні теорії по-різному пояснюють попит на гроші, насамперед, залежно від врахування у цьому поясненні різних функцій, які виконують гроші в економіці, й, відповідно, різної мотивації до їх використання.

Теорія	Економічний зміст
<p>Класична школа: —кількісна теорія грошей Фішера</p>	<p><i>Мотивація формування попиту на гроші:</i> гроші використовуються лише для здійснення купівельних операцій. <i>Висновок:</i> попит на гроші є функцією від ВВП і швидкості обігу грошей у процесі обслуговування ними купівельних операцій:</p> $M^D = \frac{1}{V} \cdot P \cdot Y,$ <p>де M^D – попит на гроші; $P \cdot Y$ – номінальний ВВП; $\frac{1}{V}$ – коефіцієнт, що показує на скільки одиниць збільшується попит на гроші у разі збільшення номінального ВВП ($P \cdot Y$) на одиницю; V – швидкість обігу грошей, яка вважається <i>постійною величиною</i>.</p>
<p>Кембриджська школа (А. Маршал, А. Пігу)</p>	<p><i>Основне питання:</i> чому люди зберігають гроші і від яких факторів залежить попит на касові залишки? Тому кембриджський варіант набув назву <i>теорії касових залишків</i>. <i>Мотивація формування попиту на гроші:</i> для використання грошей у якості:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) не тільки <i>платіжного засобу</i>, 2) але й <i>засобу заощадження та нагромадження фінансових активів</i> економічних суб'єктів. <p><i>Висновки</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Попит на гроші є функцією від доходу, одержаного, від фінансових активів, що виступають <i>засобом нагромадження</i>, який залежить від процентної ставки. Припускається наявність різних видів фінансових активів з різною доходністю і можливість вибору між ними, наприклад: між готівковими грошима, з однієї сторони, та облігаціями й акціями, – з іншої. 2) Процентна ставка пов'язана опосередковано з коефіцієнтом k, який є змінною величиною і використовується у формулі А. Пігу: $M^D = k \cdot P \cdot Y,$ <p>де k – коефіцієнт касових залишків, або показник частини грошових коштів ($P \cdot Y$), які економічні суб'єкти бажають зберігати у вигляді готівки, $P \cdot Y$ – номінальний дохід населення. Підвищення ставки проценту спонукає <i>зменшити</i> частину доходу, яку населення <i>зберігає</i> у вигляді, так званих касових залишків, або готівкових коштів, і <i>перерозподілити</i> на користь інших прибуткових активів. 3) k є оберненим до швидкості обертання грошей (V), тому чим швидше рухаються гроші, тим менший їх запас потрібний для оплати покупок у періоди між надходженнями грошей:</p> $k = \frac{1}{V}$
<p>Варто знати! <i>Загальний висновок:</i> у цілому і рівняння обміну Фішера, і кембриджське рівняння визначили загальні засади неокласичного підходу до пояснення попиту на гроші та стали відправною точкою для складніших сучасних пояснень грошового ринку.</p>	

Кейнсіанська теорія попиту на гроші
або
теорія переваги ліквідності

Мотивація формування попиту на гроші

- 1) *транзакційний мотив* – потреба в грошах для фінансування купівельних операцій *щодо запланованих витрат*;
- 2) *застережний мотив* – потреба в грошах для фінансування купівельних операцій *щодо непередбачуваних витрат*;
- 3) *спекулятивний мотив* – потреба в грошах для здійснення *заощаджень*.

Висновок

— попит на гроші залежить як від зміни доходу (ВВП), так і від зміни процентної ставки за альтернативними до грошей формами активів, що дозволяють здійснювати заощадження,

— попит на гроші — це попит на реальні грошові запаси (залишки), тому ціни не є чинником попиту на гроші,

— слід розрізняти *номінальну* і *реальну кількість грошей* (для людей користь від грошей полягає не в їх кількості, а в кількості товарів, які можна купити за гроші),

— функція попиту на гроші як функція переваги ліквідності:

$$M^d / P = L(Y, i),$$

де M^d/P – попит на реальні грошові запаси (або грошові залишки);

$L()$ – символ, яким Кейнс позначав функцію попиту на гроші,
або

$$\Delta M^d = k \cdot \Delta Y - h \cdot \Delta i,$$

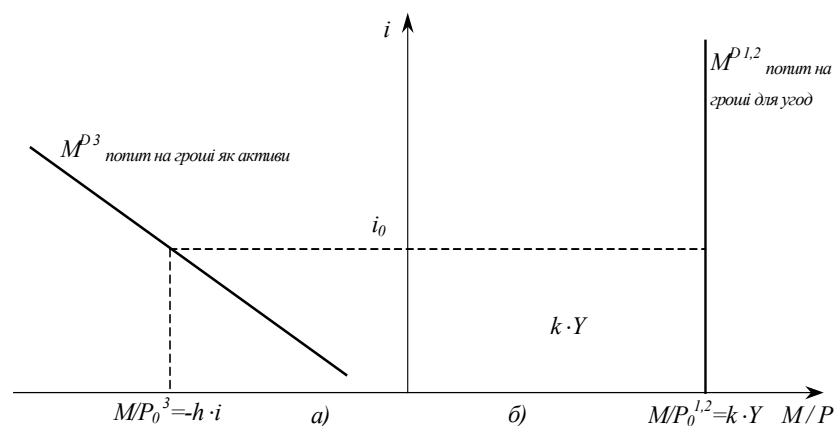
де $(k \cdot \Delta Y)$ – попит на гроші для угод, величина якого знаходиться в *прямій* залежності від обсягу угод, тобто *від зміни реального ВВП* – обумовлюється транзакційним та застережним мотивами (за Кейнсом – перший і другий), тому умовно позначимо $M^{D 1,2}$;

$(h \cdot \Delta i)$ – попит на гроші як актив, величина якого знаходиться в *оберненій* залежності від зміни *процентної ставки* – обумовлюється спекулятивним мотивом (за Кейнсом – третій), тому умовно позначимо $M^{D 3}$;

k – *чутливість попиту на гроші до зміни рівня доходу (ВВП)*, що показує, на скільки одиниць змінюється попит на гроші в разі зміни доходу (ВВП) на одиницю;

h – *чутливість попиту на гроші до зміни рівня процентної ставки*, що показує, на скільки одиниць змінюється попит на гроші в разі зміни процентної ставки на один відсотковий пункт.

— функція попиту на гроші у графічному вигляді:

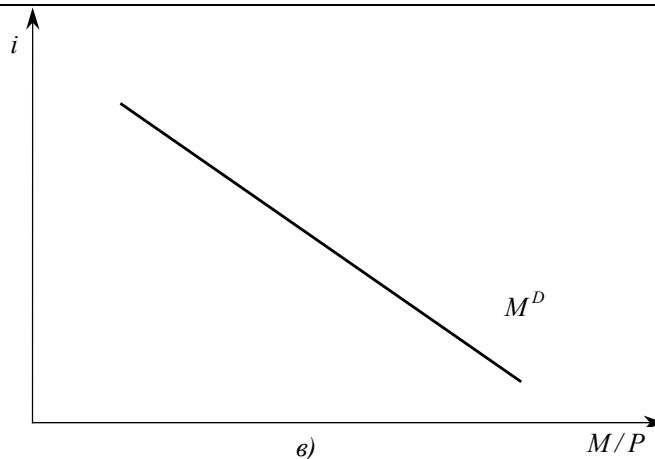

Рис. 5.3. Крива попиту на гроші

Рис. 5.3:

1. Обсяг попиту на гроші для угод $k \cdot Y$ (формується трансакційним і застережним мотивами) не залежить від рівня процентної ставки, а визначається потребами обслуговування економічних операцій суб'єктів господарювання. Тому його функція відображена вертикальною лінією (рис. 5.3 (б)).
2. Обсяг попиту на гроші як активи $h \cdot i$ (спекулятивний мотив) перебуває у оберненій залежності від процентної ставки, яка відображає їх ціну (рис. 5.3 (а)).
3. Підсумкова крива попиту на гроші (M^d) відображає те, що, чим вища процентна ставка, тим менший попит на гроші за даного рівня доходу (рис. 5.3 (в)).

Висновок: зміна доходу (ΔY) впливає на грошовий попит екзогенно: з його збільшенням крива попиту на гроші зміщується вправо за даної процентної ставки.

Монетаристська школа:
– функція попиту на гроші
М. Фрідмена

Мотивація формування попиту на гроші є розширеною: спекулятивний мотив по Кейнсу, або потреба в грошах для здійснення заощаджень у вигляді високоліквідних грошей та облігацій, що формує сукупне багатство в економіці,

доповнено тим, що:

- люди можуть нагромаджувати багатство і в формі звичайних акцій і товарів.

Висновок

- попит на гроші є функцією постійного доходу (середнього доходу, який очікується отримати у довгостроковому періоді) і очікуваних доходів на активи, які є альтернативними відносно грошей формами нагромадження багатства (облігацій, акцій, товарів):

$$M^D = f(Y^P),$$

де Y^P – постійний (перманентний) дохід;

- на відміну від Кейнса, Фрідмен вважав, що попит на гроші є нечутливим до зміни рівня процентної ставки, яка визначає дохідність альтернативних активів.

Варто знати!

Емпіричні дослідження показують, що попит на гроші реагує на зміни рівня процентних ставок, але з меншою еластичністю, ніж на зміни рівня доходу. Тому найбільшого визнання в макроекономічному аналізі отримала кейнсіанська функція попиту на гроші.

5.4. Механізм функціонування грошового ринку: пропозиція, попит та їх урівноваження. Графічна інтерпретація

Рівновага на грошовому ринку

Ринок грошей – це механізм, за допомогою якого попит на гроші (M^D) узгоджується з їх пропозицією (M^S) за допомогою процентної ставки (i). Модель рівноважного грошового ринку наведено на рис. 5.4.

Попит на гроші є *реальним* попитом на грошові запаси ($\frac{M^D}{P}$). Тому в моделях грошового ринку під пропозицією грошей розуміють *пропозицію реальних грошей*, яка позначається ($\frac{M^S}{P}$), тобто є скорегованою на інфляцію.

Рівновага грошового ринку досягається за умови рівності обсягів попиту на гроші та пропозиції грошей:

$$\frac{M^D}{P} = \frac{M^S}{P}$$

або:

$$\frac{H}{P} \cdot m_m = k \cdot Y - h \cdot i$$

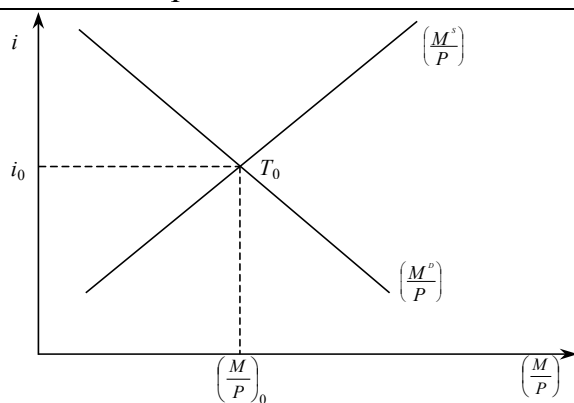

Рис. 5.4. Рівновага на ринку грошей

Рис. 5.4:

1. Крива пропозиції грошей $\frac{M^S}{P}$ є зростаючою функцією від процентної ставки i і тому має додатний нахил.
2. Крива попиту на гроші $\frac{M^D}{P}$ є спадною функцією від процентної ставки, що обумовлює її від'ємний нахил.
3. Рівновага на грошовому ринку встановлюється в точці T_0 , якій відповідає рівноважна процентна ставка i_0 .
4. Якщо підвищується процентна ставка i , то скорочується попит на гроші та підвищується пропозиція грошей, що створює надлишок грошей (і навпаки). Графічно такі зміни відображаються рухом уздовж кривих.
5. Якщо зростає дохід (ВВП), то за інших незмінних чинників переміщується вправо крива попиту на гроші (і навпаки). Якщо зростає грошова база, то за інших незмінних чинників переміщується вправо крива пропозиції грошей (і навпаки).

Висновок:

Рівновага на грошовому ринку – це не стала ситуація, а довготривала тенденція, до якої тяжіє економіка. Рівновага постійно порушується та відновлюється.

Порушення рівноваги на грошовому ринку та її відновлення

Зміна чинників, що впливають на обсяги пропозиції грошей та попиту на гроші, може призводити до порушення рівноваги.

Виходячи з функцій попиту та пропозиції грошей, такими чинниками можуть бути:

- 1) зміна доходу (Y), що спричиняє зміну попиту на гроші;
- 2) зміна грошової бази (H), що спричиняє зміну пропозиції грошей.

Якщо забезпечується збалансована зміна доходу і грошової бази (тобто $\Delta Y = \Delta H$), то збільшення попиту на гроші, викликане зростанням доходу, дорівнює збільшенню пропозиції грошей, викликаному цільовою емісією грошової бази (тобто $\Delta M^D = \Delta M^S$). За цих умов рівновага не порушується;

- 3) незбалансована одночасна зміна доходу (Y) і грошової бази (H) (тобто $\Delta Y \neq \Delta H$), що спричиняє відхилення обсягів попиту на гроші від обсягів пропозиції грошей (тобто $\Delta M^D \neq \Delta M^S$).

У разі здійснення незбалансованої зміни доходу і грошової бази виникає нестача грошей ($M^D > M^S$) або надлишок грошей ($M^D < M^S$). У таких випадках урівноваження грошового ринку відбувається за допомогою процентної ставки.

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

В умовах нерівноваги на грошовому ринку економічні суб'єкти своїми діями будуть намагатися адаптуватися до них, що змінюватиме процентну ставку. Щоб показати роль процентної ставки в урівноваженні грошового ринку розглянемо приклад.

Приклад: порушення рівноваги на грошовому ринку відбувається внаслідок збільшення доходу ($\Delta Y > 0$). При цьому центральний банк не змінює грошову базу ($\Delta H = 0$).

1. Згідно з кейнсіанською функцією попиту на гроші збільшення доходу (ΔY) викликає зростання попиту на гроші ($k \cdot \Delta Y$), що за даної пропозиції грошей викликає нестачу грошових активів ($M^S < M^D$).

2. Щоб усунути нестачу грошей, економічні суб'єкти намагатимуться отримати необхідні кошти через кредитування у комерційних банках. Збільшення попиту на кредити за незмінності пропозиції наявних кредитних ресурсів комерційних банків призведе до підвищення процентної ставки ($\Delta i > 0$).

3. За інших незмінних умов зростання процентної ставки спричинятиме два наслідки:

- 1) зменшення попиту на гроші:

$$\left(\Delta \frac{M^D}{P} = -h \cdot \Delta i \right);$$

- 2) підвищення грошового мультиплікатора, що збільшить пропозицію грошей:

$$\left(\Delta \frac{M^S}{P} = \frac{H}{P} \cdot \Delta m_m \right)$$

Висновок

Процентна ставка зростатиме доти, доки грошовий ринок знову врівноважиться відповідно до рівності:

$$\left[k \cdot \Delta Y - h \cdot \Delta i = \frac{H}{P} \cdot \Delta m_m \right].$$

Загальні висновки

1. Рівновага на грошовому ринку свідчить про те, що на цьому ринку не має ні надлишку, ні дефіциту грошей.
2. Порушення рівноваги на грошовому ринку може відбуватися під впливом зовнішніх чинників, не пов'язаних зі зміною процентної ставки, які призводять до зміни обсягів попиту на гроші чи пропозиції грошей.
3. За умови появи надлишку грошей, власники цих грошових активів будуть зменшувати процентну ставку, а за умови виникнення дефіциту – процентна ставка збільшуватиметься.

**Складові та чинники пропозиції грошей (M^S) та попиту на гроші (M^D):
узагальнююча таблиця***

M^S		M^D	
Складові	Чинники	Складові	Чинники
Готівка	<ul style="list-style-type: none"> • емісія грошей; • операції центрального банку на відкритому ринку (див. тему 11). 	Попит на гроші для здійснення угод	<ul style="list-style-type: none"> • обсяги реального ВВП та його динаміка; • загальний рівень цін (темп інфляції) (див. тему 6).
Депозити	<ul style="list-style-type: none"> • активність комерційних банків щодо залучення депозитів та надання кредитів; • схильність населення до депонування; • облікова процентна ставка; • норма обов'язкового резервування (див. тему 11). 	Попит на гроші як активи	<ul style="list-style-type: none"> • рівень процентної ставки за депозитами; • інші (альтернативні) можливості використання грошей.
Швидкість обігу грошей	<ul style="list-style-type: none"> • існуючі процедури та засоби розрахунків • стійкість національної валюти (див. тему 12) 	Попит на гроші з боку іноземних інвесторів	<ul style="list-style-type: none"> • співвідношення між процентною ставкою за інвестиціями в середині країни та у світі; • ступінь ризиковості інвестицій у національну економіку; • порядок оподаткування прибутку іноземних інвесторів.
		Попит на гроші з боку держави	<ul style="list-style-type: none"> • балансування державного бюджету (див. тему 10); • стан платіжного балансу (див. тему 12).

* Детальніше див.: Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – С. 206–211).

ПОКАЗНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Показник	Рік								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Грошова база (залишки коштів на кін. пер.), млн грн	82 760	97 214	141 901	186 671	194 965	225 692	239 885	255 283	307 139
Грошова маса (М3), млн грн	194071	261063	396156	515 727	487 298	597 872	685 515	773 199	908 994
Грошовий мультиплікатор (m _m)	2,34	2,69	2,79	2,76	2,50	2,65	2,86	3,03	2,96

Джерело: розраховано за даними: Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] // Національний банк України. – 2015. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

Таблиця 5.2

ОКРЕМІ ІНДИКАТОРИ РОЗВИТКУ ГРОШОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Показники	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Відношення готівки (M0) до ВВП, %	13,6	13,8	15,4	16,3	19,0	16,7
Відношення грошового агрегату М1 до ВВП, %	22,3	22,7	25,2	23,7	25,6	26,5
Відношення грошового агрегату М2 до ВВП, %	43,7	47,7	54,3	53,4	53,1	54,5
Відношення грошового агрегату М3 до ВВП, %	44,0	48,0	55,0	54,4	53,3	54,6
Відношення номінального ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість оборотів	2,3	2,1	1,8	1,8	1,9	1,8

Джерело: розраховано за даними офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

Таблиця 5.3

ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Показник	Рік								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Залучені депозити, млрд грн	134,8	185,9	283,9	359,7	334,9	416,6	491,7	572,3	670,0
Темпи зростання, %	—	137,9	152,7	126,7	93,1	124,4	118,0	116,4	117,1
Надані кредити, млрд грн	156,4	269,7	485,5	792,4	747,3	755,0	825,3	815,3	911,4
Темпи зростання, %	—	172,4	180,0	163,2	94,3	101,0	109,3	98,8	111,8
Середньозважена процентна ставка за депозитами, %	8,0	6,8	7,2	8,3	11,8	9,4	7,3	11,3	9,5
Середньозважена процентна ставка за кредитами, %	14,6	14,1	13,5	16,0	18,3	14,6	14,3	15,5	14,4

Джерело: складено за даними: Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

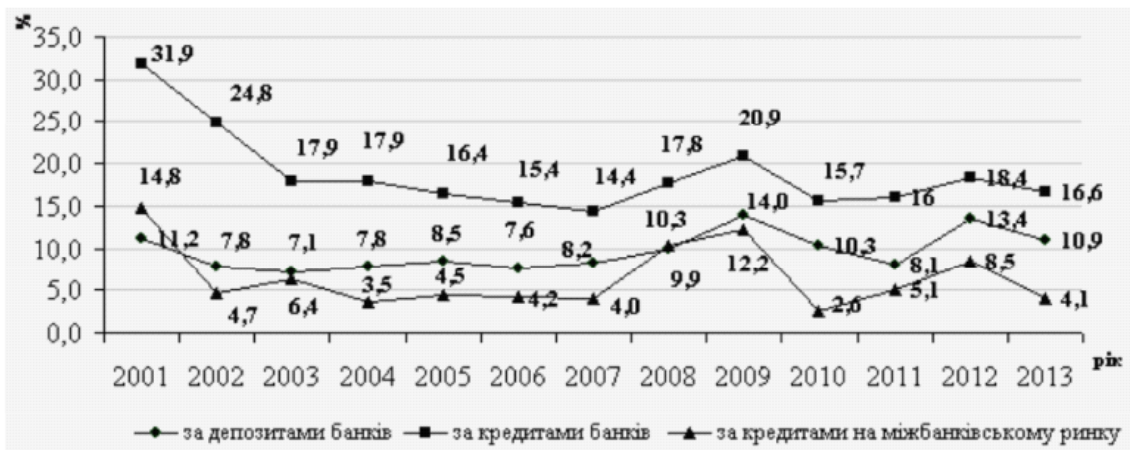

Рис. 5.5. Річні середньозважені процентні ставки за кредитами на міжбанківському ринку та банківськими кредитами і депозитами в національній валюті в Україні

Джерело: побудовано за даними: Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: [http:// www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)

Ключові положення

1. Пропозиція грошей — це сукупність грошових активів, які використовуються в національній економіці в кожній окремий період часу. Залежно від рівня ліквідності всі грошові активи об'єднуються в грошові агрегати.

2. Пропозиція грошей передусім є функцією від грошової бази, яка складається з готівки поза банками і банківських резервів (обов'язкових і надлишкових). Залежність між зміною пропозиції грошей і грошовою базою є мультиплікативною. Грошовий мультиплікатор має обернену залежність від резервної норми та коефіцієнта готівки. У графічних моделях функція пропозиції грошей розглядається у прямій залежності від процентної ставки.

3. Процентна ставка відображає вартість послуги, пов'язаної з грошовим запозиченням, яка встановлюється у відсотках до суми запозичених грошей. Залежно від способів грошового запозичення застосовуються різні процентні ставки. В макроекономічному аналізі використовують не конкретні їх види, а процентну ставку як агрегат, що відображає загальний рівень процентних ставок в економіці.

4. Реальна процентна ставка — це така ставка процента, яка визначає реальну кількість грошей, яку може отримати позикодавець, або кількість товарів і послуг, яку він може купити за цю кількість грошей. Номінальна процентна ставка — це така ставка процента, яка формується ринком з урахуванням реальної процентної ставки та інфляції. Зв'язок між номінальною та реальною процентними ставками та інфляцією відображає ефект Фішера: підвищення темпу інфляції на один відсотковий пункт призводить до перевищення номінальної процентної ставки над реальною більш ніж на один відсотковий пункт.

5. Реальна процентна ставка є важливим чинником економічної кон'юнктури. На відміну від номінальної процентної ставки, яка є інструментом, що регулює розрахунки між позикодавцем і позичальником, реальна ставка процента визначає мотивацію до отримання та надання позики. Оскільки на момент укладання угоди між позичальником і позикодавцем фактична інфляція в період використання позики є невідомою величиною, то у разі визначення номінальної ставки процента враховується очікувана інфляція.

6. Попит на гроші — це запаси (залишки) грошових активів, які необхідні економічним суб'єктам у кожній окремий період часу для здійснення ним економічних операцій. Згідно з класичною теорією попит на гроші є зростаючою функцією номінального доходу, помноженого на коефіцієнт пропорційності. За Фішером цей коефіцієнт є постійною величиною, хоча на думку кембриджської школи він може коливатися залежно від схильності економічних суб'єктів до заощаджень.

7. Кейнс виділяв три мотиви, що формують у людей попит на гроші: транзакційний, застережний і спекулятивний. Перші два мотиви пов'язані з потребою людей у грошах для здійснення купівельних операцій, при цьому головним визначальним чинником виступає дохід. Спекулятивний мотив пов'язується з бажанням людей заробляти на своїх заощаджених коштах, що обернено залежить від рівня процентної ставки. Це пов'язано з тим, що процент-

на ставка визначає альтернативну вартість грошей, яка показує втрату неотриманого процента, тому при її збільшенні обсяг попиту на гроші для буде зменшуватись. Кейнс акцентував увагу на те, що попит на гроші — це попит на реальні грошові запаси, які визначаються за допомогою коригування номінальної вартості грошей на рівень цін, тому основною змінною у кейнсіанській функції попиту на гроші є не номінальний, а реальний ВВП.

8. Монетаристська функція попиту на гроші (Фрідман) спирається на постійний дохід, тобто середній дохід у довготривалому періоді. Процентна ставка не є основним чинником попиту на гроші, оскільки процентні ставки за всіма фінансовими активами змінюються приблизно однаково й у довготривалому періоді їх коливання є незначними. Тому альтернативна вартість зберігання грошей вважається незмінною величиною. У підсумку попит на гроші у Фрідмана є лише зростаючою функцією від постійного реального доходу.

9. Рівновага на грошовому ринку свідчить про відповідність обсягів попиту та пропозиції грошей. Однак, рівновага є не сталою ситуацією, а довготривалою тенденцією, яка постійно порушується під впливом різних чинників і відновлюється за допомогою процентної ставки. Чинниками, що викликають порушення рівноваги грошового ринку, можуть бути зміна доходу (ВВП) та зміна грошової бази. Якщо забезпечується збалансована зміна доходу і грошової бази, то збільшення попиту на гроші дорівнюватиме збільшенню пропозиції грошей. За цих умов рівновага не порушується і процентна ставка не змінюється. У разі незбалансованої зміни доходу і грошової бази виникає нестача або надлишок грошей. За умови появи надлишку грошей, власники цих грошових активів будуть зменшувати процентну ставку, а за умови виникнення дефіциту – процентна ставка збільшуватиметься.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Дайте визначення пропозиції грошей та охарактеризуйте агрегати, якими вона представлена.
2. Поясніть параметри, які визначають величину та структуру грошової бази.
3. Розкрийте алгоритм мультиплікації грошової бази.
4. Розкрийте інструментарій класичної теорії попиту на гроші.
5. У чому полягає вклад Кейнса в розвиток теорії попиту на гроші?
6. Зробіть порівняльний аналіз кейнсіанської і фрідманівської функцій попиту на гроші.
7. Розкрийте алгоритм урівноваження грошового ринку, якщо рівновага була порушена:
  - а) збільшенням доходу на умовах незмінності грошової бази;
  - б) збільшенням грошової бази за незмінності доходу;
  - в) збільшенням доходу на умовах підтримання процентної ставки на стабільному рівні.
8. Спираючись на рівняння Фішера, поясніть відмінність між реальною та номінальною процентними ставками.

Практичні завдання

Рівень складності

Завдання 1. Готівкові гроші = 40 млрд грн, переказні депозити в національній валюті = 60 млрд грн, переказні депозити в іноземній валюті = 8 млрд грн, цінні папери, крім акцій = 2 млрд грн. Чому дорівнює грошовий агрегат M2?

Завдання 2. Грошовий агрегат M1 = 80 млрд грн, переказні депозити в національній валюті = 42 млрд грн, переказні депозити в іноземній валюті = 12 млрд грн. Чому дорівнює грошовий агрегат M0?

Завдання 3. Депозити комерційного банку № 1 збільшилися на 100 грн, $rr = 0,2$, $cr = 0,25$. Визначте, на яку суму може надати позику банк № 2 за умови, що банк №1 повністю видасть економічним суб'єктам сформовані кредитні ресурси.

Завдання 4. $M_{t-1}^D = 100$ млрд грн, $i_{t-1} = 16\%$, $k = 0,8$; $h = 0,25$. У періоді t дохід збільшився на 10 млрд грн, а процентна ставка — до 17,6%. Чому дорівнює грошовий попит у періоді t ?

Завдання 5. Резервна норма = 0,15; коефіцієнт готівки = 0,25. На яку величину Національний банк повинен збільшити грошову базу, щоб грошова пропозиція зросла на 3,125 млрд грн?

Завдання 6. Попит і пропозиція на грошовому ринку дорівнюють відповідно 126 і 100 млрд грн; $rr = 0,2$; $cr = 0,3$. На яку величину потрібно збільшити грошову базу, щоб урівноважити грошовий ринок без зміни процентної ставки?

Завдання 7. У періоді $t-1$ ВВП = 400 млрд грн. У періоді t реальний ВВП збільшився на 15%, темп інфляції склав 5%, швидкість обертання грошей = 4. Розрахуйте, яким величину попиту на гроші в періоді t .

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7
108	38	51,2	107,6	1	10	120,75

II рівень складності

Завдання 1. Розрахувати коефіцієнт готівки в країні, якщо грошовий агрегат $M_0 = 154,57$ млрд грн, грошовий агрегат $M_1 = 357,96$ млрд грн, грошовий агрегат $M_2 = 512,53$ млрд грн, грошовий агрегат $M_3 = 515,73$ млрд грн.

Завдання 2. Визначити обсяг первинної грошової емісії в країні, якщо норма обов'язкових резервів = 7,4 %, норма надлишкових резервів = 3,3 %, депозити складають 390 млрд грн, а грошовий агрегат $M_0 = 175$ млрд грн.

Завдання 3. Визначити, за якого рівня процентної ставки буде підтримуватися рівновага на грошовому ринку, якщо грошовий агрегат $M_3 = 45$ млрд грн, коефіцієнт чутливості грошового попиту до зміни доходу = 0,2, ВВП = 560 млрд грн, коефіцієнт чутливості грошового попиту до зміни процентної ставки = 45 млн грн.

Завдання 4. Грошова пропозиція більша за грошову базу у 3,4 разу, якою є норма обов'язкових резервів для комерційних банків країни, якщо коефіцієнт готівки = 0,25.

Завдання 5. Приріст реальної процентної ставки за період 2011–2012 рр. склав 3 п.п, номінальна процентна ставка у 2011 р. складала 13 %, а в 2012 р. зросла на 1,8 п.п, темп інфляції у 2011 р. був на рівні 5 %. Визначити темп інфляції у 2012 р.

Завдання 6. Грошова маса M_3 становить 500 млрд грн; грошова база 160 млрд грн; інші (строкові) депозити в національній валюті 70 млрд грн. переказні (до запитання) депозити в іноземній валюті 40 млрд грн; інші (строкові) депозити в іноземній валюті 90 млрд грн; цінні папери крім акцій (кошти в довірчому управлінні) 10 млрд грн; співвідношення між готівкою та депозитами в національній валюті 0,25. Обчислити обсяг готівки поза банками в економіці.

Завдання 7. Обчислити обсяг надлишкових банківських резервів, якщо готівка за межами банківської системи становить 250 млрд грн; депозити в національній валюті 300 млрд грн; депозити в іноземній валюті 200 млрд грн; норма обов'язкового резервування депозитів 10 %; грошовий мультиплікатор 2,0.

Завдання 8. Попит на гроші для угод 1400 млрд грн; попит на гроші як активи 500 млрд грн; грошова маса становить 1100 млрд грн; чутливість попиту на гроші до зміни процентної ставки становить 50 млрд грн на 1 відсотковий пункт. Обчислити величину зміни процентної ставки для досягнення рівноваги грошового ринку за незмінного ВВП.

Завдання 9. Депозити в національній валюті 400 млрд грн; депозити в іноземній валюті 350 млрд грн; резервна норма 20 %; грошова база 280 млрд грн. Обчислити коефіцієнт готівки.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9
42,8	216,73	1,48	11,76	3,8	72	75	-4	0,173

Тести для самоперевірки знань

1. Грошовий агрегат M_1 визначається за формулою:

- а) $M_0 +$ Переказні депозити в національній валюті;
- б) $M_0 +$ Переказні депозити в іноземній валюті;
- в) $M_2 -$ Переказні депозити в іноземній валюті;
- г) $M_0 -$ Переказні депозити в національній валюті.

2. Грошовий мультиплікатор визначається за формулою:

а) $m_m = \frac{rr + 1}{cr + rr}$;

б) $m_m = \frac{cr + 1}{cr + rr}$;

в) $m_m = \frac{cr - 1}{cr - rr}$.

3. Якщо на грошовому ринку попит збільшився за сталої пропозиції, то:
- знизиться i ;
  - зростуть ціни на облігації;
  - зросте i ;
  - знизяться ціни на облігації.
4. Яка з наведених формул є правильною:
- $M^S = CU + D$;
  - $M^S = CU + BR$;
  - $H = CU + D$;
  - $H = CU - BR$?
5. Щоб збільшити пропозицію грошей, національний банк повинен:
- продати державні облігації;
  - купити державні облігації;
  - зменшити резервну норму;
  - підвищити резервну норму;
6. Яке із наведених положень є правильним:
- зміна i прямо впливає на пропозицію грошей;
  - зміна i прямо впливає на попит на гроші;
  - зміна i обернено впливає на попит на гроші;
  - зміна i прямо впливає на попит на облігації?
7. Яке із наведених положень є помилковим:
- банківські резерви = обов'язкові резерви + надлишкові резерви;
  - грошова база = депозитні гроші + готівкові гроші;
  - чим вище i , тим більша альтернативна вартість грошей;
  - грошова база = грошовій пропозиції?
8. Національний банк може впливати на грошовий мультиплікатор за допомогою:
- зміни коефіцієнта готівки;
  - зміни нормативів обов'язкового резервування;
  - зміни нормативів надлишкових резервів;
9. Яка з наведених формул є правильною:
- $r = (i + \pi) / (1 + \pi)$;
  - $r = (i - \pi) / (1 + \pi)$;
  - $r = (i - cr) / (1 + \pi)$;
  - $i = (r + \pi) / (1 + \pi)$?
10. Якщо на грошовому ринку збільшилася пропозиція грошей за незмінного попиту, то:
- зростуть ціни на облігації;
  - зросте i ;
  - знизяться ціни на облігації;
  - знизиться i .

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
а)	б)	в), г)	а)	б), в)	в), г)	б), г)	б)	б), г)	а), г)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Кейнс Дж. М. Избранные произведения: Пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993. – 543 с.
2. Миллер Р.Л. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ. / Р.Л. Миллер, Д.Д. Ван-Хуз – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
3. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
4. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
5. Фишер И. Покупательная сила денег / И. Фишер. – М.: Дело, 2001. – 320 с.
6. Фридмен М. Основы монетаризма / М. Фридмен и др. Поднауч. ред. Д.А. Козлова – М.: ТЕИС. – 2002. – 175 с.
7. Хансен Э. Денежная теория и финансовая политика: Пер.с англ. / Э. Хансен – М.: Дело, 2006. – 312 с.

РОЗДІЛ III. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

ТЕМА 6. Інфляція

1. Інфляція: сутність, методи вимірювання та види.
2. Економічні чинники та наслідки інфляції. Антиінфляційні заходи держави.
3. Інфляція та безробіття. Крива Філіпса у короткостроковому та довгостроковому періодах: математична та графічна інтерпретація.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- сутність і види інфляції,
- індекси цін як індекси інфляції, що показують темп зростання цін,
- темп інфляції як темп приросту цін,
- методи обчислення темпу інфляції,
- стагфляцію,
- економічні чинники інфляції,
- інфляційні очікування,
- наслідки інфляції,
- криву Філіпса у короткостроковому та довгостроковому періодах.

Після опанування матеріалів теми студенти набудуть таких **практичних умінь**:

- навчатися розраховувати темп інфляції за двома методами,
- одержать початкові навички щодо аналізу інфляційної ситуації у країні.

Основні категорії та їх позначення

Обсяг національного виробництва або ВВП	Y
Обсяг сукупного попиту	Y^{AD}
ВВП потенційний	Y_P
Маса грошей в обігу	M
Швидкість обігу грошей	V
Індекс цін	P
Рівень інфляції, %	P_t
Темп інфляції фактичний, %	π
Темп інфляції очікуваний, %	π^e
Темп інфляції, спричиненої змінами сукупної пропозиції	π^s
Коефіцієнт чутливості інфляції до рівня циклічного безробіття	α
Рівень фактичного безробіття	u
Рівень природного безробіття	u_n
Рівень циклічного безробіття	u_c

Алгоритм-конспект

**6.1. Інфляція: сутність, методи вимірювання та види
Інфляція**

Сутність	Методи вимірювання (показники)	Основні негативні соціально-економічні наслідки
- зростання загального рівня цін у країні, зворотною стороною якого є знецінення грошей.	<p>1) <i>індекс інфляції (індекс цін)</i>:</p> $P_t = \frac{Y_t^n}{Y_t}$ <p>де P_t – індекс інфляції (цін) поточного року; Y_t^n – номінальний ВВП поточного року; Y_t – реальний ВВП поточного року;</p> <p>2) <i>рівень інфляції, %</i>:</p> $P_t^{\%} = \frac{Y_t^n}{Y_t} \cdot 100;$ <p>3) <i>темп інфляції</i> (на основі індексу інфляції базового року, прийнятого за 100 %) – показує темп приросту цін в економіці по відношенню до базового року:</p> $\pi_t = P_t \cdot 100 - 100;$ <p>4) <i>темп інфляції</i> (на основі індексів цін поточного та попереднього періоду):</p> $\pi_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \cdot 100,$ <p>де π_t – темп інфляції поточного року, P_t – індекс цін поточного року; P_{t-1} – індекс цін попереднього року.</p>	- зниження реальних доходів населення; - знецінення фінансових активів; - зниження мотивації до інвестування тощо.

Варто знати!

- **Дефляція** – зниження загального рівня цін.
- **Дезінфляція** – уповільнення темпів зростання цін.

Варто знати!

Найбільше зростання цін в Україні спостерігалось у 1993 році, коли рівень інфляції склав 10 255 % річних.
 Рівень інфляції у відсотках (за наведеним раніше показником 2) в Україні, за індексом споживчих цін згідно офіційних даних, складав: за 2008 р. – 122,3 %, за 2009 р. – 112,3 %, за 2010 р. – 109,1 %, за 2011 р. – 104,6 %, за 2012 р. – 99,8 %, за 2013 р. – 100,5 %, за 2014 р. – 124,9 % (детальніше див.: Державна служба статистики України: сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>).

Класифікація видів інфляції

Критерій класифікації	Види інфляції та їх наслідки		
- за наслідками та кількісним значенням темпу інфляції	<i>помірна (повзуча)</i> – не викликає зміни обсягів і структури споживання та інвестування	<i>галопуюча</i> – змінює обсяг і структуру інвестування, але суттєво не впливає на обсяги і структуру споживання	<i>гіперінфляція</i> суттєво змінює обсяг і структуру, як споживання, так і інвестування
	Види інфляції та їх темпи		
	0–10 %	10–100 %	понад 100 %

- за причинами

1) Інфляція витрат

Основна причина: зростання цін відбувається внаслідок раптового (шокового) збільшення витрат на одиницю продукції виробників, що призводить до зменшення сукупної пропозиції.

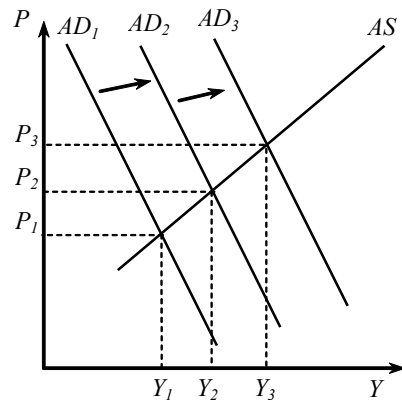

Рис. 6.1. Інфляція попиту

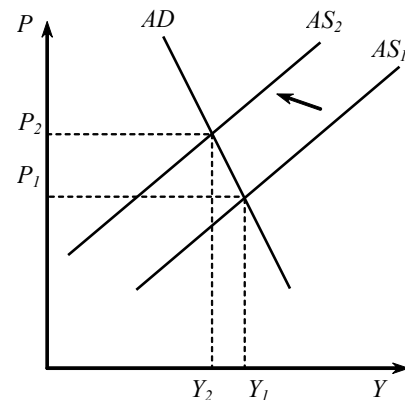

Рис. 6.2. Інфляція витрат

2) Інфляція попиту

Основна причина: зростання цін відбувається внаслідок раптового (шокового) збільшення доходів економічних суб'єктів, що спричиняє збільшення (збурення) сукупного попиту.

I. Методологічна основа пояснення інфляції – кейнсіанська теорія

Основна причина: в умовах повної зайнятості сукупний попит, перевищуючи сукупну пропозицію, спричиняє утворення надмірного попиту, що й викликає зростання цін.

Рівняння для пояснення:

$$P = \frac{Y^{AD}}{Y_P};$$

1) за повної зайнятості $Y^{AD} = Y_P$, тому загальний індекс цін $P = 1,0$;

2) якщо сукупний попит перевищує потенційний ВВП ($Y^{AD} > Y_P$), то в економіці виникає надмірний сукупний попит, тобто $P > 1,0$.

Варто знати!

– сучасна практика засвідчує, що інфляція попиту спостерігається не лише в умовах повної зайнятості, а й за неповної зайнятості.

II. Методологічна основа пояснення інфляції — монетаристська теорія

Основна причина: надмірна кількість грошей в обігу порівняно з вартістю товарів і послуг.

За рівнянням кількісної теорії грошей, загальний рівень цін в економіці можна подати такою формулою:

$$P = \frac{M \cdot V}{Y}.$$

Надмірне збільшення грошової маси ($\Delta M > \Delta Y$) викликає зростання сукупного попиту і цін, що статистично підтверджується суттєвою кореляцією між змінами грошової маси та темпом інфляції.

Альтернативна думка кейнсіанців: зростання грошової маси є не причиною інфляції, а відповіддю на збільшення сукупного попиту.

<p>- за можливістю бути передбаченою</p>	<p>1) <i>очікувана</i> – прогнозована (передбачувана) економічними суб'єктами; 2) <i>непередбачена</i> – непрогнозована економічними суб'єктами.</p> <p>.....</p> <p>I. Методологічна основа висновків щодо передбачення інфляції – <i>теорія адаптивних очікувань</i>:</p> <p>- економічні суб'єкти при формуванні своїх інфляційних прогнозів спираються на інфляцію у найближчому минулому, скориговану на помилковість інфляційного прогнозування, що віддзеркалює формула:</p> $\pi_t^e = \pi_{t-1}^e + \gamma \cdot (\pi_{t-1} - \pi_{t-1}^e).$ <p>де π_t^e – інфляційні очікування на прогнозний період; (π_{t-1}^e) – інфляційні очікування в передпрогнозованому періоді; $(\pi_{t-1} - \pi_{t-1}^e)$ – корекція на помилковість інфляційного прогнозування в передпрогнозованому періоді; γ – коефіцієнт корекції, рівень якого залежить від швидкості перегляду очікувань.</p> <p>Якщо інфляційні очікування коригуються швидко, тобто у наближається до 1, то формула набуває виду:</p> $\pi_t^e = \pi_{t-1},$ <p>що означає: очікувана інфляція відповідає інфляції у найближчому минулому періоді.</p> <p>.....</p> <p>II. Методологічна основа висновків щодо передбачення інфляції – <i>теорія раціональних очікувань</i>:</p> <p>- економічні суб'єкти при формуванні своїх інфляційних прогнозів використовують усю наявну інформацію про майбутні зміни в економіці та фактичний її стан.</p> <p>Така повнота інформації дає можливість передбачати ціни на рівні, що відповідає фактичному досягнутому рівню цін. Це віддзеркалює формула:</p> $\pi_t^e = \pi_t.$
--	--

6.2. Економічні чинники та наслідки інфляції. Антиінфляційні заходи держави

Чинники інфляції

1. Чинники інфляції попиту	2. Чинники інфляції витрат («шоку» пропозиції)
<p>1. Чинники, що викликають надмірний попит з боку уряду (держави) Основний чинник: зростання дефіциту державного бюджету та його емісійне фінансування, тобто фінансування за рахунок грошово-кредитної емісії. Наслідок: зростання урядового попиту не забезпечується адекватним зростанням реального ВВП</p>	<p>- чинники збурення сукупної пропозиції, що збільшують середні витрати на виробництво товарів і послуг: 1) внутрішні; 2) зовнішні.</p>
<p>2. Чинники, що викликають надмірний приватний попит: – надмірне інвестування приватної економіки; - зростання частки поточного споживання за рахунок скорочення частки заощаджень, особливо, в умовах формування інфляційних очікувань;</p>	<p>Основні внутрішні чинники – зростання цін на продукцію проміжного споживання; - зменшення продуктивності ресурсів; - випереджувальне зростання заробітної плати порівняно з продуктивністю праці; - підвищення податкового навантаження;</p>

- ажіотаажний попит.	- підвищення цін підприємствами-монополістами; - адміністративне (державне) регулювання цін, яке може стримувати їх зменшення в інтересах виробників певних видів продукції.
3. Чинники, що викликають надмірний іноземний попит на вітчизняні товари і послуги. Основний чинник: випереджувальне зростання доходів іноземців. Наслідки: зростання іноземного попиту не забезпечується адекватним зростанням реального ВВП.	Основний зовнішній чинник: ціни імпортованих товарів і послуг - якщо зростають ціни на імпортні товари, то одночасно з товарами країна імпортує інфляцію витрат.
3. Інфляційні очікування як чинники інфляції	
економічні суб'єкти, фіксуєючи загальне зростання цін у минулому періоді або прогнозуючи несприятливу економічну кон'юнктуру у майбутньому періоді, генерують зростання цін, тому що: — наймані працівники наперед вимагають збільшення заробітної плати; — підприємства заздалегідь закладають вищі ціни в угоди з постачання; — банки завчасно піднімають проценти за кредити тощо. Варто знати! У 1973–1974 рр. країни ОПЕК підвищили ціну на нафту у 3 рази , що спричинило шок пропозиції і 10 % інфляцію витрат у США в 1975 році. Для порівняння у 1992 році ціни на російські нафтопродукти для України зросли у 300 разів , що означає – українська гіперінфляція першої половини 90-х років значною мірою була наслідком зростання цін на імпортовані енергоресурси (детальніше див.: Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – С. 140–151).	

Основні негативні соціально-економічні наслідки високої інфляції

1. Зниження реальних доходів населення: — якщо темпи зростання номінальних доходів людей нижчі за темпи інфляції; — стосується насамперед осіб, які отримують фіксовані доходи (працівники бюджетних установ, пенсіонери та інші особи, котрі живуть за рахунок соціального забезпечення), що призводить до зниження мотивації до праці.
2. Знецінення фінансових активів: — під впливом інфляції зменшується реальна вартість фінансових активів з фіксованою номінальною вартістю (ощадні рахунки, облігації тощо); — незважаючи на те, що майже всі фінансові активи приносять дохід у формі процента, їх реальна вартість зменшується, якщо темп інфляції перевищує номінальну процентну ставку.
3. Порушення відносин між позикодавцями і позичальниками: — від інфляції виграють позичальники коштів (дебітори), а програють позикодавці (кредитори), тому що в умовах інфляції позичальник отримує гроші за однією купівельною спроможністю, а повертає за нижчою.
4. Зниження мотивації до інвестування: — інвестиційні кошти вкладаються на тривалий період, у межах якого інфляція може суттєво зрости; — якщо через кілька років інфляція зростає порівняно з прогнозованим рівнем, то прибутковість вкладених інвестицій реально зменшується.
5. Перерозподіл доходів між приватним сектором і державою: - інфляція зменшує купівельну спроможність грошей, тому домогосподарства несуть певні втрати, які для держави є інфляційним податком.

Антиінфляційні заходи держави

Основні підходи антиінфляційної політики держави	Інструментарій, що використовується державою
I. <i>Адаптаційний підхід</i> – коли держава діє досить пасивно, йде шляхом пристосування до ситуації.	- <i>контроль за заробітною платою та цінами</i> як засіб подолання інфляційних очікувань робітників і підприємців через: - домовленість з профспілками про обмежене підвищення зарплати; - прийняття законів, які регулюють зростання зарплати та цін тощо; - <i>індексація доходів</i> – перерахування доходів населення в сторону їх збільшення (зарплат, соціальних виплат тощо) відповідно до зростання цін.
II. <i>Радикальний підхід</i> – коли держава діє активно, застосовуючи радикальні заходи.	1) інструментарій фіскальної політики (див. далі: тема 10), 2) інструментарій монетарної політики (див. далі: тема 11).
<p>Варто розглянути! (для поглибленого вивчення)</p> <p>У середині 90-х років в Україні в період гіперінфляції уряд використовував, насамперед, інструментарій адаптаційної політики, а саме приймалися законодавчі акти щодо обмеження рентабельності та здійснювалась індексація доходів, що призвело до розкручування інфляційної спіралі “зарплата-ціни” та <i>стану супергіперінфляції</i> зі значними негативними наслідками. Проблема інфляції перестала бути актуальною проблемою для розвинених країн Європи та Америки у 2000-х роках, коли звичні показники інфляції почали коливатись у межах 3–5 %. Після фінансової кризи 2008–2010 рр. низький рівень інфляції почали розглядати як чинник, що стримує антикризові заходи держави, спрямовані на повернення до передкризових показників.</p>	

6.3. Інфляція та безробіття. Крива Філіпса у короткостроковому та довгостроковому періодах: математична та графічна інтерпретація

Крива Філіпса

Підтримуючи безробіття на рівні, що є нижчим від природного, уряд створює передумови для зростання інфляції. Теоретичним інструментом пояснення цієї суперечності є крива Філіпса	
Ранній варіант кривої Філіпса (60-ті роки ХХ ст.)	Сучасний варіант кривої Філіпса
- відображав обернену залежність між річною відсотковою зміною зарплати (W) і рівнем безробіття (u), а саме: із скороченням безробіття до 4 % відбувається річне підвищення заробітної плати на 0,5 % (детальніше див.: <i>Радіонова І. Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник.</i> – К.: Таксон, 2004. – С. 152–163).	- відображає обернену залежність між темпом інфляції (π_t) і рівнем безробіття (u), а саме: $\pi = \pi^e - \alpha (u - u_n) + \pi^s,$ де π^e – очікуваний темп інфляції, що відображає інфляційні очікування, %; $\alpha (u - u_n)$ – величина, що відображає реакцію інфляції на зміну безробіття – приріст інфляції внаслідок циклічного безробіття, в.п.; α – коефіцієнт супроводження інфляції залежить циклічним безробіттям (обернення); π^s – темп інфляції, який спричиняється збуреннями сукупної пропозиції. Варто знати! Коли зростають світові ціни на нафту, а сукупна пропозиція скорочується, загальна інфляція зростає внаслідок такого збурення. Натомість, сприятливі збурення сукупної пропозиції надають π^s від’ємного значення, що уповільнює загальний темп інфляції.

Крива Філіпса у короткостроковому періоді

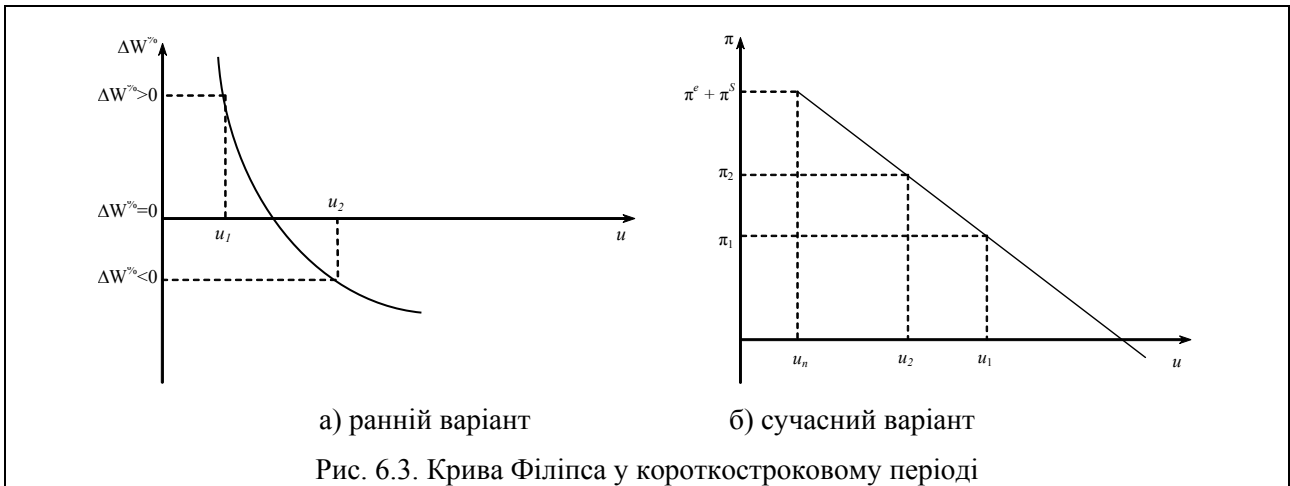

Рис. 6.3.:

1. Розташування кривої Філіпса на графіку залежить від очікуваної інфляції (π^e) та інфляції витрат (π^s), тобто від ($\pi^e + \pi^s$).
2. У точці, де темп інфляції = $\pi^e + \pi^s$, існує лише природне безробіття, тобто $u = u_n$. Тому темп інфляції ($\pi^e + \pi^s$) є інфляцією повної зайнятості.
3. Якщо рівень природного безробіття зростає, то крива Філіпса переміщується вправо; якщо рівень природного безробіття зменшується, то крива Філіпса переміщується вліво.
4. У разі збільшення рівня безробіття від u_n до u_1 (тобто появи циклічного безробіття на рівні u_1), інфляція в країні зменшується від рівня ($\pi^e + \pi^s$) до π_1 , а в разі скорочення безробіття до рівня u_2 інфляція зростає до π_2 . Отже, *інфляція та безробіття у короткостроковому періоді мають обернену залежність*.

Висновок: крива Філіпса показує, що у короткостроковому періоді уряд не може одночасно усунути інфляцію та безробіття, а тому йому доводиться робити вибір між ними *за допомогою заходів, які здатні впливати на їх співвідношення*.

Наприклад:

- якщо уряд стимулюватиме сукупний попит, то безробіття зменшується: ціною зменшення безробіття є прискорення інфляції.

Крива Філіпса у довгостроковому періоді

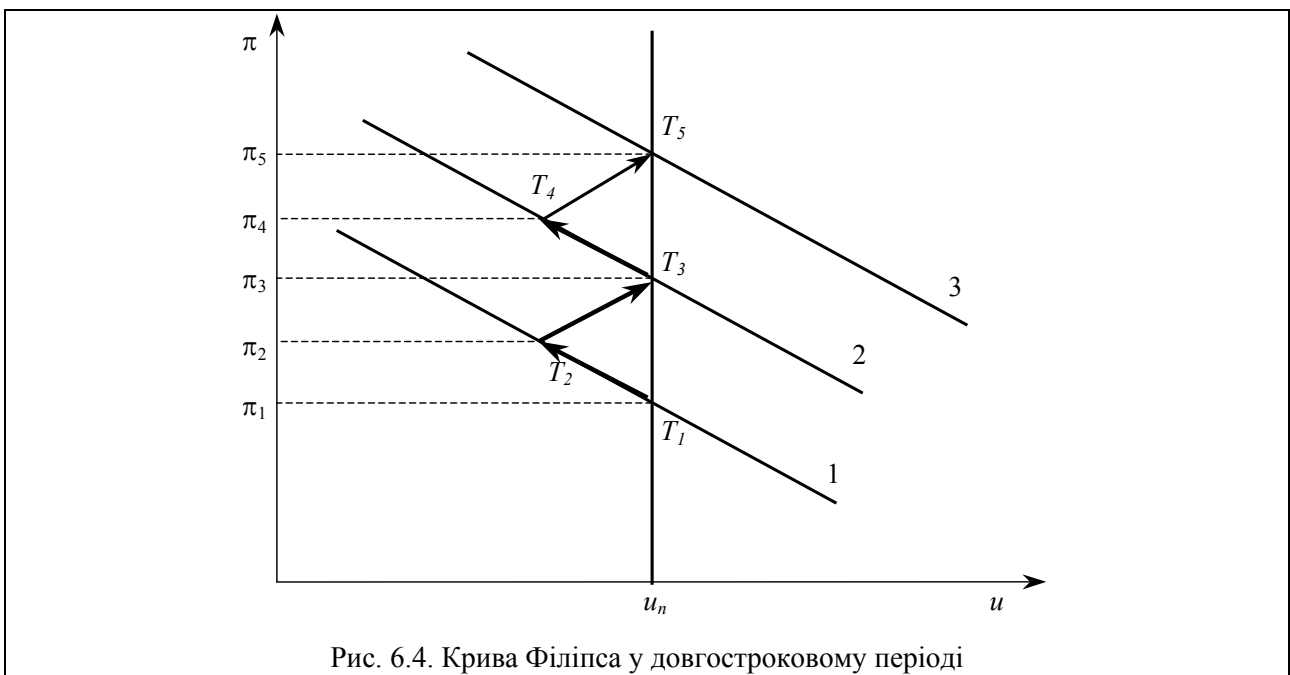

Рис.6.4:

1. T_1 – стан в економіці, коли інфляція (π_1), а рівень безробіття є природним (u_n) на короткостроковій кривій Філіпса, що знаходиться в положенні 1.
2. Якщо уряд хоче зменшити рівень безробіття, то він стимулює збільшення сукупного попиту, а це спричинить зростання інфляції у формі інфляції попиту до (π_2), що перемістить економіку з точки T_1 у точку T_2 .
3. Під впливом інфляційних очікувань (π_2) працівники примусять підприємців підвищити номінальну зарплату, що збільшить середні витрати, зменшить прибутковість виробництва, скоротить його обсяг, і знов збільшить безробіття до природного рівня (u_n). Це перемістить економіку в точку T_3 . Виникне інфляція витрат, унаслідок чого інфляція зросте до π_3 , а короткострокова крива Філіпса переміститься в положення 2.

Висновок

1. Довгострокова крива Філіпса набирає вигляду вертикальної лінії, що бере свій початок у точці природного рівня безробіття, за якого економіка виробляє потенційний ВВП (крива сукупної пропозиції теж набуває вертикального вигляду, оскільки $Y^{AS} = Y_p$).
2. У довгостроковому періоді не існує суперечності між інфляцією та безробіттям.
3. Стимулювальна фіскальна політика уряду (див. тему 10) у довгостроковому періоді не може зменшити безробіття, а лише здатна викликати зростання цін.

Проблема безробіття довгострокового періоду вирішується лише із застосуванням неінфляційних методів, здатних забезпечити зростання обсягів виробництва за рахунок нагромадження капіталу і зростання потенційного ВВП.

Варто знати!

Едмунд Фелпс отримав Нобелівську премію з економіки в 2006 р. за «аналіз міжчасового обміну в макроекономічній політиці», досліджував проблеми зайнятості та теорії інфляції, зокрема криву Філіпса в довгостроковому періоді.

Інформаційна сторінка

Таблиця 6.1

ІНФЛЯЦІЯ В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 2005–2014 рр. (ЗА ІНДЕКСОМ СПОЖИВЧИХ ЦІН)

Показник	Крит. знач.	Оптим. знач.	Рік									
			2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	≥ 12 ≤ -7	2–3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,05	124,9

Джерело: за даними: Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – 2015. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

Ключові положення

1. Інфляція – це економічне явище, за якого протягом певного проміжку часу відбувається зростання загального рівня цін у країні. Темп інфляції визначається на основі індексів цін. Існує два способи обчислення темпу інфляції. Перший – на основі рівня інфляції базового періоду (попереднього, або будь-якого іншого, що йому передує), при цьому визначається приріст цін у % за весь досліджуваний період, починаючи з базового, який приймається за 100 %. Другий – на основі рівня інфляції попереднього періоду, при цьому визначається приріст цін у % у поточному періоді порівняно з попереднім.

2. Залежно від наслідків інфляції вирізняють три її види: інфляцію помірну, галопуючу та гіперінфляцію. За природою причин, які викликають інфляцію, її поділяють на інфляцію попиту та інфляцію витрат; за можливостями економічних суб'єктів передбачати (прогнозувати) майбутнє зростання цін — на очікувану та неочікувану.

3. Серед макроекономістів не існує єдиної думки щодо причин (чинників), які викликають інфляцію. Згідно з кейнсіанською теорією причиною інфляції є надмірні сукупні витра-

ти, тобто надмірний сукупний попит. Прихильники монетаристської теорії вважають, що причиною інфляції є надмірна кількість грошей в обігу порівняно з вартістю товарів і послуг за даних цін. Відмінність між цими теоріями щодо причин інфляції полягає у відповіді на питання: що лежить в основі надмірності сукупних витрат? У кейнсіанців цією основою є надмірний сукупний попит, а у монетаристів — надмірна грошова маса.

4. Усі чинники інфляції поділяються на три види: чинники інфляції попиту, і чинники інфляції витрат, інфляційні очікування. Інфляція попиту спричиняється надмірністю сукупного попиту, яка проявляється у формі випереджального зростання сукупного попиту порівняно із сукупною пропозицією. Інфляція витрат викликає зростання витрат на одиницю продукції, що проявляється у формі випереджального скорочення сукупної пропозиції порівняно із сукупним попитом, тому до її чинників відносяться такі, які спричиняють збільшення середніх витрат виробництва.

5. Особливу роль в інфляційному механізмі відіграють гроші, які слугують інструментом реалізації сукупного попиту. Якщо домінує інфляція витрат, то збільшення грошової маси є не причиною, а наслідком інфляції. Якщо домінує інфляція попиту, то це свідчить про надмірне збільшення грошової маси, яке є не причиною інфляції, а інструментом реалізації надмірного сукупного попиту.

6. Серйозною проблемою для економіки є висока інфляція, яка викликає негативні економічні та соціальні наслідки. Серед цих наслідків основними є такі: зниження реальних доходів населення, знецінення фінансових активів, деформування відносин між позикодавцями і позичальниками, зниження мотивації до інвестування, перерозподіл доходів між приватним сектором і державою.

7. Підтримання інфляції і безробіття на низькому рівні — головні завдання макроекономічної політики. Вирішуючи їх, необхідно спиратися на положення кривої Філіпса, сучасний варіант якої вказує на обернену залежність у короткостроковому періоді між динамікою інфляції та циклічного безробіття з поправкою на очікувану інфляцію та інфляцію витрат.

8. Положення кривої Філіпса показують, що у короткостроковому періоді уряд не може одночасно вирішити проблему інфляції та безробіття. Заходи, здатні впливати на циклічне безробіття, можуть викликати прискорення інфляції. І навпаки, обмеження сукупного попиту задля уповільнення інфляції, може призвести до збільшення безробіття.

9. Заходи уряду щодо скорочення рівня інфляції та безробіття можуть не викликати взаємних негативних наслідків лише у довгостроковому періоді. Це пояснюється тим, що в довгостроковому періоді заробітна плата пристосовується до інфляції: прискорення інфляції викликає адекватне зростання номінальної заробітної плати, а її уповільнення — адекватне зменшення номінальної заробітної плати.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Дайте визначення трьом видам інфляції (помірній, галопуючій і гіперінфляції) та охарактеризуйте економічні умови, в яких спостерігається кожна з них.

2. У чому полягає відмінність між інфляцією попиту та інфляцією витрат і які наслідки виникають в економіці за умов, коли вони знаходяться між собою у причинно-наслідковій залежності?

3. Що є спільним і відмінним у кейнсіанській та монетаристській теоріях щодо пояснення причин інфляції?

4. Назвіть і охарактеризуйте чинники інфляції попиту і чинники інфляції витрат; визначте роль грошової маси в інфляційному механізмі.

6. У чому полягають особливості інфляції в Україні? Назвіть основні її причини, базуючись на вивчених теріях.

7. Які економічні та соціальні наслідки може викликати інфляція? Назвіть основні наслідки інфляції в Україні.

8. Чим відрізняється сучасна крива Філіпса від її раннього варіанта?

9. Поясніть, чому в довгостроковому періоді крива Філіпса має вигляд вертикальної лінії, що бере свій початок у точці потенційного ВВП.

Практичні завдання

І рівень складності

Завдання 1. Розрахувати темп інфляції у періоді t за таких умов: рівень інфляції у періоді $t-1 = 110\%$; рівень інфляції у періоді $t = 120\%$.

Завдання 2. Розрахувати темп інфляції у періоді t за таких умов: реальний ВВП у періоді $t-1 = 400$ млрд грн; у періоді $t = 420$ млрд грн; номінальний ВВП у періоді $t-1 = 440$ млрд грн; у періоді $t = 483$ млрд грн.

Завдання 3. Припустимо, що криву Філіпса для країни описує таке рівняння: $\pi = 6 - 0,5 \cdot (8 - 6)$. На скільки відсоткових пунктів треба збільшити рівень фактичного безробіття для зниження загального темпу інфляції на 1 відсотковий пункт?

Завдання 4. Маємо умови: темп інфляції = 10 %, коефіцієнт чутливості інфляції до рівня циклічного безробіття = 0,6, природний рівень безробіття = 6 %, фактичний рівень безробіття = 12 %. Використовуючи рівняння кривої Філіпса обчислити очікуваний темп інфляції.

Завдання 5. Маємо умови: темп інфляції = 8 %, коефіцієнт чутливості інфляції до рівня циклічного рівня циклічного безробіття = 0,5, природний рівень безробіття = 6 %, фактичний рівень безробіття = 10 %, очікуваний темп інфляції = 5 %. Використовуючи рівняння кривої Філіпса обчислити темп інфляції, спричинений негативним збуренням сукупної пропозиції.

Відповіді

1	2	3	4	5
9,1	4,5	2	13,6	5

II рівень складності

Завдання 1. Згідно з моделлю кривої Філіпса визначити очікуваний темп інфляції, якщо доросле населення країни = 45 млн осіб, економічно пасивне населення = 7 млн осіб, рівень зайнятості = 77 %, фрикційне безробіття = 3 %, структурне безробіття = 2 %, коефіцієнт чутливості інфляції до рівня циклічного безробіття = 0,4, за рік ціни в країні зросли на 12,5 %.

Завдання 2. Визначити темп інфляції у країні, якщо грошовий попит = 400 млрд грн, швидкість обертання грошей = 7 обертів, реальний ВВП = 3000 млрд грн.

Завдання 3. Розрахувати розрив ВВП унаслідок циклічного безробіття, якщо рівень інфляції у поточному році = 113 %, у попередньому році = 109 %, очікуваний темп інфляції = 7 %, коефіцієнт чутливості інфляції рівня циклічного безробіття = 0,6, число Оукена = 2,9.

Відповіді

1	2	3
14,026	-6,7	15,95

Тести для самоперевірки знань

- Основними чинниками, які викликають інфляцію витрат, є:
  - випереджаюче зростання експорту порівняно з імпортом;
  - підвищення продуктових податків;
  - зменшення продуктивності ресурсів;
  - випереджувальне зростання сукупного попиту.
- Основними чинниками, які викликають інфляцію попиту, є:
  - випереджувальне зростання доходів населення;
  - зростання цін на ресурси;
  - емісійне фінансування бюджетного дефіциту;
  - зростання курсу національної валюти.
- Яке із наведених положень є правильним:
  - процес зниження рівня цін називається дезінфляцією;
  - адаптивні інфляційні очікування формуються з урахуванням минулої інфляційної динаміки;
  - раціональні інфляційні очікування формуються з урахуванням змін у майбутньому періоді;
  - усі наведені твердження є помилковими?
- Причинами інфляції згідно з монетаристською теорією є:
  - надмірний обсяг виробництва;
  - надмірна швидкість обертання грошей;
  - надмірна кількість грошей у обігу;
  - надмірний сукупний попит.

5. Причинами інфляції згідно з кейнсіанською теорією є:

- а) надмірна кількість грошей в обігу;
- б) надмірний сукупний попит;
- в) надмірна швидкість обертання грошей;
- г) надмірна сукупна пропозиція.

6. Темп інфляції у періоді t визначається так:

а) $\frac{P_{t-1} - P_t}{P_t}$;

б) $\frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}}$;

в) $P_t - 100\%$;

г) $P_{t-1} - 100\%$.

7. Крива Філіпса у короткостроковому періоді відображає:

- а) обернену залежність між безробіттям та інфляцією;
- б) пряму залежність між безробіттям та інфляцією;
- в) незалежність безробіття та інфляції;

8. Інфляція витрат виникає, коли:

- а) збільшуються сукупні витрати в економіці;
- б) зростають ціни на енергоресурси;
- в) збільшуються середні витрати на виробництво продукції;
- г) усі відповіді правильні;
- д) усі відповіді помилкові.

9. Із кривої Філіпса у короткостроковому періоді випливає висновок:

- а) зниження безробіття сумісне зі зниженням інфляції;
- б) безробіття та інфляція змінюються в протилежних напрямках;
- в) зростання інфляції є ціною за зниження безробіття.

10. Висока інфляція викликає в економіці такі наслідки:

- а) підвищення інвестиційної активності;
- б) збільшення попиту на матеріальні активи;
- в) підвищення реальних доходів;
- г) зниження реальних доходів.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
б), в)	а), в)	б), в)	в)	б)	б), в)	а)	б), в)	б), в)	б), г)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Карпенко Г.В. Аналіз основних факторів інфляції в Україні / Г.В. Карпенко // Фінанси України. – 2008. – №11. – с. 29–40.
2. Найденов В.С. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики / В. С. Найденов, А. Ю. Стенковский. – К.: 2003. – 352 с.
3. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
4. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
5. Шаповалов А. Системні особливості інфляційних процесів в Україні / А. Шаповалов // Вісник НБУ. – 2007. – №12. – с. 10–12.

ТЕМА 7. Приватне споживання

1. Особистий дохід та особистий наявний дохід: сутність, джерела формування та структура.
2. Диференціація доходів: сутність, чинники та методи аналізу. Крива Лоренца, коефіцієнт Джині та децильний коефіцієнт.
3. Кейнсіанська функція споживання: математична та графічна інтерпретація. Схильності до споживання та заощадження.
4. Вплив фактору часу на споживання. Посткейнсіанські (довгострокові) функції споживання.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- доходи і витрати домогосподарств,
- особистий дохід,
- особистий наявний дохід, його структуру та кількісну визначеність,
- споживання та заощадження домогосподарств,
- диференціацію доходів,
- криву Лоренца,
- коефіцієнт Джині,
- децильний коефіцієнт диференціації,
- кейнсіанську функцію споживання.

Після опанування матеріалів теми студенти набудуть таких **практичних умінь**:

- одержать початкові навички щодо аналізу джерел, структури та диференціації доходів населення країни.

Основні категорії та їх позначення

Обсяг національного виробництва або реальний ВВП	Y
Особистий дохід домашніх господарств	INC_{HS}
Наявний поточний дохід домогосподарств	DI
Нерозподілений прибуток підприємств	ERN_{ret}
Податки на особистий дохід домогосподарств	$T_{INC_{HS}}$
Приватне споживання	C
Заощадження домогосподарств	S
Автономне споживання, яке не залежить від доходу	$\bar{C}$
Індуційоване споживання, яке залежить від доходу	$(c \cdot DI)$
Гранична схильність до споживання	c
Середня схильність до споживання	$c/$
Гранична схильність до заощаджень	s
Середня схильність до заощаджень	$s/$
Коефіцієнт Джині	GN
Децильний коефіцієнт диференціації	k_{dec}
Нагромаджене протягом життя майно домогосподарств	W_{th}
Постійний особистий дохід домогосподарств	Y^P

Алгоритм-конспект

7.1. Особистий дохід та особистий наявний дохід: сутність, джерела формування та структура

<p>Особистий наявний дохід є частиною валового національного наявного доходу країни, що отримується домашніми господарствами.</p> <p>Згідно з моделлю економічного кругообігу <i>доходи домашніх господарств</i> формуються на ринку ресурсів (див. тему 1).</p> <p>На цьому ринку підприємства здійснюють витрати, що пов'язані з купівлею ресурсів. Величина цих витрат визначає величину сукупних первинних доходів домашніх господарств (тобто доходів, отриманих у <i>результаті первинного розподілу валового національного доходу</i>).</p> <p>Окрім того, домашні господарства частину своїх доходів отримують у <i>результаті вторинного розподілу валового національного доходу</i>, який здійснюється державою у процесі виконання нею перерозподільчої функції, – соціальні трансферти (детальніше буде розглянуто в темі 10).</p>		
Сутність	Джерела формування	Структура
<p>Особистий дохід домашніх господарств (INC_{HS}) (<i>personal households income</i>) – дохід домогосподарств, який складається з заробленого доходу, доходу від власності та отриманих соціальних трансфертів.</p>	<p>- трудова діяльність у вигляді:</p> <ul style="list-style-type: none"> - роботи за наймом або власного індивідуального бізнесу; - власність у вигляді матеріальних і нематеріальних активів (акцій, облігацій, нерухомого майна, землі); - державне соціальне забезпечення з бюджету країни. 	$INC_{HS} = W + INC_{mix} + INC_{prop} + TR,$ <p>де INC_{HS} – особистий дохід домогосподарств;</p> <p>W (<i>wage</i>) – заробітна плата найманих працівників;</p> <p>INC_{mix} (<i>mixed income</i>) – змішаний дохід або дохід сектору домашніх господарств (наприклад: від індивідуального бізнесу фізичних осіб);</p> <p>INC_{prop} (<i>property income</i>) – доходи від власності (або інакше від активів: дивіденди, проценти, рента тощо);</p> <p>TR (<i>social transfers</i>) – соціальні трансферти (пенсії, стипендії, субсидії тощо).</p>
<p>Особистий наявний дохід домашніх господарств (DI) (<i>disposable households income</i>):</p> <p>1) частина особистого доходу домогосподарств, що залишається у їх розпорядженні після сплати податків на особисті доходи і може бути використана для приватного споживання і заощадження;</p> <p>2) для приватної закритої економіки, в якій немає податків, – є різницею між сукупним доходом країни (ВВП) і наявним доходом підприємств.</p>	<p>Джерело: особистий дохід, тому</p> $DI = INC_{HS} - T_{INC_{HS}}$ <p>де INC_{HS} – особистий дохід домогосподарств;</p> <p>$T_{INC_{HS}}$ – податки на особистий дохід домогосподарств.</p>	<p>В умовах приватної закритої економіки:</p> <p>1) особистий наявний дохід домашніх господарств = ВВП – наявний дохід підприємств:</p> $DI = Y - A - ERN_{ret}$ <p>де Y – ВВП;</p> <p>A – амортизаційні витрати підприємств;</p> <p>ERN_{ret} – (<i>retained earnings</i>) – нерозподілений прибуток підприємств;</p> <p>$(A + ERN_{ret})$ – наявний дохід підприємств;</p> <p>2) особистий наявний дохід домашніх господарств (DI) розподіляється на дві частини:</p> <ul style="list-style-type: none"> - споживання (C) (<i>consumption</i>), - заощадження (S) (<i>savings</i>): $DI = C + S.$
<p>Висновок:</p> <p>Загальна величина отримуваних домашніми господарствами доходів формує їх особистий дохід.</p> <p>Див. також: <i>Інформаційна сторінка</i>.</p>		

**7.2. Диференціація доходів: сутність, чинники та методи аналізу.
Крива Лоренца, коефіцієнт Джині та доцільний коефіцієнт**

Диференціація (нерівність) доходів

Визначення	<i>Диференціація доходів</i> – відмінність часток у сукупному доході (ВВП) країни, що припадає на різні групи населення
Причини	Диференціація доходів формується під впливом різноманітних факторів, які пов'язані з особистими досягненнями або незалежні від них, що мають економічну, демографічну, політичну природу. <i>Серед причин</i> нерівності розподілу доходів виокремлюють: — різні здібності (фізичні та інтелектуальні), — відмінності освіти і кваліфікації, — працьовитість і мотивацію, — професійну ініціативність і схильність до ризику, — походження, розмір і склад сім'ї, — володіння власністю, — наявність дискримінації за національною, релігійною, гендерною та ін. ознакою.
Методи та показники	Для аналізу рівня диференціації доходів домогосподарств застосовують різні методи та показники. Серед показників основними є: 1) коефіцієнт Джині; 2) доцільний коефіцієнт диференціації.

Варто знати!

Нижня (мінімально необхідна) межа державного втручання в перерозподіл доходів пов'язана з ***бідністю***.

Критерієм встановлення приналежності до категорії бідних є межа бідності – обсяг доходів домашніх господарств, нижче яких вони будуть вважатись бідними.

Розрізняють:

- ***абсолютну бідність*** (мінімальний стандарт життя для виживання) і ***відносну бідність*** (стандарт життя за критерієм доступності соціальних благ);
- ***об'єктивну бідність*** (за визнанням у суспільстві рівнем доходів) і ***суб'єктивну бідність*** (за суб'єктивним ставленням людей до отримуваних доходів та умов життя).

За стандартами ООН, для країн Східної Європи та СНД межа абсолютної бідності визначена на рівні 4,3 дол. США за ПКС (паритет купівельної спроможності – детальніше в темі 12) на день. Національна межа абсолютної бідності в Україні визначена на рівні прожиткового мінімуму, який на початок 2015 році становив 1176 грн на місяць.

Основними показниками бідності є:

- 1) ***рівень бідності*** (частка осіб, що визнані бідними відповідно до встановлених критеріїв, у загальній чисельності населення країни);
- 4) ***глибина бідності*** (оцінка дефіциту доходу у бідного населення, тобто частки доходів, яких бракує бідним, за встановленою межею).

Для розгорнутого аналізу бідності в країні використовують карту бідності, яка подає структуру бідності за регіонами, національними групами, сферами економіки тощо.

В Україні, за даними 2013 року, рівень абсолютної бідності становив 2,2 % – за міжнародною нормою і 11,5 % – за національною нормою, а рівень відносної бідності – 25,4 %.

Поширеним показником, який уможливило комплексну оцінку та міжнародні порівняння, є ***індекс людського розвитку***, запропонований ООН у середині 90-х років XX століття (детально див.: Радіонова І. Ф. Макроекономіка (теорія і практика). К., 2004. С. 262–273). Також див. нижче: ***Інформаційна сторінка***.

Крива Лоренца

У міжнародній статистиці для оцінювання міри нерівності розподілу сукупного доходу в національних економіках різних країн використовується коефіцієнт Джині. Щоб зрозуміти його економічний зміст, треба розглянути модель кривої Лоренца. Для побудови кривої Лоренца роблять припущення про поділ суспільства за доходами на п'ять (десять) груп.

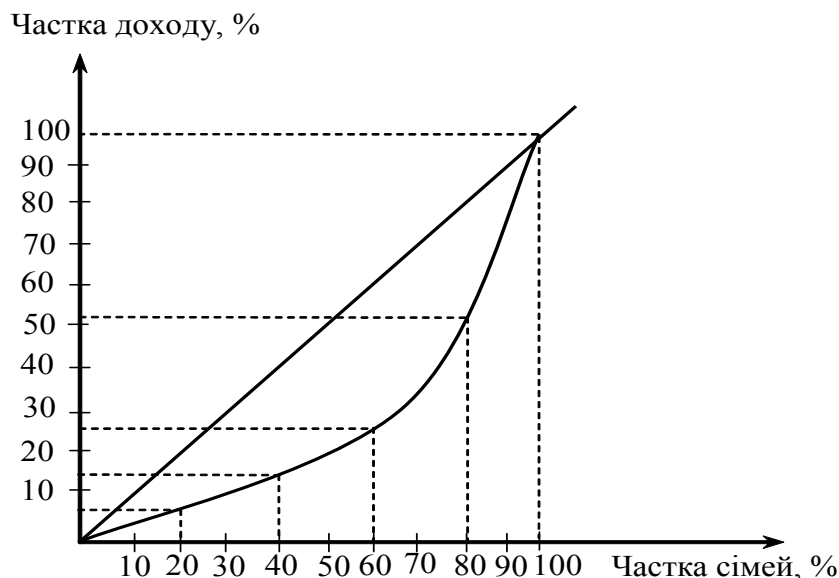

Рис. 7.1. Крива Лоренца

Рис. 7.1.:

1. По горизонтальній осі графіка наростаючим підсумком відкладається частка сімей, яким належать доходи. Так, якщо населення країни поділяється на 5 груп, то першій групі належить 20 %, першій і другій – 40 %, першій, другій і третій – 60 % тощо. По вертикальній осі відкладаються частки доходів, що припадають на першу, першу та другу, першу, другу та третю тощо групи.
2. Бісектриса кута, утвореного осями, показує абсолютну рівність у розподілі доходів між окремими групами сімей, коли кожна п'ята частка сімей одержує п'яту частку доходу.
3. Відсотковий розподіл сукупного доходу між частками сімей у реальній економіці не є рівним, як це ілюструє згідана бісектриса кута між осями. Нерівність розподілу доходів відображає ламана лінія, що називається крива Лоренца.
4. На рисунку показано, що перші 20 % сімей отримують менше 10 % сукупного доходу, 40 % сімей – менше 15 % сукупного доходу, 60 % сімей – менше 30 % сукупного доходу, 80 % сімей – трохи більше 50 % сукупного доходу. За таких умов решта 20 % сімей отримують решту – майже 50 % сукупного доходу.

Висновок:

Чим більше крива Лоренца відхиляється від бісектриси кута, тим більшим є ступінь диференціації (нерівності розподілу) доходів населення країни.

Коефіцієнт Джині

Коефіцієнт Джині (GN)

- розраховується на основі кривої Лоренца та демонструє *ступінь нерівності* у доходах домогосподарств в економіці країни;
- показує *рівень концентрації доходів населення*, тобто ступінь відхилення фактичного розподілу доходів за чисельно рівними групами населення від їх рівномірного розподілу.

Варто розглянути!

Коефіцієнт Джині (GN) — це співвідношення площі неправильної фігури, утвореної ламаною лінією (кривою Лоренца) та бісектрисою кута, та площі трикутника, утвореного осями графів і бісектрисою кута. Позначимо згадані площі, відповідно, як A та B . Тоді змісту коефіцієнта Джині відповідає формула:

$$GN = \frac{\text{площа } A}{\text{площа } B}.$$

У статистиці коефіцієнт Джині визначається за формулою:

$$GN = 1 + \frac{1}{n} - \frac{(y_1 + 2 \cdot y_2 + \dots + n \cdot y_n) \cdot 2}{(n^2 \cdot \mu)},$$

де n — кількість груп, між якими розподіляється дохід;

y_i — рівень доходу окремої групи;

μ — середній дохід групи.

Висновки. Коефіцієнт Джині побудовано у такий спосіб, що при зростанні його кількісного значення, наприклад, від 0,25 до 0,27, фіксуємо зростання нерівності розподілу доходів у суспільстві.

Коефіцієнт Джині може оцінюватись або як показник, що коливається в межах $0 \leq GN \leq 1$, або, коли його значення множать на 100, як показник у межах $0 \leq GN \leq 100$. Наприклад, ми можемо фіксувати, що коефіцієнт Джині становить 0,25, або 25 %.

Варто знати!

Згідно з міжнародною класифікацією коефіцієнт Джині в інтервалі **33–35** характеризує **високий рівень нерівності** в розподілі доходу, а в інтервалі **24–26** — **низький**. **Нормальний розподіл доходів** передбачає знаходження коефіцієнта в інтервалі $27 < GN < 33$.

Висновок

Низький рівень нерівності може бути аргументом на користь зменшення державного втручання в розподіл доходів, у той час як високий ступінь нерівності – на користь посилення державного втручання.

Варто знати!

Упродовж 2005–2010 рр. згідно з офіційними даними Державної служби статистики України коефіцієнт Джині зменшився за середньодушовими грошовими доходами з 32 % до 27 %, а за загальними доходами з 30 % до 25 %. У 2013 році коефіцієнт Джині, за загальними доходами, становив 23,6 %. На жаль, наведені дані не враховують доходи, що отримуються українцями у тіньовому секторі, частка якого складає, приблизно, 50 % української економіки. Врахування цих доходів суттєво змінює значення коефіцієнта Джині.

Для порівняння: значення коефіцієнта 35 % – Польща, Великобританія, 33 % – Канада, 39 % – Росія, 40,8 % – США, 45 % – Гонконг, 48,5 % – Сінгапур (2010 р.) (див.: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>).

Децильний коефіцієнт диференціації

Децильний коефіцієнт диференціації відображає співвідношення між сукупними доходами 10 % найбагатшої частини населення і доходами 10 % найбіднішої частини населення

Формула розрахунку: $k_{\text{дец}} = \frac{\sum_{i=1}^B 10}{\sum_{i=1}^M 10}$,

де: $\sum_{i=1}^B 10$ – сукупні річні доходи 10 % найбільшзабезпечених верств населення;

$\sum_{i=1}^M 10$ – сукупні річні доходи 10 % найменшзабезпечених верств населення.

Варто знати!

Станом на листопад 2010 р. у щорічній доповіді ООН децильний коефіцієнт для Німеччини — 7,5, Чехії — 5,2, Японії — 4,5, Росії — 30—36, а для України — 45. За побудованими на основі опитувань громадян даними Центру Разумкова, у 2009 році децильний коефіцієнт в Україні був визначений на рівні 8–9. Офіційні дані щодо децильного коефіцієнта за 2011–2014 рік в Україні відсутні.

Варто розглянути! (для поглибленого вивчення)

Аналіз проблеми диференціації доходів у країні обов'язково торкається проблеми забезпечення працюючих заробітною платою на рівні задекларованих державою соціальних стандартів, тому пропонується детальніше розглянути дану проблематику (див. нижче: Інформаційна сторінка – рис. 7.4).

7.3. Кейнсіанська функція споживання: математична та графічна інтерпретація. Схильності до споживання та заощадження

Проблему приватного споживання домогосподарств в економіці країни, як і всі інші проблеми, як уже було наголошено в темі 1, можна розглядати на різних рівнях абстрагування:

- 1) на рівні приватної економіки, яка моделює економіку, що функціонує без держави;
- 2) на рівні змішаної закритої економіки, яка моделює економіку з державою;
- 3) на рівні відкритої змішаної економіки, яка моделює економіку з державою та економічними відносинами з іншими країнами.

Структура ВВП за умов приватної, змішаної та відкритої змішаної економіки

	Закрита економіка		Відкрита змішана економіка
	Приватна економіка	Змішана економіка	
Структура національної економіки за секторним складом	Сектор домогосподарств + підприємницький сектор	Сектор домогосподарств + підприємницький сектор + державний сектор	Сектор домогосподарств + підприємницький сектор + державний сектор + зовнішньоекономічний сектор (Інший світ)
Структура ВВП	ВВП як сума приватного споживання (C) та приватного інвестування (I) або: $Y = C + I.$	ВВП як сума приватного споживання (C), приватного інвестування (I) та державних закупівель (G) або: $Y = C + I + G.$	ВВП як сума приватного споживання (C), приватного інвестування (I), державних закупівель (G) і чистого експорту (NX), або: $Y = C + I + G + NX.$

Основні припущення для аналізу моделі кейнсіанської функції споживання в умовах приватної закритої економіки

1) У валовому національному доході не враховуються ті його складові, що отримуються державою та «Іншим світом». Тому весь його обсяг визначається лише як сума приватного споживання та інвестування за формулою: $Y = C + I.$

2) За цих умов особистий наявний дохід домогосподарств (DI) (див. вище п. 1) розподіляється на дві частини: споживання (C) і заощадження (S): $DI = C + S.$

Споживання (C) — витрати домогосподарств на купівлю споживчих товарів і послуг з метою задоволення їх платоспроможного попиту, що є пріоритетним напрямом використання особистого наявного доходу.

Заощадження (S) — інша частина особистого наявного доходу, що не витрачається на споживання в поточному періоді.

Розподіл особистого наявного доходу на споживання і заощадження залежить не лише від бажання домогосподарств, а й від рівня їхніх доходів.

**Схильності до споживання та заощадження
згідно з основними психологічними законами Кейнса**

Середня схильність	— середня схильність до споживання (c') – коефіцієнт, який показує відношення обсягу споживання до величини поточного доходу: $c' = \frac{C}{Y};$
	— середня схильність до заощаджень (s') – коефіцієнт, що показує відношення обсягу заощаджень до величини поточного особистого доходу: $s' = \frac{S}{Y};$
Гранична схильність	— гранична схильність до споживання (c) — коефіцієнт, який показує, на скільки одиниць змінюється споживання в разі зміни особистого доходу на одиницю: $c = \frac{\Delta C}{\Delta Y};$
	— гранична схильність до заощаджень (s) – коефіцієнт, який показує, на скільки одиниць змінюються заощадження в разі зміни особистого доходу на одиницю: $s = \frac{\Delta S}{\Delta Y}.$

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Оскільки $C + S = DI$, то $c + s = 1$.

Варто знати!

Наближеність показника схильності до споживання до 1 (наприклад, $c = 0,8$) притаманно менш розвиненим економікам країн.

Дві групи чинників, від яких залежить гранична схильність до споживання (c) за Кейнсом:

об'єктивні:

- зміни у рівні зарплати,
- зміни у податковій політиці,
- співвідношенні між поточним і майбутнім особистим доходом,
- ставки процента тощо.

суб'єктивні:

- бажання людей створювати грошові резерви;
- бажання людей заощаджувати гроші на старість;
- бажання людей залишити дітям спадщину тощо.

Кейнсіанська функція споживання та її особливості в умовах приватної економіки

Кейнсіанська функція споживання описує залежність зміни споживання домогосподарств (ΔC) від зміни особистого наявного поточного доходу (ΔDI)

Вид функції

$$\Delta C = \Delta \bar{C} + c \cdot \Delta DI,$$

де: ΔC – зміна приватного споживання;

$\Delta \bar{C}$ – зміна автономного споживання, тобто тієї частини споживання, яка не залежить від зміни особистого поточного доходу;

c – гранична схильність до споживання;

ΔDI – зміна особистого наявного поточного доходу домогосподарств.

Індуційоване споживання	<p>Споживання, яке фінансується за рахунок особистого наявного поточного доходу, називається індуційованим споживанням, тобто <i>залежним від цього доходу</i> ($c \cdot \Delta DI$).</p> <p>На графіку зміна індуційованого споживання проявляється через переміщення уздовж кривої споживання (детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. – С. 172).</p>
Автономне споживання	<p>Існування автономного споживання ($\bar{C}$) Кейнс пов'язував з можливим зниженням рівня зайнятості, внаслідок чого певна частина робітників тимчасово втрачає роботу і заробітну плату. У таких випадках, на його думку, люди можуть використовувати заощадження, які були створені в минулому періоді або вдаватися до позик. Тобто автономне споживання фінансується або за рахунок особистих доходів минулих періодів (заощаджені кошти), або особистих доходів майбутніх періодів (позики).</p> <p>Отже, <i>чинниками автономного споживання є</i>:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) майно (активи), яке нагромаджено за рахунок особистих доходів минулого періоду; 2) позики, джерелом яких є майбутні заощадження. <p>На графіку зміна автономного споживання проявляється через переміщення кривої споживання у відповідний бік (детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. – С. 172).</p>
Сучасна модифікація функції	<p>Сучасна модифікація кейнсіанської функції споживання спирається на розширене тлумачення корпоративної власності на капітал, згідно з яким домогосподарства безпосередньо є власниками робочої сили, а опосередковано – акціонерами основного капіталу. Якщо валовий національний дохід ототожнюється з ВВП країни ($GNDI = Y$) і належить домогосподарствам ($DI = Y$), то кейнсіанська функція споживання набуває такого виду:</p> $\Delta C = \Delta \bar{C} + c \cdot \Delta Y.$
Графічна інтерпретація	<p>Рис. 7.3. Кейнсіанська функція споживання</p>

	<p>На рис. 7.3.:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бісектриса кута, утвореного осями – це лінія, в кожній точці якої споживання дорівнює валовому національному доходу. Але реально витрати на споживання зазвичай не збігаються з валовим національним доходом (лінія C). Лише в точці C_0 весь валовий національний дохід спрямовується на споживання, то заощадження відсутні. 2. У точці C_1 споживання менше за валовий національний дохід, унаслідок чого виникають додатні заощадження ($+S$). 3. У точці C_2 споживання перевищує валовий національний дохід: $C > Y$, а $S < 0$, тобто виникають від’ємні заощадження ($-S$). <p>Висновок: явище від’ємних заощаджень є негативним, бо виникає при низьких рівнях економічного розвитку, високому безробітті, коли абсолютно скорочуються доходи.</p>
--	--

**7.4. Вплив фактору часу на споживання.
Посткейнсіанські (довгострокові) функції споживання
Короткострокова і довгострокова функції споживання**

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!	
Слід розрізняти короткострокову і довгострокову функцію споживання:	
<i>Короткострокова функція споживання (кейнсіанська)</i>	<i>Довгострокова функція споживання</i>
В основі короткострокової функції , яку обґрунтував Кейнс (див. вище п. 3), лежить <i>поточний особистий дохід</i> , а <i>заощадження та позики</i> використовуються як <i>резерв</i> лише за умови суттєвого зниження рівня зайнятості. При цьому середня схильність до споживання зменшується зі зростанням особистого доходу.	Довгострокова функція споживання ґрунтується <i>на теорії І. Фішера</i> про міжчасовий вибір споживача, згідно з якою споживання в кожному поточному періоді залежить від доходу людини упродовж усього її життя. Для того щоб підтримувати середній рівень споживання впродовж життя, люди переміщують свій особистий дохід між різними періодами життя, використовуючи <i>заощадження та позики</i> .

Посткейнсіанські (довгострокові) функції споживання

На базі теорії Фішера з’явилися дві гіпотези щодо функції споживання	
І. Гіпотеза життєвого циклу , що пов’язана з іменем Ф. Модільяні	<p>Зміст</p> <p>1) Для підтримання стабільного рівня споживання люди заощаджують у період трудового життя, щоб мати можливість використовувати нагромаджене майно в післятрудоваий період життя. Отже, <i>ресурси споживання людини за весь життєвий цикл складаються з поточного доходу і нагромадженого майна</i>. Тому функція споживання набуває такого вигляду:</p> $C = \alpha \cdot Y + \beta \cdot W_{\text{ст}}$ <p>де: α — середня схильність до споживання з поточного доходу, яка визначається за формулою:</p> $\alpha = \frac{R}{T},$ <p>при цьому: R – запланована кількість років трудового життя; T — очікувана кількість років життя людини;</p>

	<p>W_{th} — майно, яке люди нагромаджують за рахунок заощаджень; β — середня схильність до споживання з майна (активів), яка визначається за формулою:</p> $\beta = \frac{1}{T}$ <p>2) Якщо обидві частини рівняння даної функції споживання поділити на Y, то отримаємо функцію середньої схильності до споживання c':</p> $c' = \frac{C}{Y} = \alpha + \beta \cdot \frac{W_{th}}{Y}$ <p>— На короткострокових відрізках часу поточний особистий дохід зростає більше, ніж майно, тобто $\Delta Y > \Delta W_{th}$, тому зі зростанням поточного доходу середня схильність до споживання може зменшуватися, що відповідає кейнсіанській теорії.</p> <p>— У довготривалому періоді динаміка майна (ΔW_{th}) залежить від динаміки поточного особистого доходу (ΔY), тобто $\Delta W_{th} = \Delta Y$, тому середня схильність до споживання у довготривалому періоді є постійною величиною.</p>
<p>II. Гіпотеза постійного (перманентного) доходу, яку пов'язують з іменем М. Фрідмена</p>	<p>Зміст</p> <p>1) Поточний особистий дохід людини є сумою двох компонентів: постійного особистого доходу і тимчасового особистого доходу. Постійний особистий дохід — це середній особистий дохід, який людина сподівається отримувати за всі роки її життя, а тимчасовий особистий дохід є відхиленням від середнього доходу, яке неможливо передбачити.</p> <p>2) На думку Фрідмена, приймаючи рішення щодо рівня споживання, люди розраховують одержувати постійний особистий дохід. Тимчасові відхилення від постійного особистого доходу спрямовуються переважно на заощадження або компенсуються позиками, звідси функція споживання набуває такого вигляду:</p> $C = k \cdot Y^P,$ <p>де: Y^P — постійний особистий дохід; k — коефіцієнт, який визначає частку постійного особистого доходу, що витрачається на споживання.</p> <p>3) Поділивши обидві частини рівняння даної функції споживання на Y, тобто поточний особистий дохід, отримаємо функцію середньої схильності до споживання c':</p> $c' = \frac{C}{Y} = k \cdot \frac{Y^P}{Y}$ <p>Отже, середня схильність до споживання залежить від співвідношення між постійним і поточним доходами:</p> <p>— якщо поточний особистий дохід перевищує постійний особистий дохід за рахунок тимчасового доходу, то середня схильність до споживання зменшується;</p> <p>— якщо, навпаки, поточний особистий дохід менший за постійний особистий дохід, то середня схильність до споживання збільшується.</p>

Інформаційна сторінка

Таблиця 7.1

СЕРЕДНЯ СХИЛЬНІСТЬ ДО СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Показник	2010	2011	2012	2013	2014 ²
Наявний дохід, млн грн	847949	988983	1149244	1215457	1191139
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств, млн грн	680164 ¹	858905 ¹	950212 ¹	1 047 096 ¹	1 107 819
Середня схильність до споживання	0,80	0,87	0,83	0,86	0,93

¹- без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя

²- без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: розраховано за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 7.2

ДИНАМІКА ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Особистий наявний дохід, млн грн	298275	363586	470953	634493	661915	847949	988983	1149244	1215457	1191139
Особистий наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	6332,1	7771	10126	13716	14372,8	18485,6	21637,9	25206,4	26719,4	27700,8
Особистий дохід	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1457864	1548733	1531070
- заробітна плата	160621	205120	278968	366387	365300	449553	529133	609394	630734	611656
- прибуток і змішаний дохід	58404	69186	95203	131139	129760	160025	200230	224920	243668	257426
- дохід від активів	11072	13855	20078	28432	34654	67856	68004	80769	87952	92016
- соціальні трансферти	151307	183900	229040	319683	364572	423741	469386	542781	586379	569972

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 7.3

СТРУКТУРА ОСОБИСТОГО ДОХОДУ В УКРАЇНІ

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Особистий дохід	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- заробітна плата	42,1	43,5	44,8	43,3	40,8	40,8	41,8	41,8	40,7	39,9
- прибуток та змішаний дохід	15,3	14,7	15,3	15,5	14,5	14,5	15,8	15,4	15,7	16,8
- дохід від активів	2,9	2,9	3,2	3,4	3,9	6,2	5,4	5,5	5,7	6,0
- соціальні трансферти	39,7	39,0	36,7	37,8	40,8	38,5	37,1	37,2	37,9	37,2

Джерело: розраховано за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 7.4

ПОКАЗНИКИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Показник	Рік									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	2,1	2,2	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
Квінтільний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,5	3,5	3,6	3,7	3,6	3,5	3,4	3,3	3,3	3,1
<i>Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму:</i>										
млн осіб	13,0	9,7	5,7	3,2	2,6	3,9	3,4	4,0	3,7	3,2
у % до загальної чисельності населення	28,4	21,4	12,7	7,1	5,8	8,8	7,8	9,1	8,4	8,6

*- Без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 7.5

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Місце в рейтингу за ІЛР	78/177	77/177	85/182	76/179	—	69/169	76/187
ІЛР	0,783	0,789	0,796	0,788	0,706	0,710	0,729

Джерело: складено за даними: Human Development Report 2015: Work for Human Development [Електронний ресурс] // United Nations Development Programme. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>.

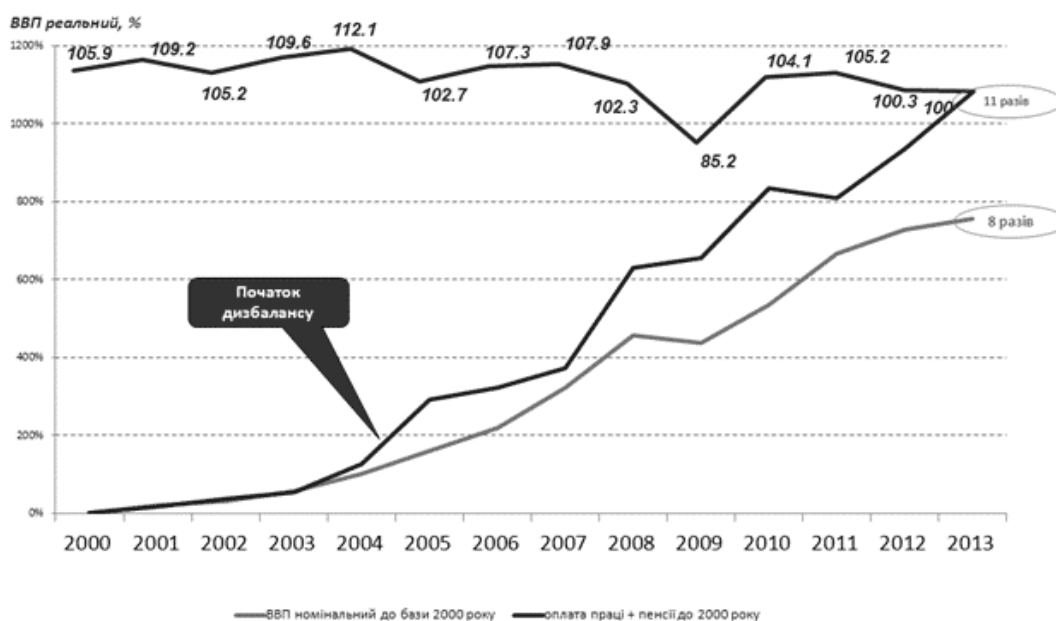

Рис. 7.4 Диспропорція зростання економіки та соціальних стандартів в Україні

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

Ключові положення

1. Дохід домогосподарств (особистий дохід) є головним елементом розподілу ВВП і джерелом витрат домогосподарств на споживання (приватне споживання). Величина особистого доходу формується переважно на ринку ресурсів, де домогосподарства отримують доходи від продажу своїх ресурсів підприємствам.

2. Слід розрізняти особистий дохід і особистий наявний дохід. За своїм визначенням наявний дохід — це та частина доходу, яка залишається в розпорядженні суб'єктів приватної економіки після сплати податків. Особистий наявний дохід розподіляється на споживання та заощадження.

3. Схильність домогосподарств до заощаджень залежить не лише від їхнього бажання, а й від рівня їхнього доходу. У разі високого рівня доходу схильність до заощаджень зростає, низького — падає. Для аналізу рівня диференціації доходів домогосподарств застосовуються різні методи та показники: крива Лоренца, коефіцієнт Джині та децильний коефіцієнт.

5. Згідно з кейнсіанською теорією споживання є зростаючою функцією від поточного наявного доходу домогосподарств. Сучасні кейнсіанці модифікували цю функцію і замінили особистий наявний дохід на наявний дохід приватної закритої економіки.

6. Одним з елементів кейнсіанської функції споживання є автономне споживання, яке не залежить від поточного наявного доходу. Оскільки у підсумку споживання є лише функцією поточного наявного доходу, то це означає, що автономне споживання може змінюватися внаслідок використання попередніх і майбутніх доходів домогосподарств.

7. Широкого визнання набули функції споживання, що спираються на теорію І. Фішера. Згідно з цією теорією домогосподарства в процесі прийняття рішень щодо споживання здійснюють міжчасовий вибір і враховують як поточний дохід, так і переміщення доходу між різними періодами життя за рахунок заощаджень і позик. Звідси випливає ключова ідея: споживання в кожному окремому періоді життя людини залежить від її доходу протягом усього її життя.

8. Згідно з гіпотезою життєвого циклу Ф. Модільяні люди прагнуть мати рівномірний рівень споживання протягом усіх періодів свого життя, тому відповідно споживання є функцією двох змінних: поточного доходу і багатства. Згідно з гіпотезою постійного доходу М. Фрідмана споживання залежить не від поточного доходу, а від постійного особистого доходу, який є середньозваженою величиною від поточних доходів людини за всі роки її життя.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Розкрийте умови формування і структуру особистого доходу та особистого наявного доходу в приватній закритій економіці.

2. Поясніть сутність і призначення кривої Лоренца, коефіцієнта Джині та децильного коефіцієнта.

3. Напишіть сучасне рівняння кейнсіанської функції споживання і покажіть за допомогою графіка залежність споживання від доходу.

4. Назвіть і поясніть чинники, що впливають на граничну схильність до споживання, а також чинники автономного споживання.

5. Поясніть функцію споживання за гіпотезою життєвого циклу Модільяні. Які висновки щодо середньої схильності до споживання з неї випливають?

6. Поясніть функцію споживання за гіпотезою постійного особистого доходу Фрідмана. Які висновки щодо середньої схильності до споживання з неї випливають?

Практичні завдання

І рівень складності

Завдання 1. Маємо умови: ВВП у періоді $t-1 = 400$ млрд грн, у періоді $t = 420$ млрд грн, приватне споживання у періоді $t-1 = 200$ млрд грн, у періоді $t = 214$ млрд грн. Обчислити граничну схильність до споживання в приватній закритій економіці в періоді t .

Завдання 2. У приватній закритій економіці у періоді t ВВП збільшився на 20 млрд грн, а автономне споживання — на 5 млрд грн. Обчислити приріст споживання у періоді t згідно з кейнсіанською функцією споживання, якщо $c = 0,6$.

Завдання 3. Поточний особистий дохід людини збільшився на 20 млрд грн, а її майно — на 5 млрд грн. Обчислити приріст споживання згідно з гіпотезою життєвого циклу, якщо гранична схильність до споживання з поточного особистого доходу $= 0,7$, а гранична схильність до споживання з майна становить $0,2$.

Завдання 4. Середньорічний постійний особистий дохід людини за весь період життя становить 13500 грн, а її середньорічний тимчасовий особистий дохід = 1500 грн. Обчислити величину споживання людини згідно з гіпотезою постійного доходу, якщо частка постійного особистого доходу, що витрачається на споживання дорівнює 0,75.

Відповіді

1	2	3	4
0,7	17	15	9000

II рівень складності

Завдання 1. Визначити граничну схильність до заощадження в приватній закритій економіці, якщо номінальний ВВП в 2011 році = 1690 млрд грн, в 2012 році він зріс на 34 %; споживчі витрати домогосподарств в 2011 році склали 680 млрд грн, а в 2012 році досягли 1200 млрд грн.

Завдання 2. Визначити обсяг приватного споживання країни, якщо її GNDI = 12000 млрд грн, гуманітарна допомога Україні від США = 4234 млрд грн, Україна сплатила штрафів країнам ЄС на суму 560 млн грн, відсотки по зовнішньому боргу України = 5000 млрд грн, прибутки від іноземних інвестицій України в інші країни = 1000 млрд грн, 80 % валового національного доходу країни спрямовується на споживчі витрати.

Завдання 3. Визначити обсяг приватного заощадження домашнього господарства, якщо його зарплата = 5000 грн, змішаний дохід = 2/3 зарплати, пільги = 10 % змішаного доходу, отримана орендна плата = 15 % зарплати, допомога по догляду за дитиною до 3-х років = 1150 грн, особисті податки складають 21,5 % від усього особистого доходу, при цьому домашнє господарство споживає за місяць на суму 7900 грн.

Відповіді

1	2	3
0,905	6212,8	394,86

Тести для самоперевірки знань

- Споживання домогосподарств — це їхні витрати на:
  - купівлю ресурсів;
  - виробничі послуги;
  - амортизацію;
  - споживчі товари та послуги.
- На величину особистого доходу домогосподарств впливають:
  - гранична схильність до споживання;
  - заробітна плата;
  - трансферти;
  - проміжне споживання.
- Особистий наявний дохід розподіляється на:
  - споживання та нерозподілений прибуток;
  - споживання та заощадження;
  - споживання та амортизацію;
  - споживання та трансферти.
- Середня схильність до споживання — це:
  - відношення споживання до заощадження;
  - відношення споживання до наявного доходу;
  - відношення приросту споживання до наявного доходу.
- Гранична схильність до споживання — це:
  - відношення приросту споживання до приросту особистого доходу;
  - відношення приросту споживання до особистого доходу;
  - відношення споживання до особистого доходу;
  - відношення приросту споживання до приросту наявного доходу.
- Гранична схильність до заощадження більша нуля, якщо:

- а) $c = 1,1$;
- б) $\Delta C > \Delta Y$;
- в) $\Delta C < \Delta Y$;
- г) $\Delta C = \Delta Y$.

7. Гранична схильність до споживання залежить від таких чинників:

- а) ставки процента;
- б) рівня цін;
- в) рівня заробітної плати;
- г) рівня заощаджень.

8. Згідно з основним психологічним законом Кейнса гранична схильність до споживання зі зростанням особистого доходу:

- а) збільшується;
- б) зменшується;
- в) не змінюється.

9. Згідно з гіпотезою життєвого циклу рішення щодо рівня споживання залежать від:

- а) поточного доходу;
- б) тимчасового доходу;
- в) постійного доходу;
- г) накопиченого багатства.

10. Згідно з гіпотезою постійного доходу середня схильність до споживання залежить від співвідношення між:

- а) постійним і поточним доходом;
- б) поточним доходом і накопиченим майном;
- в) поточним і тимчасовим доходом;
- г) постійним і тимчасовим доходом.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
г)	б), в)	б)	в)	г)	в)	а), в)	б)	а), г)	а)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Лук'яненко І.Г. Емпірична оцінка функції приватного споживання для України / І.Г. Лук'яненко, Г.Є. Могиляс. [Електронний ресурс] // Наукові записки. – Т. 21: Економічні науки – К.: 2003. – Режим доступу: <http://www.library.ukma>
2. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
3. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
4. Черевиков Є.Л. Сучасна практика моделювання функції приватного споживання / Є.Л. Черевиков // Економіка і прогнозування. – 2009. – №2. – с.110–118.

ТЕМА 8. Приватні інвестиції

1. Інвестиції: сутність і роль в економіці.
2. Інвестиційні функції: кейнсіанська та неокласична, їх обґрунтування.
3. Проста інвестиційна функція: математична та графічна інтерпретація.
4. Структура заощаджень. Трансформація заощаджень в інвестиції на фінансових ринках.

Роль фінансових посередників.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- сутність інвестицій, їх роль в економіці,
- чинники сукупного попиту на інвестиції,
- процентну ставку і прибутковість інвестиційних проектів,
- інвестиційні функції,
- просту інвестиційну функція,
- чинники автономних інвестицій: технічний прогрес, рівень забезпеченості основним капіталом, податки на підприємців, ділові очікування,
- структуру заощаджень,
- трансформацію заощаджень в інвестиції за допомогою фінансових ринків і фінансових посередників.

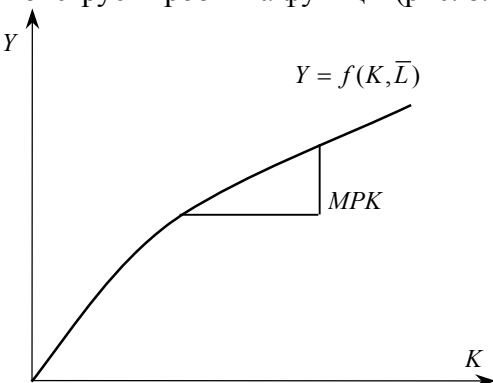
Основні категорії та їх позначення

Обсяг національного виробництва або ВВП	Y
ВВП потенційний	Y_p
Очікуваний обсяг виробництва	Y^e
Інвестиційний попит	I^D або I
Валові приватні інвестиції	I
Чисті інвестиції	I_{net}
Автономні інвестиції, що не залежать від процентної ставки	$\bar{I}$
Амортизація (вартість зношеного капіталу)	A
Приватне споживання домогосподарств	C
Приватне заощадження	S
Нааявний особистий дохід населення	DI
Середня вартість капіталу або вартість капітального майна (інвестиційного проекту)	K
Бажаний обсяг основного капіталу у майбутньому періоді	K^d
Норма амортизації	d
Гранична продуктивність капіталу	MPK
Гранична виручка від використання капіталу	MRK
Граничні витрати на капітал	MCK
Гранична ефективність капіталу	R^*
Очікуваний прибуток (чистий)	PR
Реальна процентна ставка	r
Номінальна процентна ставка	i
Чутливість інвестицій до зміни рівня реальної процентної ставки	b

Алгоритм-конспект

8.1. Інвестиції: сутність і роль в економіці

Сутність	Роль в економіці
<p>— Інвестиції (I) — витрати, здійснювані економічними суб'єктами з метою нагромадження капіталу, що охоплює створення нового капіталу та відшкодування зношеного капіталу.</p> <p>— Необхідна передумова нагромадження капіталу — виробництво інвестиційних товарів, тобто засобів виробництва (машин, устаткування, обладнання, приладів, інструментів тощо).</p>	<p>1. Коли зростають інвестиції, то в короткостроковому періоді збільшується попит на інвестиційні товари.</p> <p>Це означає, що обсяг інвестицій у наступному періоді (I_t) збільшується порівняно з попереднім періодом (I_{t-1}), а отже з'являється <i>приріст інвестицій</i>:</p> $\Delta I_t = I_t - I_{t-1}.$ <p>Приріст інвестицій — це приріст попиту на інвестиційні товари, який є компонентом сукупного попиту, тому збільшення інвестиційного попиту, за інших незмінних умов, викликає зростання сукупного попиту та обсягів виробництва, тобто ВВП.</p> <p>Висновок: першим результатом зростання інвестицій є збільшення сукупного попиту і ВВП у короткостроковому періоді.</p>
<p>— Інвестиції — це <i>потік</i>, а <i>капітал</i> — <i>запас</i>, тому капіталоутворення являє собою процес перетворення інвестицій в капітал.</p> <p>— Обсяг капіталу формується під впливом двох процесів: інвестування, яке збільшує обсяг капіталу, і зношення (амортизації), яке зменшує обсяг капіталу.</p> <p>— Гранична продуктивність капіталу відображає приріст продукту, що припадає на додаткову одиницю капіталу за незмінної кількості інших факторів виробництва (наприклад, праці):</p> $MPK = f(K+1, L) - f(K, L),$ <p>де MPK — гранична продуктивність капіталу, $f(K+1, L)$ — обсяг продукту, виробленого за $(K+1)$ одиниць капіталу та L одиниць праці; $f(K, L)$ — обсяг продукту, виробленого за K одиниць капіталу та L одиниць праці. Отже, гранична продуктивність капіталу є різницею між обсягом продукту, виготовленого за $(K+1)$ одиниць капіталу, та обсягом продукту, виготовленого за K одиниць капіталу.</p>	<p>2. Відмінність чистих і валових інвестицій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - чисті інвестиції — витрати, які спрямовуються лише на створення нового, тобто додаткового капіталу (будівництво заводу або цеху, житла, шляхів, придбання додаткових машин, устаткування тощо); - валові інвестиції — охоплюють як створення нового капіталу, так і заміну зношеного капіталу новими капітальними засобами: $I_t = Inet_t + d \cdot K_t,$ <p>де I_t, — валові інвестиції за період t; $Inet_t$ — чисті інвестиції за період t; d — норма амортизації, яка відображає ту частку, на яку щорічно зношується капітал; K_t — середня вартість капіталу за період t; $d \cdot K_t$ — вартість амортизованого капіталу, тобто зношеного в процесі виробництва за період t;</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення нового капіталу або приріст капіталу залежить не від валових, а від чистих інвестицій: $\Delta K_t = Inet_t = I_t - d \cdot K_t;$ <ul style="list-style-type: none"> - якщо до обсягів капіталу на кінець попереднього періоду (або на початок наступного періоду) додати приріст капіталу (чисті інвестиції) в наступному періоді, то можна визначити обсяг капіталу на кінець наступного періоду: $K_t = K_{t-1} + (I_t - d \cdot K_t).$

	<p>Висновки:</p> <p>1) приріст капіталу збільшує виробничі потужності економіки, тобто довгострокову сукупну пропозицію, яка дорівнює потенційному ВВП;</p> <p>2) вплив приросту капіталу на збільшення потенційного ВВП відбувається не пропорційно, а <i>згідно з граничною продуктивністю капіталу</i>.</p>
<p>Залежність продукту (Y) від капіталу демонструє виробнича функція (рис. 8.1).</p> <p>Рис. 8.1. Виробнича функція</p> <p>Рис. 8.1:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Виробнича функція показує, як обсяг продукту залежить від обсягу капіталу (K) за незмінної кількості праці (L). 2. При збільшенні обсягів капіталу його гранична продуктивність (MRK) зменшується, тобто зменшується продукт, що припадає на кожну додаткову одиницю капіталу. <p>Висновок: В економіці діє закон спадної віддачі капіталу.</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Зв'язок між зростанням ВВП і приростом капіталу</p> <p>Показником, який відображає вартість граничного продукту капіталу, є <i>гранична виручка від використання капіталу</i> (MRK) — приріст виручки від реалізації продукції, що припадає на одну грошову одиницю приросту капіталу.</p> <p>Вплив приросту капіталу на збільшення потенційного ВВП:</p> $\Delta Y_p = \Delta K \cdot MRK$ <p>З теми 4 відомо, що фактичний ВВП визначається потенційним ВВП <i>лише як тенденція</i>, тобто в довгостроковому періоді.</p> <p>Висновок: результатом зростання інвестицій у довгостроковому періоді є <i>збільшення обсягів капіталу і потенційного ВВП</i>.</p>

Вплив інвестицій на збільшення ВВП у короткостроковому і довгостроковому періодах

У короткостроковому періоді	У довгостроковому періоді
<p>— на зростання сукупного попиту, обсягів виробництва поточного періоду <i>впливає приріст валових інвестицій</i></p>	<p>- зростання обсягів капіталу залежить від співвідношення між валовими інвестиціями та вартістю зношеного капіталу (амортизацією), що й визначає здатність економіки нарощувати або зменшувати виробничі потужності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) здатність економіки до нарощування виробничих потужностей може виникати лише за умов: <ul style="list-style-type: none"> - коли валові інвестиції перевищують амортизацію ($I > d \cdot K$), а чисті інвестиції є додатної величиною ($Inet > 0$). Якщо валові інвестиції збільшуються, тобто $\Delta I > 0$, то, за інших незмінних умов, <i>зростатиме і сукупний попит</i>, отже і ВВП; 2) ситуація дезінвестування виникає за умов: <ul style="list-style-type: none"> - коли валові інвестиції менші, ніж амортизація ($I < d \cdot K$), а чисті інвестиції є від'ємною величиною ($Inet < 0$);

	<p>— оскільки амортизація перевищує валові інвестиції, то це призводить до скорочення виробничих потужностей;</p> <p>— виникнення дефіциту валових інвестицій означає, що $\Delta I < 0$, тому, за інших незмінних умов, це викликає скорочення сукупного попиту та ВВП.</p>
--	--

Варто знати!
Рівень інвестування прямо впливає на рівень валового національного доходу країни. Країни з високим рівнем інвестування, такі як США, Японія, Сінгапур, Китай, як правило мають високий середньодушовий дохід.
Інвестиції — джерело економічного зростання країни.
У 2013 році За даними Світового банку (World Development Indicators: Foreign Direct Investment 2014), найбільшими країнами-донорами прямих іноземних інвестицій стали: Китай — 348 млрд дол. США — 295 млрд дол., Гонконг — 77 млрд дол., Росія — 71 млрд дол., Канада — 68 млрд дол., Сінгапур — 64 млрд дол. Україна у цьому рейтингу посіла 42 місце із 196 країн світу з рівнем прямих іноземних інвестицій 4,5 млрд дол.

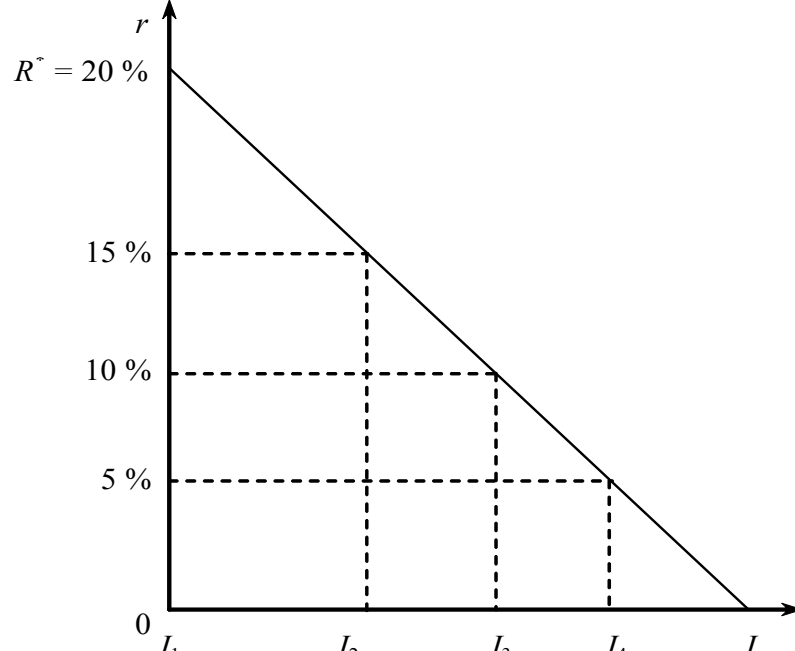
8.2. Інвестиційні функції: кейнсіанська та неокласична, їх обґрунтування

Інвестиційна функція

Сутність	Вплив чинників	Види функцій
<p>- інвестиційна функція показує, від яких чинників залежить обсяг інвестицій;</p> <p>- в інвестиційній функції <i>інвестиції</i> є залежною змінною, а <i>чинники</i>, які впливають на інвестиції, — незалежними змінними.</p>	<p>1. <i>Структура інвестицій</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>інвестицій в основний капітал</i>; - <i>інвестицій в житлове будівництво</i>; - <i>інвестицій в запаси</i>. <p>2. Зміни кожного з цих елементів інвестицій залежать від різних чинників, тому для кожного з них можна визначити окрему функцію (детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. С. 188–197).</p>	<p>Визначальна роль у структурі інвестицій належить <i>інвестиціям в основний капітал</i>. У макроекономічній теорії існують два альтернативні підходи до їх визначення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) кейнсіанський; 2) неокласичний.

Кейнсіанська функція інвестицій в основний капітал

Передумови	<ol style="list-style-type: none"> 1) мотиваційним чинником попиту на інвестиції є <i>чистий прибуток</i> (виручка, яка залишається після відшкодування поточних витрат та амортизаційних відрахувань); 2) існує <i>необхідність дисконтування майбутніх прибутків</i>, оскільки інвестиції дають віддачу упродовж певного часу. Слід враховувати прибуток, який очікується отримати протягом усього терміну використання основного капіталу; 3) <i>очікуваний прибуток</i> від інвестування порівнюється з відновною вартістю капітального майна, яка визначається витратами, пов'язаними з його заміщенням.
Інструментарій теоретичного пояснення — <i>гранична ефективність капіталу</i>	<p>1) <i>Гранична ефективність капіталу</i> (R^*) — така ставка процента, яка урівноважує дисконтовану вартість очікуваних прибутків з вартістю капітального майна:</p> $K = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{PR_t}{(1 + R^*)^t},$ <p>де: K — вартість капітального майна (інвестиційного проекту); PR — очікуваний прибуток (чистий);</p>

<p>— гранична ефективність <i>індивідуального</i> капіталу</p> <p>— гранична ефективність <i>сукупного</i> капіталу</p>	<p>R^* — гранична ефективність капіталу; t — роки, протягом яких має використовуватися капітальне майно.</p> <p>2) <i>Гранична ефективність індивідуального капіталу</i> залежить від норми прибутковості капітального майна, тобто від співвідношення PR / K.</p> <p>- Чим вища норма прибутковості капітального майна, тим вищою є та ставка процента, яка здатна урівноважувати вартість капітального майна з дисконтованою вартістю очікуваних прибутків.</p> <p>- Кожний вид капітального майна має неоднакову норму прибутковості і тому неоднакову граничну ефективність капіталу, тому розрізняють граничну ефективність індивідуального капіталу і граничну ефективність сукупного капіталу.</p> <p>3) <i>Гранична ефективність сукупного капіталу</i>:</p> <p>- визначається за найвищою граничною ефективністю індивідуальних капіталів;</p> <p>- такий рівень доходу від капіталу, який є максимальним серед усіх можливих варіантів інвестування (реальних та фінансових);</p> <p>- є верхньою межею процентної ставки, яка є ціною інвестицій.</p>
<p>Основне правило інвестування</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Якщо процентна ставка, за якою купуються інвестиційні кошти, нижча за ставку процента, що відіграє роль граничної ефективності капіталу, тобто $i < R^*$, то вкладення коштів у інвестиційний проект буде економічно доцільним:</p> <p>1) дійсна дисконтована вартість очікуваних прибутків перевищить вартість капітального майна;</p> <p>2) інвестор, крім окупності своїх коштів, отримає прибуток.</p>
<p>Графічна ілюстрація залежності інвестиційного попиту від реальної ставки процента (r) і граничної ефективності капіталу (R^*)</p>	 <p>Рис. 8.2. Кейнсіанська функція інвестиційного попиту</p> <p>Рис. 8.2: 1. На горизонтальній осі ілюстровано чотири інвестиційні проекти (I_1, I_2, I_3, I_4), гранична ефективність капіталу яких становить відповідно 20 %, 18 %, 12 %, 8 %.</p>

	<p>2. На вертикальній осі — реальна процентна ставка (r) в інтервалі від 0 % до 20 %.</p> <p>3. Гранична ефективність сукупного капіталу $R^* = 20\%$, що відповідає граничній ефективності індивідуального капіталу інвестиційного проекту №1, яка є найвищою серед всіх варіантів інвестування.</p> <p>4. Якщо процентна ставка становить 20 %, то інвестиційний попит $I^D = 0$, оскільки не існує інвестиційних проектів, гранична ефективність капіталу яких перевищує 20 %.</p> <p>5. При зниженні процентної ставки до 15 % економічно доцільними будуть інвестиції в проекти №1 і №2, гранична ефективність капіталу яких (20 %, 18 %) перевищує 15 %. Інвестиційний попит $I^D = I_1 + I_2$.</p> <p>6. Зниження процентної ставки до 10 % збільшує інвестиційний попит: $I^D = I_1 + I_2 + I_3$, а зниження процентної ставки до 5 % збільшує інвестиційний попит: $I^D = I_1 + I_2 + I_3 + I_4$.</p> <p>Висновки</p> <p>1) коли процентна ставка знижується, інвестиційний попит зростає, тобто інвестиції перебувають в оберненій залежності від процентної ставки, рівень якої не може перевищувати граничної ефективності капіталу;</p> <p>2) кейнсіанська функція інвестицій:</p> $I = f(i < R^*).$
--	--

Неокласична функція інвестицій в основний капітал

Передумови	<p>1) попит на інвестиції залежить від розриву між бажаним і наявним обсягами основного капіталу;</p> <p>2) розрив між наявним і бажаним обсягами основного капіталу не може усуватися відразу, в межах поточного періоду, тому попит на інвестиції в кожному поточному періоді залежить від швидкості усунення зазначеного розриву.</p>
<p>Інструментарій теоретичного пояснення</p> <p>— граничні витрати на капітал (МСК)</p> <p>— очікуваний обсяг виробництва (Y^e)</p>	<p>Бажаний обсяг основного капіталу залежить від:</p> <ul style="list-style-type: none"> - граничних витрат на капітал; - обсягів виробництва, очікуваних у майбутньому періоді. <p>1) Граничні витрати на капітал (МСК) — витрати підприємств, пов'язаних з використанням у виробництві продукції додаткової одиниці основного капіталу:</p> $МСК = r + d + t_{net},$ <p>де: r — реальна процентна ставка;</p> <p>d — норма амортизаційних відрахувань;</p> <p>t_{net} — чиста гранична ставка податку на прибуток (як різниця між ставкою податку на прибуток і ставкою податкового кредиту).</p> <p>2) Очікуваний обсяг виробництва (Y^e) — середньорічний обсяг виробництва, який відповідає уявленням підприємців про майбутній попит на їхню продукцію.</p> <p>3) Залежність бажаного обсягу основного капіталу від граничних витрат на капітал та очікуваних обсягів виробництва:</p> $K^f = f(МСК, Y_+^e)$ <p>де: K^f — бажаний обсяг основного капіталу, який підприємці потребували б у майбутньому періоді.</p>

<p>Математична модель неокласичної функції інвестицій</p>	<p>Попит на інвестиції в поточному періоді складається з двох компонентів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) відновлювальних інвестицій, тобто амортизаційних витрат (A), величина яких залежить від їх норми d; 2) чистих інвестицій (NI), які визначають приріст основного капіталу і залежать від: <ul style="list-style-type: none"> - розриву між наявним і бажаним обсягом основного капіталу ($K^f - K_{t-1}$); - швидкості усунення цього розриву, тобто нарощення основного капіталу, яка визначається часткою, на яку в кожному поточному періоді підприємства зменшують розрив між наявним і бажаним обсягами капіталу (k). <p>Тому неокласична функція інвестицій має вигляд:</p> $I_t = d \cdot K_t + k \cdot (K^f - K_{t-1}),$ <p>де: I_t — попит на інвестиції в поточному періоді; d — норма амортизації; K_t — основний капітал на початок поточного періоду; K_{t-1} — основний капітал на початок попереднього періоду; k — частка, на яку усувається розрив між наявним і бажаним обсягом капіталу в поточному періоді, K^f — бажаний обсяг основного капіталу, який підприємці хотіли б мати у майбутньому періоді.</p> <p>Висновок: рівняння неокласичної функції інвестицій складається з двох компонентів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) $d \cdot K_t$ — відновлювальні інвестиції; 2) $k \cdot (K^f - K_{t-1})$ — чисті інвестиції, які визначають приріст основного капіталу.
---	---

8.3. Проста інвестиційна функція: математична та графічна інтерпретація

<p>Чинники інвестиційного попиту</p>	<p>Чинники попиту на інвестиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - реальна процентна ставка, - технічний прогрес, - рівень забезпеченості основним капіталом, - податок на прибуток підприємств, - ділові очікування інвесторів та ін. <p>(детальніше див.: <i>Савченко А. Г.</i> Макроекономіка: Підручник. К., 2005. С. 198–202).</p> <p>Висновок:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) обсяг попиту на інвестиції залежить від чинників, які впливають на прибутковість інвестованого капіталу; 2) основний чинник — <i>реальна процентна ставка</i>. <p>Для того, щоб інвестиційний проект був прибутковим, дохід від його реалізації має перевищувати витрати на його впровадження з урахуванням кредитів і процентів на них. Підвищення ставки процента призводить до того, що зменшується кількість прибуткових інвестиційних проектів і, відповідно скорочується попит на інвестиції.</p>
--------------------------------------	---

<p>Інструментарій: реальна процентна ставка (r)</p>	<p>Реальна процентна ставка (r): — є спільним чинником для всіх компонентів інвестиційних витрат (інвестицій в основний капітал, у житлове будівництво, у запаси). Попит на кожний з них знаходиться в оберненій залежності від реальної процентної ставки, оскільки у разі її зростання збільшуються витрати, пов'язані з інвестуванням, і зменшується прибутковість інвестованого капіталу; — є тим чинником інвестиційного попиту, на який держава може впливати, використовуючи заходи монетарної політики.</p>
<p>Математична модель простої інвестиційної функції</p>	$I = \bar{I} - b \cdot r,$ <p>де I — попит на інвестиції, $\bar{I}$ — автономні інвестиції, що не залежать від процентної ставки, а перебувають під впливом інших чинників, таких як: технічний прогрес, рівень забезпеченості основним капіталом, податки на прибуток підприємств, ділові очікування; b — чутливість інвестицій до зміни рівня реальної процентної ставки, що показує на скільки грошових одиниць обернено змінюються інвестиції при зміні процентної ставки на один відсотковий пункт, тобто</p> $b = \Delta I / \Delta r,$ <p>де r — реальна процентна ставка.</p>
<p>Графічна модель простої інвестиційної функції</p>	<p style="text-align: center;">Рис. 8.3. Проста інвестиційна функція</p>
	<p>Рис. 8.3: 1. Графік узагальнює обернену залежність інвестицій від реальної процентної ставки: при зниженні процентної ставки від r_1 до r_2 попит на інвестиції збільшується від I_1 до I_2 2. Крива інвестиційного попиту має від'ємний нахил Висновок: попит на інвестиції є спадною функцією від процентної ставки.</p>

Визначення обсягу попиту на інвестиції

<p>Прибутковість і доцільність інвестиційних проектів</p>	<p>Загальний обсягу попиту на інвестиції в країні складається з вартості тих інвестиційних проектів, які є доцільним для реалізації. <i>Доцільність</i> пропонуваніх інвестиційних проектів визначається їх <i>прибутковістю</i>. Чистий прибуток від інвестиційного проекту PR_{net} (<i>net profit</i>) обчислюється як різниця між його очікуваними доходами PR (<i>profits</i>) і очікуваними інвестиційними витратами I (<i>investment costs</i>):</p> $PR_{net} = PR - I.$
<p>Методи визначення прибутковості інвестиційних проектів</p>	<p>Для визначення прибутковості інвестиційних проектів застосовують різні методи: традиційний (бухгалтерський) або методи, пов'язані з дисконтуванням грошових потоків.</p>
<p>Традиційний метод</p>	<p>Традиційний метод полягає у визначенні норми прибутку m_{pr} (<i>profit margin</i>) як відношення середньорічного чистого прибутку PR_{net} (<i>net profit</i>) до середньорічної вартості інвестованого капіталу I (<i>investment</i>):</p> $\text{Норма прибутку} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Інвестований капітал}},$ <p>або:</p> $m_{pr} = \frac{PR_{net}}{I}.$ <p>Якщо норма прибутку за інвестиційним проектом є вищою, ніж процентна ставка, яка показує альтернативний дохід від вкладання коштів, такий проект є доцільним для інвестування. Чим нижчою є процентна ставка, тим більша кількість інвестиційних проектів стає об'єктом попиту. Вадою традиційного методу є те, що він не враховує фактор часу.</p>
<p>Метод дисконтування потоків</p>	<p>Метод дисконтування потоків доходів та інвестиційних витрат дає можливість визначити <i>дисконтовану (теперішню) вартість майбутніх прибутків</i>. Для цього використовується показник <i>ставки дисконту</i>, яку визначають як максимально можливий рівень доходу, котрий можна отримати за альтернативними варіантами вкладання коштів. Чистий дисконтований (приведений до теперішньої вартості) прибуток від інвестиційного проекту NPV (<i>net present value of profits</i>), який прогнозується на майбутнє, визначається як різниця між дисконтованою вартістю очікуваних доходів від реалізації проекту Inc^e (<i>expected incomes</i>) і дисконтованою вартістю очікуваних інвестиційних витрат IC (<i>investment costs</i>):</p> $NPV = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{Inc_t - IC_t}{(1+r)^t},$ <p>або:</p> $NPV = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{PR_t}{(1+r)^t}$ <p>де: NPV – дисконтова на вартість сукупного очікуваного чистого прибутку від інвестиційного проекту; Inc_t – очікуваний дохід від інвестиційного проекту в році t; IC_t – очікувані інвестиційні витрати за проектом в році t; PR_t – очікуваний прибуток від інвестиційного проекту в році t; r – реальна процентна ставка, яка використовується як ставка дисконту; n – загальна кількість років реалізації проекту.</p>

	<p>Якщо чиста дисконтована вартість додатна ($NPV > 0$), то інвестиційний проект є потенційно прибутковим; якщо вона від'ємна ($NPV < 0$), то інвестиційний проект є збитковим і від нього слід відмовитися.</p> <p>Чим нижчою є процентна ставка, тим більшими є чиста дисконтована вартість інвестиційного проекту та схильність підприємців до інвестування.</p>
<p>Загальні висновки</p> <p>1) Між процентною ставкою і попитом на інвестиції існує обернена залежність.</p> <p>2) За традиційним методом процентна ставка слугує нижньою межею норми прибутковості проектів, в які підприємцям вигідно вкладати інвестиції.</p> <p>3) Згідно з методом чистої дисконтованої вартості процентна ставка безпосередньо впливає на прибутковість інвестиційного проекту.</p>	

**8.4. Структура заощаджень.
Трансформація заощаджень в інвестиції на фінансових ринках.
Роль фінансових посередників
Приватні заощадження**

Структура	Зв'язок із інвестиціями
<p>Приватні заощадження складаються з двох сегментів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - заощадження домашніх господарств; - заощадження підприємств. 	<ul style="list-style-type: none"> - заощадження є джерелом і фінансовим обмеженням інвестицій; - між заощадженнями та інвестиціями спостерігається щільний зв'язок, прояви якого різні в короткостроковому та довгостроковому періоді.
<p>Заощадження домашніх господарств</p> <p>– та частина їх особистого наявного доходу, яка залишається після здійснення витрат на споживання:</p> $\begin{matrix} \text{заощадження} & \text{особистий} & \text{споживання} \\ \text{домашніх} & \text{наявний} & \text{домашніх} \\ \text{господарств} & \text{дохід} & \text{господарств} \end{matrix}$ <p style="text-align: center;">або</p> $S = DI - C.$ <p>Найрозповсюдженіші форми заощаджень домогосподарств:</p> <ul style="list-style-type: none"> - депозитні внески в комерційних банках; - придбання акцій та облігацій. 	<p><i>У короткостроковому періоді:</i> інвестиції можуть не дорівнювати заощадженням.</p> <p><i>У довгостроковому періоді:</i> динаміка інвестицій об'єктивно підпорядковується своєму джерелу, тобто динаміці заощаджень. Тому у довгостроковому періоді інвестиції урівноважуються із заощадженнями.</p>
<p>Заощадження підприємств</p> <ul style="list-style-type: none"> - чисті; - валові <p>В їх основі лежить відмінність між прибутком, чистим прибутком і валовим прибутком підприємств:</p> <ul style="list-style-type: none"> - прибуток відображає перевищення виручки від реалізації продукції над витратами, пов'язаними з її виробництвом; - чистий прибуток = прибуток – податок на прибуток; - чистий прибуток є наявним доходом підприємств; - певна його частина у формі дивідендів спрямовується на приватне споживання; <p>валовий прибуток = прибуток + амортизація (споживання основного капіталу).</p>	<p>Механізм урівноваження заощаджень з інвестиціями розглядається за двома підходами:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) за кейнсіанською теорією; 2) за класичною теорією <p>(детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. С. 202–207).</p>

Висновки: (у приватній закритій економіці)	
1) Чисті заощадження підприємств	$= \left[\begin{array}{c} \text{Чистий} \\ \text{прибуток} \end{array} \right] - [\text{Дивіденди}]$
2) Валові заощадження підприємств	$= \left[\begin{array}{c} \text{Валовий} \\ \text{прибуток} \end{array} \right] - \left[\begin{array}{c} \text{Податки на} \\ \text{прибуток} \end{array} \right] - [\text{Дивіденди}]$
Валові заощадження підприємств	$= \left[\begin{array}{c} \text{Чисті заощадження} \\ \text{підприємств} \end{array} \right] + [\text{Амортизація}]$
Варто розглянути! (для поглибленого вивчення) За даними ОЕСР, США і Великобританія є країнами, де частка кінцевого споживання населення у ВВП є однією із найвищих у світі, а значить, заощадження є одними з найнижчих. Див.: Інформаційна сторінка . На рис. 8.6 зображено норму заощаджень деяких країн. Як бачимо, вона коливається від 10 % до 50 %. Україна в даному рейтингу знаходиться на низьких позиціях (Організація економічного співробітництва та розвитку: сайт. URL: http://www.oecd.org/statistics/).	

Трансформація заощаджень в інвестиції на фінансових ринках

1. В економіці перманентно виникає дисбаланс: з одного боку, заощадження домогосподарств перевищують їхні потреби в інвестиційних ресурсах; з іншого, — заощадження підприємств є недостатніми для фінансового забезпечення інвестицій.
2. Цей дисбаланс зумовлює як можливість, так і доцільність переміщення тимчасово вільних коштів домогосподарств у тимчасове розпорядження підприємств. Таке переміщення здійснюється на фінансових ринках .
3. Важливу роль у трансформації заощаджень в інвестиції відіграють фінансові посередники , що діють на фінансових ринках. Їх економічне призначення полягає у забезпеченні підприємств та інших суб'єктів фінансових ринків інвестиційними коштами з метою створення максимально сприятливих умов для їх успішного функціонування.

Пряме та непряме фінансування інвестицій

Пряме фінансування інвестицій	Непряме фінансування інвестицій
- залучення підприємствами інвестиційних коштів шляхом емісії цінних паперів, що відбувається на ринку цінних паперів . Емісія цінних паперів — сукупність дій підприємства-емітента, що проводяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників.	- мобілізація підприємствами інвестиційних коштів через фінансових посередників
Головними інструментами прямого фінансування інвестицій є облігації та акції: 1) облігація — це борговий інструмент, який зобов'язує підприємство-позичальника оплачувати власникові цього боргового інструмента фіксовану суму грошей через регулярні проміжки часу (сплата процентів) до дати її погашення, коли відбувається остання сплата процента. Особливість облігацій : її власник має право на одержання свого фіксованого доходу від володіння нею незалежно від того, чи має підприємство-позичальник прибутки чи ні;	Фінансові посередники - банки, - небанківські фінансові структури, а саме: - страхові компанії, - пенсійні фонди, - інвестиційні посередники та ін. Роль фінансових посередників

<p>2) звичайна акція (основний вид акцій) — вимога акціонера на частку акціонерного капіталу підприємства і на відповідну частку в його прибутках у формі дивідендів.</p> <p>Особливість акції: у разі збільшення прибутковості підприємства, доходи акціонерів (дивіденди) збільшуються.</p> <p>Основна вада звичайної акції порівняно з облигаціями: акціонери є останнім позивачем, тобто мають право на отримання дивідендів лише після власників облигацій та привілейованих акцій, емітованих даним підприємством.</p> <p>Вплив ціни (курсу) акцій на величину інвестиційних коштів, які може залучити підприємство від емісії акцій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - коли попит на ринку акцій високий, підприємство, продаючи порівняно небагато акцій, може мобілізувати на фінансовому ринку багато коштів; - і навпаки, якщо ціни на акції підприємства низькі, воно змушено продати більше акцій для залучення такої ж суми. 	<p>акумулювати в себе заощадження домогосподарств і за рахунок їх надавати кошти підприємствам, які мають дефіцит фінансово-інвестиційних ресурсів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) банки акумулюють вільні кошти домогосподарств прийняттям їх на депозит; 2) страхові компанії і пенсійні фонди — через отримання коштів на договірній основі; 3) інвестиційні посередники — переважно шляхом продажу цінних паперів.
---	--

Інформаційна сторінка

Рис. 8.5. Відношення інвестицій в основний капітал до ВВП в Україні

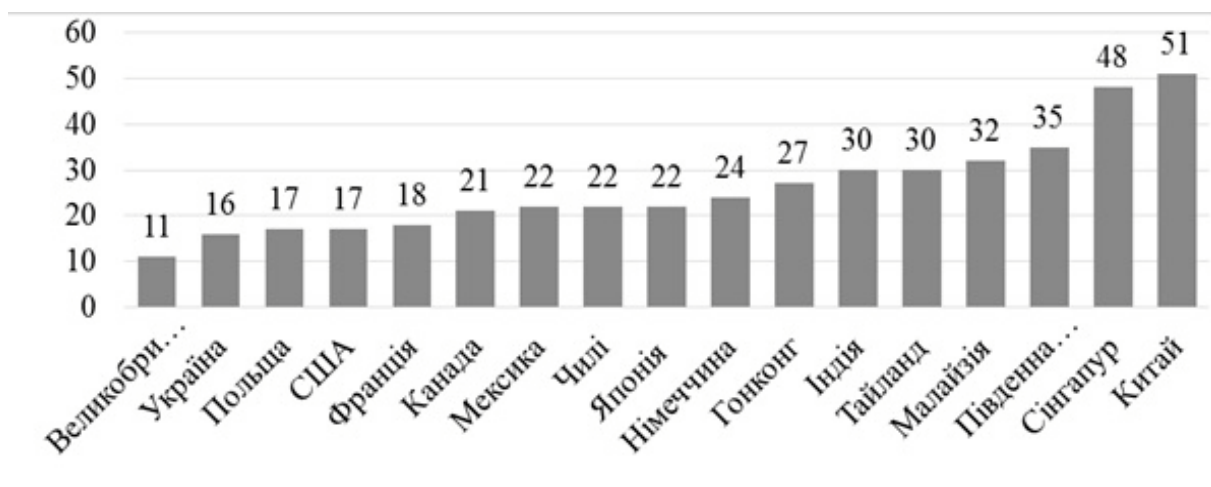

Рис. 8.6. Норма заощаджень у деяких країнах світу, % від ВВП, 2012 рік

Джерело: Статистична база даних ОЕСР. [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/statistics/>

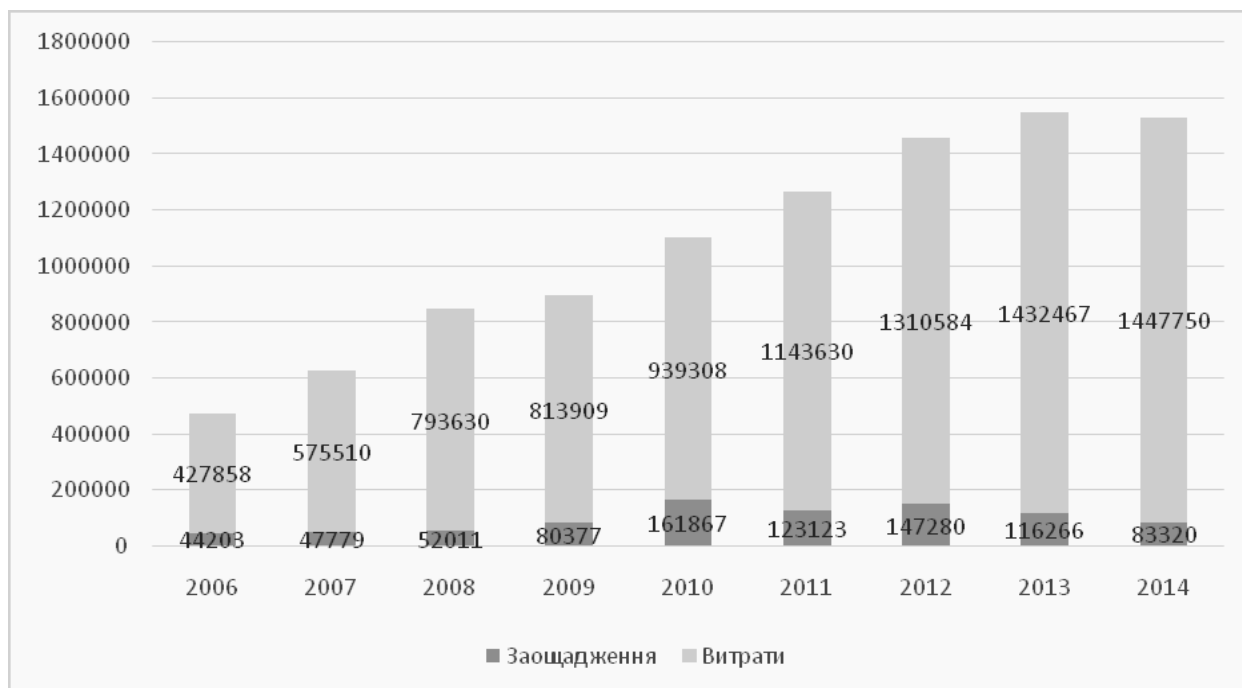

Рис. 8.7. Витрати та заощадження населення України

Джерело: Статистична база даних ОЕСР. [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/statistics/>

Ключові положення

1. Інвестиції — це витрати, здійснювані з метою створення нового капіталу та відшкодування зношеного капіталу. У короткостроковому періоді інвестиції впливають на сукупний попит і ВВП; у довгостроковому — на обсяг капіталу і потенційний ВВП. Зростання сукупного попиту і ВВП залежить від приросту валових інвестицій, а нагромадження обсягів капіталу — від обсягу чистих інвестицій, тобто від співвідношення між валовими інвестиціями та амортизацією.

2. В основі кейнсіанської функції інвестицій в основний капітал лежить гранична ефективність капіталу, що визначається такою ставкою дисконту, яка врівноважує дисконтовану вартість очікуваних прибутків від інвестування з відновною вартістю капітального майна. Граничній ефективності капіталу протистоїть поточна ставка процента, яка визначається на ринку позичкового капіталу. Попит виникає лише на такі інвестиційні проекти, для яких поточна ставка процента нижча від граничної ефективності капіталу. Чим нижче ставка процента відносно граничної ефективності капіталу, тим більша кількість інвестиційних проектів буде ефективною і тим більшим є попит на інвестиції. Тому у Кейнса інвестиції є спадною функцією від ставки процента, верхньою межею якої є гранична ефективність капіталу.

3. В основі неокласичної функції інвестицій в основний капітал лежить розрив між бажаним і наявним обсягами капіталу. Бажаний обсяг капіталу знаходиться в оберненій залежності від граничних витрат на капітал і в прямій залежності від очікуваних обсягів виробництва. При цьому граничні витрати на капітал є сумою реальної ставки процента, норми амортизації і чистих граничних податків. Очікуваний обсяг виробництва — це середньорічний обсяг, який відповідає уявленням підприємців про майбутній попит на їхню продукцію. Прихильники неокласичної теорії спираються на модель гнучкого акселератора, згідно з якою попит на чисті інвестиції в поточному періоді залежить від капітального розриву та частки, на яку зменшується цей розрив у кожному поточному періоді.

4. У макроекономічному моделюванні використовується проста інвестиційна функція, в якій базовою змінною попиту на інвестиції є лише процентна ставка. Це пояснюється двома обставинами: по-перше, процентна ставка є спільним чинником усіх компонентів інвестиційного попиту; по-друге, процента ставка є тим чинником, на який може впливати кон'юнктура на ринку позичкового капіталу і монетарна політика. Вплив інших чинників на інвестиційний попит ураховується в автономній складовій простій інвестиційної функції.

5. Крім чинників, які визначають прибутковість інвестиційних проектів, інвестиційний попит залежить також від фінансово-інвестиційних ресурсів, які обмежують інвестиційний попит. Джерелом цих ресурсів є заощадження. В умовах приватної економіки заощадження є тією частиною валового національного доходу, яка не витрачається на приватне споживання. Оскільки заощадження є єдине джерело фінансування інвестицій, то між заощадженнями та інвестиціями має спостерігатися рівновага. В макроекономічній науці не існує єдиної думки щодо того, як досягається така рівновага. Головними конкурентами з цього питання є класична та кейнсіанська теорії.

6. Заощадження здійснюють домогосподарства і підприємства. Оскільки заощадження домогосподарств перевищують їхні потреби для інвестування, а заощадження підприємств є недостатніми для інвестування, то це викликає необхідність переміщення вільних коштів домогосподарств у тимчасове використання підприємствами. Таке переміщення здійснюється на фінансових ринках, зокрема, через фінансових посередників. Головними інструментами фінансових ринків є облігації та акції. Фінансове посередництво здійснюють банки, страхові компанії, пенсійні фонди, а також інвестиційні посередники.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Охарактеризуйте напрями впливу інвестицій на економіку.
2. Поясніть залежність виробничого потенціалу економіки від співвідношення між валовими інвестиціями та амортизацією.
3. Розкрийте зміст передумов, на які спирається кейнсіанська функція інвестицій.
4. У чому полягає сутність і якою є роль граничної ефективності капіталу в процесі формування попиту на інвестиції?
5. Напишіть рівняння кейнсіанської функції інвестицій і проілюструйте його графіком.
6. Від чого залежить бажаний обсяг основного капіталу в неокласичній функції інвестицій?
7. Напишіть рівняння неокласичної функції інвестицій.
8. Напишіть рівняння простої інвестиційної функції і проілюструйте графіком вплив на інвестиції процентної ставки та чинників автономних інвестицій.
9. Розкрийте роль фінансових ринків і фінансових посередників у переміщенні заощаджень від домогосподарств до підприємств.

Практичні завдання

І рівень складності

Завдання 1. У періоді $t-1$ $r = 10\%$. У періоді t вона зменшиться до 8% , а автономні інвестиції збільшаться на $2,5$ млрд грн. Обчислити приріст інвестиційного попиту у періоді t згідно з простою інвестиційною функцією, якщо $b = 20$.

Завдання 2. Маємо умови: валовий прибуток = 30 млрд грн, податок на прибуток = $3,2$ млрд грн, дивіденди = $1,8$ млрд грн. Обчислити валові заощадження підприємств.

Завдання 3. Загальні вкладення в інвестиційний проект з трирічним циклом життя становлять 1140 тис. грн, у тому числі в першому році інвестиції дорівнюють 440 тис. грн, у другому — 400 тис. грн, у третьому — 300 тис. грн. Виручка від реалізації продукції в першому році дорівнює 0 тис. грн, у другому = 642 тис. грн, у третьому = $965,6$ тис. грн. Визначить чисту дисконтовану вартість інвестиційного проекту, якщо ставка дисконту становить 10% .

Завдання 4. Номінальна процентна ставка = 14% , темп інфляції = 3% . За цих умов економіка пропонує чотири інвестиційні проекти, які різняться вартістю та реальною нормою прибутку: 1) 100 тис. грн, 20% ; 2) 200 тис. грн, 15% ; 3) 300 тис. грн, 12% ; 4) 400 тис. грн, 10% . Обчислити інвестиційний попит.

Завдання 5. Бажаний обсяг основного капіталу = 600 млрд грн, наявний обсяг основного капіталу в періоді $t-1$ становить 580 млрд грн. У періоді t частка, на яку підприємства усунули розрив між наявним і бажаним обсягами капіталу, склала $0,25$. Обчислити чисті інвестиції в періоді t згідно з неокласичною функцією інвестицій.

Відповіді

1	2	3	4	5
42,5	28,2	300	600	5

II рівень складності

Завдання 1. Визначити обсяг автономних інвестицій на основі простої інвестиційної функції, якщо ВВП = 3000 млн грн, кінцеве споживання = 1800 млн грн, чистий експорт = 700 млн грн, коефіцієнт чутливості інвестицій до зміни процентної ставки = 44 гр. од. за 1 в/п, $i = 13\%$, індекс цін = 1,20.

Завдання 2. З'ясувати економічну доцільність запровадження інвестиційного проекту обсягом 300 тис. грн, якщо валовий прибуток по ньому прогнозується на рівні 120 тис. грн, амортизація складає 25 тис. грн, номінальна процентна ставка = 25 %, дефлятор ВВП = 108 %.

Завдання 3. Обчислити мінімальний номінальний дохід від депозиту, на який погодиться економічний суб'єкт. Сума депозиту 10000 грн; строк депозиту 1 рік; очікуваний темп росту цін за рік 115 %; бажаний реальний дохід 1000 грн.

Завдання 4. Обчислити фактичний реальний дохід економічного суб'єкта. Сума депозиту 20000 грн; строк депозиту 1 рік; фактичний темп росту цін за рік 120 %; номінальний дохід суб'єкта від депозиту 4400 грн.

Відповіді

1	2	3	4
192	доцільно	1500	366,7

Тести для самоперевірки знань

- Гранична ефективність капіталу залежить від:
  - граничної схильності до споживання;
  - норми амортизації;
  - норми прибутковості капіталу;
  - вартості капіталу.
- Згідно з кейнсіанською інвестиційною функцією попит на інвестиції виникає за умов, коли:
  - $i > R^*$;
  - $i < R^*$;
  - $i = R^*$;
  - $i = r$.
- Бажаний обсяг основного капіталу в неокласичній функції інвестицій залежить від:
  - граничної ефективності капіталу;
  - очікуваних обсягів прибутку;
  - очікуваних обсягів виробництва;
  - граничних витрат на капітал.
- З наведених визначень правильними є такі:
  - у разі збільшення автономних інвестицій крива інвестиційного попиту зміщується вліво;
  - у довгостроковому періоді динаміка інвестицій підпорядковується динаміці заощаджень;
  - між процентною ставкою та попитом на інвестиції існує обернена залежність;
  - процентна ставка є основним чинником, від якого залежить величина автономних інвестицій.
- На величину автономних інвестицій впливає:
  - рівень оподаткування;
  - схильність до заощадження;
  - процентна ставка;
  - норма амортизації.
- Згідно з кейнсіанською теорією рівновага між заощадженнями та інвестиціями досягається завдяки:
  - зміні норми амортизації;
  - коливанням процентної ставки;
  - зниженню середньої схильності до споживання;

г) коливанням реального ВВП відносно його потенційного ВВП.

7. Відповідно до простої інвестиційної функції попит на інвестиції визначається за формулою:

а) $I = \bar{I} - b \cdot i$;

б) $I = \bar{I} - b \cdot i$;

в) $I = \bar{I} - b \cdot r$;

г) $I = b \cdot r$.

8. Якщо номінальна процентна ставка стабільна, а ціни зростають, то сукупний попит на інвестиції:

а) зменшиться;

б) не зміниться;

в) збільшиться.

9. Згідно з класичною теорією рівновага між заощадженнями та інвестиціями досягається завдяки:

а) зміні норми амортизації;

б) коливанням процентної ставки;

в) коливанням реального ВВП відносно його потенційного ВВП;

г) зміні рівня податку на прибуток.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9
в)	б)	в), г)	б), в)	а)	г)	в)	в)	б)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Долан Э. Макроэкономика / Э. Долан. – СПб.: Экон. шк., 1994. – 405 с.
2. Дорнбуш Р. Макроэкономика / Р. Дорнбуш, С. Фішер. – К.: Основи, 1996. – 809 с.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В. М. Гейця. – К.: Фенікс, 2003. – 960 с.
4. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос, 1999. – 352 с.
5. Савченко А. Г. Макроэкономика: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.

ТЕМА 9. Моделі економічної рівноваги. Мультиплікативний ефект

1. Моделі економічної рівноваги «витрати-випуск» і «вилучення-ін'єкції» за умов приватної економіки: графічна інтерпретація та економічні пояснення.
2. Неокласична модель загальної економічної рівноваги: передумови, особливості утворення та зв'язки між ринками.
3. Модель мультиплікатора витрат за умов приватної закритої економіки. Механізм мультиплікації автономних витрат. Ефект мультиплікатора.
4. Рецесійний та інфляційний розриви в економіці: сутність, графічна інтерпретація та кількісне визначення.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- визначення рівноважного ВВП за моделлю «витрати-випуск»,
- визначення рівноважного ВВП за моделлю «вилучення-ін'єкції»,
- неокласичну модель загальної економічної рівноваги,
- ефект мультиплікатора витрат,
- рецесійний розрив в економіці,
- інфляційний розрив в економіці.

Основні категорії та їх позначення

Обсяг національного виробництва або ВВП	Y
Приватне споживання	C
Приватні інвестиції	I
Приватні заощадження (заощадження домогосподарств)	S
Заплановані сукупні витрати	E
Фактичні сукупні витрати	E'
Незаплановані інвестиції в товарні запаси	I'
Сукупний попит	AD
Споживчий попит домогосподарств	C^D
Інвестиційний попит підприємств	I^D
Сукупні витрати, необхідні для закупівлі потенційного ВВП	E_p
Потенційний ВВП	Y_p
Автономні сукупні витрати	$\bar{E}$
Попит на цінні папери	B^D
Кількість куплених цінних паперів	B
Пропозиція цінних паперів	B^S
Рівноважна реальна процентна ставка	r^*
Реальна процентна ставка	r
Мультиплікатор витрат	m_e
Приріст автономних витрат, необхідний для усунення рецесійного розриву	$\Delta \bar{E}_r$
Скорочення автономних витрат, необхідне для усунення інфляційного розриву	$\Delta \bar{E}_i$

Алгоритм-конспект

9.1. Моделі економічної рівноваги «витрати-випуск» і «вилучення-ін'єкції» за умов приватної економіки: графічна інтерпретація та економічні пояснення

Передумови аналізу моделей економічної рівноваги «витрати-випуск» і «вилучення-ін'єкції»

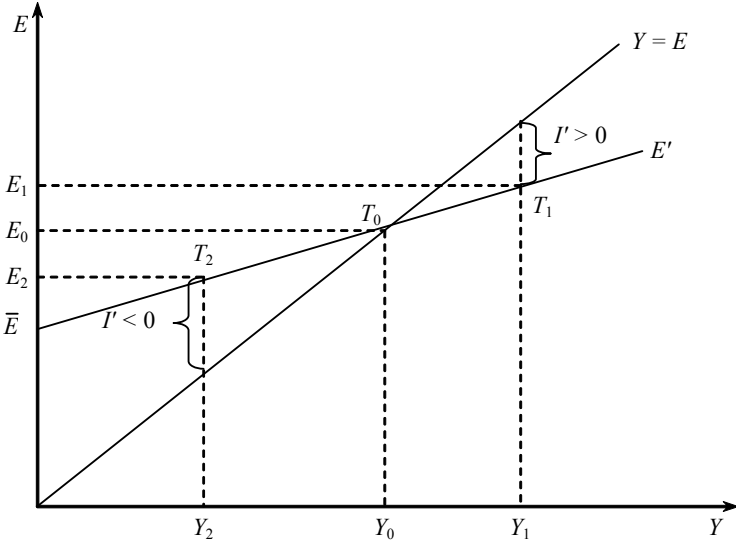
<p>Для того, щоб розглянути ці моделі економічної рівноваги, слід спочатку згадати її базову модель <i>AD-AS</i>, згідно з якою:</p> <p>1) рівновага є тоді, коли сукупний попит = сукупній пропозиції, тобто $AD=AS$;</p> <p>2) рівноважний ВВП забезпечується тоді, коли сукупна кількість вироблених товарів і послуг дорівнює тій кількості, яка може реалізуватись в економіці.</p>
<p>Отже, рівноважним є такий ВВП (Y), який за даного рівня цін дорівнює сукупному попиту та сукупній пропозиції одночасно</p> <p>Але слід ураховувати, що сукупний попит корелює з сукупними витратами, тому іншим критерієм рівноважного ВВП є його відповідність сукупним витратам (E).</p>
<p>Сукупні витрати (E) — всі витрати резидентів і нерезидентів, спрямовані на закупівлю вітчизняних товарів і послуг.</p> <p>Слід розрізняти заплановані і фактичні сукупні витрати.</p>
<p>Грошовим еквівалентом сукупного попиту є заплановані сукупні витрати, тобто витрати, які плануються економічними суб'єктами для купівлі вітчизняних товарів і послуг.</p>
<p>Фактичні сукупні витрати можуть не збігатися із запланованими.</p>
<p>Визначення рівноважного ВВП (Y) на основі запланованих сукупних витрат спирається на дві моделі:</p> <p>1) «витрати-випуск», 2) «вилучення-ін'єкції».</p>

Заплановані сукупні витрати у моделях приватної закритої, змішаної закритої та змішаної відкритої економік

	Закрита економіка		Змішана відкрита економіка
	Приватна економіка	Змішана економіка	
Структура запланованих сукупних витрат (E)	$E = C + I$	$E = C + I + G$	$E = C + I + G + NX$
<p>E — заплановані сукупні витрати, C — приватні споживчі витрати домогосподарств, I — витрати на інвестування приватних підприємств, G — витрати держави на закупівлю товарів і послуг (державні закупівлі), NX — чисті витрати іноземців на закупівлю товарів і послуг внутрішнього виробництва (чистий експорт).</p>			

Визначення рівноважного ВВП за моделлю «витрати-випуск» за умов приватної закритої економіки

Умови рівноваги	<p>Рівновага має місце тоді, коли:</p> $Y = E,$ <p>де Y — «випуск» або рівноважний ВВП; E — «витрати» або заплановані сукупні витрати.</p>
Рівноважний ВВП (Y)	<p>такий обсяг виробленої продукції, який дорівнює запланованим сукупним витратам, спрямованим на його закупівлю:</p> $Y = E = C + I,$ <p>де E — заплановані сукупні витрати; C — витрати на приватне споживання; I — витрати на приватне інвестування.</p>

<p>Заплановані сукупні витрати (E) та фактичні сукупні витрати (E')</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Заплановані сукупні витрати (E) — витрати, які плануються економічними суб'єктами для купівлі вітчизняних товарів і послуг. Фактичні сукупні витрати (E') = заплановані сукупні витрати (E) + непередбачені витрати, пов'язані з формуванням товарних запасів (I') Враховуючи, що: 1) будь-яка зміна величини товарних запасів (поповнення або скорочення) розглядається як інвестиції; 2) інвестиції в основний капітал і житлове будівництво є запланованими, <i>інвестиції у непередбачені зміни товарних запасів є незапланованими, вимушеними</i>, тому: $E' = C + I + I' = E + I'$ де E' — фактичні сукупні витрати; I' — незаплановані інвестиції в товарні запаси.</p>
<p>Графічна модель рівноважного ВВП, визначеного за моделлю «витрати-випуск» або «кейнсіанський хрест»</p>	 <p>Рис. 9.1. Модель «кейнсіанський хрест»</p> <p>Рис. 9.1: 1. На горизонтальній осі графіка відкладається Y (ВВП), а на вертикальній — E (заплановані сукупні витрати). 2. Бісектриса кута є сукупністю точок, у яких ВВП є рівноважним, тобто $Y = E$. 3. Лінія E' — це лінія фактичних сукупних витрат. 4. Рівноважний ВВП забезпечується лише в точці T_0, коли $Y_0 = E_0$, а $I' = 0$. 5. Якщо ВВП збільшиться до Y_1, а заплановані сукупні витрати досягнуть E_1, то виникне перевиробництво, тобто $Y_1 > E_1$, або $Y_1 = E_1 + I'$. При цьому $I' > 0$, що означає незапланований приріст товарних запасів, або формування незапланованих інвестицій. Висновок: за розглянутих умов у підприємств з'являється бажання скорочувати обсяги виробництва, що породжує тенденцію зменшення ВВП до врівноваження із запланованими сукупними витратами. 6. Якщо ВВП зменшиться до Y_2, а заплановані сукупні витрати — до E_2, то виникне недовиробництво, тобто $Y_2 < E_2$, або $Y_2 = E_2 + I'$. При цьому $I' < 0$, що означає незаплановане скорочення товарних запасів, або скорочення незапланованих інвестицій.</p>

	Висновок: ситуація спонукає підприємства збільшувати обсяги виробництва, що породжує тенденцію зростання ВВП до рівноваги із запланованими сукупними витратами.
Загальні висновки	<p>1. У ситуації недовиробництва та перевиробництва, коли ВВП не є рівноважним, <i>незаплановані інвестиції в товарні запаси виконують балансуєчу роль</i> в економіці.</p> <p>2. Завдяки цим інвестиціям фактичні сукупні витрати ($E' = E + I'$) досягають відповідності з ВВП: ($Y = E + I'$).</p> <p>За умов рівноваги: $I' = 0$, а $Y = E$.</p>

**Визначення рівноважного ВВП за моделлю «вилучення-ін'єкції»
за умов приватної економіки**

Умови рівноваги	<p>Рівновага є тоді, коли досягається рівність між різноспрямованими потоками грошових коштів, які змінюють обсяги сукупних витрат:</p> <p style="text-align: center;"><i>«вилучення» = «ін'єкції»</i></p>
Вилучення та ін'єкції	<p>Згідно з моделлю «вилучення-ін'єкції», в економічному кругообігу відбуваються:</p> <p>1) вилучення — зменшення витрат у формі:</p> <ul style="list-style-type: none"> — заощаджень (S), — податків (T), — імпорту (IM); <p>2) ін'єкції — збільшення витрат у формі:</p> <ul style="list-style-type: none"> — інвестицій (I), — державних закупівель (G), — експорту (EX). <p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Рівноважний ВВП забезпечується за умови, коли сума вилучень дорівнює сумі ін'єкцій:</p> <p>у приватній закритій економіці: <i>вилучення</i> — приватні заощадження (S); <i>ін'єкції</i> — приватні інвестиції (I). Тому рівновага досягається за умови:</p> $S = I$ <p>у змішаній закритій економіці: <i>вилучення</i> — сума приватних заощаджень (S) та податків (T); <i>ін'єкції</i> — сума приватних інвестицій (I) і державних закупівель (G). Тому рівновага досягається за умови:</p> $S + T = I + G$ <p>у змішаній відкритій економіці: <i>вилучення</i> — сума приватних заощаджень (S) податків (T) та імпорту (Im); <i>ін'єкції</i> — сума приватних інвестицій (I), державних закупівель (G) та експорту (Ex). Тому рівновага досягається за умови:</p> $S + T + Im = I + G + Ex.$

<p>Графічна модель рівноважного ВВП, визначеного за моделлю «вилучення-ін'єкції»</p>	
<p>Рис. 9.2. Модель «вилучення-ін'єкції»</p>	
<p>Рис. 9.2:</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Лише Y_0 є рівноважним, у тому сенсі, що при його виробництві заощадження дорівнюють запланованим інвестиціям: $S_0 = I$. 2. Коли ВВП перевищує рівноважну величину ($Y_1 > Y_0$), заощадження перевищують заплановані інвестиції ($S_1 > I$), а $I' > 0$, що означає незапланований приріст товарних запасів, який свідчить про незапланований приріст інвестицій. 	
<p>Висновок: за умов <i>перевиробництва</i> у підприємств з'являється бажання скорочувати обсяги виробництва, що породжує тенденцію зменшення ВВП до рівноваження із запланованими сукупними витратами.</p>	
<ol style="list-style-type: none"> 3. Якщо обсяг ВВП менший рівноважної величини ($Y_2 < Y_0$), заощадження менші запланованих інвестицій ($S_2 < I$), а $I' < 0$, що означає незаплановане скорочення товарних запасів, яке свідчить про незаплановане зменшення інвестицій. 	
<p>Висновок: ситуація <i>недовиробництва</i> спонукає підприємства збільшувати обсяги виробництва, що породжує тенденцію зростання ВВП до рівноваги із запланованими сукупними витратами.</p>	
<p>Загальні висновки:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. У ситуації недовиробництва та перевиробництва, коли виробляється нерівноважний ВВП, <i>незаплановані інвестиції в товарні запаси виконують балансуєву роль</i> в економіці. 2. Завдяки незапланованим інвестиціям фактичні інвестиції як сума запланованих і незапланованих ($I + I'$) дорівнюють заощадженням (S): $S = I + I'$. 3. За умов рівноваги: $I' = 0$, то $S = I$.

9.2. Неокласична модель загальної економічної рівноваги: передумови, особливості утворення та зв'язки між ринками

<p>Передумови</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівновага формується в результаті взаємодії конкретних реально існуючих ринків, які утворюють національну економіку: ресурсів (ринок праці), товарів, грошей і фінансового ринку (ринок цінних паперів). 2. У формуванні загальної рівноваги <i>найважливішу роль</i> відіграють три агреговані ринки: ринок праці, ринок цінних паперів (фінансовий ринок) та ринок товарів і послуг. 3. <i>Вихідним</i> у встановленні рівноваги і в поясненні логіки зв'язків є ринок праці, на якому визначається кількість робочої сили, яка буде залучена підприємцями для створення товарів і послуг. 4. Ринок цінних паперів (фінансовий ринок) впливає на сукупний попит та сукупну пропозицію через формування інвестиційних ресурсів. 5. Ринок грошей є нейтральним у тому сенсі, що не впливає на обсяги реальних величин, а може змінювати лише номінальні показники.
<p>Механізм формування загальної економічної рівноваги</p>	<p>I. Зв'язок між сукупним попитом та сукупною пропозицією на ринку товарів і послуг можна проаналізувати з точки зору взаємозв'язку випуску (Y) та реальної процентної ставки (r).</p> <p>За умов приватної економіки:</p> <ul style="list-style-type: none"> — сукупний попит (AD) утворюється як сума споживчого попиту домогосподарств (C^D) та інвестиційного попиту підприємств (I^D); — попит на інвестиції (I^D) обернено залежить від рівня реальної процентної ставки (r), яка є ціною фінансового ринку; — споживчий попит домогосподарств (C^D) є частиною створеного доходу (Y), адже $Y = C + S$; <p>- іншою частиною доходу Y є заощадження (S), які знаходяться у <i>прямій залежності від реальної процентної ставки (r)</i>. Дохід, що спрямовується домогосподарствами на споживання (C) із зростанням (r) зменшуватиметься, оскільки споживання і заощадження мають одне джерело — сукупний дохід (Y).</p> <p>Пояснення</p> <p>Сукупний попит (AD), який складається з попиту на інвестиції (I^D) та споживчого попиту (C^D), які обернено залежать від реальної процентної ставки (r).</p> <p>Яким чином утворюється в економіці рівноважний рівень процентної ставки?</p> <p>Цей процес відбувається на ринку цінних паперів (фінансовому ринку)</p> <ul style="list-style-type: none"> • попит на цінні папери (B^D) віддзеркалює пропозицію тимчасово вільних коштів (заощаджень (S)). Він має пряму залежність від реальної процентної ставки (r) та взаємодіє із пропозицією цінних паперів (B^S). Остання корелює з попитом на інвестиції (I) і має обернений зв'язок з процентною ставкою; • між попитом і пропозицією на цінні папери, відповідно, між (S) та (I) утворюється рівновага, яка визначатиме рівноважне значення процентної ставки в економіці; • рівноважна реальна процентна ставка (r^*) впливатиме на розподіл сукупного доходу на споживання та інвестиції. <p>Висновок: Рівновага на ринку товарів і послуг залежить не тільки від рівня його цін (P), а й від ціни на фінансовому ринку (r).</p>

Загальні висновки	<p>1. Загальна рівновага формується у процесі взаємодії агрегованих ринків.</p> <p>2. Рівноважні значення кількості зайнятих працівників, вироблених товарів і послуг, залучених інвестиційних ресурсів визначаються рівноважними (і співвідносними) цінами ринку праці, ринку товарів і послуг та фінансового ринку.</p>
Значення неокласичної моделі загальної економічної рівноваги	<p>Модель:</p> <p>— дає змогу з'ясувати, в який спосіб може забезпечуватися економічний оптимум у процесі ринкового саморегулювання включно із втручанням держави (оптимум — стан природної рівноваги, тобто без зовнішнього втручання з боку держави) (детальніше див.: Радіонова І. Ф. Макроекономіка (теорія і практика). К., 2004. С. 24–34).</p>

9.3. Модель мультиплікатора витрат за умов приватної закритої економіки. Механізм мультиплікації автономних витрат. Ефект мультиплікатора

Передумови (за умов приватної економіки)	<p>Рівноважний ВВП визначається як сума двох компонентів запланованих сукупних витрат:</p> $Y = E = C + I,$ <p>де E — заплановані сукупні витрати; C — приватні споживчі витрати домогосподарств; I — приватні інвестиції підприємств.</p>
Інструментарій пояснення: виокремлення індукційованих та автономних витрат	<p>Головним чинником, який визначає величину запланованих сукупних витрат є валовий національний наявний дохід, який для приватної закритої економіки є рівним з ВВП країни (Y).</p> <p>З точки зору залежності окремих елементів запланованих сукупних витрат (E) від наявного доходу (Y), в їх структурі виокремлюють:</p> <ul style="list-style-type: none"> — індукційовані витрати; — автономні витрати. <p>Індукційовані витрати змінюються залежно від зміни ВВП (Y).</p> <p>Якщо, наприклад, йдеться про споживання, то його зміна визначається так:</p> $\Delta C = c \cdot \Delta Y.$ <p>Автономні витрати не залежать від ВВП (Y), наприклад, інвестиції (I).</p> <p>Висновок</p> <p>Зміна рівноважного ВВП (ΔY) охоплює зміну як автономних витрат, так і індукційованих витрат:</p> $\Delta Y = \Delta \bar{E} + c \cdot \Delta Y.$ <p>де $(\Delta \bar{E})$ — автономні витрати; $(c \cdot \Delta Y)$ — індукційовані витрати.</p>
Простий мультиплікатор витрат	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>1) m_e — мультиплікатор витрат показує, на скільки одиниць змінюється ВВП у разі зміни автономних витрат на одиницю:</p> $m_e = \frac{\Delta Y}{\Delta \bar{E}};$

	<p>2) мультиплікатор витрат у приватній закритій економіці перебуває: — у прямій залежності від граничної схильності до споживання (c):</p> $m_e = \frac{1}{1 - c},$ <p>— в оберненій — від граничної схильності до заощаджень (s):</p> $m_e = \frac{1}{s},$ <p>оскільки $s = 1 - c$.</p>
<p>Види мультиплікаторів витрат</p>	<p>Розрізняють два види мультиплікаторів витрат:</p> <p>1) <i>статичні</i>, які показують у скільки разів ВВП є більшим за автономні витрати:</p> $m_e = \frac{Y}{E} = \frac{1}{1 - c'} = \frac{1}{s'},$ <p>де: c' — середня схильність до споживання; s' — середня схильність до заощадження;</p> <p>2) <i>динамічні</i>, які показують у скільки разів приріст ВВП є більшим, ніж приріст автономних витрат:</p> $m_e = \frac{\Delta Y}{\Delta E} = \frac{1}{1 - c},$ <p>де: c — гранична схильність до споживання; s — гранична схильність до заощадження.</p>
<p>Механізм мультиплікації автономних витрат</p>	<p>Приріст автономних витрат ($\Delta \bar{E}$) спричиняє мультиплікативне (примножене) збільшення ВВП (ΔY)</p> $\Delta Y = m_e \cdot \Delta \bar{E}.$ <p>Оскільки приріст ВВП перевищує величину збільшення автономних витрат, то мультиплікатор витрат > 1.</p> <p>Пояснення</p> <p>Будь-яке збільшення автономних витрат ($\Delta \bar{E}$) породжує ланцюг індуційованих витрат, які створюють особисті доходи, а отже і ВВП, адекватної величини:</p> <ul style="list-style-type: none"> • на початковому етапі економічного кругообігу збільшення автономних витрат на величину $\Delta \bar{E}$ створює ВВП на таку саму величину $\Delta \bar{E} = \Delta Y$, • на другому етапі економічні суб'єкти, які збільшили свій особистий дохід на величину $\Delta \bar{E}$, витратять його на споживання ($c \cdot \Delta \bar{E}$), а виробники споживчих товарів і послуг, які збільшили свій особистий дохід на величину $c \cdot \Delta \bar{E}$, у свою чергу, збільшать витрати на споживання на величину ($c^2 \cdot \Delta \bar{E}$) і т.д.; • якщо скласти приріст особистого доходу, утвореного на всіх етапах, то отримаємо загальний приріст ВВП країни: $\Delta Y = \Delta \bar{E} + c \cdot \Delta \bar{E} + c^2 \cdot \Delta \bar{E} + \dots,$ <p>де: $\Delta \bar{E}$ — приріст автономних витрат; ($c \cdot \Delta \bar{E} + c^2 \cdot \Delta \bar{E} + \dots$) є сумою індуційованих витрат.</p>

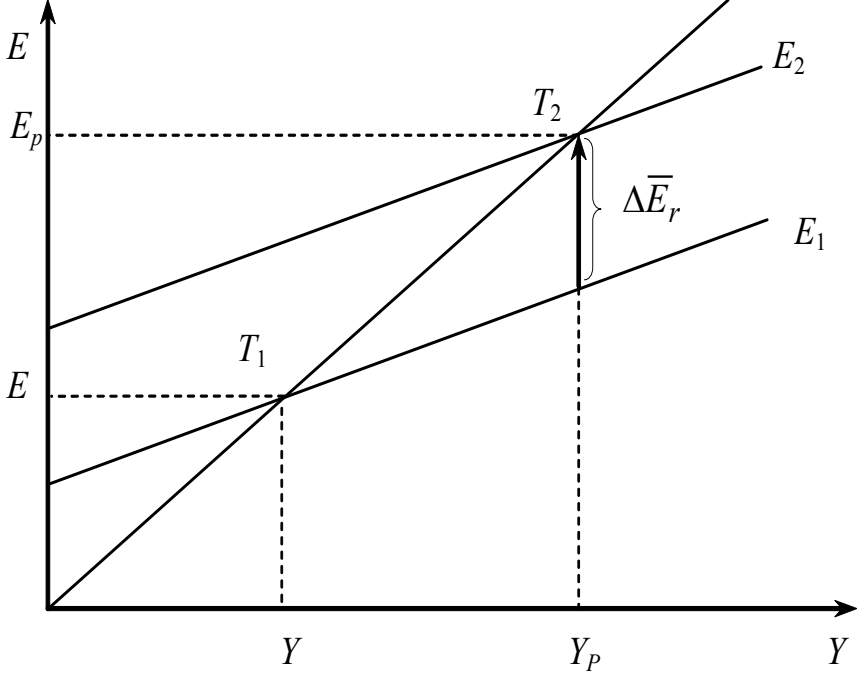
	<p>Висновки</p> <ol style="list-style-type: none"> Загальний приріст ВВП перевищує приріст автономних витрат на величину індукційованих витрат. Ефект мультиплікатора — загальне збільшення індукційованих витрат, яке відбулось унаслідок зростання автономних витрат. Мультиплікатор витрат — m_e — множник (або коефіцієнт), що виражає мультиплікативний ефект впливу зміни автономних витрат ($\Delta \bar{E}$) на зміну ВВП (ΔY).
--	---

<p>Інтерпретація ефекту мультиплікатора витрат за допомогою моделі кейнсіанського хреста</p>	<p style="text-align: center;">Рис. 9.3. Ефект мультиплікатора витрат</p> <p>Рис. 9.3:</p> <ol style="list-style-type: none"> Початково рівноважний ВВП = Y_1. Унаслідок збільшення автономних витрат на величину $\Delta \bar{E}$ лінія запланованих сукупних витрат перемістилася вгору з положення E_1 у положення E_2, що спричинило зростання ВВП від Y_1 до Y_2. При цьому $\Delta Y > \Delta \bar{E}$, а відношення $\frac{\Delta Y}{\Delta \bar{E}}$ є мультиплікатором витрат (m_e), $m_e > 1$. Y_2 є новим рівноважним ВВП, оскільки $\Delta Y = \Delta \bar{E}$.
--	---

9.4. Рецесійний та інфляційний розриви в економіці: сутність, графічна інтерпретація та кількісне визначення

Згідно з кейнсіанською теорією рівноважний ВВП може забезпечуватися в умовах (див. тему 3):	
— повної зайнятості, за умов коли розкручується інфляція.	— неповної зайнятості або рецесії (кризи).

Рецесійний розрив

<p>Умови: економіка в стані неповної зайнятості або рецесії (кризи)</p>	<p>Основні характеристики моделі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • заплановані автономні витрати ($\bar{E}$), що є складовою сукупних витрат (E), менше потенційно необхідних (E_p); • заплановані сукупні витрати (E) менше потенційно необхідних (E_p); • $Y < Y_p$, тобто фактичний рівноважний ВВП менше потенційного ВВП. <p>Отже, запланованих сукупних витрат бракує для закупівлі потенційного рівноважного ВВП, тому, як наслідок, в економіці виникає рецесійний розрив.</p>
<p>Графічна модель рецесійного розриву</p>	 <p style="text-align: center;">Рис. 9.4. Рецесійний розрив</p> <p>Рис. 9.4:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Потенційному рівноважному ВВП (Y_p) відповідають сукупні витрати (E_2) на рівні <i>потенційно необхідних</i> для його закупівлі (E_p). 2. Економіка перебуває у стані неповної зайнятості, тому її <i>заплановані витрати</i> складають E_1, що менші за потенційно необхідні сукупні витрати E_2. <p>Висновок</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Фактичний рівноважний ВВП (Y) менший, ніж потенційний рівноважний ВВП (Y_p), тому що фактичні витрати (E) є меншими, ніж потрібно (E_p) для створення потенційного ВВП. 2. Отже: <ul style="list-style-type: none"> <li style="text-align: center;">$E < E_p$ — «рецесійний розрив». 3. $\Delta \bar{E}_r$ — відрізок, який відображає відстань по вертикалі між лінією <i>потенційно необхідних сукупних витрат</i> E_2 і лінією <i>запланованих сукупних витрат</i> E_1.

Усунення рецесійного розриву	<p>Для усунення <i>рецесійного розриву</i> необхідним є <i>приріст автономних витрат</i>, який на мультиплікативній основі здатний збільшити фактичний рівноважний ВВП до його потенційного рівня:</p> $\Delta \bar{E}_r = \frac{Y_p - Y}{m_e},$ <p>де: $\Delta \bar{E}_r$ — величина, на яку потрібно збільшити автономні витрати для усунення рецесійного розриву; Y_p — потенційний ВВП, Y — фактичний рівноважний ВВП, m_e — мультиплікатор витрат.</p>
Значення	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Подолання рецесійного розриву відбувається за рахунок збільшення сукупних витрат, які є недостатніми в умовах неповної зайнятості або рецесії (кризи) й передбачає збільшення сукупного попиту (див. далі тему 10).</p>

Інфляційний розрив

<p>Умови: економіка в стані повної зайнятості, коли зростання витрат збільшує загальний рівень цін</p>	<p>Основні характеристики моделі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • існує надлишок запланованих автономних витрат, що є складовою сукупних витрат; • існує надлишок запланованих сукупних витрат; • сукупний попит перевищує можливу сукупну пропозицію; • $Y^n > Y_p$, тобто фактичний рівноважний ВВП номінально перевищує потенційний ВВП. <p>Отже, <i>заплановані сукупні витрати є надмірними</i>, тобто перевищують величину потенційно необхідних сукупних витрат, що відповідає потенційному рівноважному ВВП, тому, <i>як наслідок</i>, — в економіці виникає <i>інфляційний розрив</i>.</p>
Графічна модель інфляційного розриву	<p style="text-align: center;">Рис. 9.5. Інфляційний розрив</p> <p>Рис. 9.5: 1. Для закупівлі потенційного рівноважного ВВП (Y_p) економіка мала б здійснювати витрати на рівні <i>потенційно необхідних</i> E_2. 2. Насправді, <i>фактичні витрати</i> E_1 більші за потенційно необхідні витрати E_2.</p>

	<p>Висновок</p> <p>1. Оскільки економіка знаходиться в стані повної зайнятості та повністю використовує свої наявні виробничі потужності, то фактичний рівноважний ВВП може перевищити потенційний ВВП лише номінально, тобто виключно за рахунок зростання цін:</p> $Y^n = Y_p \cdot P > Y_p.$ <p>2. $E > E_p$ — «інфляційний розрив».</p> <p>3. $\Delta \bar{E}_i$ — відрізок, який відображає відстань по вертикалі між лініями потенційно необхідних сукупних витрат E_2 і запланованих сукупних витрат E_1.</p>
Усунення інфляційного розриву	<p>Для усунення інфляційного розриву необхідно скоротити автономні витрати, що на мультиплікативній основі здатне зменшити фактичний рівноважний ВВП до потенційного рівня лише за рахунок зниження цін, тобто номінально:</p> $\Delta \bar{E}_i = \frac{Y^n - Y_p}{m_e}$ <p>або</p> $\Delta \bar{E}_i = \frac{Y_p \cdot (P - 1)}{m_e}$ <p>де Y_p — потенційний реальний ВВП; Y^n — фактичний рівноважний номінальний ВВП; m_e — мультиплікатор витрат, P — індекс цін.</p>
Значення	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Подолання інфляційного розриву відбувається за рахунок скорочення надмірних сукупних витрат й передбачає скорочення сукупного попиту (див. далі тему 10).</p>

Ключові положення

1. Рівноважний ВВП забезпечується тоді, коли загальна кількість виробленої продукції (сукупна пропозиція) дорівнює загальній кількості продукції, яку економіка має намір купити (сукупний попит). Згідно з моделлю AD-AS рівноважний ВВП є таким обсягом виробленої продукції, який за даних цін урівноважується із сукупним попитом. Але у підсумку попит реалізується через витрати. Тому важливе значення має визначення рівноважного ВВП на базі сукупних витрат за припущення, що ціни не змінюються. При цьому в основі визначення рівноважного ВВП лежать не фактичні, а заплановані сукупні витрати, які є грошовим еквівалентом сукупного попиту.

2. Згідно з моделлю «витрати-випуск» рівноважний ВВП є таким обсягом виробленої продукції, який дорівнює запланованим сукупним витратами. Якщо ВВП більше запланованих сукупних витрат, то це свідчить про виникнення перевиробництва, яке супроводжується незапланованим збільшенням інвестицій у товарні запаси, що спонукає підприємства скорочувати ВВП до рівноважного обсягу. Якщо ВВП менше запланованих сукупних витрат, то це є ознакою недовиробництва, яке супроводжується незапланованим зменшенням інвестицій у товарні запаси, що спонукає підприємства збільшувати ВВП до рівноважного обсягу.

3. Згідно з моделлю «вилучення-ін'єкції» рівноважним є такий ВВП, який у процесі розподілу породжує вилучення із сукупних витрат, що врівноважуються з ін'єкціями в сукупні витрати. У приватній закритій економіці вилученнями є заощадження, а ін'єкціями — інвестиції. Тому рівноважний ВВП забезпечується тоді, коли заощадження дорівнюють запланованим інвестиціям. Будь-які відхилення фактичних інвестицій від заощаджень свідчать про виникнення незапланованих інвестицій у товарні запаси, які спонукають підприємства змінювати обсяг виробництва в напрямі до рівноважного ВВП.

4. Між запланованими сукупними витрати і рівноважним ВВП існує не проста, а множена залежність, яка вимірюється мультиплікатором витрат, що показує на скільки одиниць змінюється ВВП у разі зміни автономних витрат на одиницю. Щоб розкрити залежність між ВВП та автономними витратами, слід врахувати відмінність між автономними та індукційованими витратами у складі запланованих сукупних витрат. До автономних належать витрати, які не залежать від ВВП; до індукційованих — витрати, що змінюються внаслідок зміни ВВП.

5. У моделі рівноважного ВВП приватної закритої економіки індукційованими є витрати на споживання. Звідси випливає такий алгоритм: приріст автономних витрат на адекватну величину збільшує особистий дохід, що створює додаткові індукційовані витрати на споживання, які, у свою чергу, знову збільшують цей дохід. Завдяки цьому ВВП збільшується на величину, що перевищує приріст автономних витрат. Величина цього перевищення є ефектом мультиплікатора.

6. У приватній закритій економіці мультиплікатор витрат перебуває в прямій залежності від граничної схильності до споживання і в оберненій — від граничної схильності до заощаджень. Оскільки гранична схильність до заощаджень менша за одиницю, то мультиплікатор витрат більший за одиницю. Це означає, що приріст автономних витрат на 1 грн спричинює приріст рівноважного ВВП більше ніж на 1 грн.

7. Згідно з кейнсіанською теорією рівновага в економіці забезпечується за умов як повної, так і неповної зайнятості. Ці умови залежать від співвідношення між запланованими сукупними витратами і потенційно необхідними сукупними витратами, тобто витратами, необхідними для закупівлі потенційного ВВП. Від цього співвідношення залежить розбіжність між рівноважним ВВП і потенційним ВВП, а також інфляція.

8. Якщо заплановані сукупні витрати менші за потенційно необхідну величину, то фактично рівноважний ВВП менший за потенційний ВВП. Таке явище називається рецесійним розривом. Для усунення рецесійного розриву необхідно, щоб заплановані автономні витрати зросли до рівня потенційно необхідних автономних витрат. Розрив називається рецесійним тому, що він викликає в економіці рецесію, тобто скорочення обсягу виробництва відносно потенційного ВВП.

9. Якщо заплановані сукупні витрати є надмірними порівняно з потенційно необхідними сукупними витратами, то фактично рівноважний ВВП номінально перевищує потенційний ВВП за рахунок інфляції. Таке явище називається інфляційним розривом. Для усунення інфляційного розриву необхідно, щоб заплановані автономні витрати скоротились до рівня потенційно необхідних автономних витрат. Такий розрив називається інфляційним тому, що в умовах повної зайнятості він повністю трансформується у зростання цін і не збільшує обсяг виробництва.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Поясніть на графіку, як визначається рівноважний ВВП: а) за моделлю «витрати-випуск»; б) за моделлю «вилучення-ін'єкції». Чому ці методи завжди дають однаковий рівень рівноважного ВВП?

2. Що відображує відхилення ВВП від рівноважного рівня і що спонукає підприємства змінювати обсяг виробництва до рівноважного значення?

3. Розкрийте відмінність між двома визначеннями витрат на виробництво ВВП — між індукційованими витратами та автономними витратами.

4. Поясніть, завдяки чому зміна автономних витрат викликає мультиплікативну зміну ВВП. Покажіть відмінність між мультиплікатором витрат та ефектом мультиплікатора.

5. Покажіть за допомогою моделі «кейнсіанський хрест» залежність між приростом автономних витрат, приростом запланованих сукупних витрат і приростом ВВП.

6. Спираючись на графік, поясніть причину виникнення рецесійного розриву і розкрийте механізм його усунення.

7. Використовуючи графік, поясніть причину виникнення інфляційного розриву і розкрийте механізм його усунення.

Практичні завдання

І рівень складності

Завдання 1. Розрахувати мультиплікатор витрат для приватної закритої економіки за умови, що ВВП збільшився на 20 млрд грн, а споживання — на 12 млрд грн.

Завдання 2. В умовах приватної закритої економіки $S = 40$ млрд грн, а $I' = -2$ млрд грн. Визначити заплановані інвестиції.

Завдання 3. У періоді t загальна величина автономних витрат збільшиться на 6 млрд грн. Обчислити ефект мультиплікатора витрат для приватної закритої економіки у періоді t за умови, що $c = 0,75$.

Завдання 4. В умовах економічної рівноваги і повної зайнятості потенційний ВВП = 400 млрд грн, фактичний номінальний ВВП = 420 млрд грн, $c = 0,75$. Розрахувати величину, на яку необхідно скоротити автономні витрати для усунення інфляційного розриву.

Завдання 5. За умови економічної рівноваги фактичний реальний ВВП = 400 млрд грн, потенційний ВВП = 440 млрд грн, $s = 0,25$. Розрахувати величину, на яку необхідно збільшити автономні витрати для усунення рецесійного розриву.

Завдання 6. В умовах приватної економіки закритого типу ВВП = 400 млрд грн, фактичні сукупні витрати = 420 млрд грн. Обчислити незаплановані інвестиції в товарні запаси.

Завдання 7. За умови рівноважної приватної закритої економіки споживання = 160 млрд грн, заощадження = 50 млрд грн, незаплановані інвестиції = — 6 млрд грн. Чому дорівнює рівноважний ВВП?

Завдання 8. $Y_{t-1} = 350$ млрд грн, $c = 0,6$. У періоді t приріст автономних інвестицій становить 2,4 млрд грн, а темп приросту цін складає 3 %. Розрахувати номінальний ВВП у періоді t .

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8
2,5	42	18	5	10	-20	216	366,7

II рівень складності

Завдання 1. Визначити величину, на яку необхідно збільшити автономні витрати для усунення рецесійного розриву, якщо фактичне безробіття = 12 %, структурне безробіття = 3 %, фрикційне безробіття = 4 %, число Оукена = 2,85 %, фактичний номінальний ВВП = 780 млрд грн, індекс цін = 115 %, гранична схильність до споживання = 0,9.

Завдання 2. Визначити номінальний ВВП у поточному періоді, якщо в попередньому періоді він складав 990 млрд грн, автономні інвестиції скоротилися на 125 млн. грн, номінальна процентна ставка зросла на 4 в.п, а темп інфляції зменшився на 2 в.п, коефіцієнт чутливості інвестицій до зміни процентної ставки = 63 млн грн за 1 в.п, гранична схильність до заощадження = 0,14.

Завдання 3. Визначити реальний потенційний ВВП країни, якщо в поточному періоді має місце інфляційний розрив в обсязі 34 млн грн, за рік ціни зросли на 1,15 %, мультиплікатор витрат приватної закритої економіки = 2,44.

Відповіді

1	2	3
11,3	986,4	553,07

Тести для самоперевірки знань

1. В умовах повної зайнятості та економічної рівноваги, коли $E = 120$ грн, $Y_p = 110$ грн, має місце:

- інфляційний розрив;
- дефіцит сукупних витрат;
- рецесійний розрив;
- надлишок сукупних витрат.

2. Якщо в економіці спостерігається нерівновага, то заощадження дорівнюють:

- фактичним інвестиціям;
- запланованим інвестиціям;
- незапланованим інвестиціям;
- усі відповіді помилкові.

3. Рівноважний ВВП визначається методом:

- виробничим;
- кінцевого використання;
- розподільним;

г) усі відповіді помилкові.

4. Рівновага в економіці досягається, якщо:

а) $I + I' = S$;

б) $I' = 0$;

в) $I = S$;

г) $Y = E + I'$.

5. Ін'екціями у сукупні витрати є:

а) податки;

б) експорт;

в) заощадження;

г) імпорт.

6. Вилученнями із ВВП є:

а) імпорт;

б) державні закупівлі;

в) експорт;

г) податки.

7. Якщо обсяг заощаджень менший від запланованих інвестицій, то має місце таке:

а) $I' < 0$;

б) $I' > 0$;

в) $I' = 0$;

г) $I' = I$.

8. У рівнянні рівноважного ВВП автономні витрати — це витрати, які не залежать від:

а) процентних ставок;

б) ВВП;

в) рівня оподаткування;

г) інвестицій.

9. В умовах рецесійного розриву:

а) $Y < Y_p$;

б) $Y > Y_p$;

в) виникає дефіцит сукупних витрат;

г) виникає надлишок сукупних витрат.

10. Величина, на яку необхідно скоротити автономні витрати для усунення інфляційного розриву, обчислюється за формулою:

а) $\Delta \bar{E}_i = \frac{Y_p - Y}{m_e}$;

б) $\Delta \bar{E}_i = \frac{(Y - Y_p) \cdot P}{m_e}$;

в) $\Delta \bar{E}_i = \frac{Y_p \cdot (P - 1)}{m_e}$;

г) $\Delta \bar{E}_i = \frac{(Y_p - Y) \cdot P}{m_e}$.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
а), г)	а)	г)	б), в)	б)	а), г)	а)	б)	а), в)	в)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Радионова И.Ф. Общемакροεкономическое неравновесие: содержаниетеории и возможности применения / И.Ф. Радионова // Экономическая теория. – 2007. №2. – с. 81–93.
2. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
3. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
4. Черевиков Є.Л. Світовий досвід застосування статистичних моделей розрахункової загальної рівноваги / Є.Л. Черевиков. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vzuk/2009_19/58-68.pdf.

РОЗДІЛ IV. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ТЕМА 10. Фіскальна політика в макроекономічному регулюванні

1. Роль держави та моделі економічної рівноваги «витрати-випуск» та «вилучення-ін'єкції» у змішаній закритій економіці.
2. Фіскальна політика: цілі, види та інструменти. Вплив державних закупівель і чистих податків на ВВП.
3. Дискреційна та автоматична фіскальна політика. Ефект гальмування динаміки ВВП.
4. Фіскальна політика з урахуванням пропозиції. Крива Лаффера.
5. Фіскальна політика та державний бюджет. Дефіцит бюджету та державний борг.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- економічну рівновагу за моделлю «витрати-випуск» в змішаній закритій економіці,
- економічну рівновагу за моделлю «вилучення-ін'єкції» в змішаній закритій економіці,
- цілі та інструменти фіскальної політики,
- політику фіскальної експансії та фіскальної рестрикції,
- дискреційну та автоматичну фіскальну політику,
- мультиплікативний вплив державних закупівель на ВВП,
- мультиплікативний вплив чистих податків на ВВП,
- ефект гальмування динаміки ВВП,
- криву Лаффера,
- бюджетне сальдо, дефіцит бюджету, профіцит бюджету,
- джерела фінансування бюджетного дефіциту,
- емісійне та боргове фінансування,
- концепції збалансування бюджету,
- державний борг.

Після опанування матеріалів теми студенти набувають таких **практичних умінь**:

- навчатися розраховувати мультиплікативний вплив державних закупівель на ВВП,
- навчатися розраховувати мультиплікативний вплив чистих податків на ВВП,
- одержать початкові навички щодо аналізу показників державного бюджету країни, дефіциту бюджету та державного боргу,
- одержать початкові навички аналізу формування та реалізації фіскальної політики.

Основні категорії та їх позначення

Обсяг національного виробництва або ВВП	Y
Сукупний попит	AD
Сукупна пропозиція	AS
Сукупні витрати	E
Приватні інвестиції	I
Приватне споживання	C
Приватне заощадження	S
Особистий наявний дохід	DI
Державні витрати	G_{exp}

Державні закупівлі	G
Державне споживання	C_g
Державні інвестиції	I_g
Валові податки	AT
Чисті податки	T
Трансферти	TR
Державні заощадження	S_g
Національні інвестиції	I_N
Національні заощадження	S_N
Бюджетне сальдо фактичне	BS
Бюджетне сальдо за повної зайнятості	BS_p
Бюджетне сальдо циклічне	BS_c
Середня податкова ставка	t'
Гранична податкова ставка	t
Мультиплікатор витрат	m_e
Мультиплікатор податків	m_t
Індекс цін	P

Алгоритм-конспект

10.1. Роль держави та моделі економічної рівноваги «витрати-випуск» і «вилучення-ін'єкції» в змішаній закритій економіці
Роль держави в системі макроекономічного регулювання

Роль держави в системі макроекономічного регулювання проявляється через функції , які вона виконує в економічному кругообігу (див. тему 1):	
1. Держава виконує перерозподільну функцію в економіці	Змінюючи рівень податків і трансфертів, держава перерозподіляє особисті доходи. Стягуючи більші податки із багатших домогосподарств і надаючи соціальні трансферти найбільш вразливим, держава зменшує розрив у особистих доходах.
2. Держава виконує стабілізаційну функцію в економіці	В умовах надмірного безробіття уряд може збільшити видатки, що збільшить сукупний попит і зменшить безробіття. Цього він може досягти і за допомогою зниження рівня оподаткування. В умовах високої інфляції уряд може вдаватися до протилежних заходів: до зменшення видатків і збільшення податків.
Залежно від інструментів (засобів), за допомогою яких держава здійснює свої функції, в макроекономічній науці розрізняють два основні види політики : 1) фіскальну (бюджетно-податкову); 2) монетарну (грошово-кредитну) (див. рис. 10.1).	
Як суб'єкт економічної системи держава суттєво впливає на умови формування економічної рівноваги. Цей вплив у розрізі двох моделей формування рівноважного ВВП, «витрати-випуск» і «вилучення-ін'єкції», розглядається далі.	

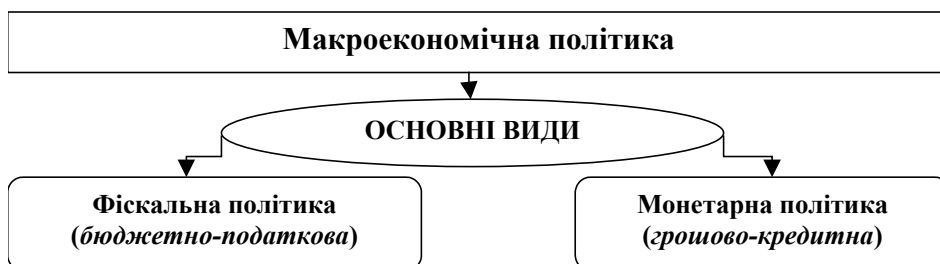

Рис. 10.1. Види макроекономічної політики залежно від інструментів, що використовуються

Модель економічної рівноваги «витрати — випуск» з урахуванням держави

Умови рівноваги	Рівновага є тоді, коли: $Y = E,$ де Y — «випуск», або рівноважний ВВП, E — «витрати», або заплановані сукупні витрати.	
Рівноважний ВВП (Y) (див. тему 9)	такий обсяг виробленої продукції (Y), який дорівнює запланованим сукупним витратам (E). У приватній закритій економіці $Y = E = C + I,$ У змішаній закритій економіці $Y = E = C + I + G,$	
	де E — заплановані сукупні витрати; C — витрати на приватне споживання; I — витрати на приватне інвестування; G — витрати на державні закупівлі. Висновок із врахуванням держави сукупні витрати (E) охоплюють і державні закупівлі (G).	
Функція споживання (див. тему 7)	За умов приватної закритої економіки 1) споживання домогосподарств є функцією від їх особистого наявного доходу, який прирівнюється до валового національного доходу всієї економіки, тобто $DI = Y$; 2) функція споживання має такий вигляд: $C = \bar{C} + c \cdot Y$	За умов змішаної закритої економіки 1) З урахуванням держави з'являються, з одного боку, валові податки (AT), які зменшують особистий наявний дохід, з іншого — трансфертні платежі приватному сектору економіки (TR), які збільшують його. Тому: $DI = Y - AT + TR,$ де DI — особистий наявний дохід домогосподарств; AT — валові податки, що сплачують суб'єкти економіки державі, основне джерело її фінансових ресурсів, що формує доходи державного бюджету; TR — трансфертні платежі, які надає держава домогосподарствам з державного бюджету у вигляді різних соціальних виплат (пенсії, стипендії, виплати по безробіттю, субсидії тощо) (див. тему 2). 2) слід врахувати, що: $T = AT - TR,$ де T — чисті податки. Висновок Особистий наявний дохід визначається як дохід після сплати податків: $DI = Y - T.$ Тому функція споживання набуває такого вигляду: $C = \bar{C} + c \cdot (Y - T);$ 3) функція споживання з використанням граничної податкової ставки (t) набуває вигляду: $C = \bar{C} + c \cdot (1 - t) \cdot Y.$ (див. нижче)

Середня податкова ставка (t') та гранична податкова ставка (t)	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>1) Оскільки чисті податки (T) перебувають у прямій залежності від ВВП (Y), то:</p> $T = t' \cdot Y,$ <p>де t' — середня податкова ставка, яка показує частку податків у ВВП, звідси:</p> $t' = \frac{T}{Y}.$ <p>2) Гранична податкова ставка (t) показує на скільки одиниць змінюються чисті податки (ΔT) в разі зміни ВВП (ΔY) на одиницю, звідси:</p> $t = \frac{\Delta T}{\Delta Y}.$
Загальні висновки	<p>Вплив держави на параметри економічної рівноваги за моделлю «витрати-випуск» проявляється подвійно:</p> <p>1) сукупні витрати охоплюють державні закупівлі, джерелом фінансування яких є чисті податки;</p> <p>2) трансформується функція споживання, у якій враховується зменшення сукупних доходів (ВВП) на величину чистих податків.</p>

Модель економічної рівноваги «вилучення-ін'єкції» з урахуванням ролі держави

Умови рівноваги	Рівновага забезпечується за умови: «вилучення» = «ін'єкції»			
Вилучення та ін'єкції (див. тему 9)	<p>За умов приватної економіки:</p> <p>1) S — приватні заощадження (вилучення):</p> $S = Y - C;$ <p>2) I — приватні інвестиції (ін'єкції)</p>	<p>За умов змішаної закритої економіки</p> <p>Вилучення</p> <p>— заощадження (S);</p> <p>— чисті податки (T).</p> <p>Ін'єкції</p> <p>— інвестиції (I);</p> <p>— державні закупівлі (G)</p>		
Рівноважний ВВП	<p>Рівноважний ВВП формується за умови, коли сума вилучень дорівнює сумі ін'єкцій.</p> <table border="1" data-bbox="402 1482 1439 1684"> <tr> <td data-bbox="402 1482 849 1684"> <p>За умов приватної економіки</p> $S = I$ </td> <td data-bbox="855 1482 1439 1684"> <p>За умов змішаної закритої економіки</p> $S + T = I + G.$ <p>Висновок</p> <p>— відбувається зміна структури вилучень та ін'єкцій</p> </td> </tr> </table>		<p>За умов приватної економіки</p> $S = I$	<p>За умов змішаної закритої економіки</p> $S + T = I + G.$ <p>Висновок</p> <p>— відбувається зміна структури вилучень та ін'єкцій</p>
<p>За умов приватної економіки</p> $S = I$	<p>За умов змішаної закритої економіки</p> $S + T = I + G.$ <p>Висновок</p> <p>— відбувається зміна структури вилучень та ін'єкцій</p>			
Заощадження (див. тему 7)	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>1. У зв'язку з появою держави, що стягує податки, приватні заощадження (S) зменшуються на величину чистих податків (T):</p> $S = Y - T - C.$ <p>2. Одночасно зі зменшенням приватних заощаджень (S) з'являються державні заощадження (S_g), які визначаються за формулою:</p> $S_g = T - C_g,$ <p>де S_g — державні заощадження, C_g — державне споживання.</p>			

	<p>3. Якщо у формулу, що відображає тотожність між сумою вилучень та ін'єкцій, підставити значення приватних заощаджень (S) і врахувати, що $G = C_g + I_g$, то отримаємо:</p> $t = \frac{\Delta T}{\Delta Y}.$ <p>4. Перенесемо C_g у ліву частину рівняння і згрупуємо його члени у такий спосіб:</p> $(Y - T - C) + T = I + (C_g + I_g).$ <p>де $(Y - T - C)$ — приватні заощадження (S); $(T - C_g)$ — державні заощадження (S_g).</p> <p>5. Сума приватних заощаджень (S) і державних заощаджень (S_g) — це національні заощадження (S_N), які можна виразити так:</p> $(Y - T - C) + (T - C_g) = I + I_g,$ <p>або $S_N = S + S_g$.</p> <p>6. Сума приватних і державних інвестицій визначає величину національних інвестицій:</p> $I_N = I + I_g.$ <p>Висновок — у змішаній закритій економіці рівновага забезпечується за умови, якщо національні заощадження дорівнюють національним інвестиціям</p> $S_N = I_N.$ <p>У розгорнутому вигляді:</p> $Y - C - C_g = I + I_g.$
<p>Рівновага між приватними інвестиціями та джерелами їх фінансування</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Велике аналітичне значення має ідея рівноваги між приватними інвестиціями та джерелами їх фінансування. Для відображення такої рівноваги попереднє рівняння слід розв'язати відносно I, а також врахувати, що $C_g + I_g = G$.</p> <p>Тоді:</p> $Y - C - G = I.$ <p>Якщо до лівої частини цього рівняння додати і відняти T, то отримаємо:</p> $(Y - T - C) + (T - G) = I_g.$ <p>де $(Y - T - C)$ — приватні заощадження, тобто S; $(T - G)$ — сальдо державного бюджету, тобто BS.</p> <p>Висновок: рівень інвестування національної економіки, а саме внутрішні фінансові ресурси приватного інвестування країни, залежать не лише від приватних заощаджень, а й від стану її державного бюджету.</p>

**10.2. Фіскальна політика: цілі, види та інструменти.
Вплив державних закупівель і чистих податків на ВВП**

Відповідно до основних цілей макроекономічної політики фіскальна політика здійснюється з метою цілеспрямованого впливу на обсяг національного виробництва, рівень безробіття та інфляції (див. рис. 10.2).

Основні цілі фіскальної політики		
стійке економічне зростання	повна зайнятість	помірна інфляція

Рис. 10.2. Основні цілі фіскальної політики

Фіскальна політика

<p>Засоби (інструменти) фіскальної політики</p>	<ul style="list-style-type: none"> • державні витрати (G_{exp}) здійснюються за рахунок коштів державного бюджету; • валові податки (AT) — джерело доходів державного бюджету; • балансування (узгодження) державних витрат і доходів державного бюджету. <p>Елементи структури державних витрат (G_{exp}):</p> <ul style="list-style-type: none"> • державні закупівлі (G), складовими яких є: <ul style="list-style-type: none"> — державне споживання (C_g); — державні інвестиції (I_g); • трансфертні платежі (TR); • витрати з обслуговування державного боргу (G_{debt}), тобто: $G_{exp} = C_g + I_g + TR + G_{debt}$ <p>або:</p> $G_{exp} = G + TR + G_{debt}$ <p>(див. тему 2).</p> <p>Доходи державного бюджету будь-якої країни охоплюють:</p> <ul style="list-style-type: none"> • податкові надходження або валові податки (AT); • неподаткові та інші надходження. <p>Валові податки (AT) = чисті податки (T) + трансферти</p> <p>або:</p> $AT = T + TR.$ <p>Різниця між валовими податками та трансфертними платежами — це чисті податки (T), які уряд може використовувати на державні закупівлі та інші цілі:</p> $T = AT - TR.$ <p>(див. далі)</p>
<p>Основні інструменти фіскальної політики (за Кейнсом)</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) зміна державних закупівель (ΔG) — безпосередньо впливає на сукупний попит і ВВП; 2) зміна чистих податків (ΔT) (що охоплює два інструменти — зміну валових податків (ΔAT) та зміну трансфертних платежів (ΔTR) — впливає на сукупний попит і ВВП опосередковано через зміни у споживанні.

<p>Види фіскальної політики (див. рис. 10.3)</p>	<p>За бажаним результатом розрізняють :</p> <p>1) політика фіскальної експансії (стимулююча) -застосовується для покращання економічної кон'юнктури шляхом стимулювання сукупного попиту та/або сукупної пропозиції (як складова антикризової політики).</p> <p>Для стимулювання уряд може:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збільшувати державні закупівлі (+ΔG); - збільшувати трансфертні платежі (+ΔTR); - зменшувати податки (-ΔAT); <p>2) політика фіскальної рестрикції (стримуюча) — здійснюється в умовах інфляційного зростання, коли спостерігається «перегрів» економіки (як складова антиінфляційної політики).</p> <p>Для стримування уряд може:</p> <ul style="list-style-type: none"> — зменшувати державні закупівлі (-ΔG); — зменшувати трансфертні платежі (-ΔTR); — підвищувати податки (+ΔAT). <hr/> <p>За характером впливу на економіку фіскальних інструментів розрізняють:</p> <p>1) дискреційну фіскальну політику, в межах якої зміна державних видатків і податків здійснюється на підставі спеціальних рішень уряду і парламенту, насамперед, пов'язаних із змінами у бюджетно-податковому законодавстві країни стосовно переліку податків, податкових ставок і податкових пільг, соціальних виплат тощо;</p> <p>2) автоматична фіскальна політика — реалізується без змін законодавства і стосується лише податків і трансфертів, які є функцією від сукупного доходу, тому можуть змінюватися в автоматичному режимі в разі його зміни, що залежить від фази економічного циклу.</p>
<p>Варто знати! Фіскальну політику здійснює Міністерство фінансів під контролем парламенту. Державні закупівлі та чисті податки є базовими інструментами фіскальної політики. Зростання частки ВВП, що перерозподіляється через бюджет, передбачає збільшення податкового навантаження на економічних суб'єктів.</p>	

Рис. 10.3. Види фіскальної політики

Вплив державних закупівель і чистих податків на ВВП

Вплив державних закупівель на ВВП

<p>Державні закупівлі як інструмент фіскальної політики</p>	<p>1. <i>Державні закупівлі</i> (G) — це витрати на товари і послуги, які уряд закуповує у суб'єктів приватної економіки, а саме на: — військову техніку, державні будівлі, споруди, обладнання тощо; — послуги органів державного управління, армії, поліції, освіти тощо.</p> <p>2. <i>Зміна державних закупівель</i> (ΔG) — інструмент фіскальної політики, який держава реалізує через спеціальні рішення.</p>
<p>Ефект мультиплікації від зміни державних закупівель</p>	<div style="text-align: center;"> </div> <p style="text-align: center;">Рис. 10.4. Вплив державних закупівель на ВВП у моделі «Кейнсіанський хрест»</p> <p>Рис. 10.4:</p> <ol style="list-style-type: none"> Уряд збільшив державні закупівлі (ΔG), що означає збільшення автономних витрат. Зі зростанням автономних витрат на ΔG крива сукупних фактичних витрат переміщується вгору від E_1 до E_2. Внаслідок змін автономних витрат рівноважний ВВП зростає від Y_1 до Y_2. Приріст ВВП (ΔY) є більшим, ніж приріст державних закупівель (ΔG), тобто $\Delta Y > \Delta G$. <p>Висновок: державні закупівлі впливають на ВВП прямо пропорційно та мультиплікативно, а відношення $\Delta Y/\Delta G$ є мультиплікатором витрат (m_e).</p>
<p>Мультиплікатор витрат у змішаній закритій економіці</p>	<p>1) У змішаній закритій економіці <i>мультиплікатор витрат ускладнюється</i> порівняно з мультиплікатором витрат у приватній закритій економіці, оскільки:</p> $Y = C + I + G \rightarrow$ $Y = \bar{C} + c \cdot (1 - t) \cdot Y + \bar{I} + \bar{G} \rightarrow$ $Y - c \cdot (1 - t) \cdot Y = \bar{C} + \bar{I} + \bar{G} = \bar{E} \rightarrow$ $Y \cdot (1 - c \cdot (1 - t)) = \bar{E}$

	<p>2) Якщо автономні витрати $\bar{E}$ зростають через зростання державних закупівель $\bar{G}$, тобто $\Delta\bar{E} = \Delta\bar{G}$, то можна записати:</p> $\Delta Y \cdot (1 - c \cdot (1 - t)) = \Delta\bar{E},$ <p>звідси:</p> $\frac{\Delta Y}{\Delta G} = m_e$ <p>або</p> $m_e = \frac{1}{1 - c \cdot (1 - t)}$ <p>3) Вираз $\frac{1}{1 - c \cdot (1 - t)}$ є мультиплікатором витрат для змішаної закритої економіки. Оскільки $c + s = 1$, то мультиплікатор витрат для змішаної закритої економіки також можна визначити як:</p> $m_e = \frac{1}{s + c \cdot t'}$ <p>де: c — гранична схильність до споживання; s — гранична схильність до заощадження; t — гранична податкова ставка.</p> <p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! У практиці мароекономічного аналізу розрізняють статичні та динамічні мультиплікатори витрат (дет. див. тему 9). Статичний <i>мультиплікатор витрат змішаної закритої економіки</i> показує у скільки разів ВВП є більшим, ніж автономні витрати. Для його визначення слід використовувати середні показники схильностей до споживання, заощадження та податкової ставки, тобто: c' — середня схильність до споживання; s' — середня схильність до заощадження; t' — середня податкова ставка. Динамічний <i>мультиплікатор витрат змішаної закритої економіки</i> показує у скільки разів приріст ВВП є більшим, ніж приріст автономних витрат. Для його визначення слід використовувати граничні показники схильностей до споживання, заощадження та податкової ставки, тобто: c — гранична схильність до споживання; s — гранична схильність до заощадження; t — гранична податкова ставка.</p> <p>Висновки 1. Мультиплікатор витрат у змішаній закритій економіці залежить від граничної схильності до споживання та граничної податкової ставки. 2. Мультиплікатор витрат у змішаній закритій економіці є оберненим до вилучень з економіки у вигляді заощаджень (S) і податків (T).</p>
<p>Визначення впливу державних закупівель на ВВП</p>	$\Delta Y = \Delta G \cdot m_e,$ <p>де ΔY — зміна ВВП; ΔG — зміна державних закупівель; m_e — мультиплікатор державних закупівель. Мультиплікатор державних закупівель показує у скільки разів приріст ВВП є більшим, ніж приріст державних закупівель. Він визначається як мультиплікатор витрат для змішаної закритої економіки.</p>

Вплив чистих податків на ВВП

<p>Чисті податки як інструмент фіскальної політики</p>	<p>Чисті податки можуть змінюватися не лише <i>дискреційно</i>, а й <i>автоматично</i>:</p> <p>1) <i>дискреційна зміна чистих податків</i> (ΔT_d) — це така їх зміна, яка відбувається на підставі спеціальних державних рішень щодо рівня оподаткування і трансфертів (наприклад, прийняття нового Податкового кодексу);</p> <p>2) <i>автоматична зміна чистих податків</i> (ΔT_a) — це така їх зміна, яка відбувається без додаткового державного втручання, без внесення якихось змін у податкове законодавство, а у зв'язку зі зміною ВВП. Слід брати до уваги, що <i>чисті податки</i> (T) — це канал <i>вилучень</i>, що діє <i>автоматично</i> в разі зміни ВВП як податкової бази;</p> <p>3) <i>автоматична зміна трансфертів</i> (ΔTR_a) можлива внаслідок зміни в умовах, які передбачають виплати у зв'язку з безробіттям, досягненням межі бідності тощо.</p> <p>Висновок <i>інструментом фіскальної політики є зміна чистих податків</i> (ΔT), що знаходиться: — у прямій залежності від зміни валових податків (ΔAT); — в оберненій залежності від зміни трансфертів (ΔTR).</p>
<p>Вплив чистих податків на ВВП</p>	<p>Дискреційна зміна чистих податків (коли уряд змінює їх величину) мультиплікативно впливає на зміну ВВП. Проте, цей вплив є не <i>прямим</i>, а <i>оберненим</i>, оскільки збільшення урядом чистих податків призводить до скорочення наявного доходу суб'єктів приватної економіки:</p> $\uparrow T \rightarrow \downarrow (Y - T).$ <p>Вплив дискреційної зміни чистих податків на ВВП відображається як:</p> $\Delta Y = \Delta T_d \cdot (-c \cdot m_e),$ <p>де: ΔY — зміна ВВП; ΔT_d — зміна чистих податків (дискреційна); m_e — мультиплікатор витрат; c — гранична схильність до споживання.</p> <p>У цій формулі вираз $(-c \cdot m_e)$ є мультиплікатором податків (m_t), який показує у скільки разів скорочення ВВП є більшим, ніж приріст чистих податків. Його величина обернено залежить від мультиплікатора витрат і граничної схильності до споживання:</p> $m_t = -(c \cdot m_e)$ <p>або:</p> $m_t = -\frac{c}{1 - c \cdot (1 - t)},$ <p>де: m_t — мультиплікатор податків; c — гранична схильність до споживання; t — гранична податкова ставка.</p> <p>Висновок</p> <ol style="list-style-type: none"> Залежність між зміною чистих податків і ВВП є оберненою, тому мультиплікатор податків m_t є від'ємною величиною. Вплив дискреційної зміни чистих податків на ВВП можна визначити як: $\Delta Y = \Delta T_d \cdot m_t.$

<p>Спільний вплив державних закупівель і чистих податків на ВВП</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Якщо держава застосовує <i>одночасно</i> два інструменти фіскальної політики: 1) <i>зміну державних закупівель</i> (ΔG); 2) <i>зміну чистих податків</i> (ΔT_d), то за цих умов:</p> $\Delta Y = \Delta G \cdot m_e + \Delta T_d \cdot (-c \cdot m_t),$ <p>або враховуючи, що мультиплікатор податків — від’ємна величина:</p> $\Delta Y = \Delta G \cdot m_e + \Delta T_d \cdot m_t,$ <p>де: ΔY — зміна ВВП; ΔG — зміна державних закупівель; ΔT_d — зміна чистих податків (дискреційна), m_e — мультиплікатор державних закупівель:</p> $m_e = \frac{1}{1 - c \cdot (1 - t)},$ <p>m_t — мультиплікатор податків:</p> $m_t = \frac{c}{1 - c \cdot (1 - t)},$ <p>c — гранична схильність до споживання, t — гранична податкова ставка. Оскільки $c < 1$ (c — чисельник формули мультиплікатора податків, 1 — чисельник формули мультиплікатора державних закупівель), то по модулю $m_e > m_t$.</p> <p>Висновок Результати остаточного впливу державних закупівель і чистих податків на ВВП залежать від сили впливу цих інструментів, яка оцінюється значенням двох мультиплікаторів.</p>
---	---

10.3. Дискреційна та автоматична фіскальна політика.

Ефект гальмування динаміки ВВП

Дискреційна фіскальна політика

<p>Цілеспрямоване застосування державних закупівель і чистих податків</p>	<p>Зміна державних видатків і податків здійснюється на підставі спеціальних рішень уряду і парламенту, та насамперед <i>пов’язана із змінами у бюджетно-податковому законодавстві країни</i> Наприклад, прийняття Податкового кодексу в Україні в грудні 2010 року спричинило багато змін до податкового законодавства країни, що призвело до оновлення фіскальних інструментів в межах дискреційної фіскальної (бюджетно-податкової) політики України Висновок: оцінюючи ситуацію, що склалася в економіці країни, уряд свідомо, згідно з поставленою метою, застосовує інструменти дискреційної фіскальної політики: державні закупівлі та чисті податки.</p>
<p>Дискреційна політика фіскальної експансії (стимулююча)</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! З метою стимулювання економіки уряд може: 1) <i>збільшувати державні закупівлі</i> ($+\Delta G$), що призведе до мультиплікативного зростання ВВП ($+\Delta G$):</p> $\Delta Y = \Delta G \cdot m_e,$ <p>де: ΔY — зміна ВВП; ΔG — зміна державних закупівель;</p>

	<p>m_e – мультиплікатор державних закупівель:</p> $m_e = \frac{1}{1 - c \cdot (1 - t)}$ <p>c — гранична схильність до споживання; t — гранична податкова ставка; 2) <i>зменшувати чисті податки</i> ($-\Delta T_d$), що призведе до мультиплікативного зростання ВВП ($+\Delta Y$):</p> $\Delta Y = \Delta T_d \cdot m_t$ <p>де: ΔY – зміна ВВП; ΔT_d – зміна чистих податків; m_t – мультиплікатор податків:</p> $m_t = \frac{c}{1 - c \cdot (1 - t)}$ <p>c – гранична схильність до споживання; t – гранична податкова ставка; 3) <i>одночасно застосувати обидва інструменти</i>, що призведе до мультиплікативного зростання ВВП ($+\Delta Y$):</p> $\Delta Y = \Delta G \cdot m_e + \Delta T_d \cdot m_t \text{ (див. вище).}$
Дискреційна політика фіскальної рестрикції (стримуюча)	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! З метою стримування економіки уряд може:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <i>зменшувати державні закупівлі</i> ($-\Delta G$), що призведе до мультиплікативного скорочення ВВП ($-\Delta Y$); 2) <i>підвищувати чисті податки</i> ($+\Delta T_d$), що призведе до мультиплікативного скорочення ВВП ($+\Delta Y$); 3) <i>одночасно застосувати обидва інструменти</i>, що призведе до мультиплікативного скорочення ВВП ($+\Delta Y$) (див. вище).
Загальний висновок:	<p>Ураховуючи мультиплікатори державних закупівель та податків, можна визначити дискреційний вплив окремих фіскальних інструментів на ВВП:</p> <p>— зміни державних закупівель: $\Delta Y = \Delta G \cdot m_e$,</p> <p>— зміни чистих податків: $\Delta Y = \Delta T_d \cdot m_t$.</p>

Автоматична фіскальна політика. Ефект гальмування динаміки ВВП

Автоматична зміна чистих податків	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Майже всі податки та переважна більшість трансфертів <i>змінюються автоматично</i>, а саме: зі зміною ВВП. 2. В Україні до податків, які <i>автоматично</i> змінюються зі зміною доходу, належать: податок з доходів фізичних осіб (ПДФО), податок на прибуток підприємств (ППП), податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок (АП) тощо. — Зі зростанням ВВП за усіма згаданими податками відбувається збільшення податкових надходжень до бюджету. — І навпаки, якщо обсяг ВВП зменшується, податкові надходження за згаданими податками до бюджету зменшуються. 3. Автоматична зміна податків залежить не лише від того, на скільки змінюється ВВП, а й <i>від чутливості податків до його змін</i>, що зумовлюється чинною системою оподаткування: — якщо застосовується прогресивна система оподаткування (коли рівень податкових ставок зростає за певною шкалою залежно від рівня особистих доходів), то зростання надходжень до бюджету відбувається швидше, ніж ВВП; — за пропорційної системи оподаткування (коли рівень податкових ставок є однаковим для всіх доходів), податкові надходження змінюються тим же темпом, що й ВВП.
-----------------------------------	--

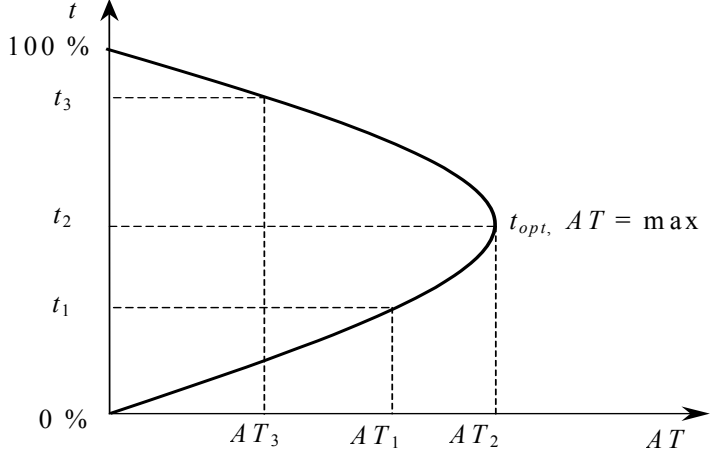

	<p>4. Трансферти змінюються у протилежному напрямі від змін ВВП напрямі: виплати по безробіттю, соціальні субсидії малозабезпеченим, субсидії сільськогосподарським підприємствам тощо скорочуються під час зростання виробництва і збільшуються під час його падіння.</p> <p>Варто знати! 1) існують податки, що не змінюється зі зміною доходу. До них належать податки: на нерухомість, на землю, транспортні засоби тощо; 2) є соціальні трансферти, що також не змінюються зі зміною доходу. До них належать: пенсії, стипендії, деякі види соціальної допомоги.</p>
<p>Дія вмонтованих (автоматичних) стабілізаторів — чистих податків</p>	<p>1. Економічний механізм, який діє через автоматичну зміну чистих податків (ΔT_a), дає змогу знизити амплітуду циклічних коливань рівнів зайнятості та ВВП автоматично, без змін економічної політики.</p> <p>2. Чисті податки – вилучення з потоку «доходи–витрати»: – збільшуються в період зростання виробництва (у фазі піднесення), що стримує зростання сукупних витрат (ΔE) і ВВП (ΔY); – зменшуються в період рецесії (у фазі спаду), що стримує скорочення сукупних витрат (ΔE) і ВВП (ΔY).</p> <p>3. Ефект гальмування динаміки ВВП (ΔY), викликаний вмонтованими стабілізаторами, можна визначити таким чином:</p> $\Delta Y = \Delta \bar{E} \cdot \frac{1}{1-c} - \Delta \bar{E} \cdot \frac{1}{1-c \cdot (1-t)}$ <p>або:</p> $\Delta Y = \Delta \bar{E} \cdot \left(\frac{1}{1-c} - \frac{1}{1-c \cdot (1-t)} \right)$ <p>де $\Delta \bar{E}$ – зміна автономних витрат; $m_e = \frac{1}{1-c}$ – мультиплікатор витрат приватної закритої економіки, що враховує лише вилучення у формі заощаджень (S), але не враховує автоматичні податкові вилучення (T_a); $m_e = \frac{1}{1-c \cdot (1-t)}$ – мультиплікатор витрат змішаної закритої економіки, що враховує вилучення як у формі заощаджень (S), так і у формі податків (T_a).</p>
<p>Загальні висновки:</p>	<p>Висновок</p> <p>1. Чисті податки та трансферти можуть бути вмонтованими стабілізаторами, автоматична дія яких згладжує циклічні коливання і стабілізує економіку.</p> <p>2. Вмонтовані стабілізатори не здатні повністю усунути циклічні коливання в економіці. Тому для вирішення цієї проблеми автоматична фіскальна політика може доповнюватися заходами дискреційної фіскальної політики.</p>

10.4. Фіскальна політика з урахуванням пропозиції. Крива Лаффера

Різниця в підходах	Фіскальна політика в кейнсіанській моделі	Фіскальна політика в теорії економіки пропозиції
Об'єкт впливу фіскальної політики	сукупний попит	сукупна пропозиція
Інструменти впливу	державні закупівлі та чисті податки	головний інструмент — зменшення рівня оподаткування шляхом зниження податкових ставок

Вплив стимулюючої фіскальної політики на сукупну пропозицію

<p>Причинно-наслідковий зв'язок між зниженням процентних ставок і збільшенням сукупної пропозиції</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження податків на доходи посилює стимули до праці. Більші доходи, які залишаються після зменшення податків, через збільшення пропозиції робочої сили та продуктивності праці сприяє зростанню обсягів виробництва. 2. Зниження податків, спричиняючи зростання наявного доходу, може сприяти збільшенню заощаджень. Останнє сприяє збільшенню інвестицій та обсягів виробництва. 3. Зменшення податків на прибуток підприємств підвищує чисту прибутковість інвестиційних проектів, що, за інших незмінних умов, викликає зростання інвестиційного попиту. Це підвищить норму нагромадження капіталу, збільшить виробничий потенціал і створить передумови для зростання обсягів виробництва.
<p>Крива Лаффера</p>	<div style="text-align: center;"> </div> <p align="center">Рис. 10.6. Крива Лаффера</p> <p>Рис. 10.6:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Крива Лаффера показує зв'язок між податковою ставкою (t) і податковими надходженнями (AT). 2. При зростанні податкової ставки (від 0 (нуля) до 100 %), податкові надходження спочатку збільшуються до максимальної величини ($AT_{\max}$), а потім зменшуються знову до нуля. 3. У системі податкових ставок виокремлюються два рівні: <ul style="list-style-type: none"> — <i>надмірні</i> — ті, що вищі від оптимальної ставки (t_{opt}), наприклад, ставка t_3. Надмірні ставки стримують ділову активність; — <i>помірні</i> — ті, що нижчі від оптимальної ставки (t_{opt}), наприклад, ставка t_1. Помірні ставки стимулюють ділову активність і збільшення величини податкових надходжень. 4. Якщо оподаткування є надмірним, наприклад, коли податкова ставка дорівнює t_3, то її зниження до оптимального рівня, тобто до (t_{opt}), викликає компенсаційне або навіть випереджальне збільшення ВВП як податкової бази, що максимізує податкові надходження. <p>Висновок: зниження ставки оподаткування в економіці в інтервалі від надмірного до оптимального забезпечує одночасне зростання обсягів виробництва і податкових надходжень.</p>
<p>Загальні висновки</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Практичне застосування <i>теорії ліберального оподаткування</i> створює ризики. На це уряд може зважуватися лише впевнившись, що діючі податкові ставки є надмірними і їх зниження уможливило суттєве підвищення ділової активності та/або відчутне зменшення масштабів ухилення від сплати податків.детальніше див.: <i>Савченко А. Г.</i> Макроекономіка : Підручник. К., 2005. С. 301—306).

Варто знати!

Рекомендації теорії економіки пропозиції були використані в США у період президентства Р. Рейгана (1981—1988). Цей період увійшов в історію під назвою «рейганоміка» й відзначився різким зменшенням особистого прибуткового податку і податку на прибуток корпорацій. Досвід рейганоміки не дав беззаперечних доказів на користь політики низького оподаткування, а, скоріше, поставив під сумнів тезу теорії економіки пропозиції про те, що зменшення рівня оподаткування може унеможливити виникнення бюджетного дефіциту. Після зниження рівня податкових ставок у США різко зросли дефіцити федерального бюджету, виник рекордний дефіцит платіжного балансу, зменшилася норма заощаджень. Тому наступні президенти США були змушені знову суттєво підвищити рівень оподаткування в країні.

Варто розглянути!

(для поглибленого вивчення)

Надмірне податкове навантаження витісняє приватні інвестиції та стримує економічний розвиток країни.

Рівень оподаткування в Україні потребує особливої уваги. Тому рекомендовано розглянути та проаналізувати інформацію, подану, зокрема на рис.10.7.

Див. також: **Інформаційна сторінка**.

10.5. Фіскальна політика та державний бюджет. Дефіцит бюджету та державний борг

Функції фіскальної політики

1. Будь-які зміни у фіскальній політиці супроводжуються відповідними змінами у балансі державного бюджету. Так, змінюючи рівень податкових ставок, держава змінює обсяг податкових надходжень до бюджету, а змінюючи обсяг державних закупівель, вона впливає на його видатки.
2. Основною метою фіскальної політики є збільшення обсягів виробництва, зменшення безробіття та зниження інфляції. Проте, здійснюючи фіскальні заходи, держава неминуче впливає на баланс державного бюджету.
3. Виконуючи **стабілізаційну функцію** через фіскальну політику уряд реалізує і **бюджетну функцію** (див. рис. 10.8).

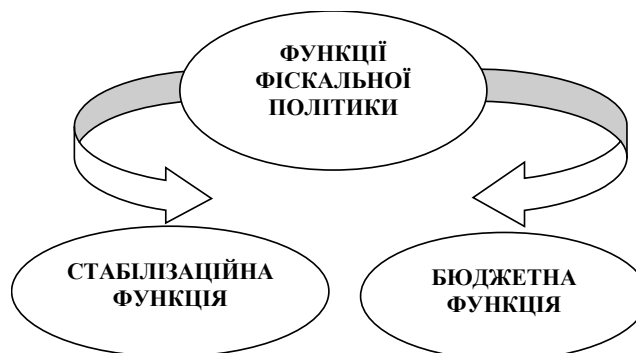

Рис. 10.8. Функції фіскальної політики

Основні параметри державного бюджету

Державний бюджет	— головний фінансовий план країни, у якому віддзеркалено доходи та видатки держави; — фінансова таблиця, що відображає формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються державою.
Доходи бюджету	— формуються за рахунок усіх податкових, неподаткових та інших надходжень, які здійснюються на безповоротній основі.

<p>Видатки бюджету</p>	<p>— кошти, що <i>спрямовуються на фінансування запланованих державних програм і заходів, за винятком коштів</i>, призначених на погашення основної суми державного боргу та повернення надмірно сплачених до бюджету сум.</p> <p>Відповідно до Бюджетного кодексу України розрізняють дві категорії: видатки бюджету та витрати бюджету [Бюджетний кодекс України, ст. 2: п. 13 і 14].</p> <p><u>Витрати бюджету</u> — видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.</p>
<p>Бюджетний дефіцит або профіцит</p>	<p>Залежно від співвідношення між доходами і видатками бюджет може бути збалансованим або незбалансованим, тобто мати, бюджетне сальдо (BS) у вигляді дефіциту або профіциту:</p> $\text{Бюджетне сальдо} = \text{Доходи бюджету} - \text{Видатки бюджету}$ <p>або спрощено:</p> $\text{Бюджетне сальдо} = \text{Чисті податки} - \text{Державні закупівлі}$ $BS = T - G;$ <p>1) бюджетний дефіцит виникає тоді, коли доходи бюджету не покривають його видатки або</p> $T < G;$ <p>2) бюджетний профіцит виникає тоді, коли доходи бюджету перевищують його видатки або</p> $T > G.$
<p>Варто знати! Державний бюджет¹ приймається урядом країни щорічно на збалансованій та незбалансованій основі. Бюджет з дефіцитом призводить до збільшення зовнішнього боргу. Бюджет з профіцитом уряд може використовувати для погашення боргу.</p>	
<p>Варто знати! У світовій практиці припустимим рівнем бюджетного дефіциту вважається його величина, що не перевищує 1–2 % ВВП для країн, що розвиваються, 3 % ВВП для економічно розвинутих країн. Для країн ЄС діють Маастрихтські критерії (1993 р.) і Пакт стабільності та зростання («The Stability and Growth Pact») (1997 р.) За цими документами <i>перевищення 3 %-го рівня бюджетного дефіциту допускається лише у виключних випадках</i>.</p>	
<p>Варто розглянути! (для поглибленого вивчення) Інформація про виконання Законів України «Про Державний бюджет України» міститься, зокрема, на Офіційному сайті Рахункової палати України: http:// www.ac-rada.gov.ua. Див. також нижче: Інформаційна сторінка — див.: (рис. 10.9—10.13).</p>	
<p>Варто розглянути! (для поглибленого вивчення) Важливим елементом макроекономічного аналізу є аналіз структури витрат державного бюджету та визначення їх впливу на економічний розвиток України. Серед витрат державного бюджету важливими є захищені видатки (переважно соціального спрямування, що визначаються Законом України «Про Державний бюджет України на ... рік», а також видатки бюджету для Пенсійного фонду України у зв'язку з необхідністю вирішення проблеми дефіциту цього фонду. Див. також нижче: Інформаційна сторінка.</p>	

¹ Слід наголосити, що державний бюджет України – це складова зведеного (консолідованого бюджету) України. Аналогічно розраховують **дефіцит/профіцит зведеного бюджету** як різницю між доходами та витратами зведеного бюджету.

Концепції регулювання державного бюджету

<p>Фіскальна політика, яка спрямована на досягнення певних цілей в економіці, завжди вирішує складну альтернативу: <i>стабілізація економіки чи збалансування бюджету</i>. Особливо гострою ця альтернатива стає за умов економічного спаду, викликаного скороченням сукупного попиту.</p>		
<p>Концепція збалансування бюджету на щорічній основі <i>(короткострокова)</i></p>	<p>Концепція збалансування бюджету на циклічній основі <i>(довгострокова)</i></p>	<p>Концепція функціональних фінансів <i>(кон'юнктурна)</i></p>
<p>— бюджет балансується в межах одного фінансового року; — ігнорується стабілізаційна функція фіскальної політики; — в умовах економічного спаду може призвести до ще більшого падіння виробництва.</p>	<p>— бюджет балансується в межах економічного циклу; — щорічне збалансування бюджету не є об'єктивно обґрунтованим; — на одних стадіях економічного циклу може формуватися дефіцит бюджету, який компенсується профіцитом на інших стадіях.</p>	<p>— головною метою є управління доходами і видатками бюджету відповідно до зміни кон'юнктури ринку; — не ставиться за мету збалансування доходів і видатків, а вони можуть змінюватись залежно від економічної динаміки; — дефіцит бюджету є допустимим і виступає інструментом державного регулювання.</p>

Висновки

1. Світовий досвід, нагромаджений після Великої депресії в 30-ті роки ХХ ст, показує, що перевага віддається стабілізаційній функції.
2. Сучасна фіскальна політика припускає можливість застосування незбалансованого бюджету, зокрема, дефіцитного бюджету.
3. У сучасній макроекономічній науці та практиці регулювання державного бюджету сформульовано *принципи, які мають визначати ставлення уряду до дефіциту бюджету*:
  - виникнення бюджетного дефіциту під час економічного спаду є нормальним явищем, оскільки в цей період податкові надходження скорочуються, а видатки, навпаки, зростають;
  - спроби балансування бюджету з нульовим сальдо за економічного спаду є безрезультатними, тому що скорочення державних витрат або збільшення податкового навантаження спричиняє подальше зменшення продукту (ВВП) і ще більше зростання дефіциту;
  - бюджетні дефіцити періодів економічних спадів можуть перекриватися профіцитами періодів піднесення економіки (детальніше див.: *Радіонова І. Ф.* Макроекономіка: теорія і практика. К., 2004. 346 с.).

Варто знати!

Згідно міжнародних стандартів, бюджетний дефіцит до 3 % ВВП виконує активну функцію в економіці, стимулює її розвиток. Фінансові ресурси мають використовуватися не на поточне споживання, а для фінансування державних інвестиційних програм. Провідні країни Заходу, в тому числі країни ЄС, здійснюють емісію національної валюти в основному через механізми обслуговування бюджетного дефіциту, використовуючи відповідні ресурси на цілі економічного розвитку. Через ці канали формуються механізми «довгих» фінансових ресурсів.

Вплив фіскальної політики і циклічних коливань на державний бюджет

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Балансування державного бюджету залежить як від дискреційних заходів фіскальної політики, так і від економічного циклу:

—стимулююча фіскальна політика, збільшуючи державні видатки або знижуючи податкові ставки, може спрямовувати бюджет до дефіциту;

—дефіцит бюджету виникає також під час циклічного падіння виробництва, в процесі якого відбувається автоматичне скорочення податкових надходжень і збільшення видатків, пов'язаних із трансфертними платежами;

—стримуюча фіскальна політика та інфляційне зростання економіки викликають проти-лежні наслідки.

З метою розмежування впливу на державний бюджет фіскальної політики і циклічних коливань у сучасному макроекономічному аналізі крім *фактичного балансу бюджету* виділяють *баланс бюджету за повної зайнятості*.

Фактичний баланс бюджету	Баланс бюджету за повної зайнятості
<p>—відображує фактично отримані надходження та здійснені видатки:</p> $BS = Y \cdot t' - G,$ <p>де: BS — бюджетне сальдо фактичне t' — середня податкова ставка; $Y \cdot t'$ — чисті податки фактичні.</p>	<p>—умовний бюджет, в якому надходження і видатки визначаються на базі припущення, що економіка функціонує за параметрами повної зайнятості, тобто коли фактичне безробіття дорівнює природному, а обсяг виробництва — потенційному ВВП (Y_p):</p> $BS_p = Y_p \cdot t' - G,$ <p>де: BS_p — бюджетне сальдо структурне t' — середня податкова ставка; $Y_p \cdot t'$ — чисті податки за умов повної зайнятості.</p>
<p>Фактичний дефіцит бюджету (фактичний показник)</p> <p>— залежить як від фіскальної політики, так і від економічного циклу; —виникає тоді, коли фактично отримані державою чисті податки менші за державні закупівлі.</p>	<p>Структурний дефіцит або дефіцит бюджету за повної зайнятості (аналітичний показник)</p> <p>— показує, якою б могла бути різниця між чистими податками і державними закупівлями, коли б економіка перебувала в умовах повної зайнятості і виробляла ВВП на потенційному рівні (Y_p).</p>
<p>Фактичний дефіцит (BS) відрізняється від структурного дефіциту (BS_p) на величину втрат, які несе державний бюджет в умовах неповної зайнятості, тобто коли виникає циклічне падіння виробництва. Ці втрати відображає циклічний дефіцит (BS_c), що обчислюється як різниця між фактичним і структурним дефіцитами:</p> $\text{Циклічний дефіцит} = \text{Фактичний дефіцит} - \text{Структурний дефіцит}$ $BS_c = BS - BS_p$ <p>Циклічний дефіцит (BS_c) породжується відставанням фактичного ВВП від потенційного ВВП, яке виникає за неповної зайнятості, тобто в умовах рецесійного розриву:</p> $BS_c = (Y \cdot t' - G) - (Y_p \cdot t' - G) = t'(Y - Y_p).$	
<p>Висновки</p> <p>1. Відмінність між структурним і циклічним дефіцитами зумовлена відмінністю між дискреційними заходами фіскальної політики та дією автоматичних стабілізаторів. Змінюючи дискреційно чисті податки та/або державні закупівлі, держава безпосередньо впливає лише на структурний дефіцит. Циклічний дефіцит безпосередньо не залежить від держави, а зазнає змін внаслідок автоматичного скорочення або збільшення чистих податків. Усі ці зміни інтегрує в собі фактичний дефіцит.</p>	

2. Фактичний дефіцит бюджету відображає як структурний, так і циклічний дефіцит, він не може слугувати надійним індикатором ефективності фіскальної політики. Структурний дефіцит, який характеризує бюджет без циклічного компонента, набуває здатності бути індикатором дискреційної фіскальної політики.

3. Фіскальна політика може вважатися ефективною лише в тому випадку, коли під час падіння виробництва стимулює економіку. Якщо в умовах падіння виробництва держава не вдається до стимулюючих фіскальних заходів і не збільшує структурний дефіцит, то така фіскальна політика є неефективною, тобто не виконує стабілізаційну функцію (детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. 441 с.).

Фінансування бюджетного дефіциту

<i>Три основних джерела фінансування бюджетного дефіциту:</i>		
<i>внутрішні державні позики</i>	<i>зовнішні державні позики</i>	<i>грошова емісія</i>
<p>1) уряд здійснює емісію (випуск) державних боргових зобов'язань — облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), і виходить на відкритий ринок як їх продавць;</p> <p>2) покупцями ОВДП можуть бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> — фізичні особи, тобто домогосподарства; — юридичні особи, тобто підприємства, комерційні банки або інші фінансові установи, які мають тимчасово вільні кошти. 	<p>1) уряд:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) здійснює запозичення у формі прямих іноземних кредитів; б) здійснює емісію (випуск) та продаж облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП); <p>2) зовнішні позики можуть надаватися уряду:</p> <ul style="list-style-type: none"> — міжнародними фінансовими організаціями; — іноземними урядами; — приватними особами. 	<p>1) уряд продає свої боргові зобов'язання не суб'єктам приватної економіки, а центральному банку, тобто іншій державній інституції;</p> <p>2) для купівлі боргових зобов'язань центральний банк здійснює емісію додаткових грошей.</p>
Результати		
<p>— за рахунок виручки від продажу ОВДП тощо, а також за рахунок прямих кредитів уряд отримує в борг необхідну суму грошей, що створює внутрішній борг.</p>	<p>— за рахунок виручки від продажу ОЗДП та інших державних цінних паперів, а також за рахунок прямих кредитів уряд отримує в борг необхідну суму грошей, що створює зовнішній борг.</p>	<p>— сукупний попит починає випереджати сукупну пропозицію, що породжує інфляцію;</p> <ul style="list-style-type: none"> — уряд отримує «сеньйораж» — емісійний дохід від друкування та емісії грошей, реалізуючи своє монопольне право на це; — всі економічні агенти змушені сплачувати інфляційний податок, який (через вищі ціни) перерозподіляє частину особистих доходів на користь держави.
<p>Боргове фінансування — спосіб фінансування бюджетного дефіциту, який спирається на залучення державних запозичень.</p> <p>Перевага: не є інфляційним.</p> <p>Вада: створює державний борг, який з часом необхідно повертати та сплачувати проценти, що пов'язані з його обслуговуванням.</p>		<p>Емісійне (грошове) фінансування — спосіб фінансування бюджетного дефіциту, який спирається на емісію додаткових грошей.</p>

Загальні висновки

1. Найбільшою загрозою для економіки є грошова емісія, яка прискорює інфляцію з відповідними негативними соціально-економічними наслідками (див. розд. 6). Тому з метою обмеження емісійного фінансування бюджетного дефіциту в багатьох країнах конституцією закріплюється незалежність національних банків від уряду. В Україні грошова емісія використовувалася для фінансування бюджетного дефіциту протягом тривалого кризового періоду. *За діючим Бюджетним кодексом України (станом на 2016 рік), емісійні кошти Національного банку України не можуть бути джерелом фінансування дефіциту державного бюджету.*

2. Державні запозичення — менш загрозливе для економіки джерело фінансування дефіциту державного бюджету, але також несуть певний негативний вплив на економіку: — якщо державний борг досягає великих обсягів, то може виникнути «вибухове» збільшення процентних платежів, пов'язаних з його обслуговуванням, що перетворить їх в обтяжливу статтю видатків державного бюджету й обмежить позитивний вплив фіскальної політики на економіку;

— запозичуючи кошти, уряд стає вагомим «гравцем» на грошово-кредитному ринку. Якщо його попит на цьому ринку досягає значних обсягів, то це спричинює зростання процентної ставки і викликає *ефект «витіснення приватних інвестицій»*. Це означає скорочення інвестицій в економіці, що виникає внаслідок зростання процентних ставок.

3. Безболісних джерел фінансування бюджетних дефіцитів не існує. Тому ефективною може бути лише зважена фіскальна політика, згідно з якою держава повинна постійно коригувати видатки бюджету з урахуванням змін в його доходах. До державних позичок уряд має вдаватися лише за умови, що вони стратегічно обґрунтовані, тобто здатні в майбутньому створювати джерела для додаткових доходів.

Варто знати!

В Україні специфічним джерелом фінансування бюджетного дефіциту протягом років була і залишається *приватизація державного майна*.

Державний борг

Державний борг — це загальна сума заборгованості держави, яка репрезентується випущеними і непогашеними борговими зобов'язаннями уряду, включно з тими борговими зобов'язаннями, що пов'язані з державними гарантіями за кредитами, та іншими зобов'язаннями, які бере на себе уряд.

Державний прямий борг

— це борг, що відображає обсяги позичених ресурсів, які надійшли в розпорядження уряду країни.

Державний гарантований борг

— це зобов'язання держави як гаранта повернення ресурсів кредитору в разі неплатоспроможності позичальника.

Внутрішній державний борг

— заборгованість уряду домогосподарствам і підприємствам даної країни, які володіють державними борговими зобов'язаннями, тобто ОВДП.

Зовнішній державний борг

— заборгованість уряду перед іноземними громадянами, фірмами, урядами та міжнародними фінансовими організаціями.

Варто знати!

Управління державним боргом — це комплекс заходів, що здійснює держава при залученні коштів, їх розміщенні й погашенні для забезпечення платоспроможності держави.

Існують відмінності в поняттях «*обслуговування боргу*» та «*погашення боргу*». Згідно з міжнародним підходом:

— *погашення боргу* — операції з повернення основної суми боргу кредитору;

— *обслуговування боргу* — операції *погашення боргу* та *сплати процентів* і компенсаційних виплат за борговими зобов'язаннями.

Проценти (відсотки) по боргу — це дохід, що отримують кредитори за умовами угоди про позику або про випуск державних цінних паперів.

Дефолт — визнання неспроможності країни сплачувати борги в строк і в повному обсязі, що оголошується або самим позичальником, або кредиторами.

Варто знати!

За різними підходами, критичний рівень показника *борг/ВВП* становить 50–100 %. Так, Міжнародний банк реконструкції та розвитку критичним рівнем цього показника вважає 80–100 %.

Для країн ЄС — діють Маастрихтські критерії та критерії за Пактом стабільності та зростання («*The Stability and Growth Pact*»), за якими критичним рівнем державного боргу є 60 % ВВП.

У 2012 році 25 держав — членів ЄС у Брюсселі підписали Фіскальний Пакт, який фактично проголосив створення Фіскального союзу ЄС, який передбачає дефіцит бюджету — у межах 3 % від ВВП, структурний дефіцит — не вище 0,5 % ВВП і «боргове гальмо» (debt brake) — обмеження державного боргу рівнем — у 60 % ВВП.

В Україні визначений Бюджетним кодексом критичний рівень цього показника прийнятий за 60 % ВВП.

Варто знати!

Інформацію про зміни державного боргу України можна знайти на Офіційному сайті Міністерства фінансів. <http://www.minfin.gov.ua>.

Див. також нижче.: **Інформаційна сторінка** (рис.10.15–10.18 і табл. 10.1).

Варто розглянути!**(для поглибленого вивчення)**

Серед індикаторів, які відображають стан економічної безпеки країни є різні показники державного боргу (див. нижче: Інформаційна сторінка — табл. 10.2 і рис.10.19).

«Економічна безпека країни — стан національної економіки, який дає змогу зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність економіки до сталого та збалансованого зростання» [З Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України»].

Бюджетна та боргова безпека — складові фінансової безпеки, що є елементом економічної безпеки країни.

Варто знати!

В умовах дефіциту внутрішніх фінансових ресурсів Україна може звертатись за допомогою до світових фінансових організацій. Допомога міжнародних фінансових організацій, наприклад, Міжнародного валютного фонду (МВФ), може бути спрямована на реформування економіки. МВФ традиційно кредитує центральні банки, а не уряди країн. Проте, в 2009–2010 роках для України було зроблено виняток — транші МВФ були спрямовані на покриття бюджетного дефіциту.

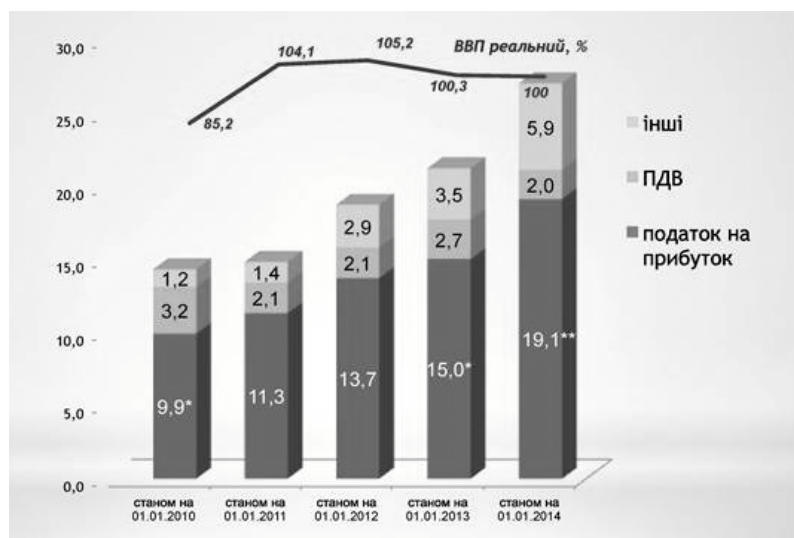
Інформаційна сторінка

Рис.10.7. Зростання рівня оподаткування в Україні за рахунок збільшення обсягів податкових переplat

Джерело: За крок до дефолту. Реальний стан української економіки. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

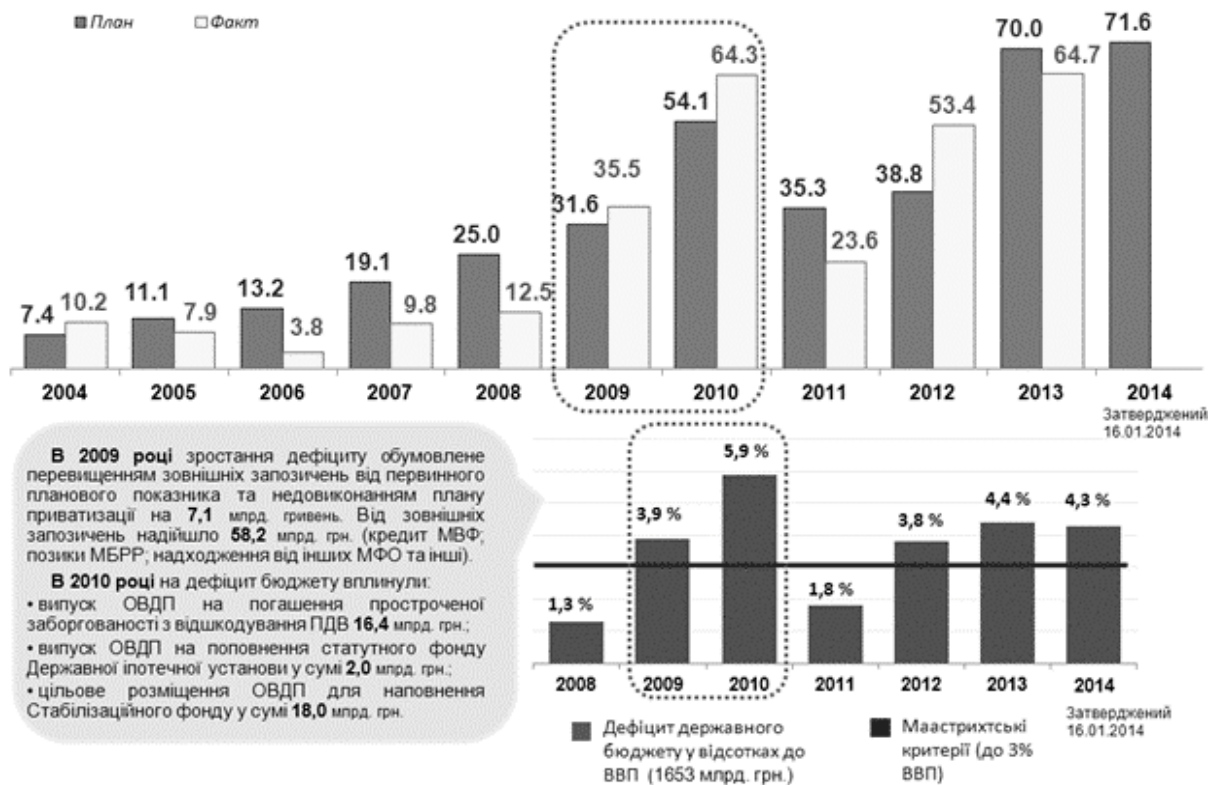

Рис. 10.9. Дефіцит Державного бюджету України

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

Рис. 10.10. Структура фіскального розриву Державного бюджету України у 2014 рік

Джерело: За крок до дефолту. Реальний стан української економіки. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

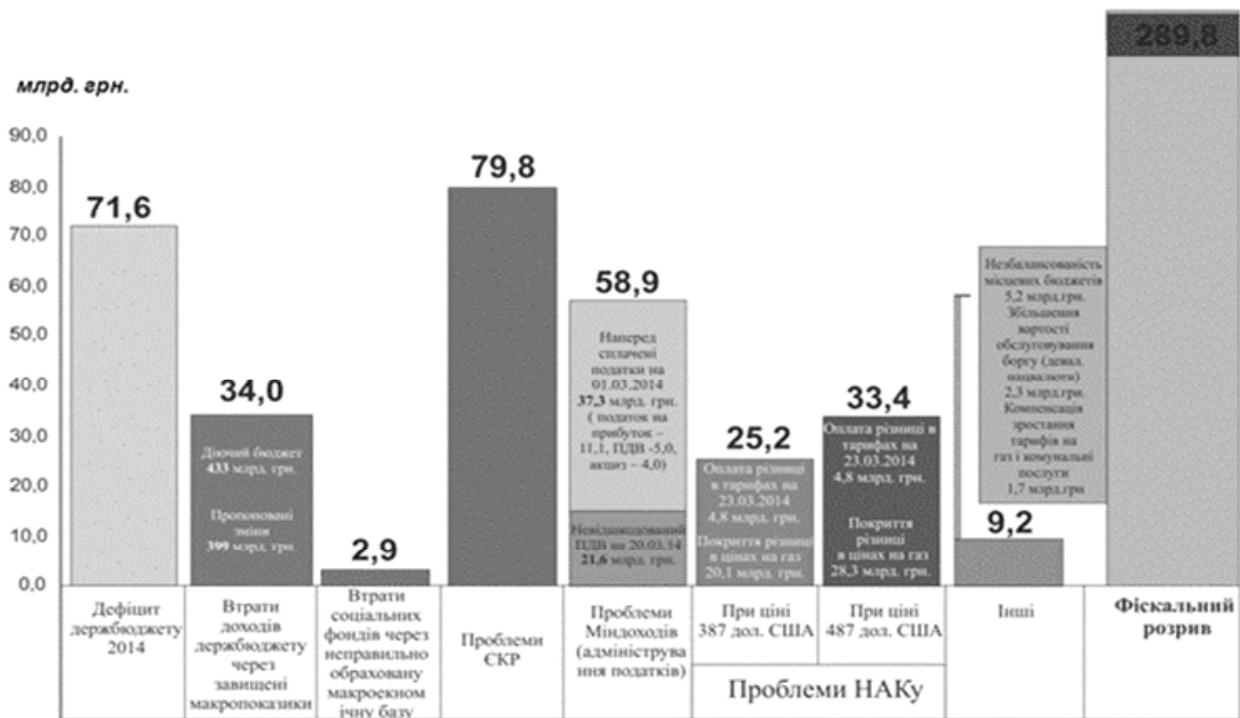

Рис. 10.11. Проблеми Державного бюджету України на 2014 рік: фіскальний розрив

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

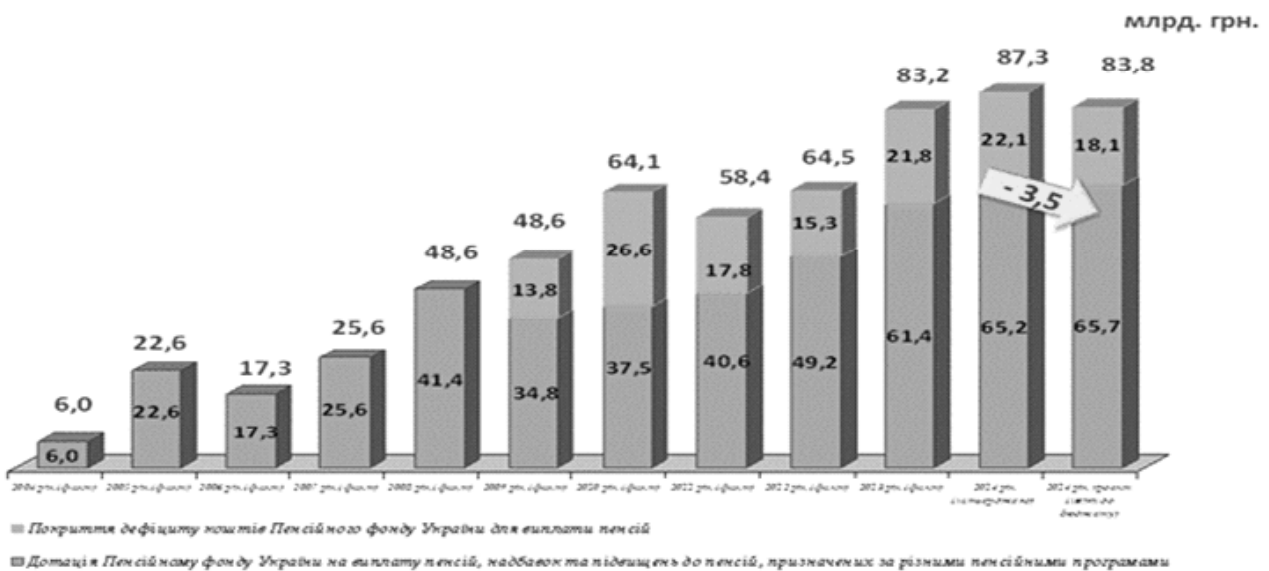

Рис. 10.12. Видатки Державного бюджету України на покриття пенсій

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

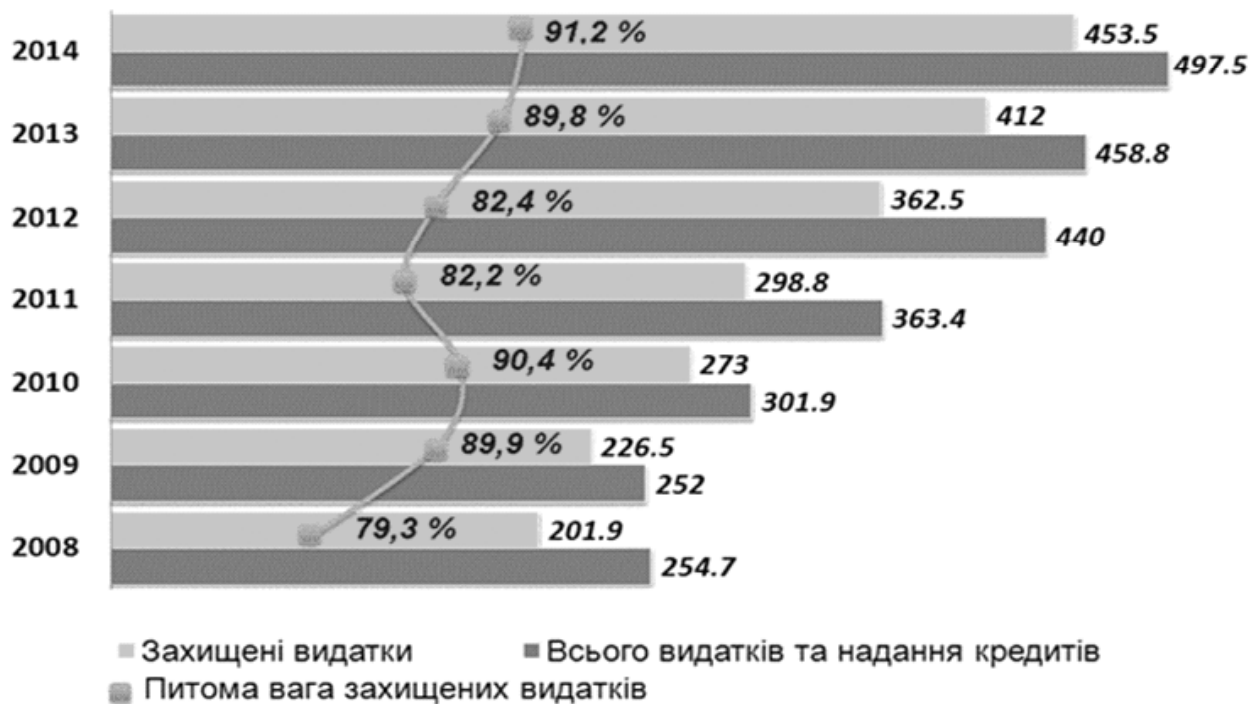

Рис. 10.13. Захищені видатки у Зведеному бюджеті України

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

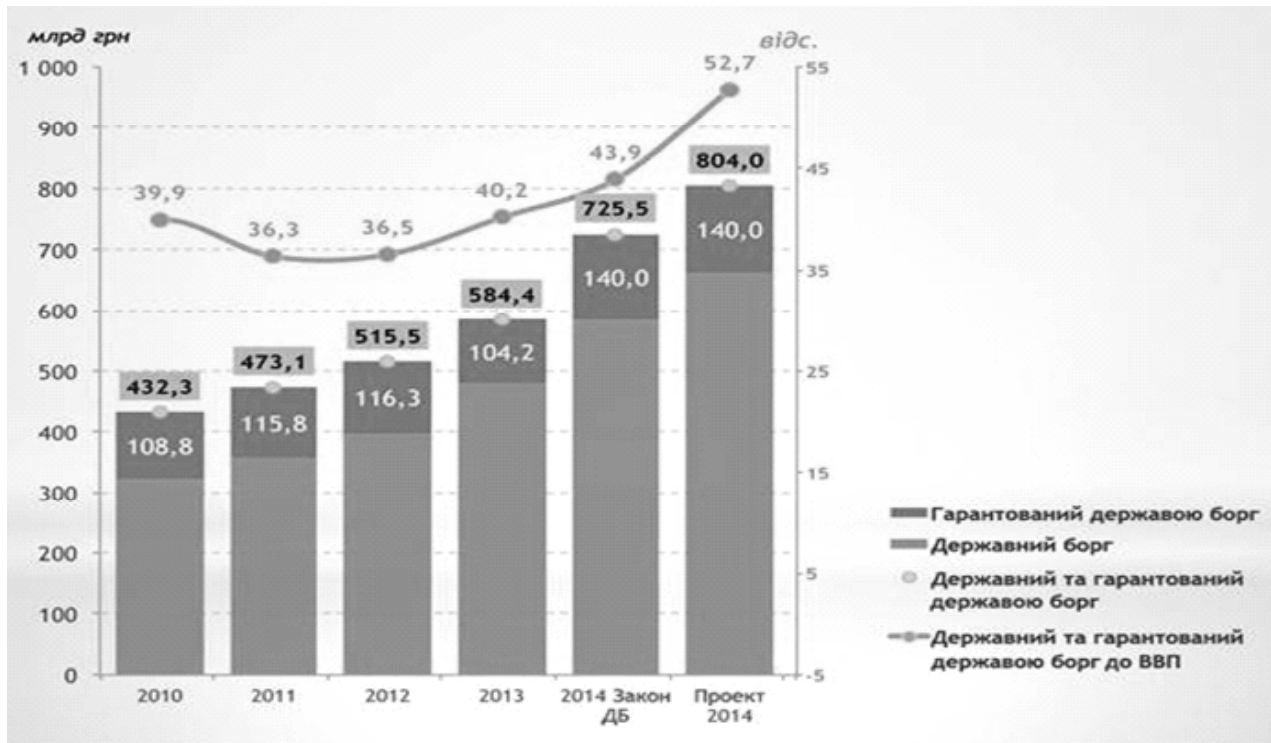

Рис. 10.15. Зростання державного та гарантованого державою боргу України

Джерело: За крок до дефолту. Реальний стан української економіки. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

Таблиця 10.1

СТРУКТУРА СУКУПНОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ, %

Показник	Рік													
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Державний борг	84,9	85,1	85,3	79,3	80,8	82,1	80,4	69,0	71,4	74,8	75,5	77,4	82,1	86,0
1.Внутрішній	28,2	28,2	26,5	24,6	24,5	20,6	20,1	23,6	28,7	32,7	34,1	36,9	43,9	41,9
2.Зовнішній	56,7	56,9	58,8	54,7	56,3	61,5	60,3	45,4	42,7	42,1	41,4	40,5	38,2	44,1
Гарантований	15,1	14,9	14,7	20,7	19,2	17,9	19,6	31,0	28,6	25,2	24,5	22,6	17,9	14,0
1.Внутрішній	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	1,1	4,4	3,2	2,6	3,2	4,6	2,5
2.Зовнішній	15,1	14,9	14,7	20,7	19,2	17,9	18,4	29,9	24,2	22,0	21,9	19,4	13,3	11,5
Разом	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано за даними: Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/statistichna-informacija-schodo-borgu>.

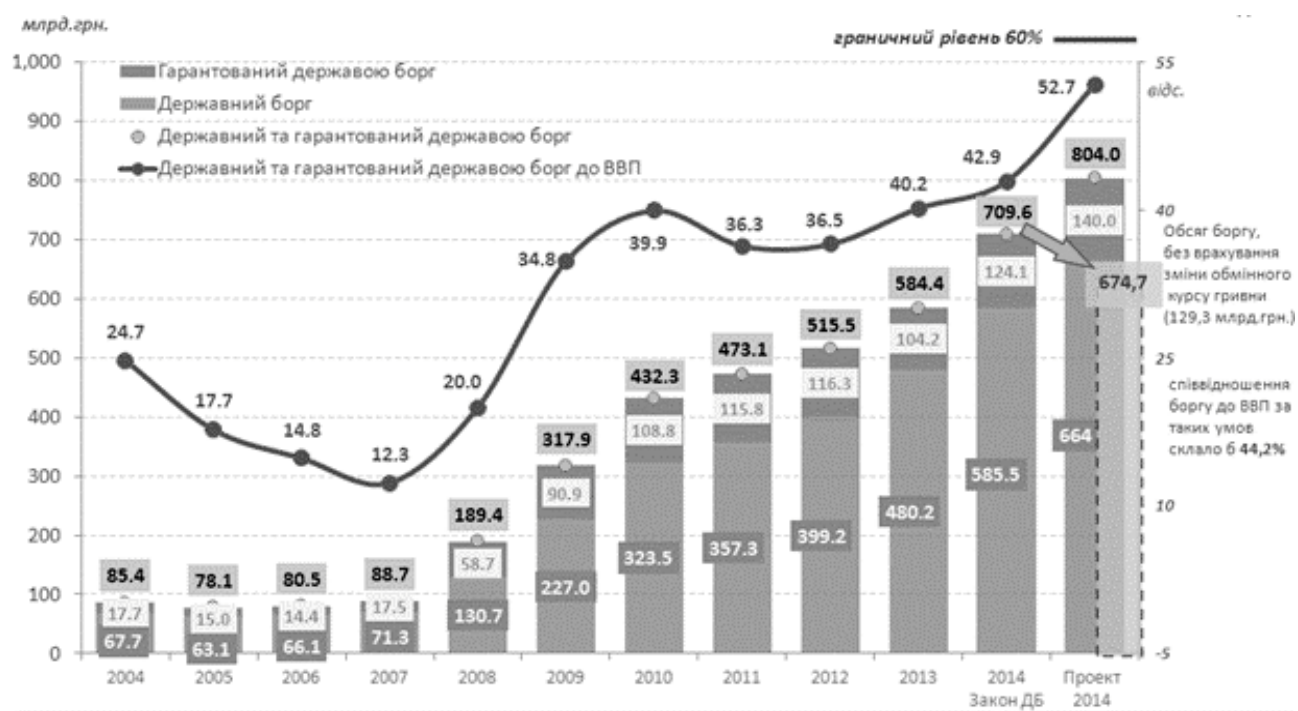

Рис. 10.16. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

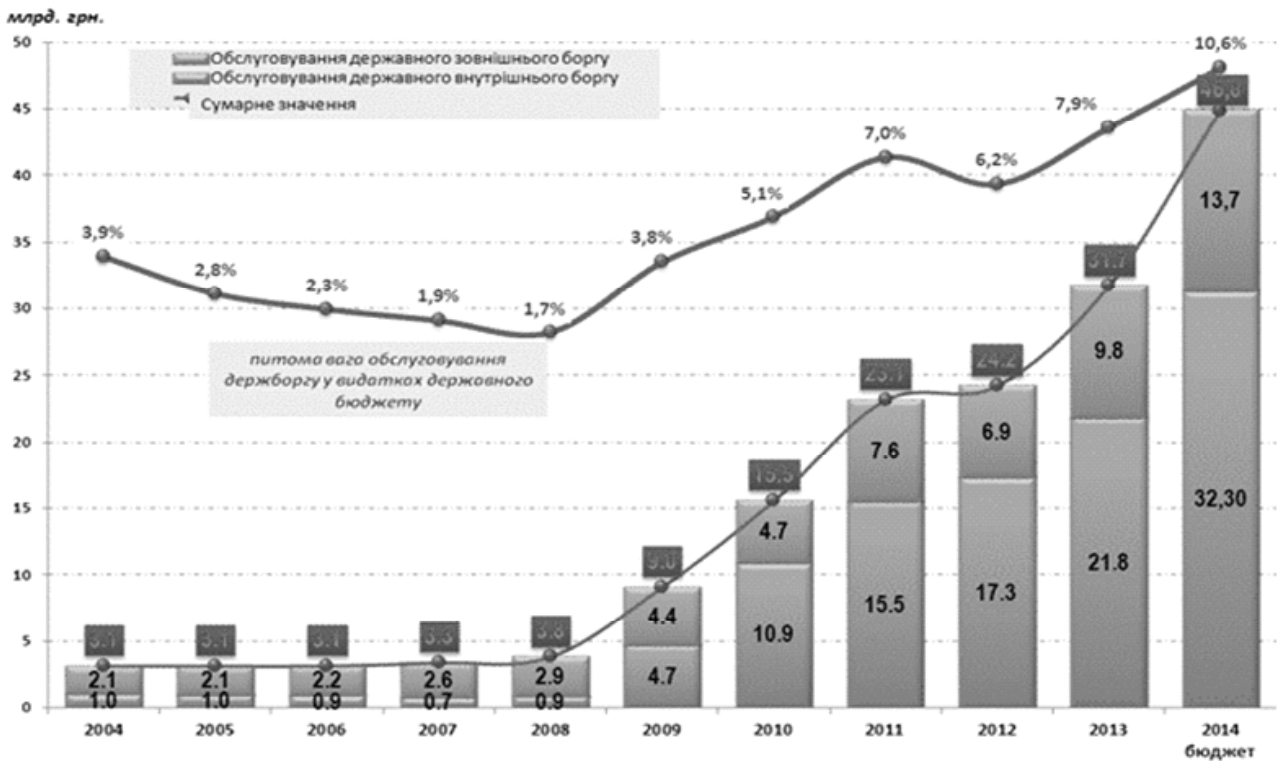

Рис. 10.17. Обслуговування державного боргу України

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

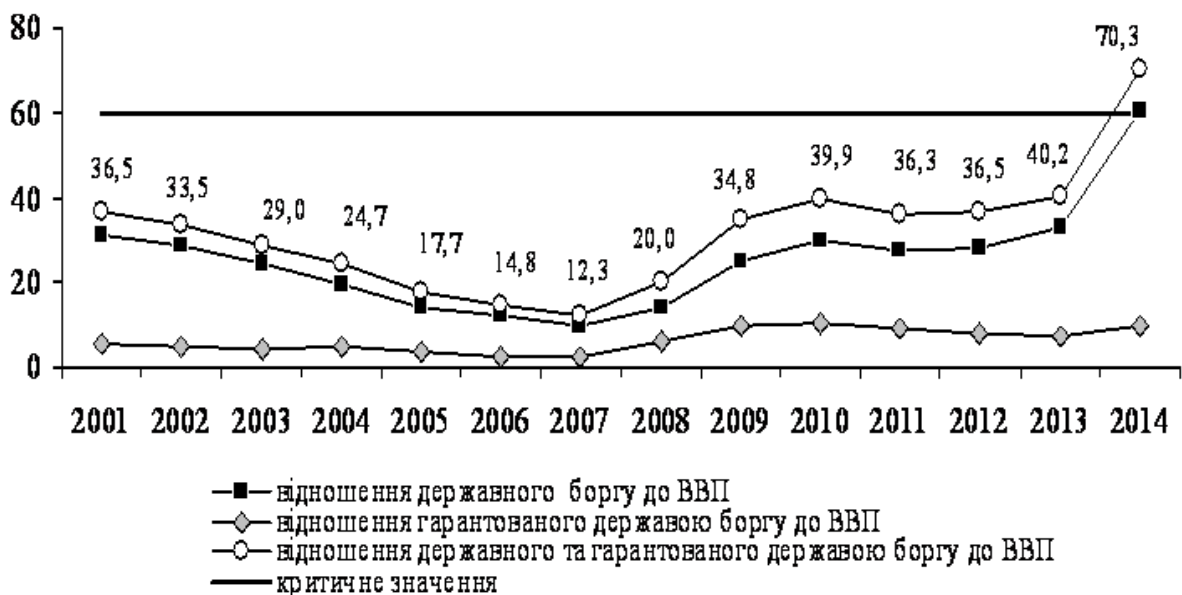

Рис. 10.18. Співвідношення обсягу державного боргу та ВВП в Україні, %

Джерело: побудовано за: Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/statistichna-informacija-schodo-borgu>

ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Показник	Крит. знач.	Оптим. знач.	Рік								
			2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Відношення дефіциту (-), профіциту (+) держбюджету до ВВП, %	≥ 10 ≤ -6	-2 — +3	-1,8	-0,7	-1,1	-1,5	-4,1	-6,0	-1,8	-3,6	-4,4
Відношення платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів держбюджету, %	≥ 16	6	17,9	9,9	6,1	4,4	20,4	17,7	21,9	27,7	31,2
Сукупний державний борг, % ВВП	≥ 60	20	17,7	14,8	12,3	20,0	34,8	39,9	36,3	36,6	40,5
Валовий зовнішній борг, % ВВП	≥ 70	40	45,8	51,2	56,0	55,9	88,9	86,0	77,3	76,6	78,3
Відношення міжнародних резервів до валюти зовнішнього боргу, %	≤ 20	50	49,0	41,1	40,6	31,0	25,5	33,5	27,1	19,4	15,1
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %*	≥ 70	—	26,3	25,2	21,6	21,6	49,1	54,0	42,1	43,0	44,0
Рівень державного зовнішнього боргу на 1 особу, дол. США*	≥ 200	—	247,9	270,8	298,0	401,3	579,7	760,2	819,6	849,6	827,7

* індикатори відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України 2007 року.

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Оцінка економічного стану України [Електронний ресурс] // Національний банк України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=16709344; Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/statistichna-informacija-schodo-borgu>; Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 N 1277 [Електронний ресурс] // Центр комп'ютерних технологій. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

Рис. 10.19. Показники боргової безпеки національної економіки України

Джерело: побудовано за: Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/statistichna-informacija-schodo-borgu>.

Ключові положення

1. Інструментами дискреційної фіскальної політики є державні закупівлі і дискреційні чисті податки. Приріст державних закупівель викликає мультиплікативний приріст ВВП. При цьому мультиплікатор витрат (державних закупівель) у змішаній закритій економіці є величиною оберненою до суми вилучень з економічного кругообігу, що охоплюють заощадження та податки.

2. Дискреційна зміна чистих податків — це така їх зміна, яка відбувається на підставі спеціальних державних рішень щодо рівня оподаткування і трансфертів. Вплив чистих податків на ВВП здійснюється опосередковано — через їх вплив на автономне споживання, зміна якого спричинює мультиплікативну зміну ВВП. Між зміною ВВП і зміною чистих податків існує обернена залежність. Дискреційна фіскальна політика впливає і на державний бюджет. Державні закупівлі і трансферти впливають на видатки державного бюджету, а податки — на його надходження.

3. В основі недискреційної фіскальної політики лежить здатність фіскальних інструментів, що входять до складу чистих податків, змінюватися в автоматичному режимі, тобто без прямої участі держави. Це зумовлено тим, що переважна більшість податків і трансфертів залежить від ВВП, а отже можуть змінюватися пропорційно до його зміни навіть за стабільних податкових ставок і незмінного рівня трансфертних платежів. Автоматична зміна чистих податків перетворює їх в автоматичний інструмент економічної стабілізації. Здатність чистих податків виконувати стабілізаційну функцію пояснюється тим, що податкові вилучення збільшуються в період зростання виробництва і зменшуються в період рецесії. У першому випадку чисті податки стримують зростання економіки, у другому — стримують її рецесію, що згладжує економічні коливання.

4. Фіскальна політика з урахуванням пропозиції спирається на здатність податків впливати не лише на сукупний попит, а й на сукупну пропозицію. Згідно з теорією економіки пропозиції зниження податків посилює мотивацію до праці, підвищує рівень заощаджень і прибутковість інвестиційних проектів, що у підсумку забезпечує більше зростання обсягу виробництва і нижчий рівень інфляції порівняно з результатами збільшення сукупного попиту. Проте політика низького оподаткування викликає суттєві зауваження з боку її опонентів.

5. Гіпотеза про здатність політики низького оподаткування унеможливити виникнення бюджетного дефіциту теоретично обґрунтовується за допомогою кривої Лаффера. Згідно з кривою Лаффера, якщо оподаткування є надмірним, то зниження податків до оптимального рівня може стимулювати зростання обсягів виробництва і водночас забезпечувати збільшення податкових надходжень, що виключає можливість виникнення бюджетного дефіциту. Але крива Лаффера є лише своєрідною гіпотезою, певною абстрактно-логічною конструкцією, а не узагальненням реальних причинно-наслідкових зв'язків. Тому її практичне застосування є значним політичним ризиком.

6. Фіскальна політика одночасно виконує дві функції: стабілізаційну і бюджетну, між якими, як правило, існує суперечність. Особливо гострим воно є в умовах падіння виробництва. За цих умов має застосовуватися стимулююча фіскальна політика, яка викликає бюджетний дефіцит і породжує проблему його фінансування. У практиці збалансування державного бюджету сформувався три основні концепції: на щорічній основі (короткострокова), на циклічній основі (довгострокова) та концепція функціональних фінансів. Найширшого практичного застосування набула концепція функціональних фінансів, згідно з якою управління бюджетним сальдом здійснюється кон'юнктурно з метою підтримання економічної стабільності країни.

7. Розрізняють фактичний, структурний і циклічний бюджетний дефіцит. Фактичний дефіцит виникає тоді, коли фактично отримані чисті податки менші за державні закупівлі. Структурний дефіцит — це умовний показник, що застосовується для аналізу можливого його рівня за умов повної зайнятості. Його визначення є необхідним для обчислення циклічного дефіциту. Останній розраховується як різниця між фактичним і структурним дефіцитом і показує втрати, що несе державний бюджет в умовах неповної зайнятості.

8. Існує боргове і емісійне фінансування бюджетного дефіциту. Перше здійснюється за рахунок внутрішніх і зовнішніх позик, друге — за рахунок грошової емісії. Найбільшою загрозою для економіки є грошова емісія, яка прискорює інфляцію з відповідними негативними наслідками для суспільства. Менш загрозливим способом дефіцитного фінансування є боргове фінансування.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Використовуючи рисунок теми 1, розкрийте роль держави в економічному кругообігу, її розподільчу та стабілізаційну функції.
2. Поясніть, яким чином податки і трансферти враховуються у функції споживання за рівнянням: $C = \bar{C} + c \cdot (Y - T)$ і $C = \bar{C} + c \cdot (1 - t) \cdot Y$.
3. За допомогою алгебраїчних рівнянь визначте приватні та державні заощадження в умовах змішаної економіки та поясніть рівняння рівноваги між національними заощадженнями та національними інвестиціями.
4. Проаналізуйте рівняння, яке описує рівновагу між внутрішніми фінансовими ресурсами та приватними інвестиціями.
5. Використовуючи графічну модель «кейнсіанський хрест», поясніть мультиплікативний вплив державних закупівель і чистих податків на ВВП.
6. Поясніть, чому чисті податки, що змінюються автоматично, називаються автоматичними стабілізаторами.
7. Напишіть і поясніть формулу, яка визначає ефект гальмування динаміки ВВП, що спричинюється автоматичними стабілізаторами.
8. Розкрийте основні положення теорії економіки пропозиції і покажіть за допомогою графічної моделі $AD-AS$ вплив зниження податків на ВВП і ціни.
9. Розкрийте і покажіть на графіку ідею кривої Лаффера.
10. Зробіть порівняльний аналіз концепцій збалансування державного бюджету.

Практичні завдання

І рівень складності

Завдання 1. У змішаній закритій рівноважній економіці маємо умови: $G = 35$ млрд грн, $T = 38$ млрд грн, $I = 50$ млрд грн. Обчислити приватні заощадження.

Завдання 2. У змішаній закритій рівноважній економіці маємо умови: $Y = 380$ млрд грн, $\bar{C} = 10$ млрд грн, $c' = 0,7$, $T = 40$ млрд грн. Обчислити приватні заощадження.

Завдання 3. У змішаній закритій рівноважній економіці маємо умови: приватні заощадження = 50 млрд грн, чисті податки = 40 млрд грн, державне споживання = 38 млрд грн. Обчислити національні заощадження.

Завдання 4. Маємо умови: $AT = 100$ млрд грн, $TR = 50$ млрд грн, $G = 52$ млрд грн, $I_g = 5$ млрд грн. Обчислити державні заощадження.

Завдання 5. Маємо умови: $t = 0,2$; $c = 0,75$. Уряд зменшив чисті податки на 2,4 млрд грн. Розрахувати приріст ВВП у змішаній закритій економіці.

Завдання 6. ВВП збільшився на 20 млрд грн, автоматичні чисті податки — на 5 млрд грн, $s = 0,2$. Визначити мультиплікатор витрат у змішаній закритій економіці?

Завдання 7. У змішаній закритій економіці маємо умови: $t = 0,2$; $c = 0,75$. Уряд збільшив державні закупівлі на 2,8 млрд грн. Обчислити приріст автоматичних чистих податків у змішаній закритій економіці.

Завдання 8. У змішаній закритій економіці маємо умови: $c = 0,75$; $t = 0,2$. Уряд збільшив чисті податки на 4 млрд грн. Визначити, на скільки потрібно збільшити державні закупівлі, щоб забезпечити незмінність обсягів ВВП.

Завдання 9. В умовах неповної зайнятості у змішаній закритій економіці державні закупівлі збільшилися на 2,6 млрд грн, а чисті податки — на 3,4 млрд грн, $c = 0,75$; $t = 0,2$. Обчислити приріст ВВП у змішаній закритій економіці.

Завдання 10. У змішаній закритій економіці маємо умови: $c = 0,8$; $t = 0,25$. Унаслідок зменшення державних закупівель скорочення реального ВВП становило 8 млрд грн. На яку величину зменшилися державні закупівлі?

Завдання 11. У змішаній закритій економіці маємо умови: $t' = 0,24$; $G = 90$ млрд грн, $Y_{t-1} = 380$ млрд грн. Уряд передбачає збільшити ВВП на 25 млрд грн. Обчислити бюджетне сальдо після збільшення ВВП.

Завдання 12. В умовах повної зайнятості приватні інвестиції скоротяться на 500 млн грн, $c = 0,75$, $t = 0,2$. Визначити ефект гальмування спадаючої динаміки реального ВВП, викликаний автоматичними стабілізаторами у змішаній закритій економіці.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
47	92	52	3	4,5	2,5	1,4	3	0,2	3,2	7,2	750

II рівень складності

Завдання 1. Визначити величину державних закупівель у змішаній закритій економіці за таких умов: дефіцит державного бюджету країни (BS) = 3 % ВВП, чисті податки = 315 млрд грн, середня податкова ставка = 0,28.

Завдання 2. Здійснення стимулюючої дискреційної фіскальної політики у змішаній закритій економіці за рахунок державних закупівель в обсязі 200 млн грн, призвело до зміни ВВП на 450 млн грн. Якою є гранична податкова ставка в країні, якщо гранична схильність до заощадження = 0,23?

Завдання 3. Скільки податкових надходжень недоотримав державний бюджет країни, якщо стагнація у змішаній закритій економіці проявилась через зменшення ВВП на 240 млрд грн, мультиплікатор податків = 1,9, а гранична схильність до заощадження = 0,1?

Завдання 4. Розрахувати національні заощадження в змішаній закритій економіці, якщо ВВП = 2800 грн, автономне споживання = 40 грн, чисті податки = 230 грн, державні витрати = 279 грн, державні інвестиції = 85, внутрішні трансферти = 78 грн, середня схильність до заощадження = 0,17.

Завдання 5. Розрахувати витрати державного бюджету в рівноважній змішаній закритій економіці, якщо національні заощадження = 1900 млрд грн, державні заощадження = 156 млрд грн, чисті приватні інвестиції = 1900 млрд 500 грн, амортизація = 125 1900 млрд грн, чисті податки = 340 1900 млрд грн, внутрішні трансферти = 99 1900 млрд грн.

Завдання 6. Автономне споживання у періоді $t-1$ становило 250 млрд грн, а у періоді t зросло на 150 млрд грн. Номінальний ВВП у періоді $t-1$ становив 1000 млрд грн, а в у періоді t зріс на 600 млрд грн. Гранична схильність до споживання є обернено залежною функцією від автономних витрат у вигляді $(100/\bar{C})$. Автоматичні податки у періоді t зросли на 30 млрд грн. Обчислити динамічний мультиплікатор витрат у змішаній закритій економіці.

Завдання 7. ВВП країни становить 1000 млрд грн. Приватні заощадження 100 млрд грн. Середня схильність до споживання становить 0,6, автономне споживання = 280 млрд грн. Обчислити середню податкову ставку у змішаній закритій економіці.

Завдання 8. Обчислити середню схильність до заощаджень у змішаній закритій економіці, якщо статичний мультиплікатор податків у 1,5 разу менший за статичний мультиплікатор витрат.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8
348,75	27,8	99,6	511	1459	1,07	0,05	0,33

Тести для самоперевірки знань

- У системі макроекономічного регулювання держава виконує функцію:
  - розподільну;
  - перерозподільну;
  - стабілізаційну;
  - виробничу.
- В умовах закритої економіки за участю держави економічна рівновага визначається за формулою:
  - $Y = C + I$;
  - $Y = C + I + G$;
  - $Y - C - C_g = I + I_g$.
- За умов змішаної економіки закритого типу національні заощадження визначаються за формулою:
  - $S_N = Y - C - G$;
  - $S_N = Y - C - C_g$;
  - $S_N = Y - T - C$;

г) $S_N = T - C_g$.

4. Чисті податки визначаються за формулою:

а) $T = AT - TR$;

б) $T = AT + TR$;

в) $T = t \cdot Y$;

г) $T = Y + TR - AT$.

5. В умовах змішаної закритої економіки приватні заощадження визначаються за формулою:

а) $S = Y - C$;

б) $S = Y - T - C$;

в) $S = Y - C - G$;

г) $S = Y - C - C_g$.

6. За умов змішаної економіки закритого типу сукупні витрати визначаються за формулою:

а) $E = C + I$;

б) $E = C + I + G$;

в) $E = C + I + (T - G)$;

г) $E = C + I + (C_g + I_g)$.

7. В умовах закритої економіки з участю держави функція споживання має такий вигляд:

а) $\Delta C = \Delta \bar{C} + c \cdot \Delta Y$;

б) $\Delta C = \Delta \bar{C} + c \cdot (\Delta Y - \Delta T)$;

в) $\Delta C = \Delta \bar{C} + c \cdot (1 - t) \cdot \Delta Y$.

8. Дискреційна фіскальна політика застосовує як інструменти впливу на ВВП:

а) державні закупівлі;

б) державні заощадження;

в) чисті податки.

9. З метою забезпечення цільового приросту ВВП найменш збитковим варіантом для державного бюджету є:

а) збільшення G ;

б) зменшення T ;

в) одночасне збільшення G і зменшення T .

10. Автоматична фіскальна політика забезпечує:

а) зміну податкових ставок;

б) зміну рівня соціальних трансфертів;

в) часткову економічну стабілізацію;

г) повну економічну стабілізацію.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
б), в)	б), в)	б),	а), в)	б)	б), г)	б), в)	а), в)	а)	в)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Макроекономіка та макроекономічна політика: Навч. посіб. / Наук. ред А.Ф. Мельник. – К.: Знання, 2008. – 699 с.
2. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
3. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
4. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б.С. Кваснюка. – К. – Х.: Форт, 2003. – 423 с.
5. Стігліц Дж. Економіка державного сектора / Дж. Стігліц. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
6. Бюджетний кодекс України: Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456–VI [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
7. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755–VI [Електронний ресурс] База даних «Законодавство України» / ВР України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

ТЕМА 11: Монетарна політика в макроекономічному регулюванні

1. Монетарна політика: цілі, види та інструменти.
2. Монетарна політика за моделлю $AD-AS$ та наслідки її впливу на економіку.
3. Модель « $IS - LM$ »: зміст і висновки. Ефективне узгодження фіскальної та монетарної політик в моделі « $IS - LM$ ».

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- сутність і цілі монетарної політики,
- види монетарної політики,
- складові монетарної політики,
- інструменти монетарної політики,
- монетарну політику в термінах моделі « $AD-AS$ »,
- наслідки впливу на економіку монетарної експансії в короткостроковому періоді та довгостроковому періоді,
- взаємодію фіскальних і монетарних інструментів у термінах моделі « $IS - LM$ »,
- ринок товарів і послуг і криву IS ,
- грошовий ринок і криву LM ,
- рівновагу в моделі « $IS - LM$ ».

Після опанування матеріалів теми студенти набудуть таких **практичних умінь**

- одержать початкові навички щодо аналізу показників, які ілюструють вплив інструментів монетарної політики на економіку;
- одержать початкові навички аналізу формування та реалізації монетарної політики.

Основні категорії та їх позначення

Обсяг національного виробництва або ВВП реальний	Y
ВВП потенційний	Y_p
Пропозиція грошей	M^s
Сукупний попит	AD
Сукупна пропозиція короткострокова	AS
Сукупна пропозиція довгострокова	AS^L
ВВП номінальний	Y^n або $Y \cdot P$
Приватні інвестиції	I
Індекси цін	P
Номінальна процентна ставка	i
Реальна процентна ставка	r
Мультиплікатор витрат	m_e

Алгоритм-конспект

11.1. Монетарна політика: цілі, види та інструменти

<p><i>Монетарна (грошово-кредитна) політика</i> — використання державою монетарних інструментів з метою впливу на грошову пропозицію, а через неї — на ВВП, зайнятість, стабільність цін і курс національної валюти.</p> <p><i>Монетарна політика</i> — комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу (Закон України «Про Національний банк України»).</p> <p>Рада Національного банку України розробляє <i>основні засади грошово-кредитної політики на відповідний рік</i>, у яких визначаються конкретні цілі та заходи (інструменти) для їх досягнення.</p>	
<p>Цілі монетарної політики: кінцеві та проміжні</p>	<p><i>Кінцеві цілі монетарної політики</i> пов'язані з досягненням певного рівня макроекономічних показників, а саме: реального ВВП, рівня безробіття та інфляції.</p> <p><i>Проміжні цілі монетарної політики</i> охоплюють:</p> <ul style="list-style-type: none"> — значення грошових агрегатів, — процентні ставки, — обсяги кредитування тощо. <p>Існує <i>проблема узгодження проміжних і кінцевих цілей</i>. Вона вирішується на основі принципу пріоритетності цілей. Наприклад, якщо інфляція зростає до загрозливого рівня, то метою може бути уповільнення темпів приросту пропозиції грошей для обмеження інфляції.</p> <p>Цільові орієнтири монетарної політики НБУ представлено на рис. 11.1.</p>

Рис. 11.1. Цільові орієнтири монетарної політики НБУ

Види монетарної політики

<p>Монетарна політика може бути спрямована: <i>на стимулювання економіки</i> (монетарна експансія) або <i>на її стримання</i> (монетарна рестрикція)</p>	
<p><i>Експансіоністська політика</i> або <i>політика «дешевих грошей»</i> (монетарна експансія)</p>	<p><i>Рестриктивна політика</i> або <i>політика «дорогих грошей»</i> (монетарна рестрикція)</p>
<p>– скорочення процентних ставок шляхом використання монетарних інструментів з метою збільшення пропозиції грошей в економіці;</p> <p>– використовується для стимулювання зростання інвестицій та економічного зростання в умовах рецесії (кризи);</p> <p>– як складова антикризового державного регулювання.</p>	<p>– підвищення процентних ставок шляхом використання монетарних інструментів з метою зменшення пропозиції грошей в економіці;</p> <p>– використовується для «охолодження перегрітої економіки» в період високої інфляції;</p> <p>– як складова антиінфляційного державного регулювання.</p>

Складові монетарної політики

Монетарна політика охоплює дві складові (див. рис. 11.2)	
<p><i>Грошово-кредитне регулювання</i> — система заходів уряду, що здійснюються за допомогою певних інструментів впливу на грошову пропозицію.</p> <p><i>Основні інструменти</i> — операції на відкритому ринку з державними цінними паперами; — зміна облікової (дисконтної) ставки; — зміна нормативів обов'язкового резервування.</p>	<p><i>Валютне регулювання</i> — система заходів уряду, що здійснюються за допомогою певних інструментів впливу на валютний курс та валютні операції.</p> <p><i>Основний інструмент</i> — операції на відкритому ринку з валютою (валютні інтервенції).</p> <p><i>Інші інструменти</i> — валютний контроль; — валютні обмеження; — валютні резерви; — валютне субсидування; — валютні паритети.</p>
<p>Варто знати! Грошово-кредитне регулювання — прерогатива центрального банку країни. Однак валютне регулювання здійснюється центральним банком країни за узгодження з Міністерством фінансів та іншими інститутами державної влади.</p>	

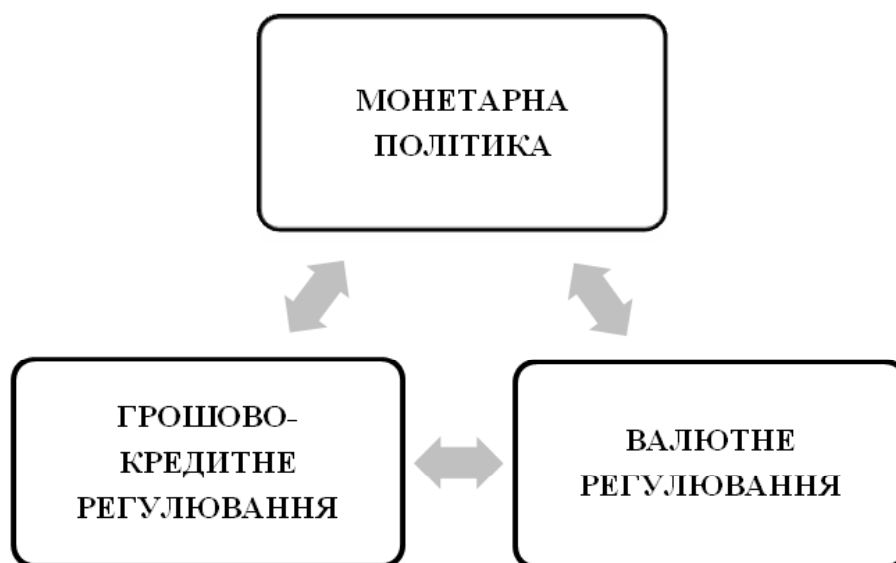

Рис. 11.2. Складові монетарної політики

Рис.11.3. Основні інструменти монетарної політики

Основні інструменти впливу на грошову пропозицію (див. рис. 11.3)

Механізм впливу основних монетарних інструментів

I. Операції на відкритому ринку (*open market operations*)

На відкритому ринку центральний банк країни може здійснювати операції купівлі-продажу:

1) державних боргових цінних паперів — облігацій державних позик (*debt bonds*);

2) валюти — валютні інтервенції (*foreign exchange transactions*).

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

1.1. Операції на відкритому ринку з державними борговими цінними паперами — купівля-продаж центральним банком облігацій державних позик (*debt bonds*) на відкритому ринку, в результаті якої він отримує можливість впливати на резерви комерційних банків як компонента грошової бази і в такий спосіб (з урахуванням грошового мультиплікатора) змінювати пропозицію грошей в економіці (див. теми 5 і 10):

— якщо центральний банк *скупує* облігації державних позик у комерційних банків, то він збільшує грошову пропозицію, що призводить до скорочення процентних ставок (*політика «дешевих грошей»*);

— якщо центральний банк *здійснив емісію* та *продає* облігації державних позик комерційним банкам, то він зменшує пропозицію грошей, що призводить до зростання процентних ставок (*політика «дорогих грошей»*).

Варто знати!

Державні боргові цінні папери — це державні зобов'язання, що випускаються в документарній або електронній формах центральним урядом, місцевими органами влади і окремими державними підприємствами з метою мобілізації грошових ресурсів.

Найпоширенішим видом державних цінних паперів є *облігації державних позик*.

Облігація (від лат. — зобов'язання) — це цінний папір, який:

по-перше, засвідчує витрати власником певних грошових коштів її на її придбання;

по-друге, надає власникові право на отримання грошового доходу від облігації;

по-третє, потверджує зобов'язання держави відшкодувати повну номінальну вартість облігації у передбаченій умовами позики термін.

Державні облігації реалізуються як юридичним, так і фізичним особам на добровільних засадах. Головними набувачами державних облігацій є, як правило, комерційні банки.

У нашій країні існують такі види державних цінних паперів :

— *облігації внутрішньої державної позики України;*

— *облігації зовнішньої державної позики України;*

— *цільові облігації внутрішньої державної позики України;*

— *казначейські зобов'язання України.*

За міжнародною практикою, державними облігаціями вважаються цінні папери із терміном обігу більше 5 років. У США максимальний термін обігу державних облігацій досягає 30 років. В Україні термін обігу *облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП)* є значно коротшим — до 5 років.

Починаючи з 1997 р., НБУ здійснює операції з державними цінними паперами на умовах угоди РЕПО (*repurchase agreement*), які можуть здійснюватися лише з тими державними облігаціями, строк погашення яких не припадає на строк проведення операції. Такі операції НБУ здійснює у двох видах: *прямого* РЕПО (купівля державних облігацій) та *зворотного* РЕПО (продаж державних облігацій) — з подальшим зобов'язанням їх викупити.

В Україні офіційні дані про купівлю-продаж державних облігацій можна знайти на Офіційному сайті Національного банку України: <http://www.bank.gov.ua>

Варто розглянути!

(для поглибленого вивчення)

Досвід зарубіжних країн свідчить, що центральні банки, здійснюючи грошово-кредитне регулювання, віддають перевагу *прямим операціям з державними борговими цінними паперами*, особливо в країнах, фінансові системи яких спираються на розвинений фондовий ринок (США, Канада, Японія, Велика Британія).

<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>1.2. Операції на відкритому ринку з валютою — валютні інтервенції (<i>foreign exchange transactions</i>), які здійснюються у формі купівлі-продажу центральним банком іноземної валюти на валютному ринку:</p> <ul style="list-style-type: none"> — якщо центральний банк виходить на валютний ринок як покупець іноземної валюти, то на певну суму він збільшує обіг національної валюти; — якщо центральний банк виходить на валютний ринок як продавець іноземної валюти, то він — скорочує обіг національної валюти (див. тему 12).
<p>II. Облікова (дисконтна) ставка (discount rate)</p>
<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Облікова ставка — процентна ставка, за допомогою якої центральний банк встановлює для суб'єктів грошового ринку орієнтир щодо вартості (ціни) залучених і розміщених грошових коштів.</p> <p>Облікова ставка безпосередньо залежить від стану національної економіки, макроекономічних і бюджетних процесів, стану грошово-кредитного ринку.</p> <p>Облікова ставка є базовою процентною ставкою щодо інших процентних ставок — впливає на банківські процентні ставки за кредитами іншим суб'єктам економіки, що, в свою чергу, призводить до зміни в інвестуванні, споживанні домогосподарств тощо:</p> <ul style="list-style-type: none"> — якщо центральний банк зменшує облікову ставку, то процентні ставки комерційних банків теж зменшуються, що стимулює до зростання інвестицій, споживчих витрат, до економічного зростання (<i>політика «дешевих грошей»</i>); — якщо центральний банк збільшує облікову ставку, то процентні ставки комерційних банків теж збільшуються, що скорочує інвестиції, споживання, стримує економічне зростання (<i>політика «дорогих грошей»</i>).
<p>Варто знати!</p> <p>Виходячи з облікової ставки центральний банк визначає <i>ставку рефінансування</i>.</p> <p>Ставка рефінансування (refinancing rate). — це процентна ставка, під яку центральний банк надає кредити комерційним банкам для рефінансування. Її величина залежить від терміну й виду рефінансування, але не може бути нижчою, ніж облікова ставка.</p> <p>В Україні, за офіційними даними: за період з березня 2012 року до вересня 2013 року НБУ тричі змінював облікову ставку, а саме: 7,5 % (23.03.2012), 7 % (10.06.2013), 6,5 % (13.08.2013), а за період до жовтня 2015 року облікова ставка зростала: 15.04.2014 — 9,5 %, 17.07.2014 — 12,5 %, 13.11.2014 — 14 %, 06.02.2015 — 19 % і вище. У жовтні 2015 року в Україні облікова ставка була знижена з 27 % до 22 % (детальніше див.: Національний банк України: сайт. URL: http://www.bank.gov.ua).</p>
<p>Варто розглянути!</p> <p>(для поглибленого вивчення)</p> <p>Середня облікова (дисконтна) ставка у розвинених країнах складає менше ніж 1,5 % і є у рази меншою, ніж облікова ставка НБУ. Висока облікова ставка негативно впливає на розвиток кредитування в країні та економічне зростання.</p> <p>Див. також нижче: Інформаційна сторінка</p>
<p>III. Нормативи обов'язкового резервування (reserve requirement)</p>
<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Нормативи обов'язкового резервування депозитів комерційних банків — це кошти, які вони зобов'язані зберігати на рахунках центрального банку, які впливають на можливості комерційних банків надавати кредити:</p> <ul style="list-style-type: none"> — якщо нормативи обов'язкового резервування зменшуються, то зменшуються і обов'язкові резерви, відповідно, більше кредитів може надати банківська система (<i>політика «дешевих грошей»</i>); — якщо нормативи обов'язкового резервування збільшуються, то збільшуються і обов'язкові резерви, відповідно, зменшується кредитоспроможність банківської системи (<i>політика «дорогих грошей»</i>).

Варто знати!

В Україні норматив обов'язкового резервування — установлений НБУ у процентному значенні розмір обов'язкових резервів до зобов'язань щодо залучених банком коштів у національній та іноземній валюті. Єдиний порядок визначення і формування обов'язкових резервів для всіх банків України встановлюється НБУ. Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» ставки обов'язкових резервів мають верхню межу. При цьому для різних видів внесків ці межі різні.

В Україні, за офіційними даними: у вересні 2013 року НБУ збільшив з 5 % до 7 % норматив обов'язкового резервування за довгостроковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті. Але до 30.12.2014 року норматив обов'язкового резервування для вкладів у національній валюті вже дорівнював нулю. З 31.12.2014 року норматив обов'язкового резервування складає — 6,5 % для національної та іноземної валюти за поточними депозитами та 3 % — за довгостроковими коштами для всіх типів вкладів (детальніше див.: Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>).

Варто розглянути!

(для поглибленого вивчення)

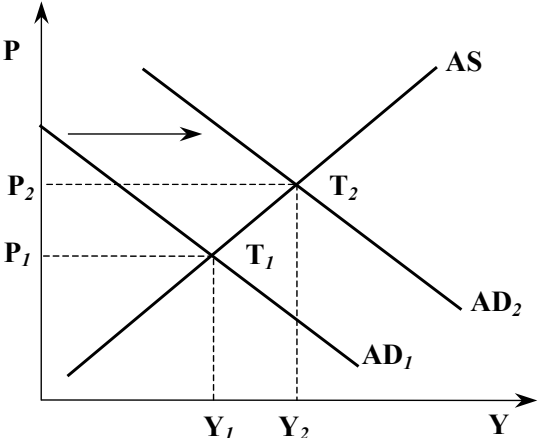
Показники ставок обов'язкових резервів суттєво коливаються у різних країнах. Найбільші норми встановлювались в Італії та Іспанії, найменші — в Японії (2,5 %) та у Великобританії (0,45 %).

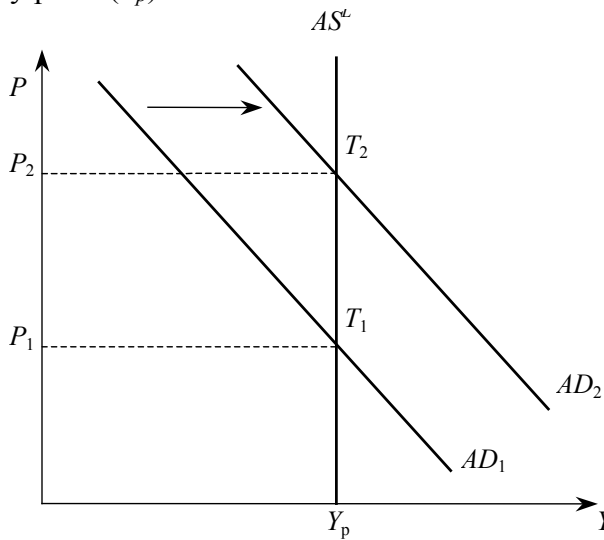
Див. також: **Інформаційна сторінка**

11.2. Монетарна політика у моделі *AD-AS* і наслідки її впливу на економіку

Монетарна політика у моделі *AD-AS*

1. Основне визначення — трансмісійний (передавальний) механізм монетарної політики (<i>monetary transmission mechanism</i>)	— це ланцюг економічних змінних, завдяки яким центральний банк, змінюючи пропозицію грошей, цілеспрямовано впливає на ділову активність: 1) початкова ланка — зміна пропозиції грошей; 2) проміжна ланка — зміни в ринкових інструментах (гроші, процентна ставка, інвестиції тощо); 3) кінцева ланка — зміни в сукупному попиті та ВВП. Існують різні підходи щодо моделі цього механізму, основними серед них є: — кейнсіанський; — монетаристський.
2. Монетаристська модель монетарного трансмісійного (передавального) механізму	+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! В основі — рівняння кількісної теорії грошей: $P \cdot Y = M \cdot V.$ Згідно із кількісною теорією грошей Фрідмана, швидкість обігу грошей (V) є стабільною величиною. Основне рівняння трансмісійного (передавального) механізму: $M^s \uparrow \rightarrow AD \uparrow \rightarrow Y \cdot P \uparrow$ Збільшення пропозиції грошей безпосередньо визначає зростання сукупного попиту. Оскільки між збільшенням пропозиції грошей (M^s) і зростанням сукупного попиту (AD) немає опосередковуючої ланки, то це означає, що гроші є джерелом змін сукупного попиту.

<p>1. Кейнсіанська модель монетарного трансмісійного (передатного) механізму згідно з моделлю <i>AD-AS</i> (див. тему 4).</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>1. Згідно з кейнсіанською теорією, вплив монетарної політики на сукупний попит реалізується через кілька каналів, серед яких найвпливовішим визнається канал «процентна ставка—інвестиції».</p> <p>2. Наслідки монетарної експансії розглядаються за допомогою моделі <i>AD-AS</i>, яка здатна відображати як реальні, так і номінальні зміни в економіці.</p> <p>3. Основне рівняння: $M^S \uparrow \rightarrow i \downarrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$. — Збільшення пропозиції грошей ($M^S \uparrow$) зменшує процентну ставку ($i \downarrow$). — Згідно з інвестиційною функцією це викликає збільшення інвестицій як компонента сукупного попиту ($I \uparrow$), що у підсумку викликає зростання реального ВВП ($Y \uparrow$). — Монетарна експансія спричиняє зростання цін, а тому її результатом стає збільшення номінального ВВП ($Y \cdot P \uparrow$).</p> <p>4. Наслідки монетарної експансії в короткостроковому і довгостроковому періодах є різними.</p>
<p>2. Наслідки впливу на економіку монетарної експансії в короткостроковому періоді</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Рис. 11.4. Вплив монетарної експансії на економіку в короткостроковому періоді</p> <p>Рис. 11.4:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Початковий рівноважний стан в економіці за повної зайнятості — у точці T_1. 2. Центральний банк застосував експансіоністську політику і збільшив пропозицію грошей, що спричинить відповідне зниження процентної ставки, внаслідок чого зростають інвестиції. Приріст інвестицій, у свою чергу, зміщує праворуч криву сукупного попиту в положення AD_2. 3. У відповідь на зростання сукупного попиту відбувається як збільшення реального ВВП ($Y_2 > Y_1$), так і підвищення загального рівня цін ($P_2 > P_1$). 4. За таких умов точка економічної рівноваги переміщується вздовж кривої сукупної пропозиції вправо з положення T_1 у положення T_2. 5. Однак збільшення реального ВВП підвищує попит на гроші, який обмежує зниження процентної ставки, що відповідно обмежує зростання інвестицій і ВВП.

	<p>Висновки: <i>Наслідки монетарної експансії в короткостроковому періоді</i> 1) зниження процентної ставки (номінальної та реальної); 2) збільшення ВВП (номінального і реального); 3) зростання загального рівня цін (інфляція). Зазначені наслідки відповідають теоретичному інструментарію, згідно з яким зарплата є негнучкою, а крива сукупної пропозиції має додатній нахил.</p>
<p>5. Наслідки впливу на економіку монетарної експансії в довгостроковому періоді.</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Особливість довгострокового періоду полягає в тому, що в межах цього періоду зарплата стає гнучкою. Унаслідок цього крива сукупної пропозиції набуває вигляду вертикальної лінії. За цих умов монетарна експансія може викликати лише зростання цін і не здатна збільшувати реальний ВВП, який утримується на потенційному рівні (Y_p).</p> <p>Рис. 11.5. Вплив монетарної експансії на економіку в довгостроковому періоді</p> <p>Рис. 11.5: 1. Початковий рівноважний стан в економіці за повної зайнятості — у точці T_1, на перетині кривих сукупного попиту (AD_1) і довгострокової сукупної пропозиції (AS^L). 2. Якщо центральний банк за допомогою монетарних інструментів збільшив номінальну пропозицію грошей, то це перемістить криву сукупного попиту праворуч у положення AD_2, а загальний рівень цін підвищиться до P_2. 3. Збільшення обсягів виробництва не відбувається, тому що номінальна заробітна плата адекватно зреагує на зміну загального рівня цін і збільшиться пропорційно їх зростанню. Тому не змінюється реальна заробітна плата, яка, як і раніше, утримує рівновагу на ринку праці за умов повної зайнятості. Обсяг реального ВВП залишається на потенційному рівні. Отже, монетарна експансія не здатна збільшити сукупну пропозицію. 4. Однак, монетарна експансія збуджує сукупний попит, який здатний номінально збільшуватися, поки він не зрівняється із сукупною пропозицією — у точці T_2, де забезпечується повна зайнятість.</p>

	<p>5. Якщо номінальна кількість грошей і загальний рівень цін зростають в однаковій пропорції, то реальна пропозиція грошей (M^S/P) не змінюється. Тому, незважаючи на монетарну експансію, попит на гроші (M^D/P) і пропозиція грошей (M^S/P) у довгостроковому періоді залишаються такими, якими вони були до монетарної експансії. За цих умов залишаються без змін параметри рівноваги на грошовому ринку і рівень реальної процентної ставки.</p> <p>Висновки:</p> <p><i>Наслідки монетарної експансії в довгостроковому періоді</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) ціни зростають пропорційно номінальному збільшенню пропозиції грошей; 2) реальний ВВП не змінюється, а номінальний ВВП збільшується пропорційно зростанню загального рівня цін; 3) реальна процентна ставка не змінюється, а номінальна підвищується пропорційно зростанню загального рівня цін. Перелічені наслідки монетарної експансії свідчать про нейтральність грошей у довгостроковому періоді.
--	--

11.3. Модель «IS-LM»: зміст і висновки. Ефективне узгодження фіскальної та монетарної політик в моделі «IS-LM»

<p>Припущення моделі</p>	<p>Модель <i>IS-LM</i> — основна модель, що використовується кейнсіанською економічною теорією для пояснення процесу формування загальної рівноваги на основі урівноваження ринку товарів і послуг та ринку грошей. Модель <i>IS-LM</i> пояснює взаємодію двох політик: фіскальної та монетарної:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) за допомогою моделі <i>IS</i> можна ілюструвати наслідки фіскальної політики, 2) за допомогою моделі <i>LM</i> можна ілюструвати наслідки монетарної політики. <p><i>Особливості моделі:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – вона пояснює короткостроковий період, у межах якого припускається, що всі <i>ціни є стабільними</i>, тобто не реагують на зміни сукупного попиту. Тому реальні змінні збігаються з номінальними, зокрема: $i = r$ (процентна ставка номінальна = процентна ставка реальна), $Y^r = Y_p$ (ВВП реальний = ВВП потенційний); – в умовах змішаної закритої економіки модель відображає взаємодію між двома ринками: <i>товарів і послуг і грошовим</i>. <p>На ринок товарів і послуг впливає фіскальна політика, на грошовий — монетарна.</p> <p>За цих умов модель <i>IS-LM</i> стає теоретичним інструментом для пояснення результатів впливу фіскальної і монетарної політики на економіку в короткостроковому періоді.</p>
<p>Крива <i>IS</i> — (<i>investment — savings</i>)</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Крива <i>IS</i> відображає всі можливі зв'язки (комбінації) між <i>процентною ставкою (i)</i> та <i>ВВП (Y)</i>, за яких забезпечується рівновага на ринку <i>товарів і послуг і на ринку інвестицій</i>, тобто тотожність між величиною запланованих сукупних витрат (сукупним попитом) і ВВП.</p> <p>У системі цих зв'язків процентна ставка (<i>i</i>) є незалежною змінною, а ВВП (<i>Y</i>) — залежною. <i>Отже, крива IS ілюструє, як зміна рівня процентної ставки впливає на зміну рівня ВВП.</i></p>

Між процентною ставкою (i) і ВВП (Y) не існує безпосереднього зв'язку. Але крива IS здатна пов'язувати їх між собою опосередковано через інвестиції, які, з одного боку, залежать від процентної ставки, з іншого — впливають на ВВП. Тому криву IS можна побудувати лише на основі синтезу двох графіків: «кейнсіанського хреста» та інвестиційної функції:

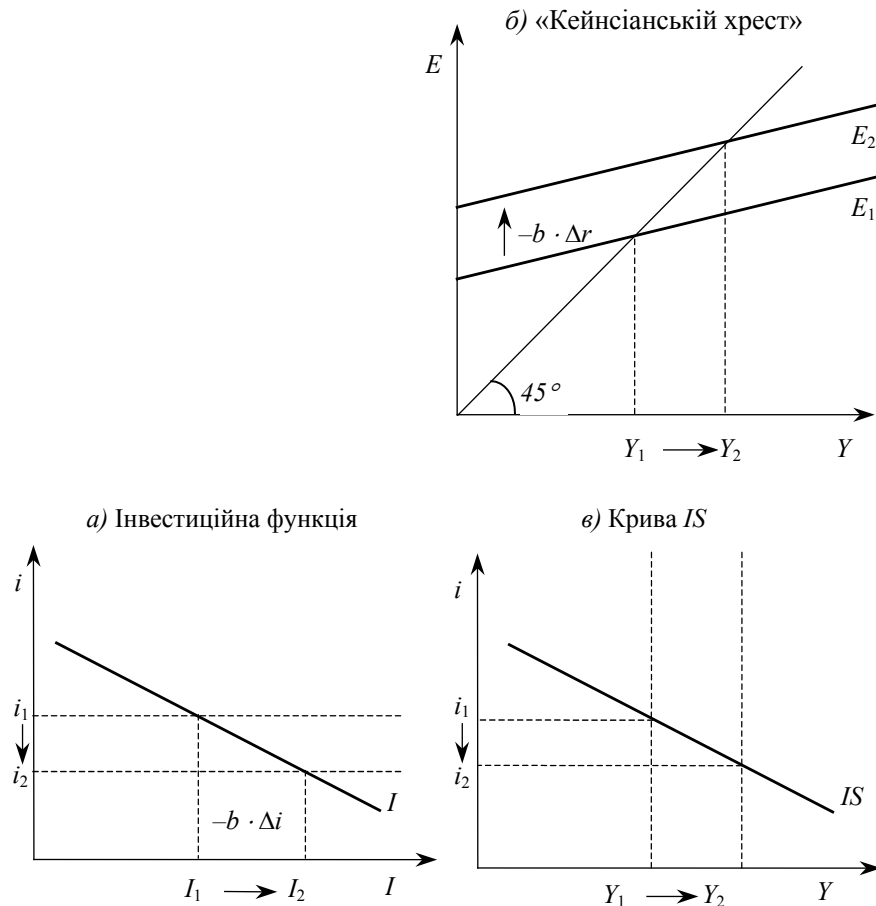

Рис. 11.6. Побудова кривої IS

Рис. 11.6:

1. Рис. 11.6(а) — графік інвестиційної функції, згідно з якою інвестиції є оберненою функцією від процентної ставки: процентна ставка зменшилася від i_1 до i_2 , як наслідок відповідно до інвестиційної функції ($\Delta I = -b \cdot \Delta i$) величина інвестицій збільшується від I_1 до I_2 .
2. Зростання інвестицій збільшує сукупні витрати, тому на рис. 11.6(б) крива запланованих витрат переміщується вгору від E_1 до E_2 , що, в свою чергу, збільшує рівень ВВП від Y_1 до Y_2 .
3. Крива IS ілюструє обернений зв'язок між процентною ставкою та ВВП і тому має від'ємний нахил (рис. 11.6(в)).

Висновок:

між процентною ставкою і ВВП існує обернений зв'язок: чим нижчою є процентна ставка тим більшим є рівень ВВП в економіці, і навпаки
Рівняння функції IS має вид:

$$Y = m_e \cdot (\bar{E} - b \cdot i),$$

де Y — ВВП;

m_e — мультиплікатор витрат;

$\bar{E}$ — величина автономних витрат;

b — чутливість інвестицій до процентної ставки;
 i — процентна ставка.
 Це рівняння показує, що вплив процентної ставки на ВВП опосередковується її впливом на інвестиції :

$$(\Delta I = -b \cdot \Delta i)$$

і впливом інвестицій на ВВП:

$$(\Delta Y = \Delta I \cdot m_e).$$

Крива LM
 (liquidity —
 money)

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Крива LM відображає всі можливі зв'язки (комбінації) між ВВП (Y) та процентною ставкою (i), за яких забезпечується рівновага на грошовому і товарному ринках. З'єднуючою ланкою між ВВП і процентною ставкою є попит на гроші, який, з одного боку, залежить від ВВП, з іншого — впливає на процентну ставку. Тому для побудови кривої LM скористаємося графіком ринку грошей, зміни на якому відбуваються лише під впливом змін на ринку товарів і послуг (рис. 11.7).

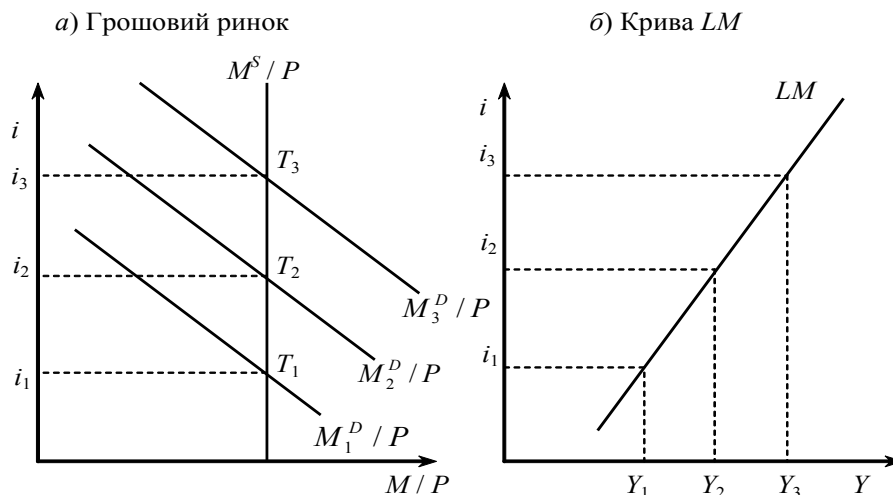

Рис. 11.7. Побудова кривої LM

Рис. 11.7:

1. З рис. 11.7а, кожному рівню ВВП відповідає власна лінія попиту на гроші:

— якщо ВВП становить Y_1 , то крива попиту на гроші займає положення M_1^D / P , а рівновага на грошовому ринку досягається в точці T_1 , в якій процентна ставка дорівнює i_1 . — якщо ВВП зростає до Y_2 , то крива попиту на гроші переміщується вправо в положення M_2^D / P , оскільки більший обсяг виробництва викликає збільшення попиту на гроші.

2. Щоб урівноважити грошовий ринок за незмінної пропозиції грошей, процентна ставка має зрости до i_2 . Рівновага на грошовому ринку досягається тепер у точці T_2 . Аналогічно, збільшення ВВП до Y_3 матиме своїм наслідком ще вищий рівень рівноважної процентної ставки, тобто i_3 .

3. Крива LM ілюструє зв'язок між ВВП і процентною ставкою, має додатний нахил і показує, що між ВВП і процентною ставкою існує пряма залежність (рис. 11.7б).

Висновки

1. Між ВВП і процентною ставкою існує прямий зв'язок: чим більший ВВП, тим вищою є процентна ставка, і навпаки.

2. Крива LM є графічним відображенням рівноваги на грошовому ринку й охоплює всі точки, в яких забезпечується тотожність між попитом на гроші і пропозицією грошей. Для кожного рівня ВВП крива LM показує, якою має бути процентна ставка, щоб на грошовому ринку досягалася рівновага. Рівняння функції LM має вигляд:

$$i = \frac{k}{h} \cdot Y - \frac{1}{h} M^s / P,$$

де k — чутливість попиту на гроші до зміни ВВП Y ;

h — чутливість попиту на гроші до зміни процентної ставки;

M^s — пропозиція грошей;

P — рівень цін.

(детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 349–352).

Модель
IS — LM

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Поєднання кривих IS і LM у моделі $IS-LM$ дає можливість визначати умови, за яких забезпечується одночасна рівновага на ринку товарів і послуг і грошовому ринку.

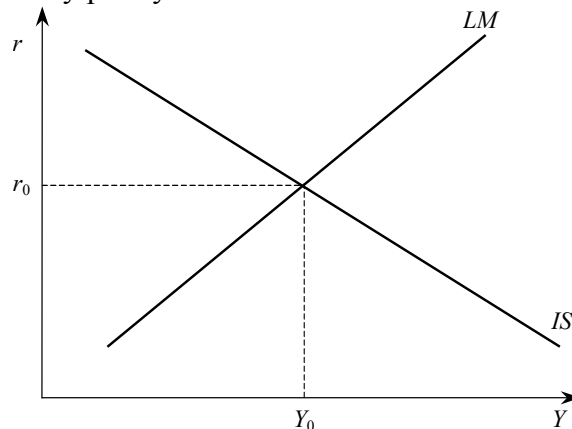

Рис. 11.8. Рівновага в моделі $IS-LM$

Рис. 11.8:

1. Рівень рівноважного сукупного попиту в моделі $IS-LM$ забезпечується в точці перетину обох кривих, що визначає процентну ставку (i_0) і ВВП (Y_0), які відповідають умовам рівноваги як на ринку товарів і послуг, так, і грошовому ринках одночасно.

2. У точці рівноваги фактичні сукупні витрати дорівнюють запланованим, а грошовий попит — грошовій пропозиції.

Висновки

Макроекономічний аналіз на основі моделі $IS-LM$ дає змогу:

— передбачити, що станеться з ВВП (Y) і процентною ставкою (i), якщо буде прийнято рішення про певні зміни у фіскальній та монетарній політиці;

— обґрунтувати те, як мають узгоджуватись між собою фіскальні та монетарні заходи та оцінювати ефективність впливу фіскальної і монетарної політики на економіку (дет. див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 348–359).

Варто знати!

У моделі $IS-LM$: аббревіатура IS пов'язана з першими літерами англійських слів *investment* (інвестиції) і *save* (заощадження), а аббревіатура LM — з першими літерами англійських слів *liquidity* (ліквідність) і *money* (гроші).

**НОРМАТИВИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО РЕЗЕРВУВАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ
БАНКАМИ ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗЕРВІВ В УКРАЇНІ, %**

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування							коштами на поточних рахунках і депозитах на вимогу нефінансових корпорацій і домогосподарств	
	за короткостроковими депозитами нефінансових корпорацій у національній валюті	короткостроковими депозитами домогосподарств у національній валюті		короткостроковими депозитами нефінансових корпорацій і домогосподарств у іноземній валюті		довгостроковими депозитами нефінансових корпорацій і домогосподарств в іноземній валюті		національна валюта	іноземна валюта
		національна валюта	іноземна валюта	національна валюта	іноземна валюта				
20.11.03-30.09.04	6	2		10		8		8	12
	строковими депозитами нефінансових корпорацій і домогосподарств			коштами на поточних рахунках і депозитах на вимогу нефінансових корпорацій і домогосподарств			коштами, залученими депозитами корпорацій від інших депоз. корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів		
01.10.04-24.12.04	7	7		8		8		—	
25.12.04-31.08.05	6	6		7		7		—	
01.09.05-09.05.06	6	6		8		8		—	
10.05.06-31.07.06	4	4		6		6		—	
01.08.06-30.09.06	2	3		3		5		—	
01.10.06-04.12.08	0,5	4		1		5		—	
05.12.08-04.01.09	0	3		0		5		—	
05.01.09-31.01.09	0	4		0		7		—	
01.02.09-30.06.11	0	4		0		7		2	
		короткострокові	довгострокові			національна валюта	іноземна валюта (крім рос. рубля)	рос. рубль	
01.07.11-29.11.11	0	6	2	0	8	0	2	2	
30.11.11-30.03.12	0	7,5	2	0	8	0	2	2	
31.03.12-29.06.12	0	8	2	0	8,5	0	2	0	
30.06.12-30.06.13	0	9	3	0	10	0	3	0	
					нефінансові корпорації	домогосподарства			
01.07.13-29.09.13	0	10	5	0	10	15	0	5	0
30.09.13-18.08.14	0	10	7	0	10	15	0	5	0
19.08.14	0	10	7	0	10	15	0	5	5

Джерело: Бюлетень НБУ. — [Електронний ресурс] // Національний банк України. — 2014. № 8. — С. 45 — Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.

Таблиця 11.2

ДИНАМІКА НАДАННЯ КРЕДИТІВ РЕФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ, млрд грн

Кредити рефінансування	Рік												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Усього, з них</i>	2,5	1,2	26,3	20,5	12,0	8,3	2,5	169,5	64,4	5,2	28,8	97,6	71,5
- стабілізуючі та короткострокові (фінансове оздоровлення)	—	—	—	1,0	0,002	—	—	36,8	46,8	3,4	—	0,4	2,0
- довгострокові	—	0,1	0,7	0,3	—	—	—	—	0,7	1,0	—	—	—
- кредити через тендер	0,2	0,9	2,3	1,0	0,2	1,0	2,0	15,2	1,2	0,4	3,2	11,9	13,8
- кредити овернайт	2,1	0,1	22,9	14,8	11,2	5,6	0,4	91,8	12,7	0,2	2,0	28,6	19,8
- операції прямого репо	0,1	0,01	0,4	3,4	0,6	1,4	-	23,1	0,5	0,1	23,6	56,6	36,0
- операції своп	—	—	—	—	—	0,3	—	2,6	1,4	—	—	—	—
- кредити під заставу майнових прав на депозити банків у НБУ	—	—	—	—	—	0,01	0,1	—	—	—	—	—	—
- інші кредити	0,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Повернено кредитів</i>	—	—	—	—	15,2	7,6	2,1	110,4	39,8	18,5	29,5	93,6	70,5

Джерело: складено за даними річних звітів НБУ за 2001–2013 рр.: Національний банк України [Електронний ресурс] : Web-сайт. – К. : НБУ, 2016. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.

Таблиця 11.3

ПРОЦЕНТНІ СТАВКИ РЕФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ, %

Процентна ставка	Рік												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Облікова ставка</i>	12,5	7,0	7,0	9,0	9,5	8,5	8,0	12,0	10,3	7,8	7,8	7,6	6,5
<i>Середньо-зважена ставка,</i>	20,2	9,2	8,0	16,1	14,7	11,5	10,1	15,3	16,7	11,6	12,4	8,1	7,2
<i>у т. ч.:</i>													
- кредити через тендер	15,1	9,2	8,3	13,0	12,9	10,4	10,0	16,6	20,6	11,1	12,5	7,7	6,8
- кредити овернайт	14,7	10,7	8,0	17,1	14,9	12,1	11,1	16,0	18,1	11,3	9,4	8,8	7,6
- операції репо	22,0	11,7	8,0	13,5	12,0	10,7	-	13,8	21,6	9,4	12,6	7,9	6,9
- операції своп	—	-	—	—	—	9,5	—	15,1	23,1	—	—	—	—
-стабілі-зувальні кредити	—	—	—	14,9	15,0	—	—	—	—	—	—	9,5	8,9
- кредити під заставу майнових прав на депозити банків у НБУ	—	—	—	—	—	8,5	8,3	—	—	—	—	—	—
- інші кредити	21,0	—	—	—	—	—	—	14,1	16,0	11,9	—	—	—
- кредити на фінансування Євро-2012	—	—	—	—	—	—	—	—	11,0	11,0	—	—	—

Джерело: Національний банк України [Електронний ресурс] : Web-сайт. – К. : НБУ, 2016. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.

Таблиця 11.4

ДИСКОНТНІ СТАВКИ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ США, ЯПОНІЇ, РОСІЇ, БІЛОРУСІ, %

Показник	07.10.02 р.	10.07.03 р.	22.07.04 р.	12.12.05 р.	06.07.06 р.	05.07.07 р.	15.12.08 р.	18.02.10 р.
Дисконтна ставка ФРС	0,75	2,0	3,25	5,25	6,25	5,0	0,5	0,75
Період	03.01.01	06.07.02	25.06.03	14.12.04	13.12.05	29.06.06	11.12.07	16.12.08
Ставка за федеральними фондами в США	6,0	1,25	1,0	2,25	4,25	5,25	4,25	0-0,25
Період	01.04.01	13.02.01	01.03.01	19.09.01	14.07.06	21.02.07	31.10.08	19.12.08
Дисконтна ставка Банку Японії	0,5	0,35	0,25	0,1	0,4	0,75	0,5	0,3
Період	31.12.01	31.12.03	31.12.06	04.02.08	24.04.09	24.02.10	01.06.10	03.05.11
Ставка рефінансування Росії	25	16	11	10,25	12,5	8,5	7,75	8,25
Період	31.12.01	31.12.03	31.12.05	31.12.07	31.12.08	31.12.09	31.12.10	черв. 2011
Дисконтна ставка ЦБ Білорусі	48	28	11	10	12	13,5	10,5	16

Джерело: складено за даними: Інформаційне агентство Cbonds [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Cbonds, 2016. – Режим доступу: <http://www.cbonds.info/ru/rus/index>; Банк Японії [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Токіо: Банк Японії, 2016. – Режим доступу: <http://www.boj.or.jp/en/statistics/boj/other/discount/discount.htm>; Центральний банк Російської Федерації [Електронний ресурс] : Web-сайт. – М.: ЦБР, 2016. – Режим доступу: <http://www.cbr.ru>; Федеральна резервна система США [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Вашингтон: ФРС, 2016. – Режим доступу: http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket_archive.htm; Національний банк Республіки Білорусь [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Мінськ: НБРБ, 2016. – Режим доступу: <http://www.nbrb.by>.

Таблиця 11.5

ДИСКОНТНІ СТАВКИ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, ФРАНЦІЇ, НІМЕЧЧИНИ, ЛАТВІЇ, УГОРЩИНИ, ПОЛЬЩІ %

Показник	Грудень 2008 р.	Травень 2009 р.	Січень 2010 р.	Квітень 2011 р.
Дисконтна ставка Банку Англії	0,86	0,53	0,49	0,57
Період	—	31.12.08	31.12.09	31.12.10
Дисконтна ставка Банку Франції	—	3	1,75	1,75
Дисконтна ставка Бундесбанку	—	3	1,75	1,75
Період	31.12.08	31.12.09	31.12.10	черв.2011
Дисконтна ставка Банку Латвії	6	4	—	—
Дисконтна ставка Банку Угорщини	—	6,25	5,75	—
Дисконтна ставка Банку Польщі	—	1,75	3,5	—

Джерело: складено за даними: Інформаційне агентство Cbonds [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Cbonds, 2016. – Режим доступу: <http://www.cbonds.info/ru/rus/index>; Банк Англії [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Банк Англії, 2016. – Режим доступу: <http://www.bankofengland.co.uk/Pages/home.aspx>; Банк Франції [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Банк Франції, 2016. – Режим доступу: <https://www.banque-france.fr/en/home.html>; Бундесбанк [Електронний ресурс] : Web-сайт. – Бундесбанк, 2016. – Режим доступу: http://www.bundesbank.de/Navigation/DE/Home/home_node.html.

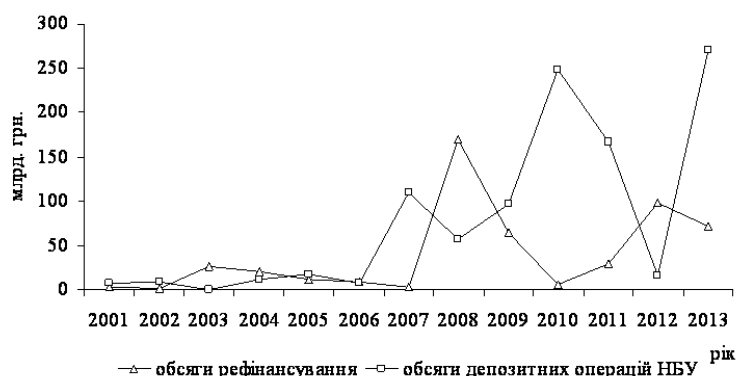

Рис. 11.9. Динаміка обсягів рефінансування та депозитних операцій протягом 2001–2013 рр.

Джерело: складено за даними річних звітів НБУ за 2001–2013 рр.: Національний банк України [Електронний ресурс] : Web-сайт. – К.: НБУ, 2016. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.

Рис. 11.10. Структура безготівкової емісії
Національного банку України, %

Джерело: побудовано за даними: Національний банк України [Електронний ресурс] : Web-сайт. – К. : НБУ, 2016. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.

Таблиця 11.6

**ДИНАМІКА ОКРЕМИХ ІНДИКАТОРІВ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 2005-2013 рр.**

Показник	Крит. знач.	Оптим. знач.	Рік								
			2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Темпи зростання офіційного курсу гривні до дол. США, %	≥ 130 ≤ 90	97-104	95,19	100,00	100,00	152,48	103,70	99,71	100,35	100,04	100,00
Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	$\leq 1,5$	5	4,4	3,7	3,9	6,7	4,3	4,2	3,6	2,9	2,4
Відношення грошового агрегату M0 до M3, %	≥ 35	20	31,0	28,7	27,9	30,0	32,2	30,6	28,1	26,3	26,2
Відношення ВВП до M2, кількість оборотів	≥ 2	—	2,3	2,1	1,8	1,8	1,9	1,8	1,9	1,8	1,6

Джерело: складено за даними: Національний банк України [Електронний ресурс] : Web-сайт. – К. : НБУ, 2016. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>; Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 N 1277 [Електронний ресурс] // Центр комп'ютерних технологій.. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

Ключові положення

1. Цілі монетарної політики поділяються на кінцеві та проміжні. Кінцевими цілями монетарної політики є макроекономічні змінні, які характеризують загальні результати функціонування національної економіки, зокрема реальний ВВП, зайнятість, стабільність цін. Впливати на кінцеві цілі монетарна політика може опосередковано через проміжні цілі, якими є грошова пропозиція, процентні ставки та ін. Однак, монетарна політика може стикатися з конфліктом цілей, який може бути вирішений на основі принципу пріоритетів.

2. Для досягнення цілей монетарної політики центральний банк застосовує низку інструментів, головними серед яких є: операції на відкритому ринку, облікова (дисконтна) ставка, норми обов'язкового резервування. Використання монетарних інструментів може здійснюватись у напрямку «політики дорогих грошей» (монетарної рестрикції) або «політики дешевих грошей» (монетарної експансії).

4. Сукупність причинно-наслідкових зв'язків між пропозицією грошей і кінцевими цілями монетарної політики називається трансмісійним (передавальним) механізмом монетарної політики. Основними підходами до пояснення трансмісійного (передавального) механізму монетарної політики є кейнсіанський і монетаристський.

5. Кейнсіанці, обґрунтовуючи монетарний трансмісійний (передавальний) механізм, намагаються пояснити, як пропозиція грошей впливає на відповідний компонент сукупного попиту і в підсумку на реальний ВВП. У такій моделі каналом, що реалізує здатність пропозиції грошей впливати на кінцеві цілі монетарної політики, є канал «процентна ставка-інвестиції».

6. В основі монетаристського підходу монетарного трансмісійного (передавального) механізму лежить рівняння кількісної теорії грошей, відповідно до якого швидкість обігу грошей є стабільною. За цих умов приріст пропозиції грошей визначає адекватний приріст сукупного попиту, який втілюється у зростання номінального ВВП.

7. Крива IS є синтезом графіків «кейнсіанський хрест» та інвестиційного попиту, що дозволяє продемонструвати обернену залежність між процентною ставкою і ВВП. Вона має від'ємний нахил і показує всі рівні процентної ставки, за яких забезпечується рівновага на ринку товарів і послуг, тобто коли реальний ВВП дорівнює сукупному попиту.

8. Крива LM базується на залежності грошового ринку від ринку товарів і послуг та демонструє пряму залежність між ВВП і процентною ставкою. Вона має додатний нахил і показує всі обсяги ВВП, за яких забезпечується рівновага на грошовому ринку, тобто попит на гроші дорівнює пропозиції грошей.

10. Модель $IS-LM$ відображає умови, за яких забезпечується рівновага на ринку товарів і послуг і грошовому ринках одночасно. Модель $IS-LM$ використовується для обґрунтування впливу фіскальних і монетарних інструментів на економіку та аналізу їх ефективності.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Назвіть кінцеві та проміжні цілі монетарної політики. Як вони узгоджуються між собою?

2. Розкрийте складові, види та головні інструменти монетарної політики і зробіть порівняльний аналіз ефективності їх впливу на пропозицію грошей.

3. Що лежить в основі традиційної кейнсіанської моделі монетарного трансмісійного (передатного) механізму і розкрийте її зміст?

4. Наведіть алгоритм монетаристської моделі трансмісійного (передатного) механізму монетарної політики і дайте їй оцінку.

5. Використовуючи модель $AD-AS$, поясніть наслідки впливу монетарної експансії на економіку в короткостроковому періоді.

6. Використовуючи модель $AD-AS$, дайте відповідь на питання, чому в довгостроковому періоді гроші є нейтральними.

7. Використовуючи «кейнсіанський хрест» і графік інвестиційного попиту, виведіть криву IS і поясніть, чому вона має спадний вигляд.

8. Використовуючи графік грошового ринку, виведіть криву LM і поясніть, чому вона має зростаючий вигляд.

9. Побудуйте графічну модель $IS-LM$ і поясніть, як вона використовується для обґрунтування впливу фіскальних і монетарних інструментів на економіку та аналізу їх ефективності.

Тести для самоперевірки знань

1. Об'єктом впливу монетарної політики на економіку є:

- а) споживання;
- б) заощадження;
- в) сукупний попит;
- г) грошова пропозиція.

2. Кінцевими цілями монетарної політики є:

- а) інфляція;

- б) процентна ставка;
- в) пропозиція грошей;
- г) реальний ВВП.

3. Інструментами монетарної політики є:

- а) пропозиція грошей;
- б) процентна ставка;
- в) нормативи обов'язкового резервування;
- г) облікова ставка.

4. Основним інструментом валютного регулювання є:

- а) валютні інтервенції;
- б) операції на відкритому ринку;
- в) нормативи обов'язкового резервування;
- г) облікова ставка.

5. Процентна ставка, під яку центральний банк надає кредити комерційним:

- а) банківська;
- б) дисконтна;
- в) ставка овернайт;
- г) облікова ставка.

6. Основний канал, через який реалізується вплив монетарної політики на сукупний попит в моделі *AD-AS*:

- а) «курс акцій — інвестиції»;
- б) «процентна ставка — споживання»;
- в) «процентна ставка — інвестиції»;
- г) «процентна ставка — валютний курс — чистий експорт».

7. Об'єкт впливу фіскальної та монетарної політик у моделі *IS-LM*:

- а) пропозиція грошей;
- б) процентна ставка;
- в) ВВП;
- г) облікова ставка.

8. Політика «дорогих грошей» орієнтована на:

- а) зростання процентних ставок;
- б) скорочення процентних ставок;
- в) стабільність валютного курсу;
- г) зменшення облікової ставки.

9. Намагання пояснити, як пропозиція грошей впливає на кожен із компонентів сукупного попиту і, в підсумку, на ВВП — позиція:

- а) кейнсіанської теорії;
- б) неокласичної теорії;
- в) монетаристської теорії;
- г) вірні відповіді а) і в).

10. Монетарна експансія означає:

- а) стримуючий вплив монетарних інструментів;
- б) стимулюючий вплив монетарних інструментів;
- в) застосування монетарних інструментів з метою антиінфляційного регулювання;
- г) вірні відповіді а) і в).

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
г)	а), г)	в), г)	а)	б), г)	в)	б), в)	а)	а)	б)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Манків Г.Н. Макроекономіка: Підручник / Грегори Н.Манків. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
2. Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
3. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.

ТЕМА 12. Держава у функціонуванні відкритої економіки

1. Вплив зовнішньої торгівлі на формування загальної рівноваги у відкритій економіці: функція споживання; складний мультиплікатор витрат; чинники впливу на чистий експорт і зв'язок з валютним курсом.

2. Платіжний баланс країни: структура, характеристика його основних розділів. Рівновага платіжного балансу.

3. Валютний курс: сутність, види та вплив на зовнішню торгівлю. Чинники попиту і пропозиції на валютному ринку. Етапи розвитку міжнародної валютної системи.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Інформаційна сторінка
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких **нових знань** про:

- вплив зовнішньої торгівлі на ВВП;
- функцію споживання у відкритій змішаній економіці;
- мультиплікатор витрат у відкритій економіці;
- чинники і функцію чистого експорту;
- платіжний баланс країни;
- методологію складання платіжного балансу;
- рівновагу платіжного балансу;
- валютний курс;
- номінальний курс і способи котирування валюти;
- чинники, що впливають на номінальний курс валюти;
- паритет купівельної спроможності;
- фіксований і плаваючий валютний курс;
- модель реального курсу валюти;
- етапи розвитку міжнародної валютної системи.

Після опанування матеріалів теми студенти набудуть таких **практичних умінь**:

- навчатися розраховувати мультиплікативний вплив чистого експорту на ВВП;
- одержати початкові навички щодо аналізу платіжного балансу;
- одержати початкові навички щодо аналізу динаміки валютного курсу.

Основні категорії та їх позначення

Валовий внутрішній продукт	Y
Експорт	EX
Імпорт	IM
Чистий експорт	NX
Автономний чистий експорт	$\overline{NX}$
Чисті зовнішні первинні доходи	NI_f
Чисті поточні зовнішні трансферти	NTR_f
Сальдо рахунку поточних операцій	CA
Сальдо рахунку капітальних операцій	KA
Резервні активи	RES
Сальдо статей фінансових операцій	FA

Сальдо статті «Помилки та упущення»	EO
Гранична схильність до імпорту	im
Коефіцієнт чутливості чистого експорту до зміни валютного курсу	z
Мультиплікатор витрат у відкритій економіці	m_e
Номінальний валютний курс	e
Реальний валютний курс	ε

Алгоритм-конспект

12.1. Вплив зовнішньої торгівлі на формування загальної рівноваги у відкритій економіці: функція споживання; складний мультиплікатор витрат; чинники впливу на чистий експорт і зв'язок з валютним курсом

Відкритість національної економіки: її сутність та оцінка

Сутність відкритості національної економіки	<p>Національна економіка є:</p> <ul style="list-style-type: none"> — інтегрованою частиною міжнародної економіки, — економікою, у якій відповідність сукупних витрат і ВВП досягається за рахунок зовнішньоторговельних операцій, а саме експорту (EX) та імпорту (IM)
<p>Основні показники оцінки відкритості національної економіки (детальніше див.: Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. — К.: Таксон, 2004. — С. 274–279)</p>	<p>— частка експорту у створеному ВВП (EX/Y)</p> <p><i>! якщо цей показник зростає, то збільшується вразливість національної економіки до зовнішніх шоків</i></p> <p>— частка імпорту в сукупному ВВП (IM/Y)</p> <p><i>! якщо цей показник зростає, то збільшується залежність національної економіки від іноземних товарів</i></p>
	<p>— частка чистого експорту в сукупних витратах ($(EX-IM)/Y$), інакше NX/Y</p> <p style="text-align: center;">або</p> <p>— частка загального зовнішньоторговельного обороту у ВВП ($(EX+IM)/Y$),</p>
	<p>— гранична схильність до імпорту (im), що відображає ту частину приросту ВВП (ΔY), яку споживачі країни готові витратити на збільшення закупівель імпортованих товарів (ΔIM):</p> $im = \frac{\Delta IM}{\Delta Y}$ <p>(пояснення формули див. далі)</p>
	<p>— частка іноземних інвестицій до загальних інвестицій в національну економіку.</p>

Варто знати!

Великі економіки з високим рівнем економічного розвитку ілюструють меншу схильність до імпорту, що певною мірою є виявом їх відносної незалежності.

Наприклад: Німеччина — 0,24, Велика Британія — 0,22 (див.: Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник. К., 2004. С. 276).

Варто знати!

У сучасних умовах змінюється товарна структура світового експорту. Наразі найбільша частка припадає на промислові товари. Так, за статистичними даними міжнародної торгівлі в 2012 році ця частка складала 62,4 %. Зменшується частка палива, продукції видобувної промисловості та сільськогосподарської продукції відповідно до 22,5 % і 9 %.

Див. детальніше: Статистика зовнішньої торгівлі (International Trade Statistics. World Trade Organization: сайт. URL: <http://www.wto.org>).

Вплив зовнішньої торгівлі на ВВП

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Головним видом зовнішньоекономічної діяльності є **зовнішня торгівля**, яка вносить зміни в умови формування економічної рівноваги і впливає на ВВП.

За моделлю «витрати-випуск»

1) Зовнішня торгівля доповнює модель рівноважного ВВП **чистим експортом (NX)**, тому:

$$Y = C + I + G + NX.$$

2) Чистий експорт відображає внесок іноземних покупців у сукупні витрати та у реалізацію національного ВВП:

$$Y - (C + I + G) = NX.$$

Висновки

1) Якщо обсяг виробництва в країні перевищує внутрішні закупівлі, тобто

$Y > C + I + G$, то $NX > 0$, тоді країна виробляє продукції більше, ніж закуповує для внутрішніх потреб, тобто є **чистим експортером**.

2) Якщо, навпаки, обсяг виробництва в країні менший від внутрішніх закупівель, тобто $Y < C + I + G$, то $NX < 0$, тобто країна є **чистим імпортером**.

3) Рівноважний ВВП у відкритій економіці відрізняється від його аналога у закритій економіці не лише чистим експортом, а й **функцією споживання**, оскільки сукупне споживання складається з двох компонентів:

— споживання національних товарів;

— споживання імпортованих товарів.

4) **Гранична схильність до імпорту**

$$im = \frac{\Delta IM}{\Delta Y},$$

де im — гранична схильність до імпорту;

ΔIM — зміна імпорту;

ΔY — зміна ВВП відкритої економіки, який може бути використаний на споживання та заощадження.

5) Вплив імпорту на ВВП і ВВП на імпорт:

Причина	Наслідок	Зв'язок
Імпорт	ВВП	обернений
ВВП	Імпорт	прямий

6) На величину граничної схильності до імпорту зменшується гранична схильність до споживання національних товарів.

Тому **функція споживання у відкритій економіці має вигляд**

$$C = \bar{C} + (c - im) \cdot (I - t) \cdot Y.$$

За моделлю «вилучення-ін'єкції»

1) Зовнішня торгівля доповнює склад вилучень та ін'єкцій в економічному кругообігу:

— вилучення доповнюються імпортом (IM);

— ін'єкції — експортом (EX),

тому модель «вилучення-ін'єкції» набуває вигляду:

$$S + T + IM = I + G + EX.$$

2) Національна економіка постає як така, що передбачає рівновагу внутрішнього та зовнішнього секторів, а саме:

$$S + (T - G) - I = NX.$$

<p>Внутрішній сектор: $S + (T - G) - I$ Зовнішній сектор: NX Якщо врахувати, що $G = C_g + I_g$, то: $(S + T - C_g) - (I + I_g) = NX,$ де $(S + T - C_g)$ — національні заощадження (S_N), $(I + I_g)$ — національні інвестиції (I_N). Внутрішній сектор: $(S + T - C_g) - (I + I_g)$ Зовнішній сектор: NX</p> <p>Висновки:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Економічна рівновага у відкритій економіці забезпечується за умови, якщо: $S_N - I_N = NX.$ 2. Якщо в країні виникає <i>дефіцит національних заощаджень</i> (тобто $(S + T - C_g) < (I + I_g)$ або $S_N < I_N$), то він покривається за рахунок перевищення імпорту над експортом, а країна є чистим дебітором. 3. Якщо в країні виникає <i>надлишок національних заощаджень</i> (тобто $(S + T - C_g) > (I + I_g)$ або $S_N > I_N$), то він використовується для фінансування іноземців, а країна є чистим кредитором.

Вплив зовнішньої торгівлі на ВВП

<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Зовнішня торгівля впливає на ВВП (Y) через чистий експорт (NX). Чистий експорт залежить від багатьох чинників, основними серед яких є:</p>			
Сукупні доходи вітчизняних споживачів	Сукупні доходи іноземних споживачів	Валютний курс	Торговельна політика
<p>— якщо є зростання, то збільшується вітчизняний імпорт, що зменшує чистий експорт.</p>	<p>— якщо є зростання, то збільшується вітчизняний експорт, що збільшує чистий експорт.</p>	<p>— в умовах зниження курсу валюти (девальвація) ціна вітчизняних товарів за кордоном падає, що збільшує експорт, натомість ціна імпортованих товарів зростає, що зменшує імпорт.</p>	<p>— стимулює або стримує обсяг експортно-імпортованих операцій. Інструменти 1) <i>митні</i> — імпортне (ввізне) мито; — експортне (вивізне) мито; 2) <i>немитні</i>: — квоти та ліцензії; — пільгове кредитування та оподаткування експортерів; — надання експортних субсидій тощо.</p>
<p>Функція чистого експорту з урахуванням чинників, що впливають на нього: $NX = \overline{NX} - z \cdot \varepsilon,$ де $\overline{NX}$ — автономний чистий експорт, який залежить не від реального валютного курсу, а від інших чинників; z — еластичність зміни чистого експорту при зміні реального валютного курсу; ε — реальний валютний курс.</p>			
<p>Між чистим експортом і ВВП існує пряма мультиплікативна залежність, тобто: $\Delta Y = \Delta NX \cdot m_e$</p>			
<p>У відкритій економіці мультиплікатор витрат (m_e) ускладнюється порівняно із закритою економікою, оскільки з'являється <i>додатковий канал вилучень</i> із потоку доходу-витрати у формі імпорту, тому:</p> $m_e = \frac{1}{1 - (c - im) \cdot (1 - t)}$			

Висновки

Чим вищою є гранична схильність до імпорту, тим нижчий мультиплікатор витрат. Якщо, $im > 0$, то $(c - im) \cdot (1 - t) < c \cdot (1 - t)$. Завдяки цьому мультиплікатор витрат у відкритій економіці є меншим, ніж у закритій. Це означає, що однаковий приріст автономних витрат у відкритій економіці забезпечує менший приріст ВВП порівняно з закритою економікою.

Порівняльні узагальнення

Параметр порівняння	Приватна закрита економіка	Змішана закрита економіка	Змішана відкрита економіка
ВВП	$Y = C + I$	$Y = C + I + G$	$Y = C + I + G + NX$
Функція споживання Кейнса	$\Delta C = \Delta \bar{C} + c \cdot \Delta Y$	$\Delta C = \Delta \bar{C} + c \cdot (1 - t) \cdot \Delta Y$	$\Delta C = \Delta \bar{C} + (c - im) \cdot (1 - t) \cdot \Delta Y$
Мультиплікатор витрат	$m_e = 1/s$ $m_e = 1/1 - c$	$m_e = 1/1 - c \cdot (1 - t)$	$m_e = 1/1 - (c - im)(1 - t)$
Чинник впливу на динаміку ВВП	$\Delta Y = \Delta I \cdot m_e$	$\Delta Y = \Delta G m_e$	$\Delta Y = \Delta NX \cdot m_e$
		$\Delta Y = -\Delta T m_t$	
Модель «вилучення-ін'єкції»	$S = I$	$S + T = G + I$	$S + T + Im = I + G + Ex$
Заощадження	$S = Y - C$	$S = Y - T - C$	$S_N = NX + I_N$
		$S_g = T - C_g$	
		$S_N = S + S_g$ $S_N = Y - C - C_g$	

12.2. Платіжний баланс країни: структура, характеристика його основних розділів. Рівновага платіжного балансу

Вплив результатів зовнішньоекономічної діяльності країни на платіжний баланс

Види зовнішньоекономічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1) міжнародна торгівля товарами та послугами; 2) міжнародний кредит; 3) міжнародний рух інвестицій, 4) наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; 5) міжнародна міграція робочої сили; 6) міжнародні валютно-фінансові відносини; 7) участь у діяльності міжнародних економічних організацій.
Результати зовнішньоекономічної діяльності відображаються у фінансовому документі — платіжному балансі країни.	

Платіжний баланс

Платіжний баланс — це фінансова таблиця, у якій віддзеркалено економічні операції країни з іншими країнами і яка створюється з метою аналізу результатів зовнішньоекономічної діяльності країни та обґрунтування змін в економічній політиці.

За формою платіжний баланс є статистичним звітом, у якому подається інформація про зовнішньоекономічні операції резидентів країни за певний період (квартал, півріччя, рік).

Аналітична структура платіжного балансу

<p>A. Рахунок поточних операцій (CA) — відображає сальдо (різницю) потоків притоку в економіку країни та відтоку іноземної валюти з економіки країни, які здійснюються за поточними операціями (використовуються у поточному році). До таких операцій відносяться:</p> <p>1) баланс товарів та послуг (чистий експорт) (NX) — сальдо експорту (притік іноземної валюти) та імпорту (відтік іноземної валюти) товарів і нефакторних послуг (транспортні, будівельні, комунікаційні, туристичні, страхові тощо).</p> <p>2) баланс зовнішніх первинних доходів (NIF) — сальдо між доходами, отриманими резидентами (притік іноземної валюти), і доходами, виплаченими нерезидентам країни (відтік іноземної валюти), що отримані від міжнародної діяльності у сфері факторних послуг, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none">
- зарплата, що зароблена за кордоном;
- доходи від інвестицій, вкладених за кордоном;
- проценти від позичкового капіталу (кредити іноземцям або отримані від іноземців). <p>3) баланс зовнішніх вторинних доходів (поточних трансфертів) (NTR_f) — сальдо між надходженням від інших країн (притік іноземної валюти) і наданням іншим країнам (відтік іноземної валюти) поточних трансфертів, до яких належать пенсії, дарунки, грошові перекази, гуманітарна та технічна допомога тощо.</p>
<p>B. Рахунок операцій з капіталом (KA) — відображає сальдо потоків притоку в країну та відтоку іноземної валюти з країни, які здійснюються за капітальними операціями (передбачають довгострокове вкладення коштів, зокрема капітальні трансферти та нефінансові активи).</p>
<p>C. Фінансовий рахунок — відображає сальдо активів фінансових операцій (FA) (фінансові вкладення до інших країн — відтік іноземної валюти) і їх пасивів (фінансові вкладення з інших країн — притік іноземної валюти), до яких належать:</p> <ul style="list-style-type: none">
- прямі інвестиції;
- портфельні інвестиції;
- інші інвестиції. <p>Стаття «Помилки та упуцнення» (EO) — відображає сальдо неточностей щодо руху економічних цінностей, які можуть викликатися часовими та вартісними розбіжностями між митною та банківською статистикою.</p>
<p>D. Зведений баланс ($BP_a = CA + KA - FA - EO$) — відображає сальдо балансу автономних операцій, які здійснюються за поточними, капітальними та фінансовими операціями з урахуванням статті «Помилки та упуцнення».</p>
<p>E. Резервні активи та пов'язані статті (ΔRES) — відображає операції держави, що здійснюються з метою урівноваження платіжного балансу (зміну резервних активів; кредити МВФ; інше).</p>
<p>Варто знати!</p> <p>Складання платіжного балансу є обов'язковою вимогою для всіх країн — членів Міжнародного валютного фонду (МВФ). Структура платіжного балансу, за рекомендаціями МВФ, є уніфікованою для всіх країн.</p> <p>В Україні відповідальність за складання платіжного балансу покладено на Національний банк України, який координує діяльність інших установ, що беруть участь в його розробленні. Інформаційною базою складання платіжного балансу є рахунки зовнішньоекономічних операцій, які відображено в Системі національних рахунків.</p>
<p>Варто знати!</p> <p>Зовнішньоторговельний баланс — частина рахунка поточних операцій платіжного балансу, а саме: баланс товарів та послуг, який відображує співвідношення між експортом та імпортом товарів та послуг.</p>

Рівновага платіжного балансу

Рахунок поточних операцій (CA)	Рахунок операцій з капіталом (KA)	Фінансовий рахунок (FA+EO)	Резервні активи та пов'язані статті (ΔRES)
1) чистий експорт (NX) 2) сальдо зовнішніх первинних доходів (NI _f) 3) сальдо зовнішніх вторинних доходів (поточних трансфертів) (NTR _f).	1) сальдо операцій з капіталом.	Сальдо фінансових операцій (FA): 1) сальдо прямих інвестицій; 2) сальдо портфельних інвестицій; 3) сальдо інших інвестицій. Стаття «Помилки та упущення» (EO)	1) зміна резервних активів; 2) кредити МВФ; 3) інше.
$CA = NX + NI_f + NTR_f$	KA	$FA+EO$	ΔRES
«+» означає надлишок валюти «-» означає нестачу валюти		«-» означає надлишок валюти, а «+» — її нестачу	«+» означає їх скорочення, а «-» — їх збільшення
Зведений баланс автономних операцій $BP_a = (CA + KA) - (FA + EO)$ «+» означає надлишок валюти «-» означає нестачу валюти			
Рівновага платіжного балансу: $BP = BP_a - RES = 0$ $BP = (CA + KA) - (FA + EO + \Delta RES) = 0$			
+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ! Рівновага платіжного балансу забезпечується тоді, коли сальдо рахунку поточних операцій, сальдо рахунку операцій з капіталом та сальдо фінансового рахунку (із урахуванням сальдо статті «Помилки та упущення») дорівнюють нулю. Рівноважний платіжний баланс: $(CA + KA) - (FA + EO + \Delta RES) = 0$ або $(NX + NI_f + NTR_f + KA) - (FA + EO + \Delta RES) = 0$			
Варто знати! За даними Рахункової палати України: Дефіцит платіжного балансу України за 2012 рік (при стабільному офіційному курсі гривні) склав 4175 млн дол. США, що в 1,7 раз перевищувало показник за 2011 рік. Таке зростання на 70% було обумовлено зростанням дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу, причиною чого стало негативне зовнішньо-торгівельне сальдо, що склало 9027 млн дол. США (6657 млн дол. США — за 2011 рік). Дефіцит платіжного балансу України за 2014 рік вже склав 13,307 млрд дол. США, проти профіциту в 2,023 млрд дол. за підсумками 2013 року. За 2014 рік дефіцит поточного рахунку досяг 5,228 млрд дол., дефіцит капітального і фінансового рахунку — 8,079 млрд дол. (детальніше див.: Офіційний сайт Рахункової палати України. — Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua).			

Роль резервних активів у забезпеченні рівноваги платіжного балансу

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!
1. Платіжний баланс завжди повинен бути рівноважним.
2. Нерівноважним може бути лише неповний платіжний баланс, у якому не враховується зміна резервних активів. Платіжний баланс, визначений на таких умовах, називається балансом автономних операцій . <i>Автономні операції</i> — ті, які здійснюються суб'єктами приватної економіки без участі держави. <i>Офіційні (неавтономні) операції</i> — ті, що здійснюються державою з резервними активами.
3. Баланс автономних операцій (BP_a) визначається як: $BP_a = (CA + KA) - (FA + EO)$

4. Відсутність нульового сальдо за балансом автономних операцій свідчить про те, що країна отримала від автономних операцій менше або більше іноземної валюти, ніж витратила на ці операції.

Досягнення нульового сальдо забезпечується за рахунок зміни резервних активів, які перебувають під контролем центрального банку:

1) Якщо баланс автономних операцій формується з дефіцитом (надходження іноземної валюти в країну є недостатнім), тобто

$$BP_a < 0$$

або

$$CA + KA < FA + EO$$

то платіжний баланс урівноважується за рахунок скорочення (продажу) на цю величину валютних резервів:

$$\Delta RES = CA + KA - (FA + EO) < 0$$

2) Якщо баланс автономних операцій складається з профіцитом (надходження іноземної валюти в країну є надлишковим), тобто

$$BP_a > 0$$

або

$$CA + KA > FA + EO,$$

то платіжний баланс урівноважується за рахунок збільшення (купівлі) на цю величину валютних резервів:

$$\Delta RES = (CA + KA) - (FA + EO) > 0$$

5. Величина сальдо балансу автономних операцій показує зміну резервних активів, необхідну для урівноваження платіжного балансу, тобто:

$$BP_a = \Delta RES, \text{ якщо } BP = 0$$

Завдяки цьому врівноважується платіжний баланс:

$$BP = BP_a - \Delta RES = 0.$$

Варто знати!

Резервні активи (міжнародні резерви) -

високоліквідні фінансові активи, що знаходяться під контролем центрального банку країни і можуть використовуватися для фінансування дефіциту платіжного балансу та здійснення інтервенцій на валютному ринку.

В Україні до складу резервних активів входять:

- монетарне золото,
- іноземна валюта,
- резервна позиція України в МВФ,
- спеціальні права запозичення, що належать Україні

(детальніше див.: Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник. К., 2005. С.371–381).

Варто знати!

За даними Національного банку України: загалом за 2012 рік офіційні резервні активи НБУ зменшилися на 7,25 млрд дол. США (22,8%), з 31,79 млрд дол. США до 24,55 млрд дол. США. Станом на 31.12.2013 року вони становили 20,416 млрд дол. США в еквіваленті., а на 31.12.2014 року — вже 7,533 млрд дол. США в еквіваленті (детальніше див.: Національний банк України: сайт.URL: <http://www.bank.gov.ua>).

Зв'язок складових рахунку поточних операцій платіжного балансу з макроекономічними показниками СНР

$Y = C + I + G + NX$	$GNI = Y + NI_f$	$GNDI = Y + NI + NTR_f$
NX	NI_f	NTR_f
$CA = NX + NI_f + NTR_f$		

Порівняння платіжного балансу з державним бюджетом (на прикладі України)

<i>Параметри порівняння</i>	<i>Державний бюджет</i>	<i>Платіжний баланс</i>
1. Загальна риса	фінансовий документ загальнодержавного значення	
2. Державні органи в Україні, що відповідають за складання	Міністерство фінансів	НБУ
3. Характер документа	плановий	звітний
4. Періодичність складання	річна	квартальна, піврічна, річна
5. Період складання/ затвердження	в кінці попереднього року на наступний	в кінці звітного періоду
6. Складові частини	дві: 1) доходи; 2) витрати	три: 1) рахунок поточних операцій; 2) рахунок операцій з капіталом і фінансових операцій; 3) стаття «Помилки та упущення»
7. Особливості балансування	може бути: — дефіцитним; — профіцитним; — з нульовим сальдо	завжди урівноважується відповідно до принципів складання
8. Грошова одиниця, в якій складається	гривня	дол. США
9. Сектор, що охоплює	внутрішній і частково зовнішній	зовнішній

12.3. Валютний курс: сутність, види та вплив на зовнішню торгівлю.

Чинники попиту і пропозиції на валютному ринку.

Етапи розвитку міжнародної валютної системи

Валюта як інструмент і чинник зовнішньоекономічної діяльності країни

Види валюти (залежно від умов обміну та використання)	1. <i>Вільно конвертована</i> — така валюта, яка без перешкод обмінюється на інші валюти і без обмежень використовується у поточних і фінансових операціях.
	2. <i>Частково конвертована</i> — така валюта, обмін і використання якої є обмеженим.
	3. <i>Неконвертована</i> — валюта, яка не обмінюється на іноземну
Ціна валюти	«валютний курс», або «обмінний курс», що формується при купівлі-продажу на валютному ринку.

Порівняння валютного ринку з іншими агрегованими ринками

<i>Ринок</i>	<i>Товар</i>	<i>Ціна</i>	<i>Попит</i>	<i>Пропозиція</i>
праці	праця/робоча сила	зарплата	кількість вільних робочих місць	кількість безробітних
товарів і послуг	товари і послуги	ціна	сукупний попит	сукупна пропозиція
грошовий	гроші	процентна ставка	грошовий попит	грошова пропозиція
валютний	валюта	валютний курс	попит на валюту	пропозиція валюти

Валютне котирування

Валютне котирування — процес визначення ціни валюти, або валютного курсу. Існує два способи котирування валюти: <i>пряме</i> та <i>обернене</i>	
Пряме котирування — оцінювання одиниці іноземної валюти через певну кількість національної валюти. Наприклад, 1 дол. США дорівнює 25,0 грн	Обернене котирування — оцінювання одиниці національної валюти через певну кількість іноземної валюти. Наприклад, 1 грн дорівнює 0,04 дол. США.
Варто знати! В Україні, як і в переважній більшості країн, застосовується пряме котирування.	

Визначення валютного курсу в довгостроковому і короткостроковому періодах

Довгостроковий період	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Валютний курс визначається <i>на основі попиту і пропозиції</i> на валютному ринку.</p> <p><i>Чинники, що впливають на попит та пропозицію валютного ринку:</i></p> <p>1) попит залежить від експорту, а пропозиція — від імпорту, тому збільшення експорту спричиняє зростання попиту на вітчизняну валюту, а збільшення імпорту — зростання її пропозиції;</p> <p>2) попит і пропозиція на валютному ринку залежить від співвідношення між внутрішньою та світовою процентною ставками: — якщо внутрішня процентна ставка зростає порівняно зі світовою, то за інших незмінних умов це збільшує попит на вітчизняні активи, а значить, і на вітчизняну валюту;</p> <p>3) вагомий чинник — інфляція, яка знецінює валюту: — якщо відбувається прискорення інфляції, то власники національної валюти намагаються конвертувати її в стійку іноземну валюту, що збільшить пропозицію національної валюти, — і навпаки, якщо курс іноземної валюти падає, зростає попит на вітчизняну валюту.</p>	
Короткостроковий період	<p>— <i>абсолютний реальний валютний курс</i> — визначається за <i>концепцією паритету купівельної спроможності</i> (ПКС):</p> $e' = \frac{P_d}{P_f},$ <p>де e' — валютний курс за паритетом купівельної спроможності; P_d, P_f — ціна певного переліку товарів (ринкового кошика) відповідно у національній та іноземній валютах.</p>	<p>— валютний курс визначається за <i>методом «БігМАК»</i>:</p> $e_{BM} = \frac{\text{ціна БігМак в Україні}}{\text{ціна БігМак в США}}$

Номінальний і реальний валютний курс

<p>Номінальний валютний курс відображає пропорцію, в якій одна валюта обмінюється на іншу:</p> $e = \frac{M_f}{M_d}$ <p>де e — номінальний валютний курс; M_f — кількість іноземної валюти, яка обмінюється на вітчизняну; M_d — кількість національної валюти, яка обмінюється на іноземну (згідно з оберненим котируванням)</p>	<p>Реальний валютний курс (або відносний реальний валютний курс)</p> <p>1) визначає купівельну спроможність валюти, на яку впливають два чинники: — номінальний курс валюти; — співвідношення внутрішніх і зовнішніх цін:</p> $\varepsilon = \frac{e \cdot P_d}{P_f}$ <p>де ε — реальний валютний курс (обернене котирування). 2) визначає цінову конкурентоспроможність національних товарів, тобто їх відносну ціну або цінову перевагу/ваду: Приклад: 1 грн = 0,2 дол. США, ціна товару у США становить 100 дол, а в Україні — 400 грн. Звідси реальний курс гривні становитиме $0,8 \cdot (0,2 \cdot 400 / 100)$. Аналіз наведеного прикладу 1. Ціна українського товару нижча за ціну аналогічного американського товару в 0,8 разу, що свідчить про те, що український товар має цінову перевагу перед американським. 2. Для американських покупців вигідніше купувати український товар, а для українських — відмовитися від купівлі американського товару.</p>
<p>Висновок Чим нижчий реальний курс національної валюти, тим більшим є попит на вітчизняний експорт і меншим попит на імпорт.</p>	

Двосторонній і багатосторонній валютні курси

<p>Двосторонній валютний курс</p>	<p>відображає ціну певної валюти відносно лише однієї іншої валюти</p>
<p>Багатосторонній (або ефективний) валютний курс</p>	<p>— середньозважений індекс національної валюти, обчислений на базі індексів двосторонніх курсів валют основних торговельних партнерів країни за певний період; — розрізняють номінальний та реальний курс:</p> $I_n = \sum I_n^i \cdot T^i$ $I_r = \sum I_r^i \cdot \frac{I_p^d}{I_p^f} \cdot T^i$ $\sum T^i = 1,$ <p>де I_n, I_r — індекс багатостороннього номінального (I_n) і реального (I_r) валютного курсу; I_n^i — індекс двосторонніх номінальних валютних курсів i-х торговельних партнерів; I_p^d, I_p^f — індекси відповідно внутрішніх та іноземних цін; T^i — частка i-х торговельних партнерів країни у зовнішньому товарообороті країни.</p>

Режими валютного курсоутворення

Режими валютного курсоутворення: фіксований та плаваючий (гнучкий)	
<p>Фіксований валютний курс — курс, який уряд офіційно оголошує на фіксованому рівні або в межах «валютного коридору» і бере зобов'язання його підтримувати.</p>	<p>Плаваючий валютний курс — курс, який змінюється, переважно, під впливом попиту і пропозиції на валютному ринку.</p>
<p>Валютні інтервенції — інструмент підтримання валютного курсу на офіційно оголошеному рівні; — продаж або купівля іноземної валюти центральним банком на валютному ринку: якщо попит на вітчизняну валюту зростає порівняно з пропозицією, то для протидії підвищенню валютного курсу центральний банк здійснює закупівлю іноземної валюти і в такий спосіб збільшує пропозицію вітчизняної валюти до рівноваги з попитом, і, навпаки.</p>	<p>— якщо держава зовсім не втручається в кон'юнктуру валютного ринку, то валюта перебуває в режимі чистого (вільного) плавання; — центральні банки, як правило, намагаються коригувати процес ринкового курсоутворення за допомогою валютних інтервенцій з метою обмеження курсових коливань. За таких умов валюта знаходиться в режимі керованого плавання.</p>
<p>Варто знати! В Україні з лютого 2000 року Національний банк офіційно проголосив <i>перехід від режиму валютного коридору до режиму плаваючого обмінного курсу</i>, що означало лібералізацію валютної політики. До 2005 року НБУ фактично утримував валютний курс на <i>фіксованому рівні</i>, дозволяючи лише незначні коливання. З 2005 року НБУ надає валютному курсу <i>більшої гнучкості</i>, наближаючи його до ринкового. Тривалий час, до розгортання світової фінансової кризи 2008 року, утримання сталого обмінного курсу гривні було своєрідним якорем стабільності, що викликало необхідність введення жорстких обмежень щодо операцій на валютному ринку зі сторони регулятора, тобто НБУ. У 2014 році відбулась значна девальвація гривні. У 2015–2016 роках керівництво НБУ наголошує на необхідності дотримання <i>режиму плаваючого курсу</i> гривні.</p>	
<p>Варто розглянути! (для поглибленого вивчення) У сучасних умовах <i>експерти рекомендують</i> проведення політики плаваючого валютного курсу, вважаючи її безальтернативною. Позитивні результати такої політики можливі лише за умови її поєднання з політикою інфляційного таргетування. ТАРГЕТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ (inflation targeting) — мета монетарної політики, яка передбачає відповідальність центрального банку за дотримання офіційно проголошеного показника інфляції (таргету) протягом визначеного періоду часу (детальніше див.: Офіційний сайт Національного банку України — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua).</p>	

Ревальвація і девальвація, їх вплив на динаміку чистого експорту та ВВП

	Експорт	Імпорт	Чистий експорт	ВВП
<p>Девальвація: 1 дол. = 10 грн ↓ 1 дол. = 25 грн</p>	збільшує	зменшує	зростає	збільшується
<p>Ревальвація: 1 дол. = 25 грн ↓ 1 дол. = 20 грн</p>	зменшує	збільшує	знижується	зменшується

Етапи розвитку міжнародної валютної системи

<p>I. Система золотого стандарту період з 1870-х років до початку Другої Світової війни (1939)</p>	<p><i>Зміст</i> встановлення курсу національної валюти на основі золотого паритету, тобто з урахуванням офіційно встановленого золотого вмісту валют, що обмінювалися між собою. <i>Особливості:</i> 1) національні банки були зобов'язані обмінювати паперові гроші на відповідну кількість золота; 2) з розвитком міжнародної торгівлі, для багатьох країн почали виникати труднощі щодо золотого забезпечення цих грошей, тому з часом обмін паперових грошей на золото припинився.</p>
<p>II. Бретон-Вудська валютна система принципи її були закладені в угоді, підписаній 44 країнами у 1944 р. під час конференції у Бретон-Вудсі (США), була чинною до початку 70-х років</p>	<p><i>Зміст</i> запровадження всіма країнами-підписантами угоди фіксованого валютного курсу до американського долара за допомогою фіксації в своїх валютах золотого вмісту <i>Особливості:</i> 1) кожна країна, визначаючи самостійно вміст золота в своїй валюті, вирішувала, яким має бути курс її валюти відносно американського долара на умовах золотого паритету; 2) від країн не вимагалось обмінювати свої валюти на золото; 3) конвертованість у золото зберігалася лише за американським долларом; 4) головною причиною припинення дії Бретон-Вудської валютної системи стала нестабільність курсу американського долара, за допомогою якого визначався курс усіх інших валют. У 1971 р. США офіційно заявили про відмову від конвертації долара в золото.</p>
<p>III. Ямайська валютна система започаткована у 1976 р, коли члени Міжнародного валютного фонду підписали Ямайську угоду, є діючою донині</p>	<p><i>Зміст</i> запровадження системи плаваючих валютних курсів замість фіксованих у золоті валютних курсів. <i>Особливості:</i> 1) курс національної валюти в кожній країні залежить від стану національної економіки та конкурентоспроможності її товарів на міжнародних ринках; 2) правила, визначені Ямайською угодою, покладені в основі сучасних міжнародних валютних відносин, які допускають кілька різновидів плаваючого валютного курсу: чисте (вільне) плавання, кероване плавання, спільне плавання тощо.</p>

Інформаційна сторінка

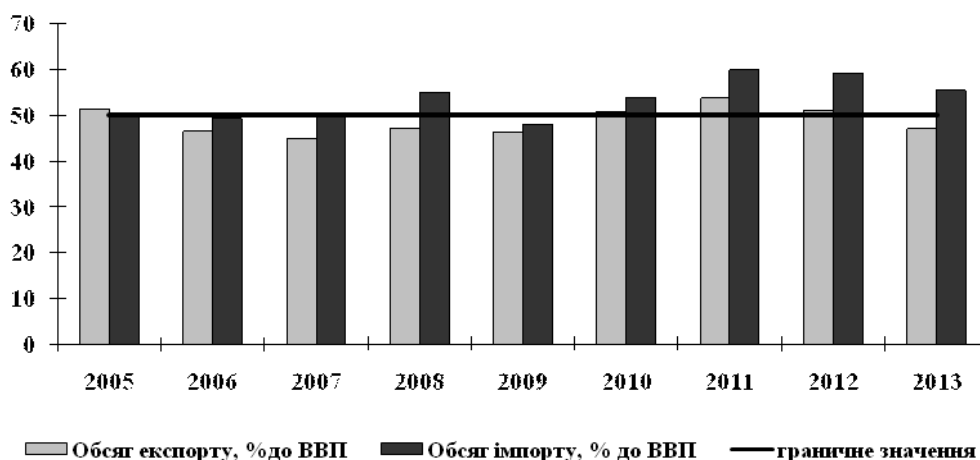

Рис. 12.1. Обсяг експорту та імпорту в Україні, % до ВВП

Джерело: складено за даними: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

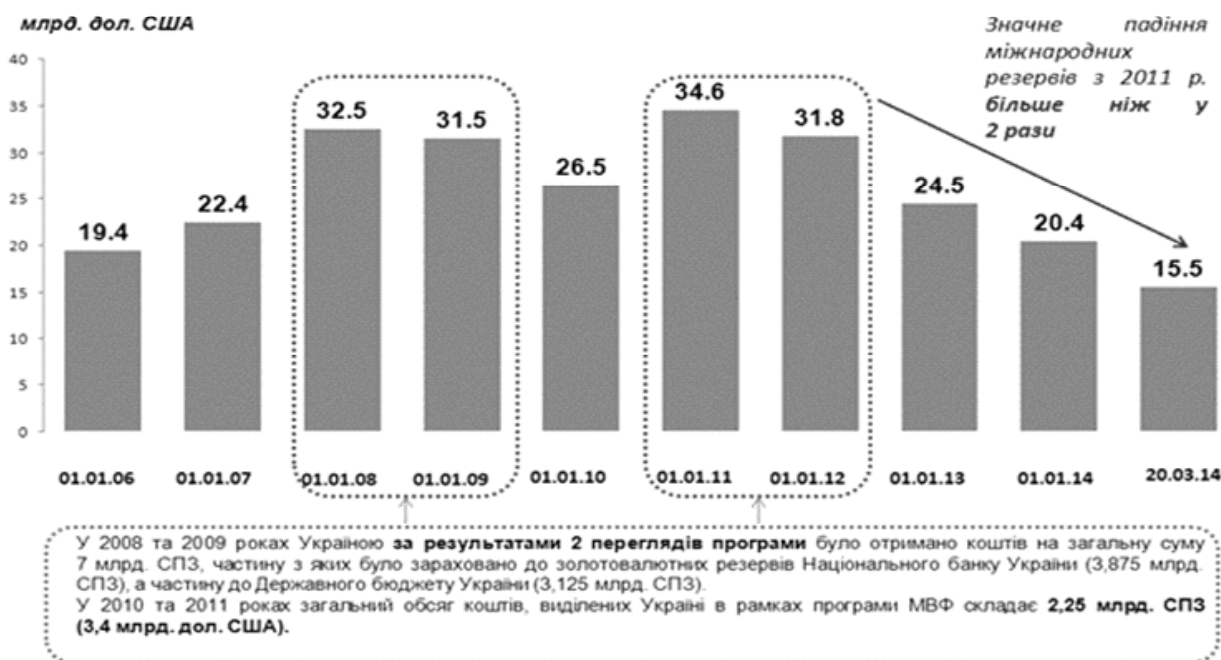

Рис. 12.2. Міжнародні резерви України

Джерело: Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2015. – Режим доступу: [https:// www.kmu.gov.ua/](https://www.kmu.gov.ua/).

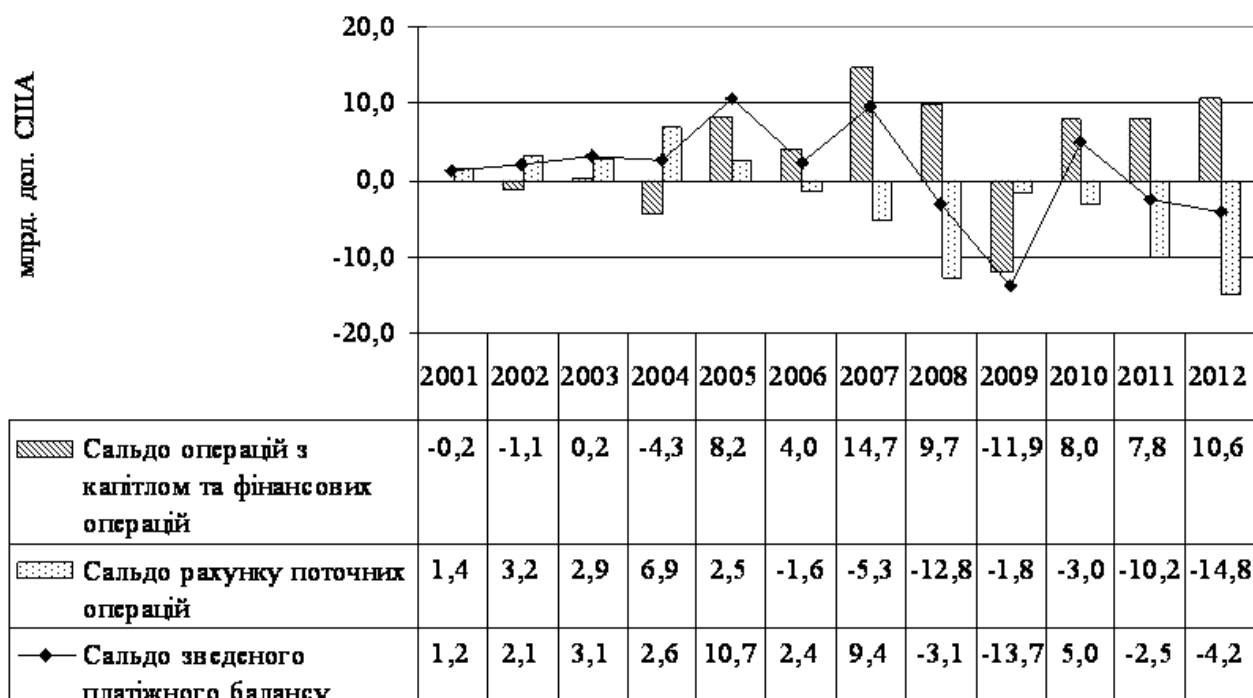

Рис. 12.3. Сальдо платіжного балансу України

Джерело: побудовано за даними: Національний банк України [Електронний ресурс] : Web-сайт. – К. : НБУ, 2016. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.

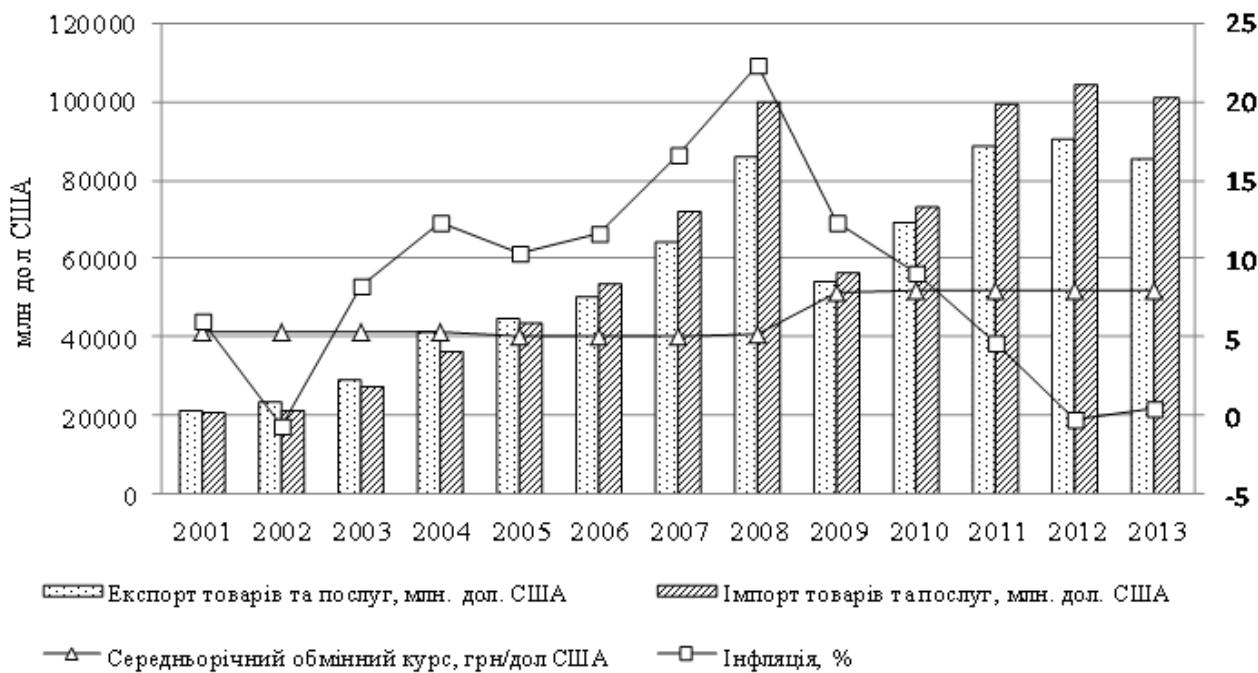

Рис. 12.4. Стан зовнішньої торгівлі, обмінного курсу та інфляції в Україні

Джерело: побудовано за даними: Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] : Web-сайт. – К. : НБУ. — 2016. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

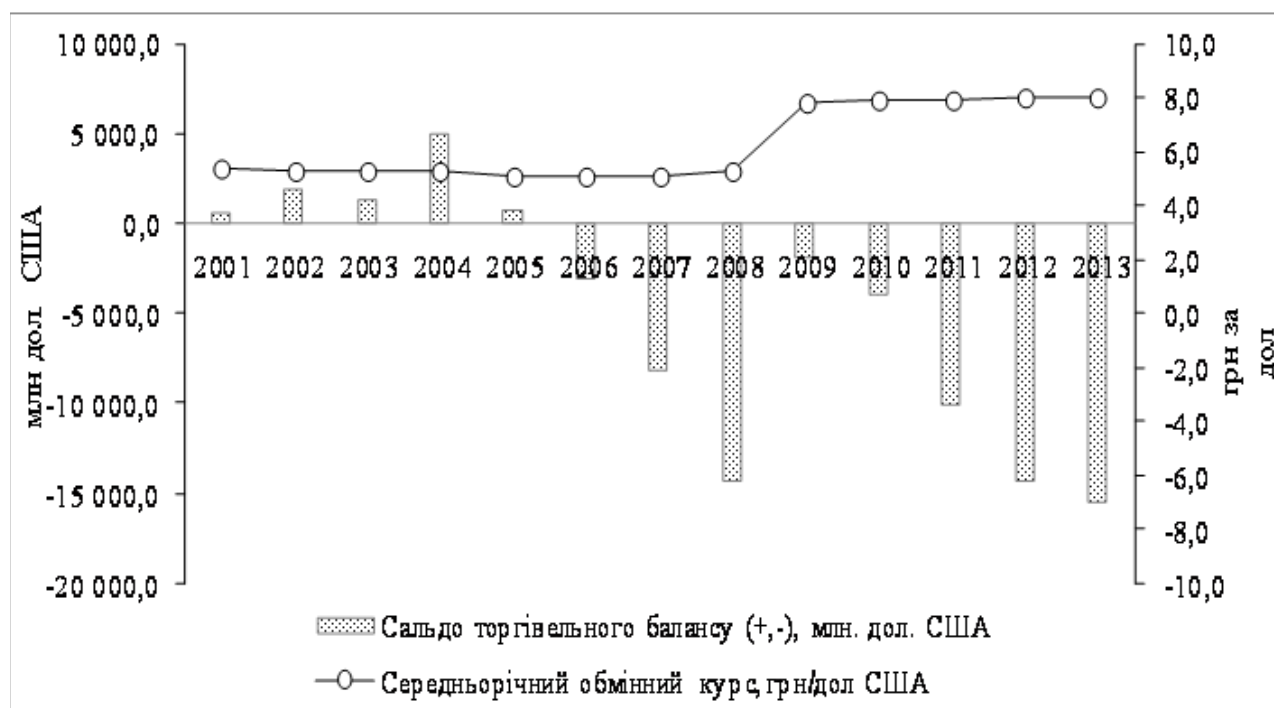

Рис. 12.5. Сальдо торговельного балансу України та середньорічного обмінного курсу гривні

Джерело: побудовано за даними: Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] Web-сайт. – К. : НБУ. — 2016. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Таблиця 12.1

ДИНАМІКА ОКРЕМИХ ІНДИКАТОРІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Показник	Крит. знач.	Оптим. знач.	Рік								
			2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, % ВВП	≥ 10 ≤ -7	-1,5- +1,5	2,9	-1,5	-3,7	-7,0	-1,5	-2,1	-6,2	-8,1	-9,0
Обсяг експорту, % до ВВП*	≥ 50	—	51,4	46,6	44,8	47,1	46,3	50,7	53,8	51,1	47,0
Обсяг імпорту, % до ВВП*	≥ 50	—	50,6	49,5	50,6	55,0	48,0	53,7	59,9	59,2	55,5
Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом, разів	$\geq 1,7$ $\leq 0,85$	1-1,2	0,97	0,88	0,83	0,81	0,90	0,86	0,81	0,78	0,77

* — індикатори відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України 2007 року.

Джерело: Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Оцінка економічного стану України [Електронний ресурс] // Національний банк України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=16709344; Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/statistichna-informacija-schodo-borgu>; Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 N 1277 [Електронний ресурс] // Центр комп'ютерних технологій.. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm; Методика розрахунку рівня економічної безпеки. Затверджено Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України. — 2007. — Режим доступу до ресурсу: [http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98200&cat_id=32854].

Таблиця 12.2

МІСЦЕ УКРАЇНИ ЗА ІНДЕКСОМ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА В РОЗРІЗІ ЙОГО СКЛАДОВИХ

Показник	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012
Індекс глобальної конкурентоспроможності	78/125	73/131	72/131	82	89/139	82/140
Субіндекси						
Інститути	—	115	115	120	134	131
Інфраструктура	—	77	79	78	68	71
Макроекономічна стабільність	—	82	91	106	132	112
Охорона здоров'я та початкова освіта	—	74	60	68	66	74
Вища та професійна освіта	—	53	43	46	46	51
Ефективність товарних ринків	—	101	103	109	129	129
Ефективність ринку праці	—	65	54	49	54	61
Розвинутість фінансового ринку	—	85	85	106	119	116
Технологічна готовність	—	93	65	80	83	82
Обсяг ринку	—	26	31	29	38	38
Конкурентоспроможність бізнесу	—	81	80	91	100	103
Інноваційність	—	65	52	62	63	74

Джерело: складено за даними: Звіт про конкурентоспроможність регіонів України [Електронний ресурс] // Портал конкурентоспроможності України. — 2015. — Режим доступу: <http://www.feg.org.ua>; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]: Web-сайт. — К. : Мінекономрозвитку, 2016. — Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.

Ключові положення

1. У сучасному світі економіка будь-якої країни пов'язана із сектором «Інший світ» двома основними механізмами: зовнішньоторговельним механізмом і механізмом міжнародних фінансових операцій. Вирішальне значення у зовнішньоторговельному механізмі відіграє імпорт, який відображує рівень залежності національної економіки від економік інших країн. Протилежним елементом зовнішньоторговельного механізму є експорт, валютні надходження від якого слугують основним джерелом коштів, необхідних для оплати імпорту.

2. У форматі моделі «витрати-випуск» під впливом зовнішньої торгівлі сукупні витрати діляться на дві частини: 1) внутрішні витрати (внутрішній попит), які охоплюють приватне споживання, приватні інвестиції та державні закупівлі; 2) чистий експорт, який відображує чисті іноземні витрати (чистий іноземний попит). Якщо обсяг виробництва в країні перевищує внутрішній попит, то це означає, що країна виробляє більше, ніж закуповує, і тому є чистим експортером. Якщо, навпаки, то країна закуповує більше, ніж виробляє, і тому є чистим імпортером. У відкритій економіці функція споживання враховує граничну схильність до внутрішнього споживання, яка зменшується порівняно з граничною схильністю до сукупного споживання на величину граничної схильності до імпорту.

3. У форматі моделі «вилучення-ін'єкції» під впливом зовнішньої торгівлі вилучення доповнюються імпортом, а ін'єкції — експортом. Тому економічна рівновага у відкритій економіці визначається як тотожність між сумою всіх вилучень і сумою всіх ін'єкцій. Після певної трансформації економічна рівновага у відкритій економіці набуває вигляду тотожності між сальдо балансу національні заощадження — національні інвестиції і чистим експортом. Якщо виникає дефіцит національних заощаджень, то перевищення імпорту над експортом фінансується іноземцями і тому країна є чистим дебітором. Якщо виникає надлишок національних заощаджень, то він використовується для фінансування іноземців і тому країна є чистим кредитором.

4. Платіжний баланс — фінансова таблиця, яка охоплює сукупність економічних операцій країни з сектором «Інший світ». Всі операції групуються в платіжному балансі за двома рахунками: рахунком поточних операцій та рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій. Платіжний баланс також включає статтю «Помилки та упущення», яка відображує сальдо статистичних неточностей, що виникають внаслідок часових і вартісних розбіжностей між митною та банківською статистикою.

5. Платіжний баланс за своїм визначенням завжди є рівноважним. Його рівновага означає, що сальдо поточного рахунка дорівнює сальдо рахунку операцій з капіталом і фінансових операцій з протилежним знаком за одночасного врахування сальдо статті «Помилки та упущення». Нерівноважним може бути лише баланс автономних операцій — платіжний баланс без урахування зміни статті «Резервні активи». Його нерівноважність свідчить про те, що країна одержала від усіх операцій менше або більше іноземної валюти, ніж витратила на ці операції. Цей дисбаланс усувається за рахунок операцій з резервними активами.

6. Необхідним інструментом зовнішньоекономічної діяльності є валютний курс. Процес визначення валютного курсу називається валютним котируванням. Існує пряме та обернене котирування. Валютний курс залежить від співвідношення між попитом і пропозицією на валютному ринку, на яке впливають ряд чинників. Особливим варіантом визначення валютного курсу є концепція ПКС, в основі якої лежить закон єдиної ціни. Формування валютного курсу залежить від валютного режиму: плаваючий курс, фіксований курс.

7. Розрізняють номінальний і реальний курс валюти. Номінальний валютний курс відображує обмінну спроможність національної валюти, тобто пропорцію, в якій одна валюта обмінюється на іншу. Для визначення реального курсу номінальний курс коригується на співвідношення внутрішніх і зовнішніх цін. Завдяки цьому реальний валютний курс відображує умови торгівлі, тобто пропорцію товарообміну. В процесі аналізу розрізняють двосторонній і багатосторонній валютні курси. Перший відображує вартість валюти через одну іноземну валюту, інший — через кілька іноземних валют.

8. Сучасна міжнародна валютна система пройшла у своєму розвитку ряд етапів, серед яких три основні: система золотого стандарту, Бреттон-Вудська валютна система, Ямайська валютна система.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Розкрийте основні механізми, що пов'язують національну економіку з сектором «Інший світ», та їх взаємозв'язок.
2. Поясніть вплив зовнішньоекономічної діяльності країни на трансформацію функції споживання.
3. Покажіть, як трансформується економічна рівновага за моделлю «витрати-випуск» і за моделлю «вилучення-ін'єкції» під впливом зв'язків національної економіки з «Іншим світом».
4. Розкрийте сутність платіжного балансу та методологію його складання.
5. У чому полягає відмінність між рівноважним і нерівноважним платіжним балансом?
6. Поясніть, за допомогою якого механізму врівноважується платіжний баланс.
7. Як визначається номінальний курс валюти і які чинники впливають на його рівень?
8. Як визначається реальний курс валюти і який вплив він справляє на умови зовнішньої торгівлі?
9. Напишіть і поясніть формулу багатостороннього валютного курсу.
10. Охарактеризуйте етапи розвитку міжнародної валютної системи.

Практичні завдання

I рівень складності

Завдання 1. Ціна одиниці товару в Україні = 2250 грн, а в США — 500 дол, номінальний курс гривні = 0,2 дол. США за 1 грн. Визначити реальний курс гривні до долара США.

Завдання 2. Маємо умови: $c = 0,8$, $t = 0,25$, $im = 0,2$. Обчислити мультиплікатор витрат у змішаній відкритій економіці.

Завдання 3. Маємо умови: $c = 0,75$, $t = 0,2$, $im = 0,15$. Експорт збільшився на 600 млн грн, а імпорт — на 560 млн грн. Обчислити приріст ВВП у змішаній відкритій економіці.

Завдання 4. Сальдо СА = 6200 млн дол., сальдо FA = 1000 млн дол., сальдо КА = -6600 млн дол., сальдо статті «Помилки та упущення» = -750 млн дол. Визначити на скільки мають змінитися резервні активи, щоб урівноважити платіжний баланс.

Завдання 5. Маємо умови (млрд грн): $Y = 400$, $C = 200$, $T = 100$, $I = 80$, $BS = -10$. Чому дорівнює чистий експорт у змішаній відкритій рівноважній економіці?

Завдання 6. Маємо умови: $c = 0,75$, $t = 0,2$, $im = 0,15$. Державні закупівлі збільшилися на 10 млрд грн. Визначити втрати приросту ВВП під впливом імпортних закупівель у змішаній відкритій економіці.

Завдання 7. Визначити сальдо статті «Помилки та упущення» для рівноважного платіжного балансу, якщо сальдо балансу товарів та послуг = 7000 млн дол., чисті зовнішні первинні доходи = -4510 млн дол., чисті поточні трансферти = 5000 млн дол., сальдо рахунку капітальних операцій = -6800 млн дол., сальдо фінансового рахунку = 400 млн дол.

Завдання 8. Маємо умови: приріст автономного споживання = 1,25 млрд грн, приріст ВВП = 20 млрд грн, приріст імпорту = -1,8 млрд грн, $c = 0,75$, $t = 0,25$. Обчислити приріст приватного споживання згідно з його функцією у змішаній відкритій економіці.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8
0,9	1,8	76	-650	10	6	290	10,7

II рівень складності

Завдання 1. Розрахувати згідно з моделлю «вилучення-ін'єкції» в умовах відкритої змішаної економіки чистий експорт, якщо приватне заощадження = 323 млрд грн, валові податки = 100 млрд грн, внутрішні трансферти = 55 млрд грн, державні інвестиції = 78 млрд грн, валові приватні інвестиції = 125 млрд грн, державне споживання = 200 млрд грн.

Завдання 2. Обчислити сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу, якщо валовий національний наявний дохід = 10650 млн дол., ВВП = 10200 млн дол., внутрішні трансферти = 150 млн дол., державні витрати = 1250 млн дол., валові приватні інвестиції = 1500 млн дол., валові податки = 190 млн дол., автономне споживання = 780 млн дол., $s = 0,3$, $im = 0,1$, $t = 0,2$.

Завдання 3. У результаті зростання чистого експорту на 2,45 млрд дол. ВВП зріс 19 млрд грн. Визначити граничну схильність до імпорту в умовах змішаної відкритої економіки, якщо номінальний курс гривні = 0,206 дол./грн, гранична схильність до споживання = 60 %, гранична податкова ставка = 25 %.

Завдання 4. Розрахувати реальний валютний курс гривні, якщо ціна одиниці товару в Україні = 459 грн, в США = 75 дол, номінальний валютний курс = 8,12 грн/дол.

Завдання 5. Розрахувати чистий експорт країни за таких умов: автономний імпорт = 12 млрд дол, середня схильність до імпорту = 0,11, ВВП = 560 млрд дол, чисті податки = 79 млрд дол, експорт товарів = 56 млрд дол, експорт послуг = 13 млрд дол.

Завдання 6. Чисті податки = 500 млрд грн, державні закупівлі = 425 млрд грн, чистий експорт = -115 млрд грн, приватні заощадження = 200 млрд грн, державні інвестиції = 100 млрд грн. Обчислити приватні інвестиції в стані рівноваги для змішаної відкритої економіки.

Завдання 7. У платіжному балансі країни, сальдо рахунку поточних операцій = -3016 млрд дол., сальдо рахунку операцій з капіталом = 188 млрд дол., сальдо портфельних та інших іноземних інвестицій = -749 млрд дол., сальдо статті «Помилки та упущення» = 1351 млрд дол., сальдо балансу автономних операцій показало дефіцит валюти в сумі 5031 млрд дол. Обчислити сальдо прямих іноземних інвестицій.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7
-35	2374	-0,1	1,327	4,09	390	1061

Тести для самоперевірки знань

- Дефіцит рахунку поточних операцій покривається за рахунок:
  - чистого експорту товарів;
  - чистих поточних трансфертів;
  - резервних активів;
  - чистих зовнішніх первинних доходів.
- Рахунок поточних операцій включає:
  - чистий зовнішній первинних дохід від факторних послуг;
  - чисті капітальні трансферти;
  - чистий імпорт капіталу;
  - чисті поточні трансферти.
- Рахунок капітальних операцій не включає:
  - отримання дивідендів;
  - отримання іноземних кредитів;
  - купівлю фінансових активів;
  - продаж матеріальних активів.
- Реальний валютний курс відображає відношення між:
  - кількістю валют, які обмінюються;
  - внутрішніми та іноземними цінами товару в спільній валюті;
  - внутрішніми та іноземними цінами товару в різних валютах.
- Згідно з ПКС валютний курс відображає відношення між:
  - кількістю валют, які обмінюються;
  - внутрішніми та іноземними цінами товару в різних валютах;
  - внутрішніми та іноземними цінами товару в спільній валюті.
- Якщо в умовах відкритої економіки $(S + T - C_g) < (I + I_g)$, то:
  - $NX < 0$;
  - $NX > 0$;
  - $KA > 0$;
  - $KA < 0$.
- Мультиплікатор витрат у відкритій економіці визначається за формулою:
  - $\frac{1}{1 - c \cdot (1 - t)}$;

$$\text{б) } \frac{c}{1 - (c - im) \cdot (1 - t)};$$

$$\text{в) } \frac{1}{s + c \cdot t + im};$$

$$\text{г) } \frac{1}{1 - (c - im) \cdot (1 - t)}.$$

8. Зміна чистого експорту впливає на ВВП:

- а) прямо;
- б) обернено;
- в) мультиплікативно;
- г) експоненційно.

9. На чистий експорт впливають такі чинники:

- а) торговельна політика;
- б) резервні активи;
- в) інфляція;
- г) валютний курс.

10. Гранична схильність до імпорту розраховується за формулою:

$$\text{а) } im = \frac{\Delta Y}{\Delta IM \cdot (1 - t)};$$

$$\text{б) } im = \frac{\Delta IM}{\Delta Y \cdot (1 - t)};$$

$$\text{в) } im = \frac{\Delta Y}{\Delta IM};$$

$$\text{г) } im = \frac{\Delta IM}{\Delta Y}.$$

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
б)	а), г)	а)	б)	б)	а), в)	г)	а), в)	а), г)	г)

Література для поглибленого вивчення теми

1. Методичний коментар до статистики зовнішнього сектору України. [Електронний ресурс]. Національний банк України – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/-document?id=19138166>

2. Міщенко В.І. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України: Науково-аналітичні матеріали. Випуск 15. / В.І. Міщенко, В.А. Нідзельська, А.П. Кулінець, С.О. Шульга. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2010. – 124 с.

3. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник / В.Є. Новицький. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.

4. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959–ХІІ [Електронний ресурс] База даних «Законодавство України» / ВР України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення 10.10.2016).

5. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.

РОЗДІЛ V. МАКРОЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА

ТЕМА 13. Економічне зростання

1. Зміст і прояви економічного зростання. Основні засади теорії економічного зростання.
2. Модель Солоу в поясненні економічного зростання.
3. Антициклічне регулювання економіки: сутність, концепції та інструменти.

Основні категорії та їх позначення
Алгоритм-конспект
Ключові положення
Контрольні запитання для самоперевірки знань
Практичні завдання
Тести для самоперевірки знань
Література для поглибленого вивчення теми

Вивчення змісту теми уможливить здобуття студентами таких *нових знань* про:

- економічне зростання,
- економічний розвиток,
- кейнсіанську теорію економічного зростання,
- неокласичну теорію економічного зростання,
- теорії екзогенного зростання,
- теорії ендегенного зростання,
- виробничу функцію Кобба-Дугласа,
- Модель Солоу.

Основні категорії та їх позначення

Продукт, обсяг національного виробництва, ВВП	Y
Сукупна пропозиція	AS
Сукупний попит	AD
Приватні інвестиції	I
Попит на інвестиції	I^D
Капіталомісткість	K_Y
Приватні заощадження	S
Приватне споживання	C
Норма заощаджень	s
Продуктивність праці	y
Капіталоозброєність	k
Інвестиції на одного працюючого	i
Норма амортизації	d
Темп приросту населення	n
Темп впровадження технічного прогресу	g

Алгоритм-конспект

13.1. Зміст і прояви економічного зростання. Основні засади теорії економічного зростання Два способи збільшення обсягів національного виробництва

<i>I спосіб</i> через усунення рецесійного розриву	<i>II спосіб</i> за рахунок дії чинників зростання потенційного ВВП
<i>Результат</i> збільшення ВВП до потенційного рівня	<i>Результат</i> збільшення власне потенційного ВВП

Графічна модель

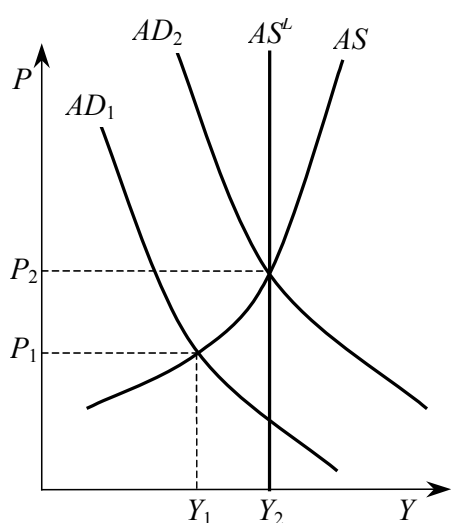

Рис. 13.1. Зростання реального ВВП на умовах усунення рецесійного розриву

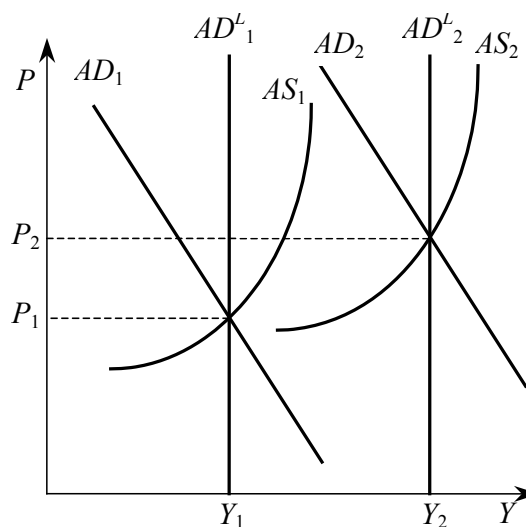

Рис. 13.2. Зростання реального ВВП на умовах збільшення потенційного ВВП

Економічне зростання

Визначення	<p>Під економічним зростанням слід розуміти довгострокове зростання обсягів виробництва за рахунок збільшення потенційного ВВП і адекватного зростання сукупного попиту:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. потенційний ВВП є довгостроковою сукупною пропозицією, яка залежить від кількості та продуктивності факторів виробництва, 2. оскільки у довгостроковому періоді сукупний попит тяжіє до потенційного ВВП, то завдяки цьому збільшується обсяг виробництва.
Вимірювання	Економічне зростання вимірюється двома показниками: 1) середньорічний темп приросту реального ВВП; 2) середньорічний темп приросту реального ВВП на душу населення.
Чинники	<p>Економічне зростання є функцією:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) збільшення обсягів факторів виробництва (землі, праці, капіталу), 2) підвищення рівня ефективності використання факторів виробництва, яке, переважно, досягається за рахунок технічного прогресу.
Форми	<p>Залежно від того, які чинники викликають збільшення обсягів виробництва, розрізняють дві форми економічного зростання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) екстенсивне відбувається за рахунок збільшення обсягів факторів виробництва за незмінної ефективності цих факторів, 2) інтенсивне — через підвищення ефективності факторів виробництва. <p>У реальній економіці не буває виключно екстенсивного або інтенсивного зростання. Економічне зростання є поєднанням екстенсивних та інтенсивних форм і може бути <i>переважно екстенсивним</i> чи <i>переважно інтенсивним</i>.</p>

Варто знати!

Економічне зростання не слід ототожнювати з економічним розвитком.

Економічний розвиток відображає не лише збільшення обсягів виробництва, а й здатність економіки за рахунок цього підвищувати якість життя населення. Інтегральним показником економічного розвитку є індекс людського розвитку, який відображає довголіття, грамотність, рівень освіти і рівень добробуту (ВВП на душу населення).

Економічні коливання (цикли)

<p>1. Економічне зростання — це головний елемент економічної динаміки, який визначає траєкторію (тренд) обсягів виробництва. Іншим елементом економічної динаміки є економічні коливання (цикли).</p> <p>2. Циклічність — іманентна характеристика економічного розвитку. Економічне зростання не буває односпрямованим: періоди економічного піднесення чергуються з періодами економічного спаду.</p>	
<p>Визначення економічного циклу</p>	<p>— період, протягом якого економіка проходить шлях від одного спаду (піднесення) до іншого спаду (піднесення) за умови збереження тенденції до зростання,</p> <p>— коливання реального ВВП в часі відносно лінії тренда довгострокового економічного зростання.</p>
<p>Графічна інтерпретація економічного циклу</p>	<p>Окремі економічні цикли істотно відрізняються між собою. Класичний цикл охоплює чотири фази: 1) пік; 2) спад (реcesія); 3) дно (депресія); 4) поживавлення (піднесення).</p> <p style="text-align: center;">Рис. 13.3. Структура економічного циклу</p> <p>Рис. 13.3: I фаза — пiк: обсяг виробництва досягає максимального рівня (Y_p), оскільки забезпечується повна зайнятість. II фаза — спад (реcesія): фіксується за умови, що обсяг виробництва скорочується протягом не менше 6 місяців. III фаза — дно (депресія): найнижча точка спаду. IV фаза — поживавлення (піднесення): обсяг виробництва спочатку відновлюється до рівня, що передував фазі спаду, а потім продовжує зростати поки не перевищить фазу піку попереднього циклу.</p>
<p>Чинники економічних циклів</p>	<p>У макроекономічній науці не існує єдиної теорії економічних циклів. Усі ці теорії можна об'єднати за двома напрямками.</p> <p>I напрям — коли вчені пояснюють циклічні коливання в економіці <i>зовнішніми чинниками</i>, (імпульсами, які породжуються за межами економічної системи), до яких відносяться: війни, революції, політичні збурення, демографічні вибухи, відкриття (виснаження) родовищ корисних копалин, великі науково-технічні нововведення тощо),</p> <p>II напрям — коли циклічні коливання пояснюють <i>внутрішніми чинниками</i>, до яких відносяться: нераціональна монетарна політика, нестабільність інвестицій, негнучкість цін і заробітної плати, коливання в продуктивності праці тощо.</p>

<p>Модель мультиплікатора-акселератора</p>	<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p>Згідно з цією моделлю економічні коливання породжуються певним співвідношенням між мультиплікатором інвестицій та акселератором. Основне рівняння:</p> $Y_t = \bar{I} + (c+a) \cdot Y_{t-1} - a \cdot Y_{t-2},$ <p>де $\bar{I}$ — автономні інвестиції, c — гранична схильність до споживання, a — коефіцієнт акселерації, Y — ВВП.</p> <p>Залежно від співвідношення мультиплікатора витрат, який прямо залежить від граничної схильності до споживання, і акселератора, ВВП може змінюватися рівномірно або циклічно.</p> <p>Циклічні коливання виникають за умови, коли $(c+a)^2 < 4 \cdot a$, тобто якщо квадрат суми граничної схильності до споживання і коефіцієнта акселерації менший суми чотирьох коефіцієнтів акселерації.</p> <p>Протилежне співвідношення цих величин, тобто $(c+a)^2 > 4 \cdot a$, відображає умови, за яких забезпечується рівномірна динаміка ВВП.</p>
--	--

Основні засади теорії економічного зростання

<p>Сучасні уявлення про економічне зростання започатковувалися на базі двох теорій — кейнсіанської і неокласичної.</p>	
<p>Кейнсіанська теорія економічного зростання</p>	<p><i>Засновники:</i> Р. Харрод і Є. Домар (у 40-х роках ХХ ст.). <i>Зміст моделі</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Головну роль в економічному зростанні відіграють інвестиції. Пропозиція інвестицій (I^S) визначається так: $I^S = s \cdot Y,$ <p>де s — норма заощаджень, Y — продукт (ВВП)</p> Попит на інвестиції (I^D) залежить від приросту продукту (ΔY) та його капіталомісткості (K_Y): $I^D = \Delta Y \cdot K_Y$. У довгостроковому періоді: $I = S$ (інвестиції = заощадження). Відповідно, рівновагу між заощадженнями (S) та інвестиціями (I) можна подати такою формулою: $\Delta Y \cdot K_Y = s \cdot Y.$ Якщо поділити обидві частини рівняння на Y, а K_Y перенести у праву частину: $\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{s}{K_Y},$ <p>то вираз $\frac{\Delta Y}{Y}$ відображає темп економічного зростання.</p> <p>Висновок: згідно з моделлю Харрода—Домара, економічне зростання перебуває в прямій залежності від норми заощаджень (s) і в оберненій, — від капіталомісткості продукту (K_Y).</p>
<p>Неокласична теорія економічного зростання</p>	<p>В основі неокласичної теорії економічного зростання (середина 1950-х років) такі положення:</p> <ol style="list-style-type: none"> обсяг продукту визначається, у першу чергу, факторами виробництва — працею і капіталом, кожний з яких робить свій внесок у його зростання;

	<p>2) ціни факторів виробництва — зарплата і прибуток — дорівнюють граничному продукту, створеному цими факторами;</p> <p>3) зв'язок між збільшенням факторів виробництва і зростанням продукту описується за допомогою виробничої функції.</p> <p>Прикладом неокласичної виробничої функції є виробнича функція Кобба-Дугласа.</p>
Виробнича функція Кобба-Дугласа	<p>Виробнича функція Кобба-Дугласа має дві властивості: 1) ґрунтується на припущенні про постійну віддачу від масштабу,</p> <p>2) характеризується спадною граничною продуктивністю капіталу:</p> $Y = A \cdot L^{\alpha} \cdot K^{\beta},$ <p>де A — константа, що характеризує загальну ефективність виробництва,</p> <p>α — коефіцієнт чутливості (еластичності) виробництва за працею L,</p> <p>β — коефіцієнт чутливості (еластичності) виробництва до капіталу K.</p> <p>Ці коефіцієнти відображають вагу відповідного виробничого фактору в створюваному продукті.</p>
<p>Варто знати!</p> <p>Класична, кейнсіанська і неокласична теорії економічного зростання середини ХХ століття є теоріями екзогенного зростання. В їх моделях економічне зростання є функцією екзогенно визначених змінних (норми заощаджень, продуктивності факторів виробництва тощо).</p> <p>На сучасному етапі переважаючими є теорії ендогенного зростання, головною особливістю яких є те, що крім праці і фізичного капіталу в них ураховуються чинники, від яких залежить продуктивність праці (людський капітал, витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, державне регулювання).</p> <p>Особливе місце займають концепції, що враховують роль людського капіталу в процесі зростання. Під людським капіталом розуміють сукупність набутих знань, навичок, мотивації і енергії працівників, які використовуються для створення економічних благ. Приклади теорій ендogenous зростання: моделі Р. Лукаса (1988), Д. Ромера (1986), Р. Барро (1990).</p>	

13.2. Модель Солоу в поясненні економічного зростання

<p>Модель Роберта Солоу, яка була опублікована у 1956 р, є одним із найбільших досягнень теорії економічного зростання.</p> <p>Модель побудована з урахуванням ідей як кейнсіанської, так і неокласичної теорій:</p> <p>1) з кейнсіанської теорії запозичена функція інвестицій, обсяг яких ставиться в залежність від валового національного доходу і норми заощаджень,</p> <p>2) з неокласичної теорії використано інструментарій виробничої функції Кобба-Дугласа (див. вище).</p>
<p>+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!</p> <p style="text-align: center;">Передумови моделі Солоу:</p> <p>1. Об'єктом моделювання слугує приватна закрита економіка, рівновага в якій визначається за формулою: $Y = C + I$, де Y — продукт (ВВП), C — споживання, I — інвестиції.</p> <p>2. Цільовою функцією є зростання обсягів випуску на одного працівника, тобто зростання продуктивності праці.</p> <p>Тому використовуються параметри в розрахунку на одного працюючого:</p> <p>продуктивність праці — $y = Y / L$; капіталоозброєність — $k = K / L$; інвестиції — $i = I / L$.</p>

Інші параметри:

s — норма заощаджень, яка є похідною від норми споживання, тобто $s = 1 - c$;

d — норма амортизації, що відображує частку капіталу, яка щорічно зношується в процесі його використання.

3. Продуктивність праці залежить від *капіталоозброєності праці*.

На основі перетворення простої виробничої функції: $Y = f(K, L)$: якщо обидві частини рівняння поділити на L , то отримаємо:

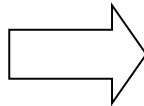
$$\frac{Y}{L} = f\left(\frac{K}{L}, \frac{L}{L}\right), \text{ де } Y/L = y, \text{ а } f(K/L, L/L) = f(k).$$

Звідси виробнича функція в моделі Солоу набирає такого вигляду:

$$y = f(k).$$

Основні параметри моделі

Y – випуск
 K – обсяг капіталу
 L – обсяг трудових ресурсів
 E – відображає ефективність праці одного робітника (НТП)

Продуктивність праці:
 $y = Y/L$
Капіталоозброєність працівників:
 $k = K/L$

Продуктивність праці (y) як цільова функція моделі

I. Продуктивність праці (y) залежить від капіталоозброєності працівників (k):

$$y = f(k).$$

При зростанні капіталоозброєності праці її продуктивність і обсяг випуску також зростають.

II. **Гранична продуктивність капіталу (MPK)** — показник, що відображає, як ефективно використовується додатковий капітал та розраховується як відношення приросту продуктивності праці до приросту капіталоозброєності:

$$MPK = \Delta y / \Delta k.$$

Припущення:

1) існує деякий стан, у якому капітал використовується найбільш ефективно при незмінній кількості праці,

2) після досягнення цього стану подальше нарощування капіталу веде до того, що віддача від додаткового капіталу починає знижуватися.

Висновок: при зміні кількості праці збільшується потреба у капіталі для забезпечення максимальної ефективності використання праці.

III. **Продуктивність праці (y) залежить від зміни (приросту) капіталоозброєності (Δk)**

Фактори, що визначають зміну капіталоозброєності (рис. 13.4):

— додаткові інвестиції (i);

— зношення капіталу (амортизація) (d);

— приріст населення темпом (n);

— технічний прогрес з темпом (g).

Математична формула приросту капіталоозброєності:

$$\Delta k = i - (d + n + g) \cdot k \text{ або } \Delta k = s \cdot y - (d + n + g) \cdot k$$

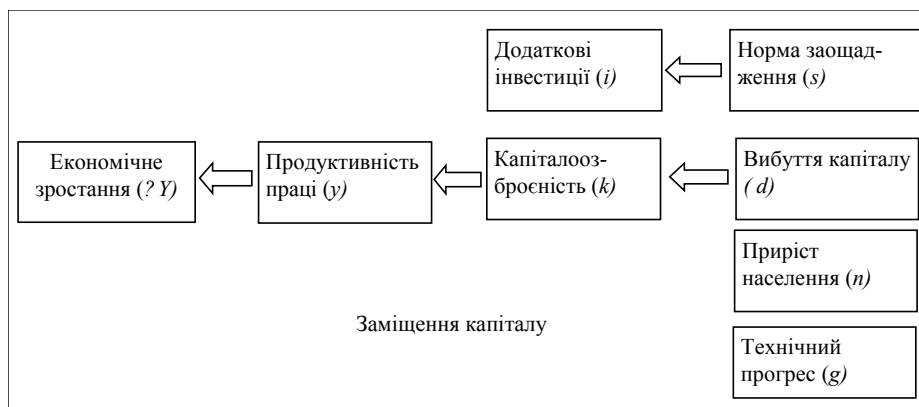

Рис. 13.4. Вплив факторів на економічне зростання в моделі Солоу

Рівновага у моделі Солоу

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

1. **Стійкий (стаціонарний) стан (k^*)** — така ситуація в економіці, коли інвестиції на одного працюючого (i) тотожні амортизації (зношуванню) капіталу (d) з врахуванням темпу приросту населення (n) та темпу реалізації технічного прогресу (g), що описується виразом: $(d + n + g) \cdot k$.
2. При досягненні (k^*) економіка перебуває в стані довгострокової рівноваги, віддача від капіталу є максимальною.
3. Якщо економіка не перебуває у стані рівноваги, то вона прямує до нього.

Графічна інтерпретація залежності капіталоозброєності від усіх чинників:

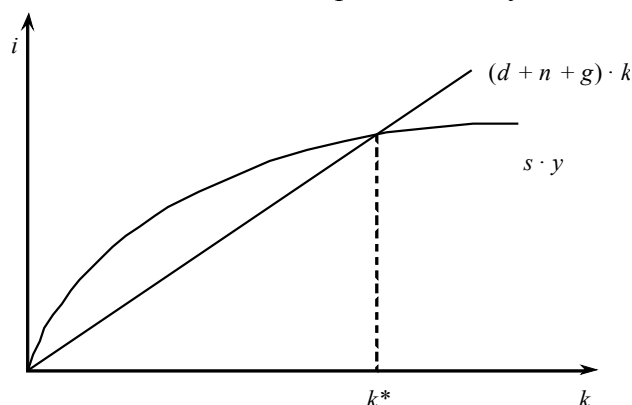

Рис. 13.5. Функція капіталоозброєності в моделі Солоу

Рис. 13.5:

1. На горизонтальній осі наведеного графіка відкладена капіталоозброєність ефективних працівників:

$$\left(k = \frac{K}{L \cdot E} \right)$$

2. На вертикальній осі відображено інвестиції (i).
3. Лінія $(s \cdot f(k))$ або $(s \cdot y)$ є кривою інвестицій, а лінія $((d + n + g) \cdot k)$ — кривою граничних інвестицій.
4. k^* — рівень капіталоозброєності, за якого в економіці забезпечується стійкий стан, а інвестиції дорівнюють граничній величині.

Висновки:

- 1) графік відображає умови рівноваги між інвестиціями ($i = s \cdot y$) та зношеним капіталом з врахуванням темпу приросту капіталу та темпу реалізації технічного прогресу капіталу, що відображає рівняння:

$$s \cdot y = (d + n + g) \cdot k.$$

Роль технічного прогресу в моделі Солоу

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Роль технічного прогресу в моделі може бути відображена двома шляхами:

1) як самостійний фактор поруч з працею і капіталом.

Тоді виробнича функція матиме вид $Y = A \cdot f(K, L)$,

де A — сукупна продуктивність факторів.

Якщо подати виробничу функцію в формі приростів відповідних змінних факторів виробництва, то темп приросту продукту визначається за формулою:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = a \cdot \frac{\Delta K}{K} + (1-a) \cdot \frac{\Delta L}{L} + \frac{\Delta A}{A},$$

де $\frac{\Delta Y}{Y}$ — темп приросту продукту;

$\frac{\Delta K}{K}$ — темп приросту капіталу

$\frac{\Delta L}{L}$ — темп приросту праці;

$\frac{\Delta A}{A}$ — темп приросту сукупної продуктивності факторів виробництва, які відображають внесок технічного прогресу у приріст продукту;

a — частка капіталу в продукті;

$(1 - a)$ — частка праці в продукті.

Внесок НТП у загальний приріст сукупного випуску ($\Delta A/A$) називається *залишком Солоу*, який визначається так:

$$\frac{\Delta A}{A} = \frac{\Delta Y}{Y} - a \cdot \frac{\Delta K}{K} - (1-a) \cdot \frac{\Delta L}{L}.$$

2) у вигляді збільшення використовуваних обсягів праці і капіталу, виміряних не в реальних, а в умовних ефективних одиницях, які показують, скільки реальних одиниць праці і капіталу, що мають базову продуктивність довелося б використати на виробництво товарів і послуг в разі відсутності НТП.

Приклад: припустимо, що працезберігаючий НТП має темп (g), тобто ефективність праці одного робітника (E) зростає постійним темпом (g). Зростання ефективності праці в такому випадку аналогічне зростанню чисельності зайнятих: якщо НТП має темп $g=3\%$, то це означає, що, наприклад, 100 працівників можуть виробити стільки ж продукції, скільки раніше виробляли 103 працівника.

Якщо робоча сила (L) зростає темпом (n), а віддача від кожної одиниці праці (E) збільшується темпом (g), тоді загальна кількість ефективних одиниць праці ($L \cdot E$) зростає темпом $(n+g)$.

При включенні до аналізу НТП капіталоозброєність (k) являє собою капітал на одиницю праці з постійною ефективністю ($k = K/L \cdot E$), а (y) — обсяг випуску на одиницю праці з постійною ефективністю ($y = Y/L \cdot E$).

«Золоте правило нагромадження» в моделі Солоу

+ВАЖЛИВО ЗРОЗУМІТИ!

Метою економічного зростання є не просте збільшення обсягів виробництва, а розширення доступу населення до економічних благ.

В межах моделі Солоу це завдання вирішується при розподілі створеного доходу між інвестиціями і споживанням.

При збільшенні норми заощадження можна очікувати зростання капіталоозброєності і сукупного випуску. Але при цьому необхідно досягнути такого стійкого стану, за якого величина споживання буде максимізуватися:

$$c^* = y^* - i^* \rightarrow \max .$$

Оскільки стійкий стан описує рівняння: $i^* = (d + n + g) \cdot k^*$, то маємо: $c^* = f(k^*) - (d + n + g) \cdot k^*$.

При встановленні максимуму будь-якої функції необхідною умовою її максимізації є рівність нулю її похідної. За таких умов отримуємо:

$$f'(k^*) = d + n + g,$$

де $f'(k^*)$ — гранична продуктивність капіталу МРК, яка показує, на скільки збільшиться випуск при залученні додаткових інвестицій.

Стійкий рівень капіталоозброєності, за якого досягається максимально можливий рівень споживання, називається рівнем, що відповідає *Золотому правилу нагромадження*, і позначається k_g^* . Графічно ця ситуація відповідає випадку, коли дотична до кривої $f(k^*)$ і лінія $(d + n + g) \cdot k^*$ є паралельними (мають однаковий кут нахилу) (рис. 13.6). **Під Золотим правилом визначається така норма заощаджень, яка забезпечує в економіці стійкий стан із найвищим рівнем споживання.**

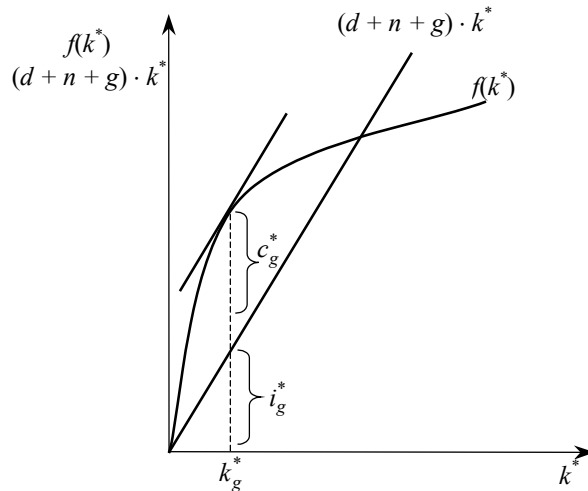

Рис. 13.6. Золоте правило нагромадження капіталу

Рис. 13.6:

1. Існує лише одне значення стійкої капіталоозброєності, який максимізує споживання (k_g^*).
2. Стійка капіталоозброєність, яка максимізує споживання, називається капіталоозброєністю за Золотим правилом, а норма заощаджень, що відповідає цим умовам, — нормою заощаджень за Золотим правилом.

Висновки:

Для досягнення стійкої капіталоозброєності за Золотим правилом потрібно забезпечити відповідний рівень заощаджень.

Якщо, наприклад, стійка капіталоозброєність менша за рівень Золотого правила, то держава має стимулювати збільшення рівня заощаджень.

Якщо, навпаки:

$$k^* > k_g^*,$$

то має реалізуватись політика, спрямована на зменшення рівня заощаджень.

Висновки та обмеження моделі економічного зростання Солоу

<p>Висновки:</p> <p>I. Вплив нагромадження капіталу і приросту населення на економічне зростання обмежується досягненням економікою стійкого стану, а технічний прогрес є необмеженим чинником економічного зростання.</p> <p>II. Оптимальною є така норма заощаджень, яка забезпечує економіці стійкий стан із найвищим рівнем споживання. Стійка капіталоозброєність, яка максимізує споживання, називається капіталоозброєністю за Золотим правилом, а норма заощаджень, яка відповідає цим умовам, — нормою заощаджень за Золотим правилом.</p>
<p>Обмеження:</p> <p>1. Функція Кобба-Дугласа, яку покладено в основу моделі, описує лише частковий випадок поєднання праці, капіталу і НТП. Еластичність заміщення праці капіталом в ній вважається рівною одиниці, хоча в конкретній економіці ця умова майже ніколи не виконується.</p> <p>2. Модель орієнтована на знаходження і аналіз стійкого стану, досягнення якого можливе лише в довгостроковій перспективі. Але в процесі руху до нього багато параметрів реальної економіки зазнають змін. Більшість змінних у моделі — норма заощаджень (s), амортизації (d), темп приросту населення (n) — задані екзогенно. Завдяки цим особливостям модель Солоу відносять до так званих «екзогенних» — обмежених ззовні, яким протиставляють ендогенні моделі, де здійснюється спроба подолати зазначені обмеження.</p> <p>3. Модель не враховує багатьох факторів, що впливають на зростання — екологічних, енергетичних, інституціональних тощо. Вона побудована для закритої приватної економіки, в якій існують досконалі ринки факторів виробництва, що підвищує її деяку абстрактність.</p>

13.3. Антициклічне регулювання економіки: сутність, концепції та інструменти

Концепції антициклічного регулювання та їх характеристика

Сутність антициклічного регулювання економіки	
<p>Антициклічне регулювання економіки — сукупність цілеспрямованих дій уряду з метою мінімізації негативного впливу кризових явищ, скорочення тривалості фази кризи, подовження фаз поживавлення та піднесення, макроекономічної стабілізації у формі підтримання повної зайнятості та оптимального рівня цін.</p> <p>Основними важелями макроекономічного регулювання є інструменти фіскальної та монетарної політики держави (див. вище: теми 10 та 11), поряд з якими використовуються також інструменти цінової, антиінфляційної, зовнішньоекономічної політики, що сприяють стабілізації економіки.</p>	
Концепції антициклічного регулювання економіки	
Назва концепції	Основні характеристики
Неокласична	<ul style="list-style-type: none"> – існування довготривалих макроекономічних дисбалансів заперечується; – ґрунтується на ендогенному механізмі урівноваження сукупного попиту та сукупної пропозиції за посередництвом гнучких цін та заробітної плати; – тимчасові дисбаланси між споживанням та інвестиціями стабілізуються методами грошово-кредитної політики.
Кейнсіанська	<ul style="list-style-type: none"> – стимулювання державою інвестиційної активності через регулювання норми процента з метою розширення національного обсягу виробництва; – утримування низьких процентних ставок для збільшення розриву між вартістю кредитів та очікуваною прибутковістю капіталовкладень; – нарощування сукупного попиту через дефіцитне фінансування державних витрат на фазі кризи; – регулювання обсягів податкових надходжень та державних закупівель; – розвиток системи соціального забезпечення широких верств населення через цільові соціальні виплати, пільгове кредитування та інші соціальні трансферти.

Неокейнсіанство	– регулювання інвестицій через створення державою сприятливих умов для забезпечення ефективної роботи механізму саморегулювання ринку; – основним інструментом є вбудовані механізми гнучкості (вбудовані стабілізатори), автоматично діючі компенсувальні заходи, спрямовані на стабілізацію інвестиційного та споживчого попитів.
Неолібералізм (монетаризм)	– антициклічне регулювання засновується на вбудованих стабілізаторах; – головним об'єктом державного регулювання в економічній сфері є грошові відносини; – грошове таргетування, яке полягає у дотриманні темпів зростання грошової маси, що визначаються на основі минулих довготривалих тенденцій динаміки виробництва, грошової маси і швидкості обертання грошей.
Нова класична економічна теорія	– антициклічне регулювання спирається на формування та використання раціональних очікувань у населення.
Інституціоналізм	– утримання державою оптимістичних настроїв у підприємців шляхом завчасного реагування уряду на кризові явища; – грошово-кредитна політика, спрямована на низьку вартість кредитних ресурсів, оскільки кредит є умовою ефективного використання та наявних виробничих ресурсів з метою створення нових виробничих комбінацій.
Соціальний інституціоналізм	– всебічне стимулювання державною інноваційної активності; – запровадження державою системи соціального контролю, покликаною розширювати та зміцнювати економічну базу державного регулювання; – головним елементом системи соціального контролю є індикативне планування та система загальнодержавного програмування економіки; – головне завдання соціального контролю є збільшення сукупного попиту через нарощування та перерозподіл урядових видатків, стимулювання прибутків підприємств, зайнятість населення тощо.

Варто знати!

Антициклічне регулювання зародилося у другій половині XIX ст, коли держава почала надавати допомогу підприємствам, які опинялись у важкому фінансовому стані, та виплачувала грошову допомогу безробітним.

Вперше інструментарій антикризового регулювання економіки системно застосував уряд США в період «Великої депресії» 1929–1933 років. Після Другої Світової війни і до тепер розвинуті країни світу широко практикують арсенал антициклічного регулювання з метою впливу на всі фази циклу, щоб зменшити глибину криз та забезпечити динамічний розвиток економіки.

Однак, на сучасному етапі використання традиційних методів антициклічного регулювання призводить до фактичних результатів, що не відповідають офіційним цілям макроекономічної політики. Антициклічне регулювання держави саме по собі стає додатковим фактором економічної нестабільності. Тому зусилля економічної науки постійно спрямовані на пошук ефективних інструментів, які б спонукали до економічного розвитку.

Сучасні методологічні підходи до пошуку ефективних інструментів регулювання економічного розвитку

Проектно-плановий підхід	Зміст: розробка проекту бажаного стану соціально-економічного розвитку країни з урахуванням можливих змін зовнішнього середовища. Переваги: забезпечується комплексність мети і чітка орієнтація на її досягнення. Недоліки: не дозволяє змінювати (трансформувати) мету відповідно до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, що за інерцією може призвести до виконання вже неактуальних завдань.
--------------------------	--

Програмно-цільовий підхід	<p>Зміст: розробка програми соціально-економічного розвитку національної економіки, орієнтованої на досягнення позитивних результатів у процесі проходження кількох етапів, що дозволяє вносити необхідні корективи відповідно до динаміки внутрішнього і зовнішнього середовища.</p> <p>Переваги: розробка програми базується на аналізі поточної ситуації та попереднього досвіду, що допомагає виключити ряд помилок, допущених раніше.</p> <p>Недоліки: відсутнє прогнозування можливих результатів впливу на економічний розвиток країни подій, які можуть відбутися в майбутньому.</p>
Прогнозно-адаптивний підхід	<p>Зміст: дослідження внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на результати діяльності, до їх настання, з метою мінімізації можливого негативного впливу або підвищення і пролонгації позитивного ефекту.</p> <p>Переваги: передбачає розробку кількох можливих сценаріїв розвитку подій, що дозволяє заздалегідь продумати варіанти вирішення кожного з них за допомогою залучення в процес прогнозування сучасних досягнень НТП і висококваліфікованих фахівців з різних наукових сфер. Найважливішою перевагою є функція створення імітаційних моделей розвитку, з урахуванням стохастичності досліджуваних процесів, а також нелінійних соціально-економічних і технологічних взаємозв'язків всередині об'єкта управління.</p>

Ключові положення

1. Під економічним зростанням слід розуміти довгострокове зростання обсягів виробництва за рахунок збільшення потенційного ВВП і адекватного зростання сукупного попиту. Економічне зростання вимірюється двома показниками: річний темп приросту реального ВВП і річний темп приросту реального ВВП на душу населення.

2. Економічне зростання не слід ототожнювати з економічним розвитком. Категорія економічного розвитку є змістовнішою, оскільки відображує не лише зростання обсягів виробництва, а й здатність економіки за рахунок цього підвищувати якість життя населення. Розрізняють два типи економічного зростання: екстенсивне та інтенсивне.

3. Сучасні уявлення про економічне зростання сформувався на базі кейнсіанської і неокласичної теорій. На думку кейнсіанців, головну роль в економічному зростанні відіграє попит на інвестиції, який є компонентом сукупного попиту і засобом нагромадження капіталу. Він залежить, з одного боку, від норми заощаджень, з іншого — від капіталомісткості продукту. В неокласичній теорії економічного зростання головна увага приділяється нагромадженню капіталу, яке визначає потенційні можливості економіки, а також чинниками, від яких вони залежать. При цьому враховуються як кількісні, так і якісні зміни у факторах виробництва, що пов'язуються з технічним прогресом. Подальше вдосконалення теорії економічного зростання спрямовано на розроблення ендогенних теорій.

4. Цільовою функцією моделі Солоу є збільшення ВВП на одного працівника, тобто зростання продуктивності праці, яка є функцією від її капіталоозброєності. Тому економічне зростання залежить від тих чинників, які впливають на капіталоозброєність: нагромадження капіталу, приріст населення, технічний прогрес.

5. Економічне зростання — це головний елемент економічної динаміки, який визначає траєкторію обсягів виробництва. Іншим елементом економічної динаміки є економічні цикли. Окремі економічні цикли істотно різняться між собою. Проте всі вони складаються з чотирьох фаз: пік, спад (реcesія), дно (депресія), пожвавлення (піднесення).

6. Антициклічне регулювання економіки — сукупність цілеспрямованих дій уряду з метою мінімізації негативного впливу кризових явищ, скорочення тривалості фази кризи, подовження фаз пожвавлення та піднесення, макроекономічної стабілізації у формі підтримання повної зайнятості та оптимального рівня цін. Основними важелями антициклічного регулювання є інструменти фіскальної та монетарної політики держави.

Контрольні запитання для самоперевірки знань

1. Що таке економічне зростання і в яких формах воно може відбуватися?
2. Дайте визначення економічного циклу та охарактеризуйте окремі його фази.
3. Розкрийте основні положення кейнсіанської теорії економічного зростання.

4. Розкрийте основні положення неокласичної теорії економічного зростання.
6. Назвіть головні передумови моделі Солоу.
7. Поясніть, як впливають на капіталоозброєність окремі чинники (нагромадження капіталу, приріст населення, технічний прогрес).
8. Які висновки випливають із моделі Солоу?
9. Запишіть рівняння, яке пов'язує темп економічного зростання з темпами приросту окремих факторів виробництва, та прокоментуйте його побудову.
10. Що таке антициклічне регулювання економіки, з якою метою здійснюється і які інструменти використовуються?

Практичні завдання

I рівень складності:

Завдання 1. Маємо умови: $\Delta Y = 6\%$, $\Delta K = 10\%$, $\Delta L = 2\%$, $a = 0,3\%$. Обчислити залишок Солоу.

Завдання 2. Маємо умови: $Y = 400$ млрд грн, $L = 25$ млн осіб, $d = 0,08$, $K = 900$ млрд грн. Обчислити норму заощаджень, за якої забезпечується стійкий рівень капіталоозброєності.

Завдання 3. Маємо умови: $Y = 400$ млрд грн, $L = 25$ млн осіб, $d = 0,13$, $s = 0,15$, $n = 0,02$. Обчислити капіталоозброєність, за якої забезпечується гранична величина інвестицій (у тис. грн).

Завдання 4. Маємо умови: $Y = 400$ млрд грн, $L = 25$ млн осіб, $E = 1,04$. Обчислити приріст продуктивності праці під впливом технічного прогресу згідно з моделлю Солоу (у тис. грн).

Завдання 5. Припустімо, що економіка перебуває у стійкому стані і зростає з темпом 5,1 % на рік. При цьому темп зростання капіталу = 4,4 %, темп зростання населення = 1,3 %; частка капіталу у виробленому продукті = 0,41. Обчисліть темп приросту сукупної продуктивності факторів, тобто залишок Солоу.

Відповіді

1	2	3	4	5
1,6	0,18	16	640	2,5

II рівень складності:

Завдання 1. Реальний ВВП у поточному році склав 789 млрд грн, у попередньому році він склав 700 млрд грн, яким є внесок науково-технічного прогресу в економічне зростання, якщо в країні воно було досягнуте за рахунок зростання капіталу на 4 %, праці — на 6 %, а частка праці у виробленому продукті 90 %.

Завдання 2. Норма амортизації менша за норму заощаджень в 1,3 разу, визначити вартість капіталу згідно з моделлю Солоу, за якої забезпечується стійкий рівень капіталоозброєності, якщо ВВП країни дорівнює 1 трлн грн.

Завдання 3. Продуктивність праці в попередньому періоді складала 250 тис. грн / особу, у поточному році вона зросла на 13 %, на скільки процентних пунктів при цьому має змінитися темп приросту населення, щоб забезпечити граничну величину інвестицій за таких умов: $s = 0,12$; $d = 0,1$; $k = 300$ тис. грн / особу.

Відповіді

1	2	3
6,9 %	1,3	1,3

Тести для самоперевірки знань

1. Екстенсивне економічне зростання відбувається за рахунок:
  - а) збільшення продуктивності факторів виробництва;
  - б) збільшення обсягів грошової маси;
  - в) збільшення обсягів факторів виробництва;
  - г) збільшення капіталоозброєності праці.
2. Згідно з функцією Харрода—Домара темп економічного зростання залежить від:
  - а) граничної продуктивності капіталу;
  - б) норми заощаджень;
  - в) норми амортизації;
  - г) капіталомісткості продукту.

3. Виробнича функція Кобба—Дугласа спирається на такий показник:
- постійну віддачу від масштабу;
  - змінну віддачу від масштабу;
  - зростання граничної продуктивності капіталу;
  - спадання граничної продуктивності капіталу.
4. Цільовою функцією моделі Солоу є:
- зростання обсягів продукту;
  - зростання продуктивності праці;
  - зростання капіталоозброєності;
  - зростання ефективності праці.
5. До чинників капіталоозброєності в моделі Солоу належать:
- нагромадження капіталу;
  - гранична продуктивність капіталу;
  - продуктивність праці;
  - технічний прогрес.
6. Згідно з моделлю Солоу економічне зростання забезпечується, коли:
- $s \cdot f(k) > d \cdot k$;
  - $s \cdot y < d \cdot k$;
  - $s \cdot f(k) < d \cdot k$;
  - $s \cdot y > d \cdot k$.
7. Економічні цикли складаються з такої послідовності фаз:
- спад, пік, піднесення, дно;
  - пік, спад, піднесення, дно;
  - дно, піднесення, спад, пік;
  - пік, спад, дно, піднесення.
8. Стійкий рівень капіталоозброєності досягається, якщо:
- норма заощаджень дорівнює нормі споживання;
  - капітал, що інвестується, дорівнює капіталу, що вибуває;
  - гранична продуктивність капіталу дорівнює нормі амортизації.
9. Обсяг «граничних інвестицій» відображають такі умови:
- $s \cdot f(k) > (d + n) \cdot k$;
  - $s \cdot f(k) < (d + n) \cdot k$;
  - $s \cdot f(k) = (d + n) \cdot k$.
10. Стійка капіталоозброєність забезпечується за умов:
- $s \cdot y = d \cdot k$;
  - $s \cdot y > d \cdot k$;
  - $s \cdot f(k) = d \cdot k$;
  - $s \cdot y < d \cdot k$.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
а), г)	б), г)	а), г)	б)	а), г)	а), г)	г)	б)	в)	а), в)

Література для поглибленого вивчення теми

- Радіонова І.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.
- Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
- Трофимова В.В. Ключові компоненти національних моделей економічного розвитку в епоху глобалізації / В.В. Трофимова // – Економіка і підприємництво. – 2008.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолютна гнучкість цін і заробітної плати (absolute price-wage flexibility) — ціни і заробітна плата, які швидко змінюються для врівноваження економіки на умовах повної зайнятості.

Абсолютна перевага (absolute advantage) — здатність окремої країни виробляти певний вид продукції з меншими середніми витратами порівняно з іншою країною.

Абсолютні потреби (absoluted wants) — потреби людей у товарах і послугах, які не пов'язуються з їхніми купівельними можливостями.

Автаркія (autarky) — ситуація, коли країна за допомогою певних обмежень ізолює себе від економічних відносин з «Іншим світом».

Автоматичні стабілізатори (automatic stabilizers) — податки і трансферти, які зменшують амплітуду економічних коливань в автоматичному режимі, тобто без здійснення державою спеціальних заходів.

Автономні витрати (autonomous expenditure) — витрати, величина яких залежить не від поточного валового національного доходу (ВВП).

Адаптивні очікування (adaptive expectations) — очікування щодо поведінки економічних змінних, які формуються на базі інформації про їх поведінку у найближчому минулому.

Адвалерне мито (ad valorem duty) — мито, що встановлюється у вигляді процента від митної вартості.

Актив (asset) — все те, що має вартість і утворює частину багатства (або майна) його власника.

Акція (stock) — частка у власності корпоративного підприємства.

Альтернативна вартість (opportunity cost) — величина процентного доходу, який неможливо отримати від даного активу, оскільки кошти вкладені в альтернативний актив.

Амортизація (depreciation) — грошова форма відшкодування зношеної частки основного капіталу.

Антидемпінгове мито (antidumping's tariff) — мито, що запроваджується з метою захисту від демпінгу, тобто такої ситуації, коли країна-експортер продає свій товар країні-імпортеру за цінами, нижчими за ціни свого внутрішнього ринку.

Аутсайтери (outsiders) — працівники, які є тимчасово безробітними і тому не можуть впливати на переговори про оплату праці.

Багатосторонній валютний курс (multilateral exchange rate) — індекс національної валюти, обчислений як середньозважена величина на базі індексів двосторонніх курсів валют основних торговельних партнерів даної країни.

Багатство, майно (wealth) — сукупність активів або одиниць власності, яка має вартість.

Базовий період (base period) — період, який приймається за основу для обчислення індексів номінальних або реальних показників.

Баланс товарів і послуг (balance on goods and services) — частина рахунка поточних операцій платіжного балансу, яка відображує співвідношення між експортом та імпортом товарів і послуг.

Банківські депозити (bank deposits) — сума грошей, запозичених банківськими установами на певних умовах їх повернення і нарахування процентів.

Банківські резерви (bank reserve) — частина грошей банківської системи, яка не використовується для здійснення активних операцій, складається з обов'язкових надлишкових резервів.

Безробітні (unemployed) — особи, які відносяться до складу робочої сили, але тимчасово непрацевлаштовані.

Безробіття (unemployment) — ситуація на ринку праці, за якої певна частка робочої сили є тимчасово незайнятою.

Бреттон-Вудська система (Bretton Woods system) — міжнародна валютна система, використовувана у 1945—1971 р, згідно з якою курси національних валют були фіксованими по відношенню до американського долара, який вільно конвертувався у золото.

Бюджет за повної зайнятості (full-employment budget) — умовний бюджет, в якому надходження і видатки визначаються на базі припущення, що економіка функціонує за параметрами повної зайнятості.

Бюджетний дефіцит (budget deficit) — такий стан державного бюджету, коли доходи уряду не покривають його видатки.

Бюджетний профіцит (budget surplus) — такий стан державного бюджету, коли доходи уряду перевищують його видатки.

Валова додана вартість (gross value added) — різниця між вартістю виробленої продукції і вартістю проміжної продукції, закупленої у постачальників.

Валовий внутрішній продукт (gross domestic product) — ринкова вартість кінцевої продукції, виробленої резидентами країни за відповідний період.

Валовий національний дохід (gross national income) — сума внутрішніх і зовнішніх первинних доходів у країні.

Валовий національний наявний дохід (gross national disposable income) — дохід країни, який охоплює валовий національний дохід і чисті поточні трансферти, отримані резидентами країни від зовнішньоекономічних відносин.

Валовий прибуток (gross profit) — прибуток, що характеризує перевищення доходів від економічної діяльності над усіма витратами, пов'язаними з виробництвом продукції.

Валові інвестиції (gross investment) — сукупний обсяг інвестицій в економіку, який спрямовується на заміщення капіталу, що вибуває, та приріст основного капіталу.

Валюта (currency) — національні та міжнародні грошові одиниці, що використовуються в процесі міжнародних розрахунків.

Випуск (output) — сукупна ринкова вартість товарів і послуг, вироблених резидентами країни за відповідний період.

Виробнича функція (production function) — функція, що показує залежність обсягів виробництва продукції від факторів виробництва.

Відкрита економіка (open economy) — економіка країни, яка має економічні відносини з сектором «Інший світ».

Відплив капіталу (capital outflow) — сума витрат резидентів країни на купівлю фізичного та фінансового капіталу в резидентів інших країн.

Вільна торгівля (free trade) — торгівля між країнами, що здійснюється без державного втручання, а згідно з міжнародним поділом праці та законами ринку.

Внутрішній державний борг (internally held public debt) — заборгованість уряду домогосподарствам і підприємствам даної країни, які володіють державними борговими зобов'язаннями.

Внутрішній лаг (inside lag) — проміжок часу від моменту виникнення збурення в економіці до моменту прийняття відповідних стабілізаційних рішень держави.

Галопуюча інфляція (galloping inflation) — інфляція, темпи якої вимірюються десятками або сотнями процентів за рік.

Гіперінфляція (hyperinflation) — інфляція, що характеризується темпами, які перевищують 50 % на місяць.

Гіпотеза життєвого циклу (life-cycle hypothesis) — гіпотеза, за якою припускається, що люди через механізм заощаджень і позик переміщують свої доходи між окремими періодами життя з метою забезпечення рівномірного рівня споживання.

Гіпотеза постійного доходу (permanent-income hypothesis) — гіпотеза, за якою припускається, що споживання залежить від постійного доходу, який люди очікують отримувати в середньому протягом усього свого життя від трудової діяльності і нагромаджених активів.

Готівка (currency) — сума випущених в обіг паперових і металевих грошей.

Гранична виручка від використання капіталу (marginal revenue of capital) — збільшення виручки від реалізації продукції, викликана використанням додаткової грошової одиниці капіталу.

Гранична виручка від використання робочої сили (marginal revenue of labor) — збільшення виручки від реалізації продукції, викликана зростанням оплати праці на одиницю.

Гранична ефективність капіталу (marginal efficiency of capital) — ставка процента, яка врівноважує дисконтовану вартість очікуваних прибутків від капітального майна з відновною вартістю цього майна.

Гранична ставка податку (marginal rate of tax) — величина, яка показує, на скільки одиниць змінюються податки за зміни доходу на одну одиницю.

Гранична схильність до заощаджень (marginal propensity to save) — величина, яка показує, на скільки одиниць змінюються заощадження за зміни доходу на одну одиницю.

Гранична схильність до споживання (marginal propensity to consume) — величина, яка показує, на скільки одиниць змінюються витрати на споживання за зміни доходу на одну одиницю.

Граничний продукт капіталу (marginal product of capital) — збільшення обсягу продукту, що припадає на додаткову одиницю капіталу за незмінної кількості інших факторів виробництва.

Граничний продукт праці (marginal product of labor) — збільшення обсягу продукту, що припадає на додаткову одиницю робочої сили, за незмінної кількості інших факторів виробництва.

Граничні витрати на капітал (marginal cost of capital) — збільшення витрат на виробництво продукції, яка викликається застосуванням додаткової грошової одиниці капіталу.

Граничні витрати на робочу силу (marginal cost of labor) — зміна витрат на оплату праці, яка викликається зміною робочої сили на одиницю.

Граничні інвестиції (marginal investments) — інвестиції, згідно з моделлю Солоу необхідні для підтримання стійкої капіталоозброєності.

Грошова база (monetary base) — первинна емісія грошей, що складається з готівки поза банками та банківських резервів і слугує базою для мультиплікативного збільшення грошової маси.

Грошова маса, або пропозиція грошей (money supply) — сукупність грошових активів, які використовуються в національній економіці в кожний даний період часу.

Грошовий мультиплікатор (monetary multiplier) — величина, яка показує, на скільки одиниць змінюється пропозиція грошей за зміни грошової бази на одну одиницю.

Грошові агрегати (monetary aggregates) — окремі сукупності грошових активів, які різняться між собою рівнем ліквідності.

Девальвація (devaluation) — офіційне зниження встановленого курсу валюти.

Дезінфляція (desinflation) — зниження темпів зростання цін.

Депресія (depression) — дуже глибокий і затяжний спад в економіці.

Державні витрати (public expenditures) — усі види видатків державного бюджету, які охоплюють державні закупівлі, трансфертні платежі та видатки з обслуговування державного боргу.

Державне інвестування (public investment) — частина державних закупівель, що спрямовується на закупівлю зброї, на будівництво доріг, службових будинків, офісної техніки тощо.

Державне споживання (public consumption) — частина державних закупівель, що спрямовується на утримання державних інституцій, призначених задовольняти суспільні потреби в споживчих товарах і послугах.

Державний борг (public debt) — загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань уряду, включаючи і ті боргові зобов'язання, що виникають у результаті виданих гарантій за кредитами, та інших зобов'язань, які взяв на себе уряд.

Державний гарантований борг (public warranted debt) — боргові зобов'язання уряду, що виникають у результаті виданих ним гарантій за кредити.

Державний прямий борг (public direct debt) — та частина державного боргу, яка стосується безпосередньо уряду і не включає боргові зобов'язання, що виникають у результаті виданих урядом гарантій за кредити.

Державні закупівлі (government purchases) — товари і послуги кінцевого використання, які закуповує уряд з метою задоволення загальнодержавних потреб.

Державні заощадження (public saving) — різниця між наявним доходом уряду (чистими податками) і державним споживанням.

Державні інвестиції (public investments) — частина державних закупівель, яка спрямовується на закупівлю інвестиційних товарів і послуг.

Дефлятор ВВП (GDP deflator) — індекс цін, який показує темп зростання цін за певний період на всі товари і послуги, які охоплюються ВВП; відношення номінального та реального ВВП.

Дефляція (deflation) — зниження загального рівня цін.

Дивіденди (dividends) — платежі, виплачувані кожному акціонеру із прибутку корпоративного підприємства згідно з його часткою в акціонерному капіталі.

Динамічні операції на відкритому ринку (dynamic open market operations) — операції на відкритому ринку, здійснювані з метою цілеспрямованої зміни рівня банківських резервів і грошової маси.

Дисконтування (discounting) — процес приведення майбутніх витрат і доходів до їх теперішньої вартості за допомогою ставки дисконту.

Дискреційна фіскальна політика (discretionary fiscal policy) — політика, в межах якої зміни державних видатків і податків здійснюються на підставі спеціальних рішень уряду і парламенту.

Довгостроковий період (long term) у макроекономіці — проміжок часу, протягом якого ринкові регулятори (ціни і заробітна плата) спроможні відреагувати на збурення сукупного попиту та/або сукупної пропозиції і завдяки цьому відновити в економіці повну зайнятість.

Домогосподарство (household) — інституційна одиниця, основною функцією якої є пропозиція робочої сили та використання своїх доходів для купівлі споживчих товарів і послуг.

Екзогенна змінна (exogenous variable) — змінна, значення якої не залежить від розв'язання даної моделі, а визначається наперед.

Економічне зростання (economic growth) — збільшення обсягу реального ВВП або реального ВВП на душу населення за певний період за рахунок збільшення виробничих потужностей економіки.

Економічний цикл (business cycle) — період, протягом якого економіка проходить від одного спаду або піднесення до наступного зі збереженням загальної тенденції до зростання.

Економічні ресурси (economic resources) — земля, праця, капітал і підприємницькі здібності, що використовуються у виробництві товарів і послуг.

Експорт (exports) — товари і послуги, вироблені в країні й продані за її межі.

Експортна субсидія (export subsidy) — фінансова допомога держави, яка надається підприємствам, які виготовляють продукцію на експорт, з метою зменшення її собівартості та ціни.

Ендогенна змінна (endogenous variable) — змінна, значення якої отримується в процесі розв'язання даної моделі.

Ефект багатства (wealth effect) — зміни в обсязі сукупного попиту, які пов'язані зі змінами реальної вартості фінансових активів, викликаними зміною цін.

Ефект витіснення (crowding-out effect) — скорочення інвестицій в економіці, що виникає внаслідок зростання процентних ставок, викликаного фіскальною експансією, яка здійснюється за рахунок внутрішнього запозичення.

Ефект доходу (income effect) — зміна в обсязі ринкового попиту на окремих вид продукції, викликана зміною ціни на цю продукцію.

Ефект заміщення (substitution effect) — зміна в обсязі ринкового попиту на окремих вид продукції, викликана зміною ціни на аналогічну продукцію, що робить її відносно дорожчою або відносно дешевшою.

Ефект мультиплікатора (multiplier effect) — 1) величина, на яку приріст валового національного доходу перевищує приріст автономних витрат; 2) величина, на яку приріст грошової пропозиції перевищує приріст грошової бази.

Ефект процентної ставки (interest rate effect) — скорочення сукупного попиту, яке виникає внаслідок того, що загальне зростання цін викликає збільшення попиту на гроші і зростання процентних ставок, унаслідок чого зменшується попит на інвестиційні товари та деякі споживчі товари.

Ефект чистого експорту (net export effect) — зміни в обсязі сукупного попиту, які виникають внаслідок того, що ціни на вітчизняні товари і послуги змінюються відносно цін на аналогічні іноземні товари і послуги.

Ефективність праці (efficiency of labor) — змінна в моделі економічного зростання Солоу, за допомогою якої враховується вплив технічного прогресу на капіталоозброєність.

Загальна рівновага (general equilibrium) — одночасна рівновага на всіх ринках національної економіки.

Закон єдиної ціни (law of one price) — принцип, згідно з яким ціна однакового товару, що виробляється різними країнами, є однаковою на ринках усіх країн, якщо її обчислити у спільній валюті.

Закон Оукена (Okun's law) — виведена Артуром Оукеном емпірична залежність, згідно з якою кожний процент циклічного безробіття викликає певний процент відставання фактичного ВВП від потенційного ВВП, або розрив ВВП.

Закрита економіка (closed economy) — економіка країни, яка не бере участі у міжнародній торгівлі.

Залишок Солоу (Solow residual) — внесок сукупної продуктивності факторів виробництва у приріст продукту, який визначається за залишковим принципом, тобто відніманням від загального процента прироста продукту тієї частки, що припадає на працю і капітал.

Заощадження (saving) — частина особистого наявного доходу, що залишається після здійснення витрат на споживання.

Заплановані інвестиції (planned investment) — кошти, які підприємства планують спрямувати на інвестування в національну економіку.

Заплановані сукупні витрати (planned aggregate expenditures) — сукупні витрати на купівлю вітчизняних товарів і послуг, які планують здійснити всі резиденти і нерезиденти.

Захисне мито (protective tariff) — мито, застосовуване з метою захисту вітчизняних товаровиробників від іноземної конкуренції.

Захисні операції на відкритому ринку (defensive open market operations) — операції на відкритому ринку, покликані нейтралізувати інші чинники, які здатні викликати небажані зміни на грошовому ринку.

Збалансований бюджет (balanced budget) — бюджет, у якому надходження дорівнюють видаткам.

Збурення, шок (shock) — різка зміна сукупного попиту та/або сукупної пропозиції під впливом екзогенних подій.

Змішана закрита економіка (mixed closed economy) — економічна система, в якій поряд із ринком певну координаційну роль щодо розміщення ресурсів і виробництва продуктів виконує держава.

Зовнішній борг (external debt) — заборгованість держави іноземним громадянам, підприємствам та інституціям.

Зовнішній лаг (outside lag) — проміжок часу від моменту ухвалення певного стабілізаційного заходу до моменту появи його результатів.

Зовнішньоторговельний баланс (trade balance) — частина рахунка поточних операцій платіжного балансу, яка відображує різницю між експортом та імпортом товарів і послуг.

Золоте правило нагромадження (golden rule) — такий рівень заощаджень в моделі Солоу, який забезпечує стійкий стан в економіці на умовах максимізації споживання на одного працівника.

Імпорт (imports) — сукупність товарів і послуг, які країна купує в інших країн.

Інвестиції (investment) — потік витрат, що здійснюються з метою нагромадження основного капіталу, будівництва житла та приросту запасів.

Інвестиції в основний капітал (business fixed investment) — потік витрат, спрямованих на купівлю устаткування, машин, на будівництво виробничих об'єктів та інших засобів виробництва.

Інвестиції у житлове будівництво (residential investment) — потік витрат, спрямованих на будівництво нового житла та реконструкцію наявного житла.

Інвестиції у запаси (inventory investment) — потік витрат, пов'язаних із виробництвом продукції, яка не реалізується, а зберігається на складах підприємств.

Інвестиційний податковий кредит (investment tax credit) — тимчасове дискреційне зменшення податку на прибуток тих підприємств, які застосовується державою з метою збільшення їх інвестиційних ресурсів.

Індекс споживчих цін (consumer price index) — індекс, який відображає темп зростання ціни фіксованого кошика споживчих товарів і послуг (індекс цін Ласпейреса) за певний період.

Індекс цін (price index) — співвідношення між ціною певного кошика товарів і послуг у даному періоді та ціною ідентичного або подібного кошика у попередньому періоді.

Індекс цін Пааше (Paascha price index) — індекс, який відбиває темп зростання ціни змінного кошика за певний період товарів і послуг.

Ін'єкції (injection) — додаткові витрати, що збільшують потік «доходи—витрати».

Інсайтери (insiders) — зайняті працівники, які можуть впливати на перебіг переговорів про заробітну плату.

Інфляційний податок (inflation tax) — дохід, який отримує держава від грошової емісії, що викликає інфляцію.

Інфляційні очікування (inflationary expectations) — очікування економічних суб'єктів щодо рівня інфляції у майбутньому періоді.

Інфляція (inflation) — зростання загального рівня цін в економіці країни, що призводить до знецінення національної грошової одиниці.

Інфляція витрат (cost-push inflation) — зростання цін, яке виникає внаслідок збільшення витрат на одиницю продукції, що супроводжується зменшенням сукупної пропозиції.

Інфляція попиту (demand-pull inflation) — зростання цін, спричинюване надмірним сукупним попитом.

Капітал (capital) — вид економічних ресурсів, що використовуються для виробництва товарів і послуг.

Квота (quota) — кількість певного товару, яку рішенням державних інституцій дозволяється ввезти в дану країну (імпортна квота) або вивезти за межі даної країни (експортна квота).

Кейнсіанська модель сукупної пропозиції (Keynesian model aggregate supply) — модель короткострокової сукупної пропозиції, згідно з якою між сукупною пропозицією і ціною існує пряма залежність, оскільки в короткостроковому періоді заробітна плата є негнучкою.

Кейнсіанська функція споживання (Keynesian consumption function) — функція, що описує залежність споживання домогосподарств від поточного наявного доходу.

Кейнсіанський хрест (Keynesian cross) — модель, яка ґрунтується на кейнсіанській теорії і показує залежність обсягу виробництва (ВВП) від сукупних витрат.

Кількісна теорія грошей (quantity theory of money) — теорія, за якою номінальний дохід визначається виключно змінами в кількості грошей в обігу.

Кількість ефективних одиниць праці (efficiency units of labor) — показник кількості робочої сили, який у моделі економічного зростання Солоу обчислюється на базі фактичної кількості працівників, помноженої на ефективність праці.

Кінцеві цілі монетарної політики (final targets of monetary policy) — макроекономічні змінні, які характеризують рівень економічного розвитку країни і на досягнення яких монетарна політика має спрямовувати свої заходи.

Класична модель сукупної пропозиції (classical model aggregate supply) — модель довгострокової сукупної пропозиції, згідно з якою сукупна пропозиція не залежить від ціни, оскільки в довгостроковому періоді заробітна плата і ціни є абсолютно гнучкими.

Коефіцієнт участі в робочій силі (labor-force participation rate) — питома вага робочої сили у складі дорослого населення.

Короткостроковий період (short term) у макроекономіці — проміжок часу, протягом якого ринкові регулятори не спроможні адекватно відреагувати на збурення сукупного попиту та/або сукупної пропозиції і відновити в економіці повну зайнятість.

Крива довгострокової сукупної пропозиції (aggregate supply long curve) — крива, що відображає незалежність сукупної пропозиції від ціни і має вигляд вертикальної лінії, яка бере свій початок у точці потенційного ВВП.

Крива IS (IS curve) — крива, що в умовах рівноваги на ринку товарів і послуг відображає обернену залежність між процентною ставкою, і доходом.

Крива короткострокової сукупної пропозиції (aggregate supply short curve) — в основному варіанті — крива, що відображує пряму залежність сукупної пропозиції від ціни і має додатний нахил; у крайньому випадку — крива, яка спирається на припущення про незмінність цін і має вигляд горизонтальної лінії.

Крива Лафера (Laffer curve) — крива, що відображує обернену залежність між сумою податків і рівнем оподаткування й враховує припущення щодо існування оптимальної ставки податку, за якої максимізується сума податкових надходжень у бюджет.

Крива LM (LM curve) — крива, що в умовах рівноваги на грошовому ринку відображує пряму залежність між процентною ставкою і доходом.

Крива Лоренца (Lorenz curve) — крива, що відображує фактичний розподіл доходу в економіці. Її порівняння з бісектрисою, яка відображує абсолютну рівність у розподілу доходу, показує ступінь нерівності розподілу доходу.

Крива сукупного попиту (aggregate demand curve) — крива, що відображує обернену залежність між сукупним попитом і ціною і має від'ємний нахил.

Крива Філіпса (Phillips curve) — у короткостроковому періоді — крива, що відображує обернену залежність між інфляцією і безробіттям і має від'ємний нахил; у довгостроковому періоді — крива, що показує відсутність залежності між інфляцією і безробіттям і має вигляд вертикальної лінії, яка бере свій початок в точці потенційного ВВП.

Ліквідність (liquidity) — відносна легкість і швидкість, з якою актив може конвертуватися в готівку.

Ліцензія (licensure) — дозвіл, який видається державними інституціями на здійснення певних видів економічної діяльності, включаючи зовнішньоторговельні операції.

Майбутня вартість (future value) — вартість доходів і витрат у майбутньому періоді, яка визначається за допомогою нарахування складного процента на їхню теперішню вартість протягом усіх років майбутнього періоду, в межах якого здійснюватимуться витрати і отримуватимуться доходи.

Майже гроші (near money) — активи в такій формі, в якій вони легко і швидко можуть бути конвертовані в платіжні засоби.

Мала відкрита економіка (small open economy) — національна економіка, незначні розміри якої унеможливають її вплив на умови функціонування світового ринку, і зокрема на світову процентну ставку.

Метод «витрати—випуск» (expenditures-output approach) — метод визначення рівноважного ВВП на основі знаходження ВВП, який дорівнює запланованим сукупним витрат.

Метод «вилучення—ін'єкції» (leakages-injections approach) — метод визначення рівноважного ВВП на основі знаходження такого ВВП, за якого вилучення дорівнюють ін'єкціям.

Мито (tariff) — податок на імпортовані або експортовані товари.

Міжчасовий вибір споживача (intertemporal choice consumer) — рішення домогосподарств щодо визначення величини споживання на основі переміщення доходу між різними періодами життя за допомогою заощаджень і позик.

Модель (model) — спрощене відображення дійсності за допомогою графіків і рівнянь, які описують залежності між змінними.

Модель акселератора (accelerator model) — модель, згідно з якою величина інвестицій знаходиться у прямій залежності від зміни доходу.

Модель гнучкого акселератора (flexible accelerator model) — модель, згідно з якою в кожному поточному періоді підприємства зменшують розрив між наявним і бажаним обсягами капіталу на певну частку.

Модель зростання Солоу (Solow growth model) — модель, яка показує вплив нагромадження капіталу, приросту населення і технічного прогресу на зростання обсягу продукту на душу населення.

Модель IS-LM (IS-LM model) — модель сукупного попиту закритої економіки, яка відображує вплив певних чинників на дохід за даного рівня цін на умовах взаємодії ринків товарів і послуг і грошового.

Модель Манделла—Флемінга (Mundell—Fleming model) — модель IS-LM для малої відкритої економіки.

Модель мультиплікатора-акселератора (multiplier-accelerator model) — модель, яка пояснює економічні коливання певним співвідношенням між мультиплікатором витрат і акселератором.

Монетаристська теорія (monetary theory) — теорія, згідно з якою основною причиною економічних коливань є зміни пропозиції грошей, через що для підтримання стабільності в економіці слід дотримуватися стабільних темпів зростання грошової маси.

Монетарна політика (monetary policy) — заходи центрального банку з управління пропозицією грошей, спрямовані на досягнення кінцевих цілей стабілізаційної політики держави.

Мультиплікатор витрат (expenditure multiplier) — величина, яка показує, на скільки одиниць прямо змінюється дохід у разі зміни автономних витрат на одну одиницю.

Мультиплікатор збалансованого бюджету (balanced budget multiplier) — величина, що відображає відношення між зміною валового внутрішнього продукту і зміною державного бюджету, дорівнює одиниці.

Мультиплікатор податків (tax multiplier) — величина, яка показує, на скільки одиниць обернено змінюється дохід за зміни податків на одну одиницю.

Надлишкові резерви (excess reserves) — сума, на яку загальні резерви банків перевищують обов'язкові резерви (резервні вимоги).

Національні заощадження (national saving) — 1) сума приватних і державних заощаджень; 2) частина доходу, яка не використовується на приватне та державне споживання.

Негнучкі ціни (sticky prices) — ціни, не здатні адекватно швидко реагувати на збурення сукупного попиту та/або сукупної пропозиції.

Негнучкість заробітної плати (wage rigidity) — нездатність заробітної плати адекватно швидко реагувати на порушення рівноваги на ринку праці.

Нейтральність грошей (neutrality of money) — нездатність грошей викликати в довгостроковому періоді реальні зміни в економіці.

Неокласична модель інвестицій (neoclassical model of investment) — модель, згідно з якою обсяг інвестицій залежить від розриву між бажаним і наявним капіталом та швидкості, з якою підприємства усувають цей розрив у кожному періоді.

Нерозподілений прибуток (undistributed profits) — частина прибутку підприємств, яка залишається після сплати податків на прибуток та виплати дивідендів акціонерам.

Номінальна процентна ставка (nominal interest rate) — фактична процентна ставка, яка не враховує інфляцію.

Номінальний валютний курс (nominal exchange rate) — курс валюти, який визначається через певну кількість іншої валюти.

Номінальний ВВП (nominal GDP) — ВВП, який визначається у фактичних (поточних) цінах, що існували на момент його реалізації.

Норма обов'язкових резервів (legaled reserves ratio) — частка депозитів, яку комерційні банки зобов'язані зберігати в центральному банку або як готівку у своїй касі.

Облігація (bond) — борговий інструмент (цінний папір), який зобов'язує позичальника оплачувати власнику цього інструменту фіксовану суму грошей через регулярні проміжки часу до дати його погашення.

Облікова (дисконтна) ставка (discount rate) — процентна ставка, за якою центральний банк країни надає позики комерційним банкам.

Операції на відкритому ринку (open-market operations) — купівля-продаж центральним банком державних цінних паперів.

Особистий дохід (personal income) — дохід домогосподарств, який складається із заробленого доходу, доходу від власності та отриманих соціальних трансфертів.

Особистий наявний дохід (personal disposable income) — 1) частина доходу домогосподарств, яка залишається після сплати особистих податків; 2) у спрощеній економіці, в якій немає податків, — різниця між доходом і валовим прибутком підприємств.

Очікувана інфляція (expected inflation) — інфляція, яку економічні суб'єкти передбачали в майбутньому на основі доступної їм інформації.

Очікуваний прибуток (expected profit) — прибуток, який очікують отримати інвестори протягом усього строку служби інвестованого капітального майна.

Паритет купівельної спроможності (purchasing power parity) — теорія, згідно з якою номінальний валютний курс відображає різницю в рівні цін між країнами, завдяки чому ціни на однаковий товар, обчислені у спільній валюті, є однаковими в усіх країнах.

Передавальний механізм монетарної політики (transmission mechanism of monetary policy) — сукупність причинно-наслідкових зв'язків, завдяки яким зміни пропозиції грошей впливають на кінцеві цілі монетарної політики.

Плаваючий валютний курс (floating exchange rate) — валютний курс, динаміка якого залежить переважно від попиту і пропозиції на валютному ринку.

Платіжний баланс (balance of payments) — макроекономічна модель, яка охоплює сукупність економічних операцій даної країни з іншими країнами і розробляється з метою здійснення контролю за ефективністю зовнішньоекономічної діяльності країни та обґрунтування економічної політики держави.

Повна зайнятість (full employment) — рівень зайнятості, який забезпечується в умовах рівноваги на ринку праці, коли фактичне безробіття дорівнює природному безробіттю.

Попит на гроші для угод або транзакційний попит на гроші (transactions demand for money) — кількість грошей, яку люди хочуть використовувати для здійснення платежів за товари та послуги.

Попит на гроші як активи (asset demand for money) — кількість грошей, яку люди хочуть використувати для здійснення заощаджень.

Порівняльна перевага (comparative advantage) — здатність країни виробляти певний продукт із нижчою міноюю вартістю порівняно з іншою країною.

Постійний дохід (permanent income) — сталий компонент поточного доходу, який людина спроможна підтримувати протягом усього життя за рахунок трудового доходу і нагромаджених активів.

Потенційний ВВП (potential GDP) — реальний ВВП, який економіка здатна виробляти за умов повної зайнятості.

Прибуток (profit) — дохід підприємств, який дорівнює різниці між виручкою від реалізації їхнього продукції та витратами на її виробництво.

Приватний сектор (private sector) — сукупність домогосподарств і приватних підприємств у країні.

Приватні заощадження (private saving) — різниця між наявним доходом приватної економіки і споживанням домогосподарств.

Приписана вартість (imputed value) — вартісна оцінка товарів і послуг, які не є об'єктом купівлі-продажу на ринку і тому не мають ринкової ціни.

Приплив капіталу (capital inflow) — сума витрат нерезидентів на купівлю фізичних і фінансових активів у резидентів даної країни.

Природний рівень безробіття (natural rate of unemployment) — рівень безробіття, що відповідає повній зайнятості, за якої забезпечується рівновага на ринку праці.

Прогресивний податок (progressive tax) — податок, середня ставка якого зростає в міру збільшення оподатковуваного доходу і знижується з його зменшенням.

Проміжні цілі (intermediate targets) — макроекономічні змінні, які опосередковують вплив монетарної політики на кінцеві цілі.

Пропорційний податок (proportional tax) — податок, середня ставка якого не змінюється зі зміною рівня оподатковуваного доходу.

Процентна ставка (interest rate) — вартість запозичених грошей, яка виражена у процентах до їх суми за рік.

Рахунок капітальних операцій (capital account operations) — розділ платіжного балансу країни, в якому відображуються приплив і відплив капіталу.

Рахунок поточних операцій (current account operations) — розділ платіжного балансу країни, в якому відображуються експорт та імпорт товарів і послуг, чисті зовнішні доходи та чисті поточні трансферти.

Реальна процентна ставка (real interest rate) — вартість запозичених грошей, скоригована на темп інфляції.

Реальний валютний курс (real exchange rate) — коефіцієнт, що відображає пропорцію, в якій товари однієї країни обмінюються на товари іншої країни.

Реальний ВВП (real GDP) — ВВП, обчислений у порівнянних (постійних) цінах, тобто номінальний ВВП, скоригований на індекс цін.

Реальні грошові запаси або залишки (real money balances) — 1) кількість грошей, виражена через кількість товарів і послуг, які за них можна купити; 2) відношення номінальної кількості грошей до рівня цін.

Ревальвація (revaluation) — підвищення центральним банком курсу національної валюти за системи фіксованих курсів.

Резервні активи (reserve assets) — високоліквідні фінансові активи, що знаходяться під контролем центрального банку країни і можуть використовуватися для регулювання платіжного балансу та здійснення інтервенцій на валютному ринку.

Рецесія, спад (recession) — період, у межах якого відбувається скорочення обсягів виробництва в країні.

Ринкова економіка (market economy) — економічна система, в якій рішення щодо розміщення ресурсів і виробництва продуктів приймаються на основі вільних цін, що формуються на ринку під впливом попиту і пропозиції.

Ринкова система (market system) — усі ринки продуктів і ринки ресурсів та зв'язки між ними.

Ринок грошей (money market) — сегмент фінансового ринку, на якому здійснюється купівля-продаж короткострокових боргових інструментів, строк погашення яких становить не більше, ніж один рік.

Ринок капіталів (capital market) — сегмент фінансового ринку, на якому купують і продають довгострокові боргові та майнові інструменти.

Рівень безробіття (unemployment rate) — частка безробітних у складі робочої сили.

Рівноважна ціна (equilibrium price) — ціна на ринку, за якої забезпечується рівновага між попитом і пропозицією.

Рівноважний ВВП (equilibrium GDP) — ВВП, за якого загальний обсяг вироблених товарів і послуг дорівнює загальній кількості куплених товарів і послуг.

Робоча сила (labor force) — частина дорослого населення, яка має роботу або шукає її.

Світова процентна ставка (world interest rate) — процентна ставка, що складається на світових фінансових ринках.

Сеньйораж (seigniorage) — дохід, який отримує держава внаслідок випуску в обіг додаткової кількості грошей, що супроводжується інфляцією.

Середня схильність до споживання (average propensity to consume) — відношення споживання до наявного доходу.

Спеціальні права запозичення (Special Drawing Rights) — 1) міжнародна грошова одиниця, курс якої визначається на базі кошика валют провідних країн — членів Міжнародного валютного фонду і яка існує лише у вигляді записів на спеціальних рахунках співучасників МВФ; 2) активи країни, що зберігаються на спеціальних рахунках Міжнародного валютного фонду.

Споживання (consumption) — витрати на споживчі товари та послуги.

Споживання основного капіталу (consumption of fixed capital) — вартісна оцінка зношення основного капіталу внаслідок його використання в процесі виробництва товарів і послуг.

Стабілізаційна політика (stabilisation policy) — сукупність державних заходів, спрямованих на пом'якшення економічних коливань у короткостроковому періоді з метою підтримання в економіці повної зайнятості та оптимальної інфляції.

Стагфляція (stagflation) — скорочення обсягу національного виробництва, яке супроводжується зростанням цін, тобто поєднання стагнації та інфляції.

Структурний дефіцит (sectoral deficit) — дефіцит державного бюджету, який визначається на базі припущення, що економіка функціонує в умовах повної зайнятості.

Сукупна продуктивність факторів виробництва (total factor productivity) — показник, що відображає вплив технічного прогресу на зростання обсягу продукту на одного працюючого.

Сукупна пропозиція (aggregate supply) — сукупний обсяг товарів і послуг, який національні підприємства мають намір виробляти для продажу на ринку з метою отримання прибутку.

Сукупний попит (aggregate demand) — сукупний обсяг вітчизняних товарів і послуг, який резиденти і нерезиденти мають бажання купити з метою задоволення своїх платоспроможних потреб.

Теорії ендогенного зростання (endogenous growth theories) — моделі економічного зростання, що враховують чинники, від яких залежить продуктивність ресурсів, на відміну від моделей, які враховують продуктивність ресурсів екзогенно.

Теорія адаптивних очікувань (adaptive expectations theory) — теорія, згідно з якою люди формують свої очікування щодо поведінки економічних змінних у майбутньому періоді на підставі їхньої динаміки у найближчому минулому і коригують їх з урахуванням змін, що відбуваються у поточному періоді.

Теорія економіки пропозиції (supply-side economics) — теорія, за якою головною умовою зростання національного виробництва є збільшення сукупної пропозиції, а головними чинниками цього зростання є ті, що здатні викликати збільшення сукупної пропозиції.

Теорія переваги ліквідності (liquidity-preference theory) — кейнсіанська теорія попиту на гроші, за якою врівноваження попиту і пропозиції на реальні грошові запаси забезпечується за допомогою зміни процентної ставки.

Теорія раціональних очікувань (rational expectations theory) — теорія, за якою люди формують свої очікування щодо поведінки економічних змінних у майбутньому періоді на базі інформації про майбутні зміни в економічній кон'юктурі та економічній політиці держави.

Теорія реального ділового циклу (real business cycle theory) — теорія, згідно з якою економічні коливання спричинюються не номінальними чинниками, а технологічними шоками.

Тимчасовий дохід (transitory income) — дохід, який люди не очікують отримати в майбутньому.

Трансфертні платежі (transfer payments) — державні виплати суб'єктам приватної економіки, в обмін на які уряд не отримує ні товарів, ні послуг.

Фактичний бюджет (real budget) — державний бюджет, що відображає співвідношення між фактичними надходженнями та видатками.

Фактичний дефіцит (real deficit) — дефіцит, який виникає внаслідок того, що фактичні надходження до бюджету менші за фактичні бюджетні видатки.

Фактори виробництва (factors of production) — економічні ресурси, використовувані для виробництва товарів і послуг.

Фіксований валютний курс (fixed exchange rate) — курс національної валюти, який уряд офіційно оголошує і бере зобов'язання підтримувати.

Фінансовий ринок (financial markets) — ринок, на якому кошти передаються від тих, хто має надлишок їх, до тих, кому їх бракує.

Фінансові посередники (financial intermediaries) — інститути, що позичають кошти в тих, хто їх заощаджує, і передає ці кошти, тим, хто їх використовує.

Фіскальна політика (fiscal policy) — політика держави щодо рівня податків і державних видатків.

Фіскальне мито (revenue tariff) — мито, застосовуване з метою забезпечення податкових надходжень у бюджет.

Фрикційне безробіття (frictional unemployment) — безробіття, пов'язане з добровільною зміною працівниками місця своєї роботи і тимчасовими звільненнями з роботи.

Функція попиту на гроші (money demand function) — залежність між попитом на реальні грошові запаси і чинниками, які на нього впливають.

Центральний банк (central bank) — банк, головною функцією якого є контроль за пропозицією грошей у країні.

Циклічне безробіття (cyclical unemployment) — безробіття, спричинене недостатнім сукупним попитом, тобто коли на ринку праці попит на робочу силу менший за її пропозицію.

Циклічний дефіцит (cyclical deficit) — дефіцит державного бюджету, що визначається як різниця між фактичним і структурним дефіцитами.

Чиста дисконтована вартість (net present value) — сума, що утворюється після вирахування дисконтованої вартості очікуваних інвестиційних витрат із дисконтованої вартості доходів, очікуваних від інвестування.

Чистий внутрішній продукт (net domestic product) — ВВП за мінусом амортизації.

Чистий експорт (net exports) — різниця між експортом та імпортом товарів і послуг.

Чисті інвестиції (net investment) — валові інвестиції за мінусом амортизації.

Чисті іноземні інвестиції (net foreign investment) — 1) різниця між коштами, інвестованими в країну нерезидентами, і коштами, інвестованими резидентами за кордон; 2) різниця між національними заощадженнями та національними інвестиціями.

Чисті податки (net taxes) — податкові надходження уряду за мінусом державних трансфертних платежів.

Швидкість обігу грошей (velocity of money) — кількість разів за рік, які грошова одиниця, що перебуває в обігу, витрачається на купівлю товарів і послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Board of Governors of the Federal Reserve System [Електронний ресурс] // Federal Reserve System. – 2015. – Режим доступу: http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket_archive.htm.
2. Human Development Report 2015: Work for Human Development [Електронний ресурс] // United Nations Development Programme. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi>.
3. International Trade Statistics [Електронний ресурс] // World Trade Organization. – 2015. – Режим доступу: <http://www.wto.org>
4. Statistics [Електронний ресурс] // Bank of England. – 2015. – Режим доступу: <http://www.bankofengland.co.uk/Pages/home.aspx>
5. Statistics [Електронний ресурс] // Bank of Japan. – 2015. – Режим доступу: <http://www.boj.or.jp/en/statistics/boj/other/discount/discount.htm>
6. Statistics [Електронний ресурс] // Banque de France. – 2015. – Режим доступу: <https://www.banque-france.fr/en/home.html>
7. Statistiken [Електронний ресурс] // Deutsche Bundesbank. – 2015. – Режим доступу: http://www.bundesbank.de/Navigation/DE/Home/home_node.html
8. Агапова Т. А. Макроэкономика / Т. А. Агапова, С. Ф. Серёгина. – М.: Дело и Сервис, 2000. – 416 с.
9. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін / Ю. М. Бажал. – К.: Заповіт, 1996. – 238 с.
10. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг. – К.: Основи, 2001. – 670 с.
11. Блауг М. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют. Пер. с англ. / Науч. ред. и вступ. ст. В. С. Автономова. – М.: НП Журнал «Вопросы экономики», 2004. – 416 с.
12. Бункина М. К. Макроэкономика / М. К. Бункина. – М.: Дело и Сервис, 2000. – 512 с.
13. Бюджетний кодекс України: Закон, Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
14. Васильченко В. С. Державне регулювання зайнятості [навч. посіб.] / В. С. Васильченко – К.: КНЕУ, 2003. – 252 с.
15. Вдовіна Г. О. Аналіз ринку праці: пропозиція та попит на неї / Г. О. Вдовіна. – Л.: Вид. ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 145 с.
16. Гальперин В. М. Макроэкономика / В. М. Гальперин и др. – СПб.: Экон. шк., 1994. – 398 с.
17. Геблер И. Макроэкономика / И. Геблер. – К.: УМК ВО, 1993. – 400 с.
18. Дідур С. В. Чинники досягнення макроекономічної рівноваги // Тенденції і пропорції розвитку економіки України / За ред. В. Ф. Бесєдіна – К.: НДЕІ. – 2005. – с. 162–168.
19. Долан Э. Макроэкономика / Э. Долан. – СПб.: Экон. шк., 1994. – 405 с.
20. Дорнбуш Р. Макроэкономика / Р. Дорнбуш, С. Фішер. – К.: Основи, 1996. – 809 с.
21. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В. М. Гейця. – К.: Фенікс, 2003. – 960 с.
22. Ефективність управління в процесі реформування: макро- та мікроекономічні аспекти: кол. монографія / І. Ф. Радіонова, О. П. Тищенко та ін.; за наук. ред. проф. І. Ф. Радіонової. – К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»», 2012. – 364 с.
23. Жданов В. І. Регулювання монетарних показників: сучасна теорія і практика: Монографія / В. І. Жданов. – К.: КНЕУ, 2006. – 264 с.
24. За крок до дефолту. Реальний стан української економіки. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kmu.gov.ua>.
25. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України [Електронний ресурс] // Портал конкурентоспроможності України. – 2015. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua>.
26. Ивашковский С. Н. Макроэкономика / С. Н. Ивашковский. – М.: Дело, 2000. – 472 с.
27. Индексы и статистика [Електронний ресурс] // Информационное агентство «Cbonds». — 2015. – Режим доступу: <http://www.cbonds.info/ru/rus/index>
28. Иванов Ю. Н. Обзор основных положений пересмотренной СНС 1993 г. (СНС 2008 года) и перспектив их поэтапного применения в статистике стран СНГ / Ю. Н. Иванов, Т. А. Хоменко. // Вопросы статистики. – 2009. №3(19).
29. Карпенко Г. В. Аналіз основних факторів інфляції в Україні / Г. В. Карпенко. // Фінанси України. – 2008. – №11. – с. 29–40.
30. Кейнс Дж. М. Избранные произведения: Пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993. – 543 с.

31. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос, 1999. – 352 с.
32. Кулішов В. В. Макроекономіка (основи теорії і практики) / В. В. Кулішов. – Львів: Магнолія плюс, 2004. – 252 с.
33. Лук'яненко І.Г. Емпірична оцінка функції приватного споживання для України / І.Г. Лук'яненко, Г.Є. Могіляс. [Електронний ресурс] // Наукові записки. – Т. 21: Економічні науки – К.: 2003. – Режим доступу: <http://www.library.ukma>
34. Макаренко І.П. Макроекономіка. Моделі і цифри (на прикладі України) / І.П. Макаренко. – К.: Б. в., 2002. – 142 с.
35. Макконнелл К. Макроекономіка / К. Макконнелл, С. Брю. – Львів: Просвіта, 1997. – 672 с.
36. Макроекономіка : підручник / В.Д. Базилевич [та ін.]; ред. В. Д. Базилевич. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 743 с.
37. Макроекономіка та макроекономічна політика: Навч. посіб. / Наук. ред А.Ф. Мельник. – К.: Знання, 2008. – 699с.
38. Малий І.Й. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України: монографія / А.А. Грищенко, І.Й. Малий та ін. – К.: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2015.
39. Малий І.Й. Макрорегулювання фінансового сектору : монографія / І.Й. Малий, Т.О. Корольок. – К.: КНЕУ, 2015. – 304 с.
40. Манків Г.Н. Макроекономіка: Підручник / Грегори Н. Манків. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
41. Методичний коментар до статистики зовнішнього сектору України. [Електронний ресурс]. Національний банк України – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/-document?id=19138166>
42. Миллер Р.Л. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ. / Р.Л. Миллер, Д.Д. Ван Хуз – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856с.
43. Мишкін С.Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / С.Ф. Мишкін. – К.: Основи, 1998. – 964 с.
44. Мікроекономіка і макроекономіка / За ред. С. К. Будаговської. – К.: Основи, 1998. – 518 с.
45. Міщенко В.І. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України: Науково-аналітичні матеріали. Випуск 15. / В.І. Міщенко, В.А. Нідзельська, А.П. Кулінець, С.О. Шульга. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2010. – 124 с.
46. Моторин Р. М. Система національних рахунків / Р.М. Моторин, Г.М. Моторина. – К.: КНЕУ, 2001. – 336 с.
47. Найденов В.С. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики / В.С. Найденов, А.Ю. Стенковский. – К.: 2003. – 352 с.
48. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім.М.В.Птухи НАН України, 2010. – 233с.
49. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник / В.Є. Новицький. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
50. Нуреев Р.М. Деньги, банки и денежно-кредитная политика / Р. М. Нуреев. – М.: Финстатинформ, 1995. – 128 с.
51. Осика С. Світова організація торгівлі / С. Осика, В. П'ятницький. – К.: К.І.С., 2001. – 488 с.
52. Основы экономической теории / за ред. С. В. Мочерного. – К.: Знання, 2000. – 607 с.
53. Панчишин С. Вступ до аналітичної економіки. Макроекономіка / С. Панчишин, П. Островх – К.: Знання. – 2006. – 723 с.
54. Панчишин С. Макроекономіка / С. Панчишин. – К.: Либідь, 2001. – 614 с.
55. Періодичні видання Національного банку України. [Електронний ресурс] // Національний банк України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/>.
56. Петюх В.М. Ринок праці: Підручник / В.М. Петюх. – К.: КНЕУ, 1999. – 288с.
57. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
58. Про зайнятість населення: Закон України від 5.06.2012 № 5067-VI // ВВР. – 2013. – № 24. – С. 243.
59. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення 10.10.2016)
60. Радионова И.Ф. Общемакроекономическое неравновесие: содержание теории и возможности применения / И.Ф. Радионова // Экономическая теория. – 2007. №2. – с. 81–93.
61. Радионова И.Ф. Макроекономіка: теорія та політика: Підручник / І.Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.

62. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б.С. Кваснюка. – К.: Форт, 2003. – 423 с.
63. *Савченко А. Г.* Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 441 с.
64. *Савченко А.Г.* Макроекономіка / А.Г. Савченко, Д.М. Євдокимова. – К.: КНЕУ, 2008. – 255 с.
65. *Савченко А.Г.* Макроекономіка: навч.- метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / А.Г. Савченко, О.В. Пасічник – К.: КНЕУ, 2006. – 176 с.
66. *Савченко А.Г.* Макроекономічна політика / А. Г. Савченко. – К.: КНЕУ, 2001. – 166 с.
67. *Сакс Д.* Макроекономіка. Глобальний підхід / Д. Сакс, Б. Ларрен. – М.: Дело, 1996. – 847 с.
68. *Селищев А. С.* Макроекономіка / А.С. Селищев. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.
69. *Семюелсон П.* Макроекономіка / П. Семюелсон, В. Нордгауз. – К.: Основи, 1995. – 574 с.
70. Система регуляторів перехідної економіки / За ред. В. І. Кононенка. – К.: 1999. – 332 с.
71. Словарь современной экономической теории. – М.: Инфра/ – М., 1997. – 607 с.
72. Словник сучасної економіки Макміллана : пер. с англ. / Гол.ред. Д.В. Пірс; Подобр.рук. О. Мороз, Т. Мороз. – 4-те вид. – Київ : АртЕк, 2000. – 627 с.
73. Стан української економіки та необхідні заходи для її стабілізації // Урядовий портал. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=247170697
74. Статистика [Електронний ресурс] // Национальный Банк Республики Беларусь. – Режим доступу: <http://www.nbrb.by>
75. Статистика [Електронний ресурс] // Центральный банк Российской Федерации. – 2015. – Режим доступу: <http://www.cbr.ru>
76. Статистична база даних ОЕСР. [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/statistics/>
77. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
78. Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/statistichna-informacija-schodo-borgu>
79. *Стельмах В. С.* Грошово-кредитна політика в Україні / В. С. Стельмах та ін. – К.: Знання, 2003. – 421 с.
80. *Стігліц Дж.* Економіка державного сектора / Дж. Стігліц. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
81. *Тарасевич Л. С.* Макроекономіка / Л.С. Тарасевич. – М.: Юрайт-Издат, 2003. – 650 с.
82. *Тітьонко О.М.* Система макроекономічного рахівництва / О.М. Тітьонко. – К.: КНЕУ, 2002. – 188 с.
83. *Трофимова В.В.* Ключові компоненти національних моделей економічного розвитку в епоху глобалізації / В.В. Трофимова // – Економіка і підприємництво. – 2008.
84. *Туленков М.В.* Ринок праці в інституціональному вимірі / М.В. Туленков, А.В. Зарицька // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – №4.
85. *Уманців Ю.* Макроекономічне рахівництво: концепції, принципи та напрями розвитку / Ю. Уманців, Г. Уманців // Банківська справа. – 2008. №3(37).
86. *Фишер И.* Покупательная сила денег / И. Фишер. – М.: Дело, 2001. – 320 с.
87. *Фридмен М.* Основы монетаризма / М. Фридмен и др. Поднауч. ред. Д.А. Козлова – М.: ТЕИС. – 2002. – 175 с.
88. *Хансен Э.* Денежная теория и финансовая политика: Пер. с англ. / Э. Хансен – М.: Дело, 2006. – 312 с.
89. *Хикс Дж.* Стоимость и капитал / Дж. Хикс. – М.: Прогресс, Универс, 1993 – 488 с.
90. *Хорошківський В.* Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями / В. Хорошківський. – К.: Інтелект, 2002. – 424 с.
91. *Черевиков Є.Л.* Світовий досвід застосування статистичних моделей розрахункової загальної рівноваги / Є.Л. Черевиков. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vzuk/2009_19/58-68.pdf
92. *Черевиков Є.Л.* Сучасна практика моделювання функції приватного споживання / Є.Л. Черевиков // Економіка і прогнозування. – 2009. – №2. – с.110–118.
93. *Шаповалов А.* Системні особливості інфляційних процесів в Україні / А. Шаповалов // Вісник НБУ. – 2007. – №12. – с.10–12.
94. *Шевчук В.* Платіжний баланс і макроекономічна рівновага в трансформаційних економіках: досвід України / В. Шевчук. – Львів, Каменяр, 2001. – 495 с.
95. *Эклунд К.* Эффективная экономика / К. Эклунд. – М.: Экономика, 1991. – 349 с.
96. *Ющенко В.* Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні / В. Ющенко, В. Лисицький. – К.: Скарби, 2000. – 335 с.

ДОДАТКИ

Індекси фізичного обсягу та індекси-дефлятори випуску та валового внутрішнього продукту України

Рік	Випуск	Валовий внутрішній продукт
	млн грн	
2010	2594833	1120585
2011	3147953	1349178
2012	3347592	1459096
2013	3375851	1522657

Індекси фізичного обсягу		Індекси-дефлятори	
Випуск	Валовий внутрішній продукт	Випуск	Валовий внутрішній продукт
% до попереднього року			
105,2	104,1	115,4	113,7
106,2	105,4	114,2	114,2
100,5	100,2	105,8	108,0
99,4	100,0	101,4	104,3

Валовий внутрішній продукт України за категоріями доходу

(у фактичних цінах)

Рік	Валовий внутрішній продукт	У тому числі			
		оплата праці найманих працівників	податки на виробництво та імпорт	субсидії на виробництво та імпорт	валовий прибуток, змішаний дохід
	млн грн				
2010	1120585	540651	149602	-18263	448595
2011	1349178	636722	204136	-17562	525882
2012	1459096	736495	226743	-40603	536461
2013	1522657	763187	215826	-25996	569640
	відсотків до підсумку				
2010	100,0	48,2	13,4	-1,6	40,0
2011	100,0	47,2	15,1	-1,3	39,0
2012	100,0	50,5	15,5	-2,8	36,8
2013	100,0	50,1	14,2	-1,7	37,4

Валовий внутрішній продукт України за категоріями кінцевого використання

(у фактичних цінах)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі				У тому числі			Валове напромакнення	У тому числі			Сальдо експорту та імпорту товарів і послуг	Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг (-)	
			Домашні господарства	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору загального державного управління	у тому числі		валове напромакнення основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів		придбання за виключенням вибуття цінностей						
				індивідуальні споживчі витрати	колективні споживчі витрати												
млн грн																	
2010	1120585	946270	717509	8379	220382	143663	76719	205878	201887	3616	375	-31563	520585	552148			
2011	1349178	1154205	905609	9905	238691	155788	82903	275826	247592	27714	520	-80853	666577	747430			
2012	1459096	1287542	1001964	9226	276352	183601	92751	286197	283116	2325	756	-114643	691361	806004			
2013	1522657	1397512	1099191	10570	287751	194270	93481	250108	263661	-13761	208	-124963	653180	778143			
відсотків до підсумку																	
2010	100,0	84,4	64,0	0,7	19,7	12,8	6,9	18,4	18,1	0,3	0,0	-2,8	46,5	49,3			
2011	100,0	85,5	67,1	0,7	17,7	11,6	6,1	20,5	18,4	2,1	0,0	-6,0	49,4	55,4			
2012	100,0	88,3	68,7	0,6	19,0	12,6	6,4	19,6	19,4	0,2	0,0	-7,9	47,4	55,3			
2013	100,0	91,8	72,2	0,7	18,9	12,8	6,1	16,4	17,3	-0,9	0,0	-8,2	42,9	51,1			

**Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту України за видами економічної діяльності
(ВВП за виробничим методом)**

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	млн грн									
Сільське, лісове та рибне господарство	40589	40902	47192	64754	65397	80385	106555	109785	128738	171392
Добувна промисловість	17775	21736	31192	53576	39780	63436	84872	81660	81259	362722
Переробна промисловість	84643	105935	138237	157407	135585	142700	154675	173912	165055	756277
Постачання електроенергії, газу, пари	14056	17162	21352	26346	29228	30295	39994	43491	42366	758886
Водопостачання	3733	4762	6067	7809	5191	7736	7302	6625	6573	59936
Будівництво	17842	22981	33430	33118	24702	35366	39575	39049	36902	64352
Оптова та роздрібна торгівля	56008	68144	94408	129770	128440	154994	193357	200763	212090	125507
Транспорт і зв'язок	37775	44489	55463	68881	76657	83027	103179	98859	104483	97529
Інформація та телекомунікації	13494	16426	21917	28055	29853	33011	38390	43379	48372	69440
Тимчасове розміщення та організація харчування	2339	5336	6749	9579	7907	8932	10256	10122	10150	27276
Фінансова та страхова діяльність	20441	25798	42771	68019	51233	61263	58213	61055	66232	49718
Освіта	20869	26219	32936	43495	49278	53462	59377	71771	77986	3117
Охорона здоров'я та соціальна допомога	13881	17596	22397	28981	34258	38555	41855	49234	48247	11124
Мистецтво, спорт, розваги	2513	3421	4498	5993	6114	6074	7161	9727	12704	23038
Випуск товарів та послуг у ринкових цінах	1088382	1301242	1716658	2276812	2137836	2507439	3045241	3234174	3260553	13752117
Випуск товарів та послуг в основних цінах	1035531	1231212	1630721	2152932	2020972	2382565	2867808	3042574	3079167	2619824
Проміжне споживання	607029	708056	930261	1247996	1159204	1434130	1775482	1888496	1853194	1534984
Валова додана вартість в основних цінах	404474	494988	665169	866939	830178	954472	1122558	1213069	1283812	1361696
Податки на продукти	54183	71618	88212	126425	119988	127358	179296	195450	183586	168896
Субсидії на продукти	-1332	-1588	-2275	-2545	-3124	-2484	-1863	-3850	-2200	-1548

Рахунки розподілу та використання доходу												
Рахунки первинного розподілу доходу												
Рахунок утворення доходу												
Використання	2010	2011	2012	2013	Ресурси	2010	2011	2012	2013	(млн грн)		
Оплата праці найманих працівників	540651	636722	736495	763187	Валовий внутрішній продукт	1082569	1302079	1459096	1522657			
у тому числі												
– заробітна плата	405270	479819	557483	574725								
– фактичні внески наймачів на соціальне страхування	125882	146945	167055	176744								
– умовно обчислені внески наймачів на соціальне страхування	9499	9958	11957	11718								
Податки на виробництво та імпорту	149602	204136	226743	215826								
Субсидії на виробництво та імпорту	-18263	-17562	-40603	-25996								
Валовий прибуток, змішаний дохід	410579	478783	536461	569640								
У с ь о г о	1082569	1302079	1459096	1522657	У с ь о г о	1082569	1302079	1459096	1522657			
Чистий прибуток, змішаний дохід	295241	352974	350166	368737								

Рахунок розподілу первинного доходу							(млн грн)			
Використання	2010	2011	2012	2013	Ресурси	2010	2011	2012	2013	
					Валовий прибуток, змішаний дохід	410579	478783	536461	569640	
					Оплата праці найманих працівників	584934	686036	788406	819196	
					Податки на виробництво та імпорту	149604	204139	226746	215829	
					у тому числі					
					– податки на продукти	130957	184195	200912	188604	
					– інші податки, пов'язані з виробництвом	18647	19944	25834	27225	
					Субсидії на виробництво та імпорту	-18263	-17562	-40603	-25996	
					у тому числі					
					– субсидії на продукти	-2547	-1917	-3973	-2311	
					– інші субсидії, пов'язані з виробництвом	-15716	-15645	-36630	-23685	
Дохід від власності, сплачений іншим країнам	53259	73851	80127	86141	Дохід від власності, одержаний від інших країн	5322	5272	12319	7891	
Валовий національний дохід	1078917	1282817	1443202	1500419						
У с ь о г о	1132176	1356668	1523329	1586560	У с ь о г о	1132176	1356668	1523329	1586560	
Чистий національний дохід	963579	1157008	1256907	1299516						

Рахунок вторинного розподілу доходу

Використання	2010	2011	2012	2013
Поточні податки на доходи, майно тощо, сплачені іншим країнам	278	327	360	464
Внески на соціальне страхування, сплачені іншим країнам	...	...	...	...
Соціальні допомоги, крім допомог в натурі, сплачені іншим країнам	37	18	19	20
Інші поточні трансферти, сплачені іншим країнам	8149	7967	9554	15342
Валовий наявний дохід	1111879	1321414	1486161	1550122
У с ь о г о	1120343	1329726	1496094	1565948
Чистий наявний дохід	996541	1195605	1299866	1349219

(млн грн)

Ресурси	2010	2011	2012	2013
Валовий національний дохід	1282817		1443202	1500419
Поточні податки на доходи, майно тощо, одержані від інших країн	1722		1650	1754
Внески на соціальне страхування, одержані від інших країн	...	...	...	...
Соціальні допомоги, крім допомог в натурі, одержані від інших країн	...	...	...	...
Інші поточні трансферти, одержані від інших країн	45187		51242	63775
У с ь о г о	1329726		1496094	1565948

Рахунки використання доходу

Рахунок використання наявного доходу

Використання	2010	2011	2012	2013
Кінцеві споживчі витрати	914230	1113008	1287542	1397512
у тому числі				
— індивідуальні споживчі витрати	838213	1030635	1194791	1304031
— колективні споживчі витрати	76017	82373	92751	93481
Коригування на зміни чистої вартості активів домашніх господарств у недержавних пенсійних фондах	217	246	9	-11
Валове заощадження	197649	208406	198619	152610
У с ь о г о	1112096	1321660	1486170	1550111
Чисте заощадження	82311	82597	12324	-48293

(млн грн)

Ресурси	2010	2011	2012	2013
Валовий наявний дохід	1111879	1321414	1486161	1550122
Коригування на зміни чистої вартості активів домашніх господарств у недержавних пенсійних фондах	217	246	9	-11
У с ь о г о			1486170	1550111

Рахунки нагромадження

Рахунок капіталу

(млн грн)

Зміни в активах	2010	2011	2012	2013
Валове нагромадження основного капіталу	195927	241785	283116	263661
Споживання основного капіталу	-115338	-125809	-186295	-200903
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	3616	27714	2325	-13761
Придбання за виключенням вибуття цінностей	375	520	756	208
Придбання за виключенням вибуття невироблених нефінансових активів	-1414	-695	-248	671
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-791	-60830	-87259	-97977
У с ь о г о	82375	82685	12395	-48101

Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві	2010	2011	2012	2013
Чисте заощадження	104146	109559	12324	-48293
Капітальні трансферти, одержані від інших країн	136	115	71	192
Капітальні трансферти, сплачені іншим країнам	-31	-23	-	-
У с ь о г о (зміни чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів)	82375	82685	12395	-48101

Фінансовий рахунок

(млн грн)

Зміни в активах	2010	2011	2012	2013
Чисте придбання фінансових активів	158145	61090	21438	-38822
Монетарне золото та спеціальні права запозичення	-265	278	3028	2422
Готівкові гроші та депозити	72503	78630	37851	-10702
Цінні папери, крім акцій	44280	-622	-21070	-29031
Кредити та позики	-1678	-10022	-913	-1527
Акції та інші види участі в капіталі	5839	1596	9820	3269
Страхові технічні резерви	...	...	...	...
Інша дебіторська заборгованість	37466	-8770	-7278	-3253

Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві	2010	2011	2012	2013
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-791	-60830	-87259	-97977
Статистична розбіжність	11028	12254	15849	39648
Чисте прийняття фінансових зобов'язань	169964	134174	124546	98803
Готівкові гроші та депозити	-5846	5961	-4908	272
Цінні папери, крім акцій	31978	8621	33874	60763
Кредити та позики	48715	12115	-12960	-46583
Акції та інші види участі в капіталі	53839	61583	66718	39413
Страхові технічні резерви	-1	-40	-2	2
Інша кредиторська заборгованість	41279	45934	41824	44936

Навчальне видання

МАКРОЕКОНОМІКА: БАЗОВИЙ КУРС

Навчальний посібник

для студентів усіх спеціальностей
усіх напрямів навчання

Ідея та координація підготовки посібника

доктора економічних наук, професора
Івана Йосиповича Малога

Редактор *І. Савлук*
Коректор *І. Савлук*
Верстка *М. Криворученко*

Підп. до друку 29.03.2017.
Формат 60×84/8. Друк. арк. 19,38.
Зам. 16-5201.

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)
Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua